

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DERLEYENLER
Büşra Ersanlı
Günay Göksu Özdoğan
Nesrin Uçarlar

Türkiye Siyasetinde Kürtler

Direnış, Hak Arayışı, Katılım

iletişim

Derleyenler
BÜŞRA ERSANLI
GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN
NESRİN UÇARLAR
Türkiye Siyasetinde Kürtler

İletişim Yayınları ??? • Araştırma-İnceleme Dizisi ??

ISBN-13: 978-975-05-10??-?

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Bülent Uzun, Anadolu Ajansı

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
BÜŞRA ERSANLI
GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN
NESRİN UÇARLAR

Türkiye Siyasetinde Kürtler

Direnış, Hak Arayış, Katılım

“Öğrencilerimize, paylaşmak için...”

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Engeller ve Fırsatlar: Kürtlerin Türkiye’de Yakın Dönem Siyasi Temsilîyet ve Katılım Mücadeleleri BÜŞRA ERSANLI - GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN	17
Kürt Etnobölgesel Hareketin Doğuşu, Kitleselleşme Süreci ve Türkiye İşçi Partisi: 1959-1974 AHMET ALIŞ	57
Geleneğin Değersizleşmesi: Kürt Hareketinin 1970’lerde Gelenekselle İlişkisi Üzerine CEMİL GÜNDOĞAN	91
Kürt Siyasetinin 2000’li Yılları: “Türkiyelileşme” ve Demokratik Toplum Partisi ŞEREF KAVAK	151
Demokratik Özerklik: Statü Talebi ve Demokratikleşme Arzusu BÜŞRA ERSANLI - HALİL BAYHAN	203
Kürtçenin Direnişi ve Siyasalın Geri Dönüşü NESRİN UÇARLAR	251
YAZARLAR	299

Önsöz

Elinizdeki kitaba dair fikir teatisinde bulunmak üzere ilk buluşma 24 Haziran 2010 tarihinde Büşra Ersanlı'nın Marmara Üniversitesi'ndeki odasında gerçekleşti. Kitap fikri kendisinden gelmişti ve muhtemel yazarları bir araya getirmek istemişti. Süreç devam ederken, 28 Ekim 2011 tarihinde tutuklanması, kitap çalışmasını akamete uğratmak bir yana kitabın yayımlanmasını daha da önemli hale getirdi.

Doğal bilimler alanında yapılan bir çalışmada olması beklenen özne-nesne mesafesinin siyaset biliminde de korunmasını şart koşan anlayış, akademik ve politik kimliklerin bir arada taşınmasını bilimselliğe aykırı sayar. Aynı anlayış, “hassas” konular üzerine yapılan çalışmaların “tarafsız”lığının ölçütü olarak siyasi ve ekonomik düzene ve söyleme muhalif olmamayı öngörür. Toplumdaki “itibarsız” kesimleri konu alan çalışmalar yapmak, akademik ve politik kimlikleri bir arada taşımayı “uygunsuz” bulan siyaset ve akademya mensuplarını rahatsız eder.

Oysa kendilerini, Büşra Ersanlı gibi, içinde var olduğumuz, başkalarıyla birlikte paylaştığımız zamanı ve dünyayı duymak ve anlamaya çalışmakla yükümlü hisseden ve bu yükümlülüğü –Arendt'in deyimiyle– en insani varoluş halinde, siyasal eylem-

de bulunarak ifa edenler içinse¹, söz konusu akademik ve politik kimlikler birlikteliği bir uygunsuzluk değil, bilakis özgürlüğe erişen ve onu yaratan bir olanak anlamına gelir. Bu olanağı da en iyi bildikleri işi yaparak, anlatarak, konuşarak, paylaşarak, başkalarıyla birlikte “eyleyerek” ifşa ederler. Yine Arendt’le hatırlarsak, “konuşma ve eylemin bu ifşa edici niteliği insanlar ne onlara karşı ne de onlar adına değil, başkaları ile birlikte olduklarında gün yüzüne çıkar – yani salt insani birliktelik durumunda”.² Bu birlikteliğin akademik çalışmalara aktarıldığı noktada ise yine Arendt’in hatırlattığı sorumluluğu taşırlar: “Haksızlıklar üzerine yazarların, tanık oldukları haksızlığı çarpıtmama ve görmezlikten gelmeme hakkı ve sorumluluğu vardır ve haksızlığa tepki göstermeye yönelik insani meleke-den feragat etmemelidirler.”³

Büşra Ersanlı ile birlikte bu kitaba katkıda bulunan yazarların, farklı açılardan ve özgül konumlarından yola çıkarak kaleme aldıkları makaleler, Arendt’i her iki açıdan da doğrular nitelikte. Makalelerin ortak noktası, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren, Türkiye siyasal hayatında karşılık bulacak bir siyasal eylemlilik arayışı içinde olan yasal Kürt siyasal hareketlerinin, gerek direnerek, itiraz ederek gerek ittifaklar kurarak, uzlaşarak ya da kendisini ayrıştırarak, dönüştürmeye çalışarak veya Türkiyelileşmeye çalışırken bir yandan da bir çözüm önerisiyle demokratik özerklik modelini gündeme getirerek verdiği mücadeleleri konu edinmeleri. Bu mücadelelerin bazıları klasik siyasal katılım mekanizmalarına denk gelirken, bazıları katılımı çok daha geniş bir açıdan ele alan yaklaşımlara dayanıyor. Her iki siyasal katılım mücadelesi ise, Arendt’in işaret ettiği gibi, asıl olarak insaniliği koruma, yani siyasal varlık gösterme arzusuna tekabül eder. Farklılık ve özgür eylemlilik mücadelesi olmadığı sürece, siyasal yaşamız açığa çıkamaz ve birlikte düşünme, yaşama ve var olma koşulları gerçekleşemez.

1 Arendt, Hannah (1994): *İnsanlık Durumu*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim.

2 *İnsanlık Durumu*, s. 263.

3 Arendt, Hannah (1994): “A Reply to Eric Voegelin”, *Essays in Understanding 1930-1954*, (der.) Jerome Kohn, Harcourt.

Bu anlamda Türkiye siyasal yaşamı içinde Kürtlerin siyasal mücadelesinin var olma biçiminden, geçirdiği evrelerden ve deneyiminden -hem taraftarlar hem de muhalifler açısından- öğrenilecek çok şey olduğunu teslim etmek gerekiyor.

Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan'ın ortak çalışması olan ilk makalenin ("Kürtlerin Türkiye'de Yakın Dönem Siyasi Temsil ve Katılım Mücadeleleri") odağında 2011 seçimleri öncesindeki yaklaşık on yıllık bir dönem içinde Kürt partilerinin ve sivil toplum örgütlerinin siyasal katılım mücadelesinin mevcut siyasi ortama ilişkin engeller ve olanaklarla birlikte Kürt siyasi hareketinin geçirdiği evreler çerçevesinde incelenmesi var. Siyasal katılımı meclis, yerel yönetim ve sivil toplum düzleminde ele alan çalışma, özellikle BDP'nin siyasi refleks, vizyon ve stratejisini, TBMM içindeki varlığı ve belediye yönetimlerindeki performansıyla birlikte değerlendirmekte. Makale, her üç düzlemde de Kürt kadınlarının Türkiye ortalamasının çok üstündeki katılımına dikkat çekerken, sivil toplum katında Kürtlerin diğer Türkiye vatandaşlarıyla ortak platform içinde hareket etmesinin siyasal tartışma ortamına sağladığı katkıyı vurguluyor.⁴ Kopenhag kriterleri doğrultusunda yapılan reformlar Kürt hareketi için yadsınamayacak bazı olanaklar sağlamıştır. Ancak başta seçim sistemine ilişkin olmak üzere çeşitli kısıtlayıcı yasalarla birlikte, Kürt kimliği üzerinden gündeme gelen hak taleplerinin, adalet arayışına yönelik olmaktan çok, yerleşik ideolojik kalıplar içinde güvenliği ve merkezîyetçi devlet geleneğini tehdit eden bir siyasallaşma biçimi olarak algılanması halen önemli engeller oluşturmakta.

Ahmet Alış, "Kürt Etnobölgesel Hareketinin Doğuşu, Kitleleşme Süreci ve Türkiye İşçi Partisi, 1959-1974" başlıklı makalesinde Milton Esman'ın geliştirdiği "etnobölgesel hareket" kavramından hareketle, Türkiye'de 1959-1974 döneminde çe-

4 Kürt kadınlarının Kürt siyasetindeki önemli ve belirleyici konumunu vurgulamak üzere, bu konuya hasredilmiş bir makalenin de bu kitapta yer almasını çok önemsemiş ve bunun için bir dizi girişimde bulunmuş olmamıza rağmen, gerek bu konuda çalışan araştırmacı sayısının azlığı, gerekse başkaca teknik sorunlar ve takvim kısıtlamaları nedeniyle bu amacı gerçekleştiremediğimizi üzülerek not etmek isteriz.

şitli partiler (Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi [Sait Elçi], Türkiye’de Kürdistan Demokrat Partisi [Sait Kırmızıtoprak]) ve siyasi oluşumlar (Devrimci Doğu Kültür Ocakları, DDKO) içinde Kürt aktivizmine yön veren aktörleri inceliyor. Alış, ağırlıklı olarak 1959-1974 dönemini ele alırken, Miroslav Hroch’un Avrupa’daki milli hareketleri açıklamak için kullandığı üç aşamalı çerçeve zemininde (entelektüel arayış, kitleleri uyandırmaya yönelik ajitasyon, kitlesel katılım) bu dönemin, takip eden 1974-1984 ve 1984-1999 dönemlerindeki hareketlerle bağlantısının ve farklılığının da altını çiziyor. Bu dönemler itibarıyla Kürt siyasi hareketini yüklenen, ekonomik ve sosyal sınıf ve siyasal formasyon açısından üç farklı kuşak betimleyen yazar, ‘58’liler olarak adlandırdığı ilk dönem Kürt entelijansiyasının TİP içinde siyasete katılan kesiminin siyasi görüş ve deneyimini diğer gruplarınkiyle birlikte ele almakta. Makale ayrıca, Türkiye’de 1959-1974 döneminde ağırlıklı olarak sosyalist düşünceyle hareketlenen Kürt entelijansiyasının “Doğu’nun gelişmemişliği” sorunsalını “Kürt etnobölgesel sorunu” olarak okumaya başlamasında DDKO’ların etkisini ve TİP’ten kopuş sürecini irdeliyor.

“Gelenegin Değersizleşmesi: Kürt Hareketinin 1970’lerde Gelenekselle İlişkisi Üzerine” yazılan makalede ise Cemil Gündoğan, 1960’lar ve 1970’ler itibarıyla Kürt hareketi içinde yer alan çeşitli grupların geleneksel pratik, kavrayış ve tutumlara karşı aldığı tavrı incelemekte. Gündoğan’a göre çağdaş Kürt hareketini örgütsel ve ideolojik planda besleyen beş “kök” grup olarak TKDP, Şıvancı hareket olarak da bilinen T-KDP, Avrupa’daki Kürt muhalefeti, DDKO ve ağırlıklı olarak PKK olmak üzere Türk solundan gelen gruplar öne çıkmaktadır. Bu grupların değişen ölçü ve nitelikte geleneksele karşı aldığı reddiyeci tavrın kaynağında Kürt hareketini kuşatan ya da başka bir deyişle “Kürt siyasal alanının tarihsel şekillenışı”ni belirleyen yapısal -sosyal, ekonomik ve siyasal- faktörler etkili olmuştur. Yazar, “gelenekselin reddiyesi” olarak tanımladığı oluşum içinde ağırlıklı olarak Cumhuriyet’in erken döneminde egemen olan

geleneksel Kürt siyasi güçlerle (eşraf, aşiret reisleri, ağalar, beyler, mirlar, şeyhler, pirlar) bunlara karşı modernizmin ürünü olarak doğan muhalif liderliklerin kapışmasını betimlemekte. Makale 1960'lar ve 1970'lerde Kürt siyasi hareketi içinde geleneksel gruplar karşısında çeşitlenen yeni Kürt siyasi aktörler üzerine odaklanırken, aynı zamanda Cumhuriyet'in kuruluşundan yakın tarihe kadar değişik Kürt siyasi aktör ve oluşumların devlet ve mevcut siyasal partilerle ilişkisini de dönemler itibarıyla etkili olan siyasal ve toplumsal değişimle bağlantılı olarak ele almakta. Bu bağlamda Gündoğan, Kemalist rejimin etkileriyle 1950'lerde başlayan kırsal alandaki dönüşüm ve ardından gelen kente göç, Kürt gençlerinin büyük şehirlerde eğitim görmesi ve sosyalist düşünceyle tanışması, TİP içinde kurulan işbirliğinin sona ermesi, İmam Hatip Okulları'nın ve Kuran kurslarının açılması, Kürt medreselerinin etkisini yitirmeye başlaması gibi bir dizi etmeni panoramik bir seyir içinde değerlendiriyor.

2000'lerde Kürt siyasal hareketi içinde örgütlenen yasal partiler, anayasal kısıtlama gereği adları öyle konmasa da, doğrudan Kürt kimliğini ve Kürtlerin siyasal ve kültürel taleplerini kamusal alanda savunma amacıyla kurulduklarından Türkiye'nin diğer siyasi aktörleri, otoriteleri ve kamuoyu tarafından Türkiyelileşemedikleri, Türkiye partisi olamadıkları yönünde eleştirilerle karşılaşmaktadır. Şeref Kavak, "Kürt Siyasetinin 2000'li Yılları: 'Türkiyelileşme' ve Demokratik Toplum Partisi" başlıklı çalışmasında DTP özelinde bu eleştirilere karşı bir tartışma yürütmekte ve etnik bir boyutu olduğunu gizlemeyen partinin Türkiye siyasetine katkıda bulunmak istediğini, daha öz bir deyişle "Kürt olarak Türkiyelileşmek" amacını taşıdığını ileri sürmekte. Kavak tartışmasını, DTP tüzüğü'nün ve partinin TBMM'deki çalışmalarındaki söyleminin incelenmesiyle birlikte, parti ileri gelenleriyle yaptığı yüz yüze mülakatlardaki açıklamalar ve DTP seçmenleri arasında yürüttüğü küçük ölçekli bir saha araştırmasından derlediği izlenimler üzerinden yürütüyor. Partinin siyasal kimliğindeki yerel-etnik düzlemle Türkiye'yi kapsayacak ulusal-yurtsever düzlem arasında kesişen ve

ayrışan noktalara odaklanan incelemesi iki hususu öne çıkarmakta: Partinin politik söylemi her ne kadar etnik bir çekirdek etrafında şekilleniyor olsa da, etnik “öz”e sıkışıp kalmama çabası özellikle TBMM bütçe tartışmalarında kullanılan “Türkiyeli” dili ile belirginleşmektedir; Türkiye’de sorunların çözümü “Kürtleri içeren ancak benzeştirmeyen” ve onlara “farklılıklarıyla yaşam hakkı tanıyan bir modelin” tanınmasıyla mümkün olabilir. Bu bağlamda Kavak’ın DTP’nin “milliyetçilik fikrini olumsuzladığı” ve “etnik duyarlılığı milliyetçilik ile kimlik savunusu arasındaki farkın altını çizerek ifade ettiği” savı, okuyucuyu milliyetçilik ile kimlik politikası arasında tutturulması çok zor olan ince çizgi üzerine gerek kuramsal açıdan gerek Kürt siyasi hareketi bağlamında daha kapsamlı düşünmeye davet ediyor. Şöyle ki, hangi etnik grup adına olursa olsun, milliyetçilik ideolojisinin siyasal alanı daraltmaya yönelik tuzaklar içerdiğini unutmamak gerekir. Son olarak Kavak, DTP’nin Türkiyelileşme(me)sinin sadece partinin performansına değil, devlet aygıtının tutumu, %10’luk seçim barajı, bir yanda otoriter devlet diğer yanda PKK vesayetinde barışçıl ve demokratik bir çözüm zemininin güçlenememesi gibi faktörlere bağlı olduğuna da dikkat çekmekte.

Büşra Ersanlı ve Halil Bayhan’ın birlikte kaleme aldıkları “Demokratik Özerklik: Statü Talebi ve Demokratikleşme Arzusu” başlıklı makale ise Kürt siyasi hareketi içinde son yıllarda gündeme getirilen demokratik özerklik talebi üzerine yapılan geniş kapsamlı bir çalışma. Özerklik kavramının hem kendi kaderini tayin hakkına hem de âdemi merkezîyetçi yönetim tarzına ilişkin siyasal ve kamusal anlamlarıyla birlikte değerlendirilmesinden yola çıkan makalenin amacı DTP, BDP ve DTK’nın hazırladığı üç demokratik özerklik metninin incelenmesiyle, “demokratik özerklik”ten kastedilenin ne olduğunun daha net ve serinkanlı tartışılmasına katkı sağlamak. Çalışmanın ilk bölümünde, dünya akademik yazınında özerklik ve demokratik özerklik kavramlarının tanım ve açıklamalarına yer verildikten sonra mevcut bazı özerklik anlayışı ve uygulamaları üzerinde durulmakta. Farklı modeller ve özellikle Soğuk Savaş sonrası

özerkliğin özyönetim anlamının belirginleşmesi üzerinden yürütülen tartışmada, özerkliğin -egemenlikten farklı olarak- karşılıklı bağımlılık ilişkisi üzerine inşa edildiği ve gücün/iktidarın yerele devredilmesiyle demokrasinin ileri bir aşamasına geçileceği vurgulanıyor. Türkiye özelinde ise DTP, BDP ve DTK'nın yaklaşımlarının demokratik özerkliğin iki veçhesi (siyasal statü ve âdemi merkezîyetçi yönetim/yerindenlik) açısından içerdiği talepler incelenmekte; son olarak da bu taleplerin yazılı basında aksettirilme ve tartışılma biçimi eleştirilmekte. Ersanlı ve Bayhan, merkezîyetçi devlet yönetimi anlayışının hâkim olduğu ve yakın dönemlere kadar tek kimlikli bir toplum oluşturma refleksinin güçlü olduğu Türkiye'de, demokratik özerklik modelinin "hangi açılardan Kürtler için, hangi açılardan da tüm Türkiye halkı için değer taşıdığı"nın netlikle açıklanması ve anlaşılmasının, Türkiye'nin demokratikleşmesi açısından temel bir gereksinim olduğunu savunmaktadırlar.

Doğrudan Kürt siyasi hareketi ve alanında yer alan aktörler ve örgütlenmeleri, siyasal temsil ve katılım mücadelesini ele alan, DTP özelinde Türkiyelileş(eme)me eleştirisini tartışan, son olarak da demokratik özerklik projesini irdeleyen çalışmalardan sonra Nesrin Uçarlar'ın "Kürtçenin Direnişi ve Siyasalın Geri Dönüşü" başlıklı makalesi Kürt siyasal hareketinin siyasal ve kültürel direnişinin ilişkiselliğini tartışıyor. Uçarlar tartışmasına dil ile kimlik, milliyetçilik ve siyaset arasındaki ilişkinin modernist kuramlarla sunulan analizinin ötesine geçerek, tek tipleştirmeye yönelik "tahakkümcü iktidar"a karşı azınlık gruplarının dil(ler)i üzerinden "dönüştürücü direniş" yoluyla çoğunluğu da içeren "ortak farkındalık" yaratma mücadelesinin "özgürleştirici" bir "siyasal alan" yaratabileceği varsayımıyla başlıyor. Kuramsal tartışmanın arka planında -Osmanlı'dan yakın zamana kadar Kürtlük algısının izini sürerken- farklı dönemler itibarıyla Kürt milliyetçiliğini taşıyanların Kürtçeye verdiği değer ve önemi irdelemekte; bu tarihsel perspektif içinde Kürt hareketinin kültürel ve siyasal direnişinin birbirinden ayrı düşen veya birbirini tamamlayan yönlerini öne çıkarmakta. 2000'ler itibarıyla Kürtçenin kamusal alana girişi üzerine, Kürt

hareketi içinde yer alan aktörlerin yaptığı tartışmaları da -Türkiye’de ve diasporada yaşayan farklı siyasi ve kültürel görüşlere sahip bazı Kürt entelektüelleriyle yaptığı mülakatlara dayanarak- dil hakları-siyaset ilişkisi bağlamında yeniden yorumluyor. Yazara göre, yeni nesil Kürt entelijansiyasının dil ve kültür odaklı bakışı Kürt hareketi içinde “dönüştürücü direniş” olarak tanımlanan yeni tür bir siyasal mücadeleyi yeşertme imkânı taşımakta.

Bu kitaba katkıda bulunanlar, Kürt siyasal ve kültürel hareketlerinin Türkiye siyasal yaşamına dahil olmak, Türkiye’deki siyasal kültüre etki etmek üzere verdiği mücadelenin değerine inanmaktadırlar. Hepimizin dileği, mevcut tartışma iklimine hâkim olan otoriter, “devlet”çi ve “güvenlik”çi yaklaşımın demokratik bir nitelik kazanmasıdır. Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu bu demokratik dönüşüme yakın gelecekte Büşra Ersanlı’nın da özgürce katkıda bulunmasını umuyoruz...

GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN - NESRİN UÇARLAR

Engeller ve Fırsatlar: Kürtlerin Türkiye’de Yakın Dönem Siyasi Temsilîyet ve Katılım Mücadeleleri*

BÜŞRA ERSANLI - GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN

Giriş

Siyasal katılım ve temsilin gerek bireyler gerek topluluklar açısından farklı kademeleri vardır. Bunların en yaygın ve açık biçimde kabul göreni parlamento üyeliği, bakanlıklar ve parti liderliği ya da üyeliğidir. İkinci kademede bölgesel yönetimler ve belediye meclisi gibi yerel idari yapılar, il genel meclisleri ve kent konseyleri gelmektedir. Üçüncü kademede ise meslekî örgütler ve sivil toplum örgütleri ile dernekler gibi ara örgütlenmeler yer almaktadır. Siyasi faaliyet alanının bu üç kademesinin herhangi birindeki siyasi etkinlik o ülkenin siyasi kültürü ve siyasal-idari sistemiyle oldukça yakından ilişkilidir.

Merkezî otoriter kültürlerde –tebaa kültürünün (Almond ve Verba 1963)¹ hâkim olduğu veya katılımın ancak partiler ve parlamentolar nezdinde önem kazandığı, yerel katılım ve tem-

(*) Bu makale, 2011 seçimleri öncesi durumu yansıtmakta ve büyük ölçüde daha önce İngilizce yayımlanmış bir çalışmaya dayanmaktadır: Ersanlı, Büşra ve Özdoğan, Günay G. (2011): “Obstacles and Opportunities: recent Kurdish struggles for political representation and participation in Turkey”, *Southeastern Europe*, 35. 1, 62-94.

1 Tebaa kültürü, hükümeti etkilemeye yönelik çok sınırlı bir kapasiteye sahip olan vatandaşlar arasındaki pasifliğe işaret etmektedir.

silin merkezî hükümetin gölgesinde kaldığı ve ara örgütlenmelerin çok zayıf olduğu yerlerde– siyasi aktivitenin bu üç kademesini eşit ve dengeli biçimde değerlendirmek oldukça zordur. Ne var ki, statükoya meydan okuyan bir siyasal hareketin sosyal ve kültürel hareketlerle işbirliği içerisinde olduğu durumlarda, sistemin kısıtlamalarından ya da kendi eksikliklerinden dolayı resmî parti örgütlenmelerinin faaliyetleri güdük kalsa dahi, yerel ve sivil faaliyetler daha kolay yürütülebilmektedir. Bu nedenle, söz konusu ülkenin siyasi kültürü ve sistemi ile etkileşim içerisinde, siyasal eylemliliğin üç kademesinin önemi ve öncelikleri çeşitlilik gösterebilmekte, birbirinden farklı üç katılım türü biçiminde gelişebilmektedir.

Azınlıkların ve siyasal anlamda dezavantajlı olan topluluklar ile halkların temsil kapasitesi ve katılım becerileri gibi konular çoğu toplumda sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar çoğunlukla dezavantajlı toplulukların temsilini engelleyen ideolojik, siyasal ve hukuki engellerle ilişkilidir. Bu türden bir özelliğe sahip olan Türkiye’de Kürt meselesi, Ortadoğu’da sınır komşusu ülkelere dağılmış Kürt nüfusu göz önüne alındığında, bir iç ve uluslararası sorun olarak karşımızda durmaktadır. Türkiye’de Kürtlerin farklı etnik kimliğe, dile ve kültüre sahip bir topluluk olarak katılımlarının ve temsilinin önünde açık engeller bulunmaktadır. Bu engeller, sıklıkla ana akım medya ve dolayısıyla kamuoyu tarafından, Kürt siyasal hareketinin, 1984’ten itibaren paramiliter eylemler yürüten ve dönem dönem değişen dozda ve yöntemlerle şiddete başvuran yasadışı Kürt partisi *Partiya Karkeren Kurdistan* (PKK) ile ilişkilendirilmesi yoluyla meşru gösterilmeye çalışılmaktadır. Kürt sorununun, PKK’nin silahlı isyanına dayandırılarak bir güvenlik sorununa indirgenmesi, yalnızca Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Türkiye siyasetindeki belirleyici rolünü pekiştirmekle kalmamış, aynı zamanda sorunun bir demokratikleşme sorunu olarak görülmesi ve kavranması önünde geçmişten beri engel teşkil etmiştir.

Dengeli ve adil siyasi katılım talebindeki Kürt halkının, hem kendi oluşturduğu siyasi örgütlerden hem de Türk devletinin

politikalarından çift taraflı olarak etkilendiğinin altını çizmek gerekir. Öncelikle Kürt kimliğinin, dilinin ve kültürünün inkârı, geçmişten bu yana belirli bazı ayrımcı politikalarla pekiştirilen ve eşit vatandaşlık haklarının ihlaline yol açan bir devlet pratiği olagelmıştır. İkinci olarak, devlet, Kürt kimliği temelinde demokratik katılım ve temsil taleplerini dillendiren siyasi platformların ve örgütlenmelerin önüne her türlü hukuکی ve anayasal engeli koymaktan geri durmamıştır. Devletin bu iki refleksi, dolaylı, ürkek bir muhalefet oluşmasına neden olmuş, Kürtler içerisindeki çeşitli grupların radikal tepkilerini tetiklemiştir. Bununla bağlantılı olarak medya, Kürtlerin eşit vatandaşlık haklarından faydalanma ve kimliklerinin tanınmasına yönelik çağrılarına çoğunlukla kulak tıkamış, Kürt siyasetçilerin ve entelektüellerin taleplerini PKK'nin meşrulaşmasına hizmet eden çabalar olarak yorumlamıştır.

Türkiye'de hükümetlerin, 2000'li yılların başlarında Kopenhag kriterlerine atıfla ele aldığı, azınlık haklarıyla ilgili olanlar da dahil olmak üzere geniş insan hakları sorunlarına ilişkin reformlara rağmen, bahsi geçen engeller halen devam ediyor. Yapılan yasal iyileştirmeler doğrultusunda, (kamusal eğitimde Türkçe dışındaki dillerin kullanımına yönelik devam etmekte olan anayasal engele rağmen) özel kurumların Kürtçe dil kursları açması, radyo ve TV kanallarının Kürtçe'yle birlikte Türkiye'de konuşulan diğer dillerde ve lehçelerde yayın yapması mümkün oldu (İçduygu ve Soner 2006, 447-468). Fakat Türk vatandaşlığı (*Türkiyelilik*) yerine etnik anlamda Türklüğe (*Türk*) vurgu yapan (ve onu yücelten) bir ulusal kimlik anlayışı hâlâ başlıca engellerden biri olarak varlığını sürdürmektedir. Nitekim Başbakanlık tarafından azınlıklar ve kültürel haklar çalışma grubuna hazırlatılmış olan 2004 tarihli Azınlık Raporu'nda, diğer anayasal kimlikleri inkâr eden bu tekçi ulusal kimlik anlayışına getirilen eleştiri, kamuoyunda tartışmalara yol açtı ve Türk milliyetçiliğinin savunmacı reflekslerine maruz kaldı (Grigoriadis 2007, 423-438).

Bu makalenin amacı, Kürt hareketi geleneğini takip eden ve yenilikçi yaklaşımlara da girişen siyasi partilerin, yerel yönetim

kurumlarının ve sivil toplum örgütlerinin, örgütlenme ve mobilizasyon kabiliyetlerini yukarıda ana hatlarıyla özetlenen siyasal katılımın üç farklı kademesinde analiz etmek. Bu değerlendirmemizi, Kürtler ve Kürt olmayanlar arasındaki etkileşim tarzı ve derecesi ile Kürtlerin karşı karşıya oldukları güçlükler ve olanaklar bakımından yapacağız. Makalede öncelikle aynı gelenekten olan ve aynı tabana sahip bulunan, ancak yargının tekrar tekrar kapatma kararları sonrasında farklı isimlerle yeniden kurulan Kürt siyasi partilerinin umutları ve sorunları betimlenmeye çalışılmakta. İkinci olarak, bu partilerin yerel seçimlerde Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde elde ettikleri giderek artan başarıları ve bu başarıyla birlikte yerel yönetimler ve özerklik konusundaki kayda değer talepleri, iktidar partisi, bürokrasi ve medyanın bu taleplere tepkileri ile birlikte açıklanmakta. Makalenin üçüncü kısmı ise özellikle kadın örgütlerinin rolünün ve barış inisiyatiflerinin altının çizildiği sivil toplum alanına ayrılacak.

Gerek Kürt partilerinin destekçileri gerek ilgili araştırma sahasında çalışanlar, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihindeki başlıca Kürt isyanları arasındaki bağlantıya dikkat çekmekte ve her ne kadar şiddetten uzak, parlamenter, yasal, sivil veya toplumsal yöntemler benimseseler de, mevcut partilerin politik motivasyonunu geçmiş isyanlarla bir tür süreklilik ilişkisi içerisinde değerlendirmekte (Jongerden 2007, 25). Bu makalede, bahsi geçen görüşler doğrultusunda, sözü geçen partilerin son yirmi yıl içerisindeki meşruiyet ve normalleşme çabaları ön plana çıkarılmakta. Bu değerlendirme, söz konusu partilerin bir yandan Türk etnisitesinin baskıcı konumuna, diğer yandan da PKK ile ilişkilendirilmek suretiyle sürekli maruz bırakıldıkları “terörist” veya “bölücü” suçlamalarına karşı direnirken, üç katılım düzeyinde temsili ve katılımı artırma çabalarına dikkat çekilerek yapılmakta. Kürtlerin Türkiye'deki siyasi faaliyet alanının her üç kademesinde –ulusal, yerel ve sivil toplum örgütleri bazında– gösterdikleri katılım ve temsil biçimleri, yalnızca iktidardaki hükümetlerin yönlendirmelerinin değil, aynı zamanda Türkiye'deki diğer partilerin, sivil ve askerî bürokrasi-

si ile medyanın oluşturduğu topyekûn Kürt karşıtı muhalefetin sürekli etkisine maruz kalmıştır.

Tarihsel arka plandan son döneme

Kürt meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldaki reform dönemi boyunca artan merkezileşme politikalarına karşı, özerklik istemiyle gelişen yerel düzeydeki isyanlarla başlayıp bugüne kadar gelmiştir. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından hemen iki yıl sonra, 1925'te şeyh Sait isyanı başlayıp çeşitli Kürt illerine yayıldı². Bu isyan askerî güçler tarafından çok sert biçimde bastırıldı, liderleri İstiklal Mahkemeleri emriyle idam edildi. Devlet güdümündeki modernizasyon projesi kapsamında, ekonomiden eğitime ve toplum mühendisliğine kadar her alanda sürdürülen Türk kimliğini pekiştirme sürecinde, 1930 yılında Ağrı'da da bir isyan ıktı. Bu isyanların üçüncüsü, 1935 yılında bölgenin devletleştirilmesi ve Türkleştirilmesi amacıyla yürürlüğe konan Tunceli Kanunu'na tepki olarak 1938'de baş gösteren Dersim isyanıydı (Kalman 1995; Beşikçi 1990). Bu üç büyük isyana karşı ve sonrasında uygulanan zorlayıcı tedbirler –Kürt liderlerin idamı, kitlesel katliam, ileride olası isyanları önlemek amacıyla bölgenin Kürt nüfusunun dağıtılmasını öngören zorunlu g, Kürtçe yer adlarının Türkçeleştirilmesi– yöntem olarak farklılık gösterseler de özü itibariyle aynıydı: Bölgenin Türkleştirilmesi ve modernizasyonu amacı doğrultusunda siyasi, kültürel ve dinsel yeniden yapılandırma (Gorgas 2009).

1960'lar ve 1970'ler Türkiye'sinde askerî darbeler ve bu darbelere karşı tepkiler, hem parlamentoda sosyalist Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) varlığına hem de genel olarak anti-emperyalist bir hareketin gelişmesine ortam hazırladı. Türk-Kürt gençleri ve aktivistleri arasındaki açık işbirliği 1961 anayasasının sağ-

2 Farklı yazarlar tarafından çeşitli nedenler ön plana çıkarılmaktadır: Moderniteye karşı direniş, geleneksel dini değerlerle bağların koparılması, otoritenin merkezileşmesi ve son Osmanlı ve ilk Türk liderliği (1921-1923) tarafından tanınan hakların ve yerel otoritenin inkarı (Kirişçi ve Winrow 1997, 105-106; Vali 2005, 225; Bozarslan 2008, 62-63; Akçura 2009, 45-49).

ladığı görece liberal ortama bağlı olarak, TİP'in kuruluş sürecinde başlayarak (Alış 2009) parlamento dışı sol hareketler ve *Doğu Devrimci Kültür Dernekleri* (DDKD) gibi siyasal hareketler bünyesinde pekişip, 1970'lerde Kürt siyasal hareketinin yeniden canlanmasına öncülük etti. Bu dönemde çıkarılan çeşitli dergilerin yanı sıra, Kürtçe gramer kitapları ve edebi eserler basıldı, Türk solundan, özellikle Dev-Genç'ten de esinlenen PKK kendi sosyalist duruşunu ortaya koydu (Jongerden 2007, 58-60). Ayrıca Kürt sol muhalefetine doğası itibarıyla ademî merkezîyetçiliğe, özerkliğe ve özyönetime yatkınlığı da kayda değerdi. 1961 anayasasının liberal havasının da verdiği cesaretle, 1960'lardan sonra sivil toplum örgütlerinin yükselişi Kürtlerin siyasal katılım taleplerinin daha sık dillendirilmesine de katkıda bulundu (Grigoriadis 2006, 450).

Ne var ki, 1980 askerî darbesinin ürünü olan 1982 anayasası, ulusal çıkarlar, kamu düzeni, ulusal güvenlik ve cumhuriyet rejiminin tehdit altında olması gibi nedenlerle toplumsal ve siyasal hakların feshedilebileceğini veyahut askıya alınabileceğini öngörmektedir. Bu yeni siyasal atmosfer içerisinde birbiri ardına yürürlüğe konan baskıcı uygulamalar PKK hareketini daha da radikalleştirdi. Solcu Kürt ve Türk aktivistler arasındaki dayanışma, geniş çaplı tutuklamalarla sekteye uğratıldı ve baskıcı uygulamalar, yasadışılığı ya da diasporaya kaçışı neredeyse mecbur kıldı. 1980'lerden bu yana Iraklı Kürtlerle dayanışma, Türkiye'nin öteki bölgelerine olan göç ve Avrupa'daki Kürt diasporasının Kürt kültürünü güçlendirmedeki rolü gibi faktörler Kürt hareketinin daha karmaşık bir yapıya bürünmesine yol açtı (Özdoğan 1999). Ayrıca 1990'lar boyunca tırmanan şiddet ortamının, "Kürtlerin siyasete etkin katılımını azalttığı ve marjinalleşmesine yol açtığı" görüşleri de yaygınlaştı (Grigoriadis 2006, 449).

Genel olarak farklı bir etnik kimliğe sahip Kürtlerin siyasal temsili, kendi kimliklerinden vazgeçip parlamentoya çeşitli yasal siyasal partiler kanalıyla girmeyi kabul ettikleri sürece mümkün olabilmektedir. Bu engelleme, Türkiye'nin siyasal kültüründen olduğu kadar, yasal altyapısından, seçim sisteminden ve siya-

si partiler yasasından da kaynaklanmakta. Esas itibarıyla durum birçok açıdan vahim bir eşitsizlik sorunu olarak durmaktadır. Süregelen ayrımcılığın altında yatan en açık neden, Türklüğe yapılan kimlik vurgusuyla, tekçi bir siyasal kültürü yansıtan, her vatandaşın anayasada Türk olarak kabul edilmesi gerçeğidir; son döneme kadar farklı bir dilin, kültürün ve etnisitenin ısrarla reddedilmesi yoluyla bu durum pekiştirilmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci doğrultusunda yapılan belirli bazı reformlara ve kamusal alanda Kürtçe'nin kullanımı üzerindeki kısıtlamaların gevşetilmesine rağmen, Türklüğün ülkede yaşayan diğer kültürleri kapsayan bir "meta-kimlik" mi yoksa "etnik temelli bir ulusal kimlik" (Keyman 2005, 272-273) mi olduğu sorusu hâlâ tartışılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında, Kürtlerin Türklerle ve diğer Müslüman etnik gruplarla birlikte işgalci güçlere karşı verdikleri dört yıllık Kurtuluş Savaşı'ndan kısa süre sonra ilan edildi. Günümüzde de siyasi etkinliği olan Kürt gruplar cumhuriyetin ilanından önce yapılan ilk anayasanın (1921) Kürtlerin ve Türklerin "kurucu uluslar" olduğu anlayışına dayandığını ve dolayısıyla siyasi erkin bu şekilde paylaşılmasını öngördüğünü sürekli olarak dile getirmekteler. Bu genel talep, yerel ve bölgesel özerkliğe ve Türkiye nüfusunun beşte birini oluşturan Kürtlerin kültürel ve dilsel taleplerinin karşılanmasına dayalı bir ademî merkezîleşmeye denk düşmektedir. Dolayısıyla sorun 1920'lere kadar gitmektedir. Siyasal anlamda etkin Kürt gruplar ve bireyler ülkeyi barışçıl bir uzlaşmaya götürecek müzakerelerin bu noktadan başlaması gerektiğini ve ancak bu yolla adil katılımın ve karar alma sürecinin demokratik yolda ilerleyebileceğini ifade ediyorlar. Yukarıda bahsi geçen 2004 tarihli Azınlık Raporu (Grigoriadis 2007, 428) kültürel hakların teminat altına alınabilmesi için Kürtlerin azınlık sayılıp sayılamayacağı sorusunu gündeme getirdiğinde, Kürtler Cumhuriyet'in "kurucu ulusu" olduklarının altını bir kez daha çizip, kendilerine azınlık denemeyeceğini açıkça belirtmişlerdi.

Bugün Türkiye'deki büyük etnik grupları "kurucu ulus" olarak yeniden adlandırmanın, etnik gruba duyulan toplumsal ai-

diyet ile ulusal siyasi aidiyet noktasında yeni bir tür ayrımcılığa yol açabileceği söylenebilir. Böyle bir kavram, Türklüğün seksen yılı aşkın bir süre boyunca diğer etnisitelere egemen tutulması gibi, bu defa da diğerlerine karşı söz konusu iki gruba egemenlik verecektir. Kısacası, “kurucu ulus” yaklaşımı aynı otoriter siyasi kültürü besleme potansiyeline sahiptir.

Türkiye’nin siyasi kültürü her zaman grup egemenliğini, etnik üstünlüğü, otoriter ve merkezî yönetimi, ataerkil devlet kültürünü gözetmiştir. Özellikle de 1980’deki son askerî darbeden sonra Kürtler’e karşı asimilasyon tedbirleri arttırılmış ve kamusal alanda kendi aralarında bile anadillerini konuşmaları engellenmiştir. Osmanlı idaresinin son dönemlerinden bu yana yirmi sekiz Kürt isyanı bastırılmış ve yoğun nüfusa sahip Kürt bölgesindeki ekonomik reformlar ertelenmiş ya da ihmal edilmiştir. Bu genel tutum anti-komünizmle birleşerek, 1930’lardan 1980’lere kadar devam etmiştir. Sol hareketin ve radikal demokrasi faaliyetlerinin tüm farklı bileşenleri cezalandırılınca, parlamento dışı yöntemler 1970’lerden itibaren solcu Kürt ve Türk gençliği arasında giderek artan biçimde benimsenmeye başlanmıştır. Askerî müdahaleler Kürt karşıtı politikaları daha bir cesaretlendirip tırmandırmış, karşılığında etnik milliyetçiliğin bir ifadesi olarak “Kürtçülük” de gelişme göstermiş ve 1980’lerin başından itibaren silahlı mücadeleye yönelmiştir.

SSCB’de ve müttefiki olan ülkelerde siyasi sistemin çöküşüyle birlikte parlamento dışı radikal sol ve direnişçi hareketler genel anlamda bir itibar kaybı yaşadı. Türkiye örneğinde bu durum, PKK liderinin Suriye’den çıkmaya zorlanması, Kenya’da yakalanması ve Türkiye’de ömür boyu hapse mahkûm edilmesiyle sonuçlandı. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya’nın dağılmasıyla birlikte çeşitli uluslar arasında baş gösteren şiddet eylemleri, Avrupa’da azınlık meselesine yeni bir yaklaşımın gelişmesine yol açtı. Öte yandan 1999’daki Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik sürecinin onaylanması Türk hükümetlerini Avrupa’nın demokratik standartlarına uyma yükümlülüğü altına soktu. O günden beri yürürlüğe giren reform paketleri, Kürtlerin siyasi temsili ve katılımları açısından ha-

len mevcut bazı temel engelleri saymazsak, yeni imkânlar yaratmıştır.

2002 ve 2007 genel seçimlerinde Kürt partileri

Günümüze kadar Kürtlerin siyasal alandaki faaliyetleri iki türlü olmuştur: Bir yandan devletin kültürel, etnik, dilsel ve tekçi baskılarına karşı isyan ve başkaldırıları gündeme gelmiş; öte yandan aşiret ilişkileri araçsallaştırılarak özellikle sağ partiler için oy toplama yoluna gidilmiştir (Bozarslan 1992). Sosyalist Kürtlerin ve Türklerin bir arada çalıştığı TİP'i saymazsak, Kürtler sadece son yirmi yıldır bir siyasi parti bünyesinde örgütlünip seçimlere katılmaktadırlar.

Kürtlerin parlamenter ve idari düzeydeki siyasi katılımı ve temsiliyeti, Kürt kimliğini ve Kürt sorununun ulusal düzeyde bir demokratikleşme sorunu olarak tanınmasını savunan Kürt siyasi partilerinin ve diğer partilerin faaliyetleriyle yakından ilintilidir.³ 1990'lara kadar Kürtler –bir topluluk, bir etnisite, bir kültürel özgüllük veya Anadolu/Türkiye'nin kadim halklarından biri olarak– yaşadıkları sorunlara ilişkin siyasi görüşlerini iktidar için yarışan bir parti platformu üzerinden açıklama imkânına sahip olamamışlardı. Tek tecrübeleri Türk soluyla kısa süreli işbirliği fırsatı bulabildikleri TİP bünyesinde olmuştur. Günümüz Türkiye'sinde hâlâ azınlıkların ve/veya etnik-kültürel toplulukların siyasal haklarını kısıtlayan başlıca üç yasal engel mevcuttur: Belirli bir etnik gruba ait azınlık partisi kuramamak; seçim kampanyaları sürecinde bir azınlık dilinde kampanya yürütememek ve %10 seçim barajı (Akbulut 2005, 375-395).

Tek parti rejimi dönemi boyunca Türkiye'de doğu ve güneydoğu illeri genel olarak “yasak bölgeler” olarak görülmüşler (Ekinci 2007) ve bölgeden parlamentoya ancak merkezî otorite tarafından seçilen az sayıda “sadık” temsilci gidebilmiştir. Tek

3 Siyasi partilerin ve parlamentonun asimile olmuş çok sayıda Kürt üyesi hep olmuştur. Bunlar burada dikkate alınmamıştır çünkü çoğu siyasi temsiliyet ve katılım sorununu Kürt etnisitesiyle bağlantılı olarak değerlendirmemiştir.

parti rejiminden çok partili siyasete geçildiği günlerde, cumhuriyetin kurucusu olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) o dönemdeki lideri İsmet İnönü'nün Demokrat Parti'nin (DP) lideri Celal Bayar'a şunları söylediği kaydedilir: "Gelin karşılıklı olarak doğuda yerel parti örgütlenmeleri açmayalım. Eğer doğuda parti örgütlenmeleri kurmamayı kabul ederseniz biz de örgütlenmelerimizi kapatırız... Partizanlığın ulusal birliğimizi yıkacağı endişesi içerisindeyim." (Ekinci 2007)

Çok partili dönem boyunca, doğu ve güneydoğu bölgesinde, çoğunluğu yerel seçkinlerden oluşan çok sayıda Demokrat Partili Kürt ekonomi ve siyasette görece liberalleşme hedefini destekledi. Yerel elit üzerindeki baskıyı azaltma yoluna giden DP, merkezî otoriteye bağımlı kayırmacı (*clientelist*) ilişkiler yaratmak suretiyle aşiret ve tarikat liderlerinin siyasi entegrasyonuna yatırım yaptı (Bozarslan 2002, 850-851). Ne var ki, ne CHP ne de DP güvenlik amacı dışında bölgenin sosyal ve ekonomik kalkınmasına herhangi bir yatırımda bulundu. Halk üzerindeki kolluk kuvveti baskısı bir şekilde azaltılsa da, genel yaklaşımda pek bir değişiklik olmadı. Nitekim çok sayıda akademisyen toprak ağalığının feodal yapıdan kapitalist toprak ağalığına evrildiği ve ekonomik entegrasyon yoluyla daha varlıklı ve siyasette daha etkin hale geldiği tespitinde bulunmaktadır (Yeğen 2002, 887). DP bu geleneği güneydoğu illerinde o denli pekiştirmiştir ki, söz konusu yerel eşrafın bazılarının çocukları veya akrabaları günümüzde halen parlamentoda Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) saflarında kendilerine ayrılan koltuklarda oturmaktadırlar.

1980 askerî müdahalesinin ardından, 1983'te Anavatan Partisi (ANAP) iktidara geldiğinde Turgut Özal hükümeti bölgeye olan geleneksel bakış açısını kısmen de olsa değiştirdi. Özal'ın 1987'deki kabinesinin önde gelen isimlerinden Adnan Kahveci, Kürt sorununun %78'e tırmanan enflasyonun yarattığı sorunlardan daha önemli olduğunu belirten bir rapor hazırladı. Kahveci, raporda aynı zamanda Türk hükümetlerinin sorunun çözümünü için gerekli demokratik olgunluğa erişemediklerini ve askerî yöntemlerin bölgeyi iç savaşın eşiğine getirdiğini de vur-

gulamıştı. Sorunun altında yatan ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasi etkenlere dikkat çeken Kahveci şöyle devam ediyordu: “Kürt kimliği ve dili hızla kabul edilerek siyasal alanda temsil olanağı sağlanmalıdır.” (Özgürel 2007) Kahveci aynı zamanda Türkiye’de Lozan Antlaşması’na göre sadece gayrimüslimlerin azınlık olarak tanınmasını şart koşan anlayışın da değişmesi gerektiğini önermişti. Ona göre “azınlık” kavramı değişmişti. Nitekim 1920’lerde ne Fransa ne de İspanya, Baskları azınlık olarak kabul etmişti ancak onların da yaklaşımları 1970’lerin sonlarından bu yana kayda değer biçimde değişmişti. Türkiye’nin de benzer değişiklikleri benimsemesi gerektiğine inanan Kahveci, hazırladığı raporu 1992’de Özal’a sundu. Ancak Özal önceliği ekonomik kalkınmaya veriyor ve ekonomik kalkınmanın zamanla demokratikleşmenin önünü açacağını ve Kürtleri vatandaş olarak “olgunlaştıracığını” düşünüyordu.

1980’lerin sonlarına doğru Kürt kimliklerini açıkça beyan eden bir grup Kürt siyasetçi Sosyal Demokrat Halk Partisi’yle (SHP) işbirliğine giderek bu partinin adı altında parlamentoya milletvekili gönderebildi. Kürt siyasi hareketi ancak 1990’dan itibaren siyasi partiler bünyesinde sistematik biçimde örgütlenerek Türk hükümetlerinin baskıcı uygulamalarına karşı tepki göstermeye başladı. 2010’a gelinceye kadar beş Kürt partisi kapatıldı; milletvekillerinin çoğu siyasi faaliyetlerden men cezası aldı; bu partilerin çok sayıda üyesi tutuklandı ve bazıları hapis cezalarına çarptırıldı. Kurulan ilk yasal parti 1990’da faaliyete geçen Halkın Emek Partisi’ydi (HEP). Partinin on sekiz milletvekili 1993 yılında SHP’den ihraç edilince⁴, Anayasa Mahkemesi tarafından hakkında kapatma davası açılan HEP’in yerine 1992 yılında kurulan Demokrasi Partisi’ne (DEP) katıldılar. Aynı dönemde bir DEP milletvekili ile partinin Batman teşkilatının önde gelen kadrolarından biri kontrgerilla tarafından öldürüldü. Mayıs 1993’te Anayasa Mahkemesi ilk yasal Kürt par-

4 Bu milletvekilleri 1993 yılında Paris Kürt Enstitüsü tarafından düzenlenen uluslararası bir konferansa partinin izni olmadan katıldıkları suçlamasıyla ihraç edildiler.

tisi HEP'i kapattı. 1992 yılında kurulan bir diğer parti, Özgürlük ve Demokrasi Partisi de 1994'te kapatıldı; aynı yıl Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) kuruldu. 2003'e kadar faaliyetlerine devam eden parti bugüne dek en uzun süre ayakta kalan Kürt partisi oldu.

2005 yılında Demokratik Halk Partisi (DEHAP) kuruldu; parti aynı yıl içerisinde kendini feshetti, çünkü Anayasa Mahkemesi tarafından hakkında kapatma davası açılmıştı ve ayrıca yeni bir hareket yoldaydı. İlk kongresinde adını Demokratik Toplum Partisi (DTP) olarak değiştiren Demokratik Toplum Hareketi. DEHAP aleyhine açılan dava 2007 sonlarına kadar uzadı. DTP de, İspanya'daki Herri Batasuna partisi ile benzerlikler gösterdiği iddiasıyla Aralık 2009'da kapatıldı.⁵

Anayasa Mahkemesi bahsi geçen siyasi partiler hakkında resmî dil yasasını ihlal etmek veya özerklik ya da federalizmi destekler nitelikteki beyanatlarıyla ayrılıkçı faaliyetler içerisinde bulunmak suçlamasıyla dava açmış ve bu partileri kapatmıştı. Mahkeme ayrıca bu partileri PKK ya da onun lideri Abdullah Öcalan'la ilişki içerisinde olmanın yanı sıra, seçim yasalarını ve parti örgütlenmelerini düzenleyen yasaları çiğnemekle de suçlamıştı. En son 2008 yılında kurulan Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) kırk bir ilde örgütlenmesini tamamlayarak genel seçimlere katılma hakkı kazandı fakat %10 seçim barajı sebebiyle 2011 genel seçimine bağımsız adaylar bloku olarak katılmaya karar verdi.

2000'ler ve özellikle de Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin geliştiği 2004-2005 yılları boyunca, Kürtlerin azınlık statüsü üzerine yürütülen tartışmalar hız kazandı. Ne var ki, önde gelen bazı Kürt siyasi ve entelektüel şahsiyetler bu statüyü red-

5 Oysa, Akın Özçer'in dediği gibi, DTP İspanya'da Herri Batasuna ile karşılaşamaz; çünkü ne İspanya'daki hukuk sistemi ne de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AIHM) ayrılıkçılığı bir siyasi partiyi kapatmanın gerekçeleri arasında görmektedir. Dahası Herri Batasuna ve DTP'yi destekleyenler şiddetle ilişkileri bakımından da birbirlerine benzer değildir (Özçer 2009). Eski AIHM yargıçlarından Rıza Türkmen, Anayasa Mahkemesi'nin kararının doğrudan ayrılıkçılığa dayandırıldığını ancak gerekçeli kararda terörizme atıfta bulunulduğunu ve bu durumun AIHM kriterleriyle ters düştüğünü belirtmektedir (Türkmen 2010).

detmekte ve Kürt halkının Türkiye Cumhuriyeti'nin "kurucu ulusları"ndan biri olduğunu vurgulamaktadırlar. Türkiye'de azınlık kavramı 1923 tarihli Lozan Antlaşması'na atıfla halk arasında daha çok gayrimüslim nüfusu çağrıştırmaktadır. Antlaşmanın azınlıklara dair bölümü, farklı kimliklerin korunması ve yaşatılması amacıyla gayrimüslimlere bazı pozitif (dinî, dilsel ve kültürel) azınlık haklarının yanında eşit vatandaşlık statüsü verilmesini öngörmektedir. Ancak çeşitli devlet politikaları ve bürokratik uygulamalar, gerek eşitlik ilkesini gerek pozitif ayrımcılık hükümlerini ihlal etmiş, gayrimüslim azınlıkları marjinal ikinci sınıf vatandaş konumuna düşürmüştür. Resmî çevrelerin ayrımcı tutumları kamuoyunda ve toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında önyargı biçiminde yansımaları bulmuştur (Soner 2005, 289-311). Azınlıklar ve azınlık haklarına dair son dönemde yenilenen söylem ve bilhassa 1990'lardaki Avrupa politikaları ve ilgili icraat mekanizmaları (Preece 1998) paralelinde, Türkiye'deki azınlıklara dair siyasi bilinç ve yürütülen tartışmalar da farklı bir yöne evrilmiş, Kürtler de dahil tüm etnik ve dinî grupların dezavantajlı ve mağdur konumları vurgulanır olmuştur. Bu noktadan hareketle, bazı Kürtler ve Türkler, Kürtlerin azınlık, yani "dezavantajlı bir topluluk" şeklinde tanımlanmasına dönük olumlu bir yaklaşım benimsediler (Ersanlı 2005). Ne var ki, son yirmi yıl içerisinde birçok demokratik toplumda edildiği olumlu yasal-siyasal çağrışımlara rağmen azınlık kavramı Türkiye'deki Kürt siyasal hareketi tarafından azınlıkları ikincil konumda gören Türk siyasal kültürünün dayatmasının bir sonucu olarak, küçük düşürücü bir konum şeklinde değerlendirilmekte.

Tüm bu psikolojik ve bilişsel bariyerleri bir kenara bırakırsak, ulusal meclis düzeyinde siyasi katılımın önündeki en büyük engel olarak, 1980 askerî müdahalesinden esinlenerek yapılan 1983'teki Seçim Yasası'nca getirilen %10'luk seçim barajı durmaktadır. O zamandan bu yana, Türkiye'deki seçim sistemi %10 barajıyla nisbi temsile dayalı sistemi uygulamaktadır; sistem her ne kadar orantısallık ilkesi doğrultusunda "adil" temsiliyet vaat etse de, yüksek baraj oranı bu vaadi boşa çıkar-

maktadır. Barajı savunanlar “adil” temsiliyetin istikrar arayışıyla dengelenmesi gerektiğini, bunun da ancak meclise daha az partinin girmesiyle ve böylece koalisyon hükümetlerinin önünün alınmasıyla mümkün olabileceği iddiasındalar. Ancak çoğu siyasi gözlemci bunun altında yatan asıl nedenin Kürt kimliğinin “güvenlik sorunu haline getirilmesi” ve bu doğrultuda Kürt yanlısı partilerin parlamentoda temsiliyetinin önüne geçilmesine dönük bir manevra olduğuna dikkat çekmekte. Bu noktada, Türkiye’deki seçim barajını düşürme konusunda uzlaşmaz bir tutum sergileyen büyük partilerin, “güvenliği” Seçim Yasası’nda yapılacak demokratik düzenlemelerin önünde tutan Türk Silahlı Kuvvetleri’yle el ele verdikleri söylenebilir.

2002 seçimlerinde DEHAP %6.2 oranında oy aldığı halde parlamentoya temsilci gönderemedi. Seçim barajı %5 olsaydı, DEHAP’ın parlamentoya göndereceği toplam milletvekili sayısı, kırk dördü Türkiye’nin doğu ve güneydoğusundaki illerden olmak üzere elli bir olacak, yani meclisin %10’unu oluşturacaktı (Turan 2007). Temsiliyet sorunu özellikle bu anlamda oldukça ciddiydi çünkü partinin güneydoğudan aldığı toplam oy sayısı, seçimin birinci partisi AKP’nin bu bölgede aldığından fazlaydı. Kürtlerin merkezi konumundaki kent Diyarbakır bunun en çarpıcı kanıtıydı: DEHAP’ın oyların %56.1’ini aldığı kentte en çok oyu alan ikinci parti, yalnızca %15.9 ile AKP’ydi. Genel seçimlerde kent parlamentoya on milletvekili gönderdiği göz önüne alınınca; seçim barajı %5 olsaydı DEHAP yedi, AKP iki ve CHP bir vekil çıkaracaktı. Ancak %10 barajından dolayı AKP sekiz, %5.9 oy alan CHP ise iki vekil çıkardı (Öymen 2007).

Özellikle de güneydoğuda aldıkları yüksek oy desteğine karşın, Kürt partilerinin kabaca ülke genelindeki Kürt nüfusun yalnızca üçte birini temsil ettiği görülmekte. DTP’nin 2009 yılında yapılan son yerel seçimlerde doğu ve güneydoğudaki otuz üç kentten aldığı ortalama oy oranı %32 olup, on yedi kentten aldığı oy oranı ortalaması %63’tür. Ülke genelinde ise bu oran %5.4’tür (2009 Yerel Seçim Sonuçları). Bu durum DTP’nin 1990’lardan beri Kürtlerin insan hakları ve ulu-

sal düzeyde demokratikleşme için mücadele etmek amacıyla kurduğu diğer partilerin geleneğinden gelen ve bölgesel tabanı olan tek aktif temsilci olduğunu göstermiştir. (Aslan 2007). Kürt yanlısı siyasi partilerin yoğun baskılar altında ayakta kalmaya çalıştıklarını da belirtmek gerekir. Diğer partilerin liderleri uzun süre partilerinin başında kalırken, geçmişten beri sürekli biri kapatılıp ötekisi kurulan ve en son BDP olarak yoluna devam eden Kürt partileri son on dokuz yılda on iki lider değiştirdiler (Güler 2007). Son dönemde kapatılan DTP'nin kadroları 2006 ve 2007 yıllarında yoğun takibe ve baskıya maruz kaldılar. Hakkari belediye başkanı 2005'ten bu yana birçok kez tehdit edildi; 2006'da suikast amacı taşıyan şarbonlu bir mektup aldı. Son kapatmayla birlikte siyasi faaliyetlerden beş yıl men cezası alan eski DTP eşbaşkanlarından Aysel Tuğluk bir röportajında, genel olarak partilerinin, özelde ise bazı liderlerinin polis veya kimliği belirsiz kişilerden tehditler aldıklarına dair birçok örnek sıralamıştı (Korkmaz 2007). Aralarında sekiz milletvekili ve iki belediye başkanının da bulunduğu iki yüz yirmi bir DTP üyesi aleyhine Anayasa Mahkemesi tarafından 2007 yılında dava açıldı; başsavcı bu kişilerin siyasetten beş yıl men edilmesini talep etti.

Medyadaki çarpıtma ve yanlış algılama Kürt partilerine olan güvensizliği daha da körüklemektedir. Daha sonra DTP'nin eşbaşkanı olan Nurettin Demirtaş 2007 yılında, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin kültürel, toplumsal ve siyasal haklarının demokratikleşme süreciyle birlikte gözetilmeye başlanmasıyla Jivkov'un otoriter dönemindeki toplumsal ve siyasal çatışmaların son bulduğunu belirtmişti. Bu ifadeler Türk medyası tarafından Demirtaş'ın Kürt sorununun çözümü için Bulgaristan modelini önerdiği şeklinde sunuldu ("DTP Sofya Modeli İstedi" 2007). İlginçtir, ertesi gün aynı gazetenin ilk sayfasında, Bulgar Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) başkan vekili Remzi Osman'ın, DTP'nin taleplerinin HÖH'ün talepleriyle benzeşmediği ve Türk azınlığın, ne bölgesel otonomiye ne de özerk yerel yönetimi kabul eden Bulgaristan'ın üniter yapısına saygılı olduğu yönündeki açıklamaları yayımlandı. Osman, etnik par-

tilere karşı olduğunu da ayrıca belirtme gereği duymuştu. Bu açıklamadan hareketle, ana akım gazetelerin birinde köşe yazarı olan Güneri Civaoglu, DTP'yi aslı olmayan bir tez savunmakla suçladı (Civaoglu 2007). Bu suçlamaya cevaben, birkaç gün sonra Ankara'da kendisiyle yapılan bir röportajda Demirtaş, bu önerinin Bulgaristan ile Türkiye arasındaki benzerlikler temelinde yapıldığını ve kastedilenin, demokratikleşme ve kültürel hakları tanınmanın tıpkı Bulgaristan'da olduğu gibi sorunları çözebileceği olduğunu ifade etti.

2008 yılı boyunca, tek Kürt yanlısı parti olan DTP'nin kapatılma ihtimali üzerine medyada yoğun bir yayın dalgası başladı. Medya, Venedik Komisyonu'nun Aralık 1999'da kabul ettiği ve partilerin “şiddeti siyasal bir araç olarak kullanmaları ve anayasal düzeni yıkmak amacıyla silahlı güce, terörizme ve yıkıcı örgütlenmelere başvurmaları” durumunda kapatılabileceklerine dair ilkeye atıfla, DTP'nin kapatılması ihtimali üzerinde duruyordu. Venedik Komisyonu “siyasi partilerin kapatılması ancak şiddeti savunmaları veya bir yöntem olarak şiddete başvurmaları durumunda kabul edilebilir” görüşünü ilke olarak benimsemişti (Akbulut 2005, 385). Oysa ne partinin programında ne de herhangi bir resmi beyanında şiddetin savunulduğuna veyahut anayasal düzenin yıkılmasına dair ifadeler vardı. Buna rağmen, medya ve Kürt hareketi karşıtı aktörler, DTP'nin kapatılmasını terörle mücadelede bir gereklilik olarak gören anlayışı yeniden canlandırdılar. 2006 yılında Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan, terör örgütleriyle herhangi bir yakınlık içerisinde olan örgütlenmelerin terör ve şiddeti desteklediklerine dair somut deliller olmadan da suçlu bulunabilmelerine imkân tanıyan değişiklikle birlikte parti üyelerine yönelik tacizler ve takipler daha da arttı. Bu yasal hamleyle doğrudan yerel temsilciler hedef alınmıştı. 2007 yılı boyunca ve özellikle de 2009'da çoğu parti temsilcisi aleyhine davalar açıldı, birçoğu tutuklandı, suçlamalara maruz kaldı ve çeşitli cezalara çarptırıldı. Terörle Mücadele Kanunu'nda 2006 yılında yapılan değişikliklerle birlikte,

[...] ülkenin uluslararası yasalar uyarınca insan hakları alanında üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmekten uzak ve uygulamada vatandaşlarının haklarını ihlal eden bir dizi sert koşul getirilmiştir. Yeni yasa özellikle de terörizme getirdiği çok kapsamlı ve muğlak tanımla terörist faaliyet kapsamına giren suç sayısını arttırıp ifade ve örgütlenme özgürlüğüne, adil yargılanma hakkına ve işkencenin önlenmesine karşı ciddi tehditler oluşturarak uluslararası insan hakları yükümlülüklerini ihlal etmektedir. Bu yasa 2006 yılından beri Türkiye'nin insan hakları sicilinin daha da kötüleşmesi dışında bir şeye hizmet etmemiştir ve bu yüzden değiştirilmesi gerekir (Kurdish Human Rights Project 2008).

22 Temmuz 2007'de yapılan genel seçimlere DTP'li Kürt siyasetçiler, %10'luk seçim barajı engelinden dolayı bağımsız olarak girme kararı aldılar. DTP ile birlikte az sayıda sol bağımsız aday da seçime girdi ancak bunların yalnızca bir tanesi İstanbul'dan seçilebildi. Türk solu ile DTP arasındaki işbirliğine dayanan ve "Bin Umut Adayları" adıyla yürütülen ortak kampanya ise sivil toplumdaki barış inisiyatiflerinin bir meyvesiydi. Öte yandan DTP açısından seçimin dramatik sonuçlarından biri, birkaç doğu ve güneydoğu ilinde kendi adayları yerine iktidar partisi AKP'nin adaylarının seçimi kazanmasıydı. Bunun nedenleri arasında şu hususlar öne sürüldü: Hükümetin Avrupa Birliği sürecinde yaptığı bazı demokratik reformlar bölgedeki itibarını arttırdı; dinî dayanışma önem kazandı⁶; Amerika Birleşik Devletleri ve Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi (KIBKY) ile yürütülen işbirliği bölgede Türk hükümetinin cazibesini arttırdı ve bir umut yarattı; DTP şiddet olaylarını önlemekte ve PKK'yi kontrol etmekte başarılı olamadı (Zozan 2007); AKP'nin eğitim ve sağlık alanında yürüttüğü kampanyalar son yıllarda olumlu etki yarattı.

6 Kimi muhafazakâr Kürt entelektüelleri Kürt halkının dindar olduğunu ve PKK ile DTP'nin sol ideolojik yapılarının Kürt halkına uymadığını iddia etmektedir (Taşgetiren 2007). Olson da, son dönemde artan oranda camiye gidilmesi sonucunu ve dindarlığın Kürt kadınına zarar getirdiğine yönelik DTP'nin kadın hareketi tarafından getirilen eleştiri karşısında, 2008 yılında DTP içinde bir ihtilaf ortaya çıktığına işaret etmektedir (2009, 94-95).

Öte yandan AKP hükümeti, DTP'nin siyasal katılımını azaltma çabası güden stratejik bakış açısını genişletti: Buna göre, Kürt milliyetçiliğine karşı bir taraftan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) terörle mücadeleye devam ederken, öbür taraftan ekonomik büyüme, turizm, spor ve sağlık alanlarında daha çok yatırım yapılacak (Olson 2009, 150-154) ve ayrıca KIBYK ile ilişkiler ABD'nin tavsiyeleri doğrultusunda müttefiklik statüsüne çıkarılacaktı. Bu strateji sayesinde, AKP tarafından sürekli biçimde PKK'yi silah bırakma konusunda ikna edememe suçlamasına maruz kalan DTP ile daha etkin biçimde yarışılabilceği öngörülmüştü.

Yukarıda sayılan nedenlerin tamamı, ortaya çıkan sonuç üzerinde etkili olmuş olabilir. Parlamentoda otuz civarında milletvekiliyle temsil edilme beklentisi doğmuş olsa da, seçime bağımsız aday olarak girip milletvekilliği kazanan yirmi bir vekil sayesinde DTP parlamentoda grup kurabildi. Gerek kamuoyu gerek öteki partiler, DTP'nin parlamentodaki varlığını istemeyerek de olsa kabul etmek durumunda kaldılar. Partinin halk oyuna dayanan meşruiyeti, PKK'yi ve PKK'nin faaliyetlerini kınamadığı suçlamasıyla yok sayılıyordu. Milletvekilleri Türkiye'nin demokratikleşme süreciyle ilgili birçok konuyu parlamentoda gündeme getirirler de, DTP sürekli olarak bir etnik parti olarak yaftalanmaktan kurtulamadı (Kavak 2010). Parti politikalarının tüm kademelerinde cinsiyet eşitliğini uygulamaya ve (Hasankeyf ve Munzur'daki tarihi ve doğal alanlarda baraj inşası örneğinde olduğu gibi) belirli ekolojik sorunlara dair eğitim ve mobilizasyona verdikleri öncelik bu anlamda bilhassa kayda değerdi.

Sonuçta parlamento bünyesinde ve parti organlarında DTP, tabanının talepleri doğrultusunda, Kürtlere kapsamlı kültürel haklar ve yerel yönetim hakları sağlanması konusunda çaba gösterdi, kadınların siyasete katılımını arttırdı, ekolojik bozulmalara ve işsizliğe karşı ve çalışanların sosyal güvencelerinin artırılmasına yönelik mücadele verdi. Başka bir deyişle, AB'nin beklediği demokratikleşme sürecine uygun bir siyasal gündem benimsedi. Parti, anayasanın değiştirilmesi ve se-

çim barajının düşürülmesi, siyasi partiler ve dernekler yasasının değiştirilmesi için parlamentodaki diğer partilerle müzakereler yürütme hususunda ısrarcı oldu. Bunun dışında, ilerde de değineceğimiz gibi, daha küçük sol siyasi partiler, sendikalar ve birçok sivil toplum örgütüyle beraber ortak siyasi açıklamalarda bulundu. Bu girişimlere rağmen, cinsiyet eşitliği alanı haricinde politika belirleme süreçleri üzerinde doğrudan etkili olmadı. Yani, “Türkiye Partisi” olma sürecini henüz tamamlamış olduğu söylenemez.

Yerel düzeyde özerk yönetim arayışı

Bu bölümde, ademî merkezîyetçiliğin iki unsuru olarak belediyecilik ve etno-bölgesel alan, karşılıklı etkileşim ilişkileri bağlamında bir arada ele alınacak. Nitekim, Türkiye’de belediyelere yönelik yapılan yasal ademî merkezîyetçi reformlar, Kürt belediye başkanlarına kısmen de olsa özerk yönetimi tecrübe etmeleri ve aktif bölgesel kalkınma vizyonu geliştirmeleri hususunda katkıda bulunmuştur.

Türkiye’de yerel idarelere siyasi katılım başlangıçta çok sınırlı kalmıştır. 1930 Belediyeler Kanunu geniş bir işlevler alanı tanımakla birlikte belediyeler uygulamada mali bağımlılık ve idari vesayet yoluyla merkezî devlet idaresinin sıkı kontrolüne tâbi tutulmuş ve belediye meclisi üyeleri de daha çok küçük iş sahipleri arasından seçilmiştir (İncioğlu 2009). Öte yandan yerel örgütlenmeler daha çok valilik ve bakanlıkların taşra teşkilatları kapsamında gerçekleşmiştir.⁷ 1980’lere kadar ne belediyeler kendilerine tanınan oldukça sınırlı yetkiler ve özerk yönetim alanı nedeniyle tam sorumluluk üstlenebiliyor ne de yerel yönetime siyasal katılım cezbedici olabiliyordu. 1980’lerin başında, ilgili yasalarda yapılan değişiklikler ve kaynak aktarımındaki artışla beraber, büyüyen kentlerin karmaşık gereksinimlerini karşılamak amacıyla, yerel düzeyde daha aktif karar alma süreçlerinin işlemesi nispeten daha fazla mümkün ol-

7 Merkezî yönetimin merkeze bağlı yerel idari örgütlere tanıdığı yetki genişliği modeli (*agency model of local government*) için bkz. Bogdanor 1992, 82.

du. Bu gelişmeler yerel siyasete ve katılıma olan ilgiyi arttırdı, bu sayede siyasi partilerin yerel düzeyde artan çekişmeleri Türkiye siyasetini zenginleştirdi.⁸ 1990'lardan itibaren de, kamuoyunun yerel politikada ademî merkezîyetçiliğe dair tavrı, AB üyelik sürecini yürütenlerin ve belediye başkanlarının gayretlerinin etkisiyle daha olumlu bir hal aldı. "AB süreci (Aralık 2004) reformlara yönelik ivmeyi arttırmıştır. Bu reformların en önemlilerinden biri de seçilmiş yerel yapıların (belediyeler, il genel meclisleri) elini güçlendiren ve insanların yerelde çeşitli kurumsal faaliyetlere katılımını öngören yerel yönetimler alanında olmuştur."⁹

Ademî merkezîyetçilik, genel anlamda –yerel mobilizasyonun da teşvikiyle– yerel idare, yerinden yönetim veya yerel özerklik gibi biçimlerde ortaya çıkan iktidar paylaşımını iki sebepten ötürü öngörür: "Yerel özerk yönetim daha geniş demokratik yapıların ve pratiklerin ana bileşenlerinden biridir"; ayrıca özerklik de doğrudan "yerel kimlik geliştirme ve onu ifade etme kapasitesini" teşvik eder (Pratchett 2004, 358). Etno-kültürel topluluklar, özellikle nüfus olarak yoğunlaştıkları ve birebir ilişkilerin katılımı teşvik ettiği belirli bölgelerde ve kentlerde, yerel ve bölgesel politikalara kendilerini daha yakın hissederler. Buna karşın merkezî politikalara, kimliklerinden dolayı marjinalleştirilmiş topluluklar için uzak olduğu kadar muğlaktır da. Aynı durum, yöreden göçe rağmen halen yoğun biçimde doğu ve güneydoğu illerinde yaşayan Kürtler için de geçerlidir; bu nedenle, yerel düzeyde katılım onlar için hayati önemdedir. Nitekim bu alanda daha başarılı oldukları görülmektedir. Kürtlerin katı merkezîleşme ve bölgeyi dışlayıcı politikalardan kaynaklanan düşük statüleri göz önüne alındığın-

8 Nihal İncioğlu (2002, 73-90), "Türkiye örneğinde ANAP Hükümeti'nin temel motivasyonunun ekonomide devletin rolünü azaltmak ve yerel demokrasinin geliştirilmesinden ziyade kentsel hizmetlerin etkili biçimde sunulması" olduğunun altını çizmektedir.

9 Katılımcı kurum bağlamında en önemli düzenleme, 2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. maddesi uyarınca, özel sektör kuruluşlarıyla –ticaret ve sanayi odaları, sendikalar, ilgili STK'lar– üniversiteler, siyasi partiler, kamu sektöründen gelen temsilcilerden oluşan Kent Konseyleri'nin oluşturulması olmuştur (bkz. İncioğlu 2009).

da, DTP'nin 2007 yılında bölgesel özerk yönetim talebini ifade eden "demokratik özerklik" kavramını gündeme getirmesi pek şaşırtıcı olmamaktadır. DTP'nin daha geniş kapsamlı bir ademî merkezîyetçilik arayışı, tabanının giderek güçlenen kültürel ve yerel hak talepleri üzerinden yükselmiştir.

Kimi yazarlar, DTP'nin yürüttüğü belediye politikalarını, belediye meclisinde yer alan tüm partilerle müzakere içinde politika oluşturma süreçleri olarak değil de, Kürt dilinin sanatsal ve edebi aktivitelerde, fuarlarda ve festivallerde daha geniş kullanımını hedefleyen, Kürt etno-kültürel kimliğini pekiştirmeye yönelik projelere atıfla, "devletin siyaset alanları içerisinde bir mücadele biçimi" (Watts 2006) olarak değerlendirmekte. Bu, kısmen doğru bir tespit. 1980'lerden bu yana gelişen çok sayıda olumlu ve olumsuz vaka, ülkenin her tarafında Kürt meselesinin gündeme gelmesine ve tanınmasına yol açmakla kalmamış, aynı zamanda atanmış devlet otoriteleri ile seçilmiş belediye başkanları arasındaki ilişkilerin gelişmesini de mümkün kılmıştır. Bu durum, özellikle de hükümetin 2009'da "Kürt açılımı" adıyla başlattığı demokratikleşme girişimlerinden kaynaklanmaktadır. 2007'den 2009'a kadar, partinin yereldeki üst düzey temsilcilerine yönelik gerçekleştirilen –ve halen devam eden– soruşturmalara ve tacizlere rağmen, Kürt siviller ile merkezî otoritenin temsilcileri arasındaki işbirliği artarak devam etmiştir. Bu yüzden, "devlet bünyesindeki alanlardaki mücadele" birkaç yıl öncesine kadar katılım biçiminin tek ikna edici yorumu olsa da, bugün Diyarbakır'daki tablo artık farklıdır: Belediye başkanı ile vali, 2005'te serbest kalan eski bir gerillanın hikâyesini birlikte dinleyebilmekte, ünlü Türk aktör Haldu Dorman'in 2010 Şubat ayında Diyarbakır'da Kürtçe sahnelenen bir oyununu birlikte izleyebilmektedirler. Bu yerel siyasi organların uyguladığı yeni yönetim metotları daha farklı düzeylerde, daha yoğun diyalog ve müzakere gerektirmektedir. Bu ilişki aynı anda hem karşılıklı mücadeleyi hem de uzlaşmayı bir arada barındırmaktadır.

Öte yandan, hükümet ve devlet otoriteleri özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerindeki sınır köylerine kısmen de olsa ulaş-

tilar. Bazı projeleri hayata geçirerek –özellikle Güneydoğu Anadolu Projesi’yle (GAP) elektrik, sulama ve sağlık hizmetlerini arttırarak– “bölge nüfusunun sadakatini bir ölçüde sağlamayı başardılar” (Harris 2009). 2002 ile 2006 yılları arasında hayata geçirilen bu tedbirler, devletin bölgedeki meşruiyetini belirli ölçüde arttırdı. Ne var ki, 2000’lerin ikinci yarısında AB reformlarından geri adım atılması ve yerel halkın kültürel ve yerel taleplerinin karşılanmaması nedeniyle hükümet sahip olduğu desteği kısmen kaybetti ve 2009 yerel seçimlerinde DTP’nin başarısını arttırmasına olanak tanıdı.

Yerel düzeyde katılımın ve temsiliyetin teşviki, yirmi bir ilin nüfusunun büyük kısmını Kürtlerin oluşturduğu bir bölge için hayati önemdedir. Dahası, yüz yüze ilişkilere ek olarak, belli bazı yerel yönetim uygulamalarıyla yerel halkın katılımı daha da özendirilmekte ve gündelik yaşama ilişkin ayrımcılık azalmaktadır. Son yirmi yılda Kürtlerin yerel yönetimler düzeyindeki katılımı ve temsiliyeti, kültürel taleplerin DTP tarafından bölgedeki ekonomik ve ekolojik gereksinimlerle birleştirilmesi neticesinde parlamenter temsiliyet oranından daha yüksek olmuştur. Kürtlerin yerel düzeydeki katılımlarında ve kadınların bölgesel düzeydeki aktif mobilizasyonunda sergilenen başarı ülke seviyesinin oldukça üzerindedir. Bölgesel otonomi tartışmalarını daha ciddiye almayı gerektiren nedenlerden biri de budur.

Hatırlayacak olursak, 1960’larda Demokrat Parti hem ekonomi cephesinde –kısmen de olsa– tansiyonu düşürmüş hem de parti faaliyetlerine katılım hususunda geleneksel Kürt liderleri arasında bir özgüven yaratmıştı. Toprak ağalarının nüfuzu, “önce güvenlik” tutumuna sahip sağcı partilerin güçlenmesinde rol oynamıştı. Öte yandan 1999’dan beri, gerek belediye başkanlığı gerek yerel siyaset yapan Kürt siyasetçiler, bölgenin sorunlarına sosyo-kültürel, ekonomik ve ekolojik yaklaşımlar geliştirme konusunda önemli tecrübeler edindiler. İki farklı ideolojik içeriğe sahip bu iki farklı tecrübe, yerel Kürt siyasetçilerin özgüvenlerinin artmasına imkân tanıdı. Ancak ikincisi, yani yerel siyaset pratikleri, kesinlikle çok daha çağdaş olup, de-

mokratikleşme ve toplumsal ve siyasal haklardan yararlanma anlamında daha umut vericidir. 1990'lerden beri bölge çapındaki geniş örgütlenmeleriyle Kürt partileri, dil hakları ve ifade özgürlüğü taleplerini sürekli dile getirerek, başta insan hakları olmak üzere, sosyal güvenlik ve toplumsal cinsiyet meselelerinde önemli tecrübeler edindiler. Belediyelerce yürütülen yerel faaliyetler, bölge insanının kültürel ve toplumsal haklarının elde edilmesi için çalışan çok sayıda sivil toplum örgütünün kurulmasına da önayak oldu. 2000'li yıllar boyunca –sol yönelimlerini de muhafaza ederek– Kürt yanlısı partilerin demokratikleşme ve ademî merkezîyetçilik için verdiği mücadele sonucunda, geleneksel patrimonyal seçkinlerin yürüttüğü patronaj ilişkisine dayalı siyasi faaliyetler de dönüşmek durumunda kaldı.

2004 yerel seçimlerinde DEHAP, biri büyükşehir olmak üzere bölgedeki beş belediye başkanlığını kazandı: Diyarbakır, Batman, Hakkari, Şırnak ve Türkiye'nin tek kadın belediye başkanını seçen Tunceli/Dersim. Küçük belediyeleri de katarsak, kazanılan toplam belediye başkanlığı sayısı elli üçtü. Ülkedeki toplam üç bin belediye başkanının sadece on sekizinin kadın olduğunu düşünürsek, DEHAP'ın elli üç belediyesinin dokuzunun başında kadın başkanlar olması dikkate değerdir. 2004 yerel seçimlerinden sonra Kürt siyasetçiler, yerel düzeydeki finans kaynakları üzerinde sorumluluk ve yetki sahibi olarak belirli bir ölçüde de olsa Kürtçe faaliyetler düzenleyebildiler. 2004'ten 2009 seçimlerine kadar geçen süre içerisinde bazı belediyeler bölgelerinin refahını arttırmaya yönelik uyguladıkları farklı projelerle başarılı oldular. Özellikle de Diyarbakır, yerel elitlerin katılımıyla, siyasal eğitimi geliştiren ve bünyesinde yeni genç siyasetçilere yer veren yaratıcı yerel inisiyatifler üzerinden hızla güçlenmeye başladı. Belediye başkanları ve onlarla çalışan personel, resmî temsilciler olarak hem ulusal hem de uluslararası düzeyde tecrübelerini daha da arttırdılar (Watts 2006). Ancak 2007 yılı çoğu için merkezî ve yerel yargının suçlamalarına karşı bir duruşmadan ötekine koşuşturmakla geçti. Bu denli yoğun baskı altında, ilk olarak 2007'deki par-

ti kongresinde sunulan “demokratik (yerel) özerklik” modelini geliştirme hususunda yetersiz kaldılar. Buna rağmen, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi çalışanlarının ve Türkiye’nin dört bir yanından kendilerini destekleyen çeşitli derneklerde örgütlenen grupların olağanüstü çabaları sonucunda DTP, özellikle de toplumsal cinsiyet meselesi, yerel yönetim¹⁰ ve ekolojik çalışmalar üzerine çok sayıda ulusal ve uluslararası konferans,¹¹ akademik, kültürel ve eğitici faaliyetler düzenlemeyi başardı. Bu araştırma projelerinin ve konferans sunumlarının çoğu sonradan yayımlandı.

2007 Kasım ayının başında yapılan DTP kongresinde partinin yeni lideri Nureddin Demirtaş, yerel yönetimin ötesinde bölgesel yetki devrini ön plana çıkaran “demokratik özerklik” kavramını ortaya attı. Belediye meclisi ile Ankara’daki merkezî hükümet arasında karar alma organı olarak çalışacak bölge meclislerini de içeren bölgesel idarelerin oluşturulmasını önerdi. Demirtaş’ın bu bir-adım-ileri formülasyonu, aynı zamanda kentsel büyümenin dayattığı bir işlevsel farklılaşmayla birlikte ortaya çıkan, bölgeye özgü siyasalar oluşturma¹² talebi olarak da değerlendirilebilir.

Demirtaş’ın bu önerisi, üniter ve federal sistemlerin bir tür birleşimidir. “Salt ‘etnik’ ve ‘toprak’ temelli özerklik anlayışı yerine kültürel farklılıkların özgürce ifade edildiği bölgesel ve yerel bir yapılanmayı savunur” (Demokratik Toplum Partisi 2008, 9). Öneri, dış ilişkilerin, savunma ve kamu harcamalarının merkezî yönetime bırakılmasını ve bölge meclislerinin bölgesel yönetimde özerk olmasını; resmî dil olan Türkçe’nin yanında anadilinde eğitimin de eğitim sistemine dahil edilmesi-

10 Örneğin, Uluslararası Yerel Yönetimler ve Kadın Konferansı (Konferansın tutanakları Bağlar Belediyesi tarafından 2009 yılında yayımlandı).

11 Örneğin, Büyükşehir Belediyesi Demokrasi Platformu’nun 28-30 Mayıs 2005 tarihlerinde düzenlediği Ortadoğu’da Barış ve Halkların Barış Hakkı Konferansı.

12 Michael Keating (2008, 70), “azınlık dilleri giderek bölgeselleşmektedir” diyerek, “yaşayan kültürün, yüz yüze gündelik ilişkilere dayandığı için okul, sosyal hizmet ve idari birimler gibi kurumlara gereksinim” duymasına bağlı olarak “azınlık dillerinin giderek bölgede güçleneceğini” ileri sürmektedir.

ni; kaynakların dağıtımı ve kullanımı yetkisinin bölgesel idarelere devredilmesini; “köye dönüş” yasasının demokratik biçimde uygulanmasını ve koruculuk sisteminin lağvedilmesini öngörmektedir. Öte yandan devlet otoriteleri, devletin hizmetine girmiş korucular ile devletin silahlı uzantısı olmayı kabul etmeyenler arasında ortaya çıkan ve aslında resmen dayatılmış olan ayrılıktan kaynaklı düşmanlığı göz ardı ederek, köy korucuları ile göçe zorlanmış insanlar arasındaki sorunu geleneksel kan davası olarak tanımlamayı yeğlemiştir.

Önerilen “demokratik özerklik” modeli, halihazırda merkezî hükümetin temsilcileri olarak görev yapan idari kadronun, sorumlulukları aşağıda belirtilen bölgesel idari komitelerinin ya da bölge meclislerinin alacağı kararlar doğrultusunda icraatta bulunmasını öngörmektedir.¹³

Bu idari modelde, adem-i merkeziyetçilik işleterek birbiriyle yoğun bir şekilde sosyo-kültürel ve ekonomik ilişki içinde bulunan komşu illeri kapsayan ve il genel meclislerine benzer bir şekilde seçimle iş başına gelen bir bölgesel meclis olacaktır. Bu bölgesel meclis; eğitim, sağlık, kültür, sosyal hizmetler, tarım, denizcilik, sanayi, imar, çevre, turizm, telekomünikasyon, sosyal güvenlik, kadın, gençlik, spor gibi hizmet alanlarından sorumlu olacaktır. Merkezî hükümet tarafından ise dışişleri, maliye ve savunma hizmetleri yürütülecektir. Emniyet ve adalet hizmetleri merkezî hükümet ve bölge meclisi tarafından ortak yürütülecektir. (Demokratik Toplum Partisi 2008, 10).

Önerinin cumhuriyetin 1923'teki ilanından önce Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yasalaştırılan 1921 anayasasından esinlendiği söylenmektedir. Bu anayasadaki, başında seçilmiş temsilcilerin bulunduğu taşra yönetimlerine otonomi tanınması hususunun (madde 11 ve 12), “bugünün diliyle bölgesel yönetimlere işaret ettiği” ve kent konseylerinin alacağı ka-

13 Dayatılan bu düşmanlık, gerek bireysel gerek toplumsal düzeyde, Mardin'in Bilge köyünde kırkın üzerinde insanın ölümüyle sonuçlanan son olay gibi, silahlı çatışmaları arttırarak binlerce can kaybına sebep olmuştur (“Köydeki Nişan Törenine Yapılan Saldırıda 44 Kişi Öldürüldü”, 2009).

rarların uygulamada kanun hükmünde olacağı yorumu yapılmaktadır (Sevinç 2007). Bu yorumlar doğrultusunda, Cumhuriyet'in 1924 anayasasında radikal bir değişikliğe giderek, üniter ulus devlet modelini benimsediği ifade edilmektedir.

2009 yerel seçimleri yaklaştıkça iktidardaki AKP, DTP'ye karşı oldukça saldırgan bir tutum içerisine girdi. Başbakan Erdoğan, nispeten yumuşak ve uzlaşmacı yaklaşımını değiştirerek DTP'li belediyelere sahip diğer kentlerle birlikte "Diyarbakır'ı kuşatacağını" ima etti. Partinin kapatılma ihtimali üzerine yapılan tartışmaların medyada geniş çaplı yer bulmasıyla, yerel seçimler öncesi gergin olan ortam daha da gerildi. Ancak tüm bunlara rağmen, 2009 yerel seçimlerinde AKP güneydoğudaki illerin çoğunda kaybederken seçimler DTP açısından bir başarı oldu (Kürkçü 2009).

2009 yılında aldığı toplam oy sayısı DEHAP'ın 2004 yerel seçimlerinde aldığı oy sayısından her ne kadar az olsa da, DTP bölgedeki oylarını arttırdı; daha da önemlisi, iki kat daha fazla belediye başkanlığı kazandı. Doksan bir ilçe ve belde belediye başkanlığına ek olarak, DEHAP'ın 2004'te kazandığı beş il belediye başkanlığına üç tane daha eklendi: Van, Siirt, Iğdır. Özetle, DTP'nin sahip olduğu belediye başkanlığı sayısı elli dörtten, on sekizi kadın olmak üzere, doksan sekize çıktı. DTP'nin seçilmiş belediye başkanları içerisindeki bu %20'lik oran Türkiye'nin ulusal düzeydeki kadın başkan oranının (%1-2) çok üzerindedir. Cinsiyet eşitliğini savunan tek parti konumundaki DTP, parti politikası olarak her düzeyde parti organlarında ve adaylıklarda kadınlara %40 pozitif ayrımcılık uygulamaktadır. Yeni kurulan BDP de aynı politikayı devam ettirmektedir (Belge 2010). 2009 yerel seçimlerinin bölgesel ve coğrafi dağılım bakımından sonuçları AKP'yi bir anlamda kuşatmıştır; ulusal düzeydeki oyları %47'den %39'a düşen AKP (il genel meclislerinde aldığı oylar baz alındığında) kıyı bölgeleri ile doğu, güneydoğu ve Trakya'daki sınır bölgelerinden çekilerek iç bölgelere hapsolmuştur (Ersanlı 2009). "Yeniden kuşatmak" istediği kentlerde bedava ev eşyası dağıtarak oy toplamaya çalışan AKP'nin doğu ve güneydoğuda düşen oyları, Kürt halkı-

nın AKP liderinin aşağılayıcı beyanatlarına ve verdiği sözlerden geri adım atmasına duyduğu tepkiyi göstermektedir (Olson 2009, 219-220).

Yerel ve bölgesel deneyimle birlikte parti programlarına, “demokratik özerklik” üzerine hazırlanan dokümanlara ve verilen beyanatlara bakınca, öz-yönetim veya özerkliğin yerel ve bölgesel düzeyde yeniden yorumlanma biçimlerinin Türkiye’de açıkça bir siyasi tartışmanın konusu olmasına ihtiyaç var. Kürt parti liderlerinin mesele üzerinde yarattığı terminolojik karmaşa, bir yönüyle, Türkiye’de vilayetlerin Ankara’dan atanan valiler aracılığıyla merkezden yönetilme biçiminin aşılması ihtiyacına işaret etmektedir denilebilir. Öte yandan, bölgesel yerinden-yönetim ya da özerklik, sivil ve askerî bürokrasi tarafından hep tehdit olarak görülse de, belediyeler kendilerine yasalarca tanınan karar alma yetkisini olabildiğince kullanmaktadır. 2000’ler boyunca yoğun Kürt nüfusa sahip kentlerde ve kasabalardaki yerel siyasi organlar, yalnızca yerel yönetim konusunda tecrübe kazanmakla kalmadılar, aynı zamanda daha fazla katılımı ve dolayısıyla bölge halkının siyasal toplumsallaşmasını teşvik ettiler. Milli idareye karşı bölgesel yönetimi (aynı şekilde üniterliğe karşı yerelliği) ikilem olarak gören Türkiye’deki hâkim siyasal kültüre rağmen, “ideal bir üniter politika” asla olamayacağı için (Keating 2008, 73), bu kendine has “demokratik özerklik” önerisinin bir şekilde somutlaştırılması umudu bulunmaktadır.

Bu noktada, söz konusu ikilemin genel anlamda ulus-devlet modelinin kabullerinden biri olduğunu belirtmek gerekir. Ancak bu türden kabulleri boşa çıkaran önemli sapmalara da hep tanık olduk. Örneğin, Birleşik Krallık’ta çok tartışma yaratan “yeni yerelcilik” uygulaması, gerek bölgesel gerek yerel özerkliği genişletmekle kalmayıp, aynı zamanda merkezî otoriteyi de tamamlamaktadır. Çünkü rekabetçi yerel yönetim, yerel ya da bölgele karşı ulusal ikilemine meydan okuyan deneyimler üretmektedir (Pratchett 2004, 369).¹⁴

14 “Yeni yerelcilik” iki niteliğiyle öne çıkmaktadır. Birincisi, bölgesel adalet, eşitlik ve kamu mallarının kolektif tedarikinde merkezî hükümetin oynadığı bi-

Kürt hareketini meşrulaştırıcı güçler olarak aracı örgütlenmeler

“Sivil toplumun özgürleştirici potansiyeli” son yirmi yılda “baskı ya da dışlanma”yı ifade etmek amacıyla her türden gruplaşmaya olanak tanıdı. “Kurulu otorite ile insanların gündelik yaşantıları” arasındaki aracı güçler –veya aracı konumuyla sivil toplum– büyük ölçüde siyasi ayrımcılık politikalarından kaynaklı meseleleri gündeme taşıyan çok çeşitli örgütsel yapılanmalar oluşturdular. “Sivil toplum, vatandaşın kendi yaşantısı üzerinde” kontrolü yeniden ele geçirmesine hizmet eden çok önemli bir mücadele alanı haline geldi” (Cox 1999, 14-15).¹⁵

Türkiye’de aracı örgütlenmelerin tarihi pek uzun sayılmaz; sendikalar ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında aktif hale gelmeye başladı, çevreci hareket 1970’lerin sonlarına doğru örgütlenme aşamasına geçti ve feminist örgütlenmeler çevreci hareketten ancak on yıl sonra ortaya çıktı. Sivil toplum örgütleri, uluslararası sivil toplum kuruluşları ve dernekler, özellikle de askerî müdahale ihtimalinin azaldığı 1990’lar boyunca, yasal dernekleşmelerden, gevşek ve kısa süreli platform ve inisiyatiflere kadar Türkiye’de çeşitli örgütlenme biçimleri geliştirdi. Örgütlenme biçimleri nasıl olursa olsun, bunların büyük çoğunluğu, akut hale gelen sorunlara karşı insanlar arasında şu amaçlarla bir duyarlılık oluşturmaya çalışmışlardır: Barış inisiyatiflerini geliştirmek, namus cinayetlerine karşı durmak, kadınların siyasete katılımını arttırmak, kadın ve çocuklara karşı şiddetin cezalandırılması hususunda daha katı yasalar çıkarılmasını sağlamak, yeni bir barış söylemiyle militarizm karşıtlığını geliştirmek. Bu meseleler, genel anlamda Türkiye için hayati önemde olup, özelde ise Kürt sorununun merkezinde durmak-

rincil rolle ilgilidir. Diğer ise yerel yönetim kurumlarının, yerel özerkliğin gelişmesine katkıda bulunacak ve siyasi partiler arasında rekabeti teşvik edecek biçimde liderlik konumları ve duyarlı siyasa uygulamaları yoluyla, “kazanılmış özerklik” yönünde oynayacakları öncü roldür.

15 Cox analizini hem mevcut hem de gelecekteki toplumsal düzenle ilişkili olarak Gramsci’nin sivil toplum kavramına dayandırır.

tadır. Siyasal katılımın bu üçüncü alanındaki, yani sivil toplum düzlemindeki faaliyetlerin çoğu, yaratıcı yerel çalışmalar sonucunda kararlaştırılıp, bilhassa DTP'li belediyelerle işbirliği içerisindeki Kürt kadınları tarafından yürütülmektedir.

1990'lardan günümüze insan hakları ve kadın örgütlenmelerindeki Kürt temsiliyeti, başta güneydoğu bölgesinde olmak üzere Türkiye'nin her tarafında çok yüksek olmuştur. Hatta 1980'lerden bu yana Türkiye'de kırk bin insanın ölümüne sebebiyet veren şiddet olaylarına ve militarizmin yükselmesine paralel olarak, insan hakları derneklerinin giderek artan sayıları ve faaliyetleriyle birlikte Kürt sivil toplumunun önemli ölçüde hareketlendiğini söyleyebiliriz (Kaliber ve Tocci 2010, 191-215)¹⁶. Ölen kırk bin kişinin beş bininin Türk askeri olduğu, on yedi bininin çatışmalarda ya da failleri neredeyse hiç bulunmayan ya da soruşturulmayan suikastlar sonucu öldürüldüğü söylenmektedir. Ayrıca köylerde ve kent merkezlerinde yaşanan diğer kayıplara ek olarak, üç yüz milyar dolar civarında olduğu tahmin edilen devasa bir ekonomik kayıp vardır.¹⁷

Sivil toplum alanındaki gruplaşmalar, toplantılar, platformlar ve inisiyatifler üzerinden sağlanan siyasal katılım son dönemde oldukça aktif hale gelmiştir. Kadın örgütlenmelerinin sayısında bir patlama yaşanmıştır: 2003 yılı itibarıyla üyeleri arasında farklı mesleklerden çok sayıda uzmanın bulunduğu, yarısından fazlası İstanbul'da olan üç yüz örgütlenme mevcuttu (Ecevit 2004). Bu tür gruplar, sivil ve siyasal haklara, cinsiyet meselelerine, evde ve işyerinde şiddete karşı başvurulacak yasal prosedürlere dair kadınlar arasında bilinç oluşturmak ve onları kamusal alanda aktif rol alma, siyasal yaşama katılım konusunda teşvik etmek amacıyla çeşitli toplantılar ve eğitimler düzenlediler. Türkiye'nin güneydoğusundaki başlıca kentlerde

16 Yazarlar haklı olarak, "bu tür faaliyetler çatışmaların nedenlerinden çok emareleri üzerinde çalışırlar" düşüncesindeler. 1999 Ağustos ve Kasım depremleri ile 2007'de Hrant Dink'in suikast sonucu öldürülmesi sivil toplum örgütleri için politik fırsatlar yaratmıştır.

17 DTP Şırnak milletvekili Hasip Kaplan 2008 yılı bütçe görüşmeleri oturumunda bu maddi kaybın neden bütçe açığına dahil edilmediğini sormuştur (<http://www.tbmm.gov.butce/2008/pbk30102007.htm>; Kavak, 2010).

(Diyarbakır, Tunceli, Van) Kürt kadınlarının aktif katılım sergiledikleri bu türden birçok örgütlenme mevcuttur.

Önde gelen kadın derneklerinin üyeleri ve Türkiye’deki farklı siyasi partilerden kadınlar, Kürt kadınlarının giderek artan oranda politik anlamda aktifleştiklerini ve cinsiyetle ilgili meselelerde hızla bilinçlendiklerini göstermektedir. Bu örgütlenmeler, çeşitli amaçlarla faaliyetler yürütmektedirler; kadına ve çocuklara yönelik şiddete ve namus cinayetlerine karşı mücadele etmek, kadın intiharlarını önlemek, sığınma evleri ve yardım merkezleri kurmak, pastaneler, ev yemekleri yapan kooperatifler, el sanatları dükkânları ve benzeri işletmelerle kadınların kendi işlerini kurmaları için fon yaratmak. Bu kadın örgütlenmelerinin bazıları Kürt partileriyle işbirliği içerisinde Kürt hareketi tarafından kurulmuştur. Bunların dışında, 1994 yılında Diyarbakır’da kurulan ve 2009 yılı itibarıyla şube sayısını yirmi üçe çıkaran Kadın Merkezi (KAMER) ile 2004 yılında kurulan ve aynı şekilde civar kentlerde şubeler kuran Van Kadın Derneği (VAKAD) gibi bağımsız örgütlenmeler de mevcuttur. Kürt kadınları tarafından kurulan bu örgütlenmeler, İstanbul, Ankara gibi Türkiye’nin batısındaki diğer büyük kentlerde faaliyet yürüten örgütlenmelerle işbirliği içerisinde çalışmaktadır.

Son on yılın ikinci yarısında Kürtler ve Türklerin birbirlerini karşılıklı olarak daha iyi anlamalarına yardımcı olmak amacıyla faaliyet yürüten barış inisiyatifleri de önemli bir gelişme kaydettiler. Şiddete son verme arayışıyla iki grup sık sık toplandı ve mitingler düzenledi. Bu grupların ilki 1999’da silah bırakmaya karar verip cezaevinde bir süre yattıktan sonra 2005 ve 2006 yıllarında serbest kalan eski PKK gerillalarından oluşmaktadır. Kurdukları inisiyatif kısa sürede çok sayıda Kürt ve Türk entelektüelini, eski sosyalistleri, sosyal adalet arayışındaki İslâmcıları ve genel anlamda barış aktivistlerini bir araya getirmeyi başardı. İkinci grup, Türkiye’de geçmişte uzun yıllar faaliyet gösteren Barış İnisiyatifi Grubu’nun yeni versiyonu olarak daha çok İstanbul’da örgütlenmiştir. Bu grup, genel anlamda Türkiye’deki demokratikleşme sürecinin ilerleyişiyle ilgili

olan, Kürt sorununa demokratikleşme ekseninde ve Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde hükümetten yapılması beklenen kapsamlı reformlarla bağlantılı olarak yaklaşılması gerektiğine inanan, tanınmış Türk ve Kürt entelektüellerinden, gazetecilerden ve aktivistlerden oluşmaktadır.

Her iki gruptan bireyler kademeli olarak işbirliği yaparak anti-militarist söylem ve barış yönetimi üzerine kendilerini geliştirici bir dizi konferans düzenlediler. İki grubun da, 2006 sonbaharında altı ay kadar sürecek tek taraflı "ateşkes" ilan edilmesi sürecinde PKK üzerinde baskı oluşturdıkları düşünülmektedir. Bu süreçte oluşan kısmi rahatlamayla birlikte, ilk gruptan olan barış aktivistleri –çok sayıda sendika, insan hakları örgütü, önde gelen gazeteci, yazar, sanatçı ve akademisyenle işbirliği içerisinde– 2007 yılı Ocak ayında Ankara'da "Türkiye Barışını Arıyor" adlı bir konferans düzenlediler. Çok yüksek bir katılımı yapılan konferans, birçok açıdan alanında Türkiye'de bir ilkti. Çok sayıda Türk ve Kürt aktivistini, farklı partilerin üyelerini ve görevlilerini bir araya getiren konferans medyada geniş yankı buldu. Konferansın amacı, yürütülen hükümet politikalarının zaaflarını, kusurlarını ve başarısızlıklarını derinlemesine irdelemek; bir barış söylemi oluşturma aciliyeti içerisinde medyada ve kamuoyunda farkındalık oluşturmak ve barışa ulaşmak için nelerin yapılabileceğini tartışmaktı.¹⁸ Bu konferansın bir sonucu olarak Dünya Barış Günü olan 1 Eylül'de Barış Meclisi kuruldu.

2007 yılı Nisan ayında bu barış gruplarında çalışan kadın aktivistler genel anlamda şiddeti kınamak amaçlı bir kadın toplantısı gerçekleştirdiler. Toplantıya Türkiye'nin her tarafından, çeşitli mesleklerden ve siyasi eğilimlerden seksen yedi kadın katıldı. Barış faaliyetlerinin devamı kapsamında bu kadınlar, 2008 yılında bireylerin barışa dair beyanlarından oluşan bir kampanya yürüttüler.¹⁹ Çoğu kadın, üç bine yakın kişi o günden beri bu kampanyaya katıldı. Kampanya sonraki dönemde İstanbul'daki feminist kadın platformlarıyla işbirliğini de kap-

18 Derlenmiş tutanaklar için bkz. Erbay 2007.

19 Bkz. www.vaktigeldi.com

sayan çok sayıda ortak çalışmaya öncülük etti. 2009 yılında barış inisiyatiflerinin genişletilmesi amacıyla Demokratik Özgür Kadın Hareketi (DÖKH) adıyla yeni bir hareket kuruldu. Amaçlarından biri de, “Tanıklıklar” adı altında, özellikle kadınlara ve çocuklara yönelik insan hakları ihlalleriyle ilgili kamuda bilinç oluşturmaya amaç edinen kısa belgesel filmler çekmekti. Bu örgütlenmelerden çok sayıda kadın, meçhul failer tarafından öldürülen ya da kaybedilen çocuklarının katillerini veya akıbetini öğrenmek isteyen Kürt kadınlarının oluşturduğu “Barış Anneleri” hareketi tarafından başlatılan ve “Cumartesi Anneleri” olarak bilinen kadınlarca gerçekleştirilen protestolara da destek vermektedir. 2009 yılından beri kesintisiz devam eden bu eylemin ismi, bir süre önce 24 Nisan 1915’te öldürülen ve kaybedilen Ermenileri de kapsayacak biçimde, “Cumartesi İnsanları” olarak değiştirildi.

Sivil toplumun güçlü tepkisine neden olan diğer bir alan da çocuk hakları olmuştur. 2008’in sonlarına doğru ve 2009’un ilk ayları boyunca, özellikle de DTP üyelerinin uğradığı sistematik baskı ve takibe tepki olarak doğu ve güneydoğu bölgelerinde çok sayıda protesto gerçekleştirildi.²⁰ Bu gösterilerde yer alan ve Diyarbakır’da polise taş atarak tepkilerini dile getiren çok sayıda çocuk ve genç tutuklandı; PKK yanlısı protestoda bulunma suçlamasıyla haklarında dava açıldı. Çoğu on beş-on sekiz yaş arasındaki lise öğrencilerinden oluşan bu çocuklar, Terörle Mücadele Kanunu kapsamında on ila on beş yıl arasında hapis cezalarına çarptırıldılar. Gençlerin bu denli adaletsizce, ağır hapis cezalarına çarptırılması ve eğitim hayatlarının bitirilmesi, 2009 yılı başlarında, çoğu Türkiye’nin metropollerinden ve güneydoğudaki kentlerden olmak üzere, önde gelen Türk ve Kürt avukatlardan, psikologlardan, sanatçılardan, akademisyenlerden ve gazetecilerden oluşan geniş bir ortak inisiyatif oluştu-

20 Bu süre içerisinde, bilhassa 2009’da, yerel seçimler sürecinde çok sayıda DTP ve BDP üyesi, belediye başkanı ve belediye personeli tutuklandı ve hapse atıldı; bazıları bir yıldan uzun bir süre mahkemeye dahi çıkarılmadı. 2010 yılı ilkbahar ayında tutuklananların sayısı bin beş yüzü aştı. Kendilerine, çoğunlukla 2006 yılında Terörle Mücadele Yasası’nda yapılan değişikliklere atfen suçlamalar yöneltilmektedir.

rulmasına yol açtı. Kendilerine “Çocuklar İçin Adalet Çağrıcıları” adını veren bu grup, Türkiye’nin 1995 yılında imzaladığı Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne uygun olarak, çocuk haklarını savunmayı ilke edindi. Grup, kamuoyunda duyarlılık yaratılması, gençlerin bu kadar sert cezalara çarptırılmasının önüne geçilmesi ve eğitim haklarının savunulması amacına yönelik olarak Terörle Mücadele Kanunu’nun değiştirilmesi çağrısıyla bir imza kampanyası yürüttü; nitekim kampanya sonuç verdi ve mesele parlamentoda tartışmaya açıldı.²¹

Türkiye’de çok sayıda derneksel inisiyatif mevcut ancak ülkenin büyük kentlerinde faaliyet gösteren ve en fazla dikkat çekenler yukarıda bahsi geçenlerdir. Bu inisiyatiflerin gücünün, kimlik meselesinin ayrımcı politikalara karşı yürütülen daha geniş kapsamlı bir mücadele içinde ele alınması yönündeki arayışlardan kaynaklandığı da söylenebilir.

Sonuç

2000’li yıllarda siyasi katılım anlamında gündeme gelen nispeten daha büyük olanaklar göz önüne alındığında, Türkiye’de çeşitli aşamalardan geçen Kürtlerin etno-kültürel kimlik mücadelesinin gerek ulusal gerek uluslararası dinamiklerin etkisiyle son dönemde ikili bir karakter sergilediği söylenebilir: Bir yandan, Kürt kimliğinin kamusal alanda tanınmaması ve gayrimeşrulaştırılmasına karşı yürütülen etno-kültürel direniş; diğer yandan insan hakları ihlallerine karşı ve demokratik reformların gerçekleştirilmesine yönelik bir demokratikleşme hareketi. Katılım sürecinde ayrımcı ve dışlayıcı politikaların kapsamını, etkinliğini azaltmak amacıyla geliştirilen ve kullanılan yöntemler sırf Türkiye’ye özgü olmayabilir ancak oldukça karmaşık oldukları açıktır. Öncelikle PKK ile ordu arasındaki askerî çatışmalar bağlamındaki şiddet kullanımı, Türkiye’nin demokrasi deneyimindeki zaaf ve eksiklere rağmen yü-

21 Bu grup parlamentodaki tüm milletvekilleriyle düzenli olarak toplantılar, konferanslar, paneller, çeşitli sanatsal faaliyetler, tiyatro gösterileri ve film gösterileri düzenledi.

rütülebilmüş siyasi müzakereler sonunda gerçekleşme ihtimali olan herhangi bir politika değişikliği sürecini büyük ölçüde engellemiş, zaman zaman bu sürecin önüne geçmiştir. Bu yüzden, Kürt siyasetçilerin ve sivil toplum aktivistlerinin amaçları birden çok ve çeşitli olmuştur: Bir yandan hükümetten PKK'ye karşı askerî operasyonları durdurmasını isterken, öte yandan karşılığında PKK'yi saldırı faaliyetlerine son verme konusunda ikna etmek; düşmanlık dilini ortadan kaldırmaya yönelik barış söyleminin yaygınlaşmasını sağlamak; şiddet karşıtı faaliyetlerin kapsamını genişletmek ve kadınların, entelektüellerin, gazetecilerin, küçük sol partilerin ve sendikaların sürece daha fazla katılımını sağlamak; ekonomik iyileştirmeler, toplumsal refah ve daha çok demokratikleşmeye dönük kapsamlı reformların gerçekleştirilmesi yönünde çaba sarf etmek.

Ne var ki, laikliğe karşı muhafazakârlık ve cumhuriyetçi bütünlük, bölünmezliğe karşı çokkültürlü vatandaşlık, askerin siyasete müdahalesine karşı sivil yönetim gibi birden çok keskin politik karşıtlığın bir arada var olduğu Türkiye bağlamında, sözü edilen bu amaçları açıkça ve ikna edici biçimde tartışmak pek mümkün olmamaktadır. Buna ek olarak, hükümetin Kürt sorununa ikircikli yaklaşımı da (önce 2005 yılında tanıma ve çözüme dair umut verme, sonra yıldırma ve yok sayma; 2009 yerel seçimlerinin öncesinde ve sonrasında DTP'ye karşı topyekûn çatışma ortamı yaratma; aynı yıl içerisinde "Kürt açılımı"²² isminde bir süreç başlatıp sonra bu açılımın gerektir-

22 Başbakan Erdoğan'ın 2009'un ikinci yarısında kullandığı bu kavram, Kürt sorununun çözümü hususunda daha fazla demokratikleşmeye işaret etmişti ancak geline nokta da demokratikleşme yolunda atılan tek adım seçim kampanyalarında Türkçe dışında dillerin kullanımı üzerindeki yasağın kaldırılması oldu. Kürtçe coğrafi yer adlarının resmi olarak iadesi gerçekleşmedi; ne var ki, bazı belediyeler bu konuda yerel düzeyde adımlar attılar. Anadilde eğitim talebi sert biçimde reddedildi, seçim barajının düşürülmesi talebi dikkate alınmadı. İçişleri Bakanı Beşir Atalay her ne kadar hükümetin çeşitli reformları gerçekleştirme konusundaki iyi niyetini tekrar tekrar dile getirse de, ("Çözüm konusunda herkesle görüşeceğiz", <http://www.bianet.org>) "açılım"ın içeriği açıklanmadı ve program parlamento gündemine getirilmedi. DTP ile herhangi bir işbirliği niyetine gelirse, DTP'in eski başkanı Ahmet Türk'ün Erdoğan'a yaptığı resmi ziyaret dışında, partinin liderleriyle görüşmeye yönelik AKP'nin herhangi bir teşebbüsü olmadı.

diği olumlu yönde değişime direnme) bir muamma yaratmaktadır. Bu süreçte, tersi yönde başkaca olumsuz gelişmelerin de yaşandığı unutulmamalı: Radikal milliyetçi söylemin yükselmesi ve Kürt ve sivil toplum inisiyatiflerine karşı tepkiler; Kıbrıs meselesi ve 2005 yılı sonrası Türk-Ermeni ilişkileri bağlamında AB ile gerilen ilişkiler; bununla bağlantılı olarak 2002 yılından itibaren yapılan reformlara karşıt biçimde milliyetçi, AB karşıtı tutumun güçlenmesi.

2009 yılında yapılan yerel seçimlerin sonuçları, Kürt kimliğini görmezden gelerek, özellikle de doğu ve güneydoğu bölgelerinde politika yürütmenin kolay olmadığını teyit etmiştir. Kürt kimliğinin yaşamın birçok alanındaki ikincil statüsü, Kürt hareketinin ayrımcılığın ve dışlamanın tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik genel politika değişikliği taleplerinin temel itici gücü olmuştur. Toplumsal ve cemaatsel kimliklerin kültürel ve ahlâki yönleri üzerine kaleme alınmış teorik çalışmalar, bu tür kimliklerin ancak bu kimliklerin tanınmayan ve “aşagılanmış” konumlarıyla örgütsel olarak ihtilaflı olan “güç ilişkileri” çerçevesinde idame ettirilebileceğini ifade etmekte (Parekh 2009, 273).²³ Bu çift taraflı kompozisyon, sonunda yeni bir vatandaşlık anlayışının oluşmasına hizmet edecek biçimde, toplumsal kimliklerin çoğul ve değişken doğasına yönelik kapsamlı bir yaklaşımın benimsenmesini gerektirmekte. DTP çok etnisiteli ve çokkültürlü bir Türkiye anlayışıyla, herhangi bir etnik gruba vurgu yapmadan net bir vatandaşlık tanımını taslağı oluşturmuştur. 2009 Aralık ayında kapatılan DTP’nin yerine kurulan bugünkü Barış ve Demokrasi Partisi, vatandaşların geniş çaplı katılımlarının en temel koşulu olarak çokkültürlülüğe ve ademî merkezîyetçiliğe vurgu yapmaktadır (BDP Tüzük ve Programı).

Öte yandan sivil toplum düzleminde önemli bir ortak inisiyatif çalışması olarak, Türk ve Kürt solunu içine alacak bir şemsiye parti kurulmasına yönelik düzenli toplantılar düzen-

23 Yazarın çokkültürlülük analizi için bkz. “What is Multiculturalism?,” Aralık 1999. *A symposium on democracy in culturally diverse societies, Seminar Web Edition*, <http://www.india-seminar.com/semsearch.htm>

lendi. DTP'nin önde gelen milletvekilleri, daha küçük sosyalist partilerin liderleri ve çeşitli örgütlenmelerden temsilciler, bu inisiyatif bünyesinde faaliyet yürüttüler. Amaç, vatandaşlık ve çokkültürlülük temeline dayalı bir vizyonla Türkiye'de toplumsal, ekonomik ve kültürel anlamda ezilen tüm grupları temsil edecek daha güçlü bir parti kurmaktır. Bu doğrultuda inisiyatifi yürütenler, farklı etno-kültürel kimliklere mensup katılımcılarla, Alevi dernekleri ve federasyonu, diğer azınlıkların, sendikaların ve sosyal demokratların temsilcileriyle bir araya gelme konusunda kararlıydılar. Girişim, sol gruplar arasında süregelen parçalanmışlıktan dolayı pek başarılı olamasa da, Kürtler ve Kürt olmayanların ortak çalışma yürütmeleri hususunda umut verici oldu ve DTP'nin "Türkiye Partisi" olma yönünde daha istekli çalışmasına olanak tanıdı.²⁴

Sonuç olarak, Kürt partilerinin ve kendilerine bağlı sivil toplum örgütlerinin toplumsal ve siyasal yaşamın her alanında yer almaya yönelik harcadıkları büyük çaba açıkça ortadadır. Kürtler yalnızca mevcut haliyle sisteme katılım göstermekle yetinmemekte, ademî merkezîyetçilik ve insan hakları konularındaki taleplerini dile getirerek, cinsiyet ayrımcılığı ve çevre sorunlarına dikkat çekerek, demokratikleşme projesine yeni bir boyut kazandırma anlamında örnek teşkil etmektedirler. DTP ve halefi BDP, bir yandan seçmenleriyle uyumlu ilişkilerini sürdürürken, öte yandan da parti içi demokrasiyi işletme konusunda da kararlı duruş sergilemişlerdir.

Özetle, Kürtlerin ulusal, yerel ve derneksel düzeydeki siyasal katılımları birbirini destekleyici ve tamamlayıcı olmuştur. Bununla birlikte, yerel ve bölgesel düzeydeki katılımın, genel anlamda katılım çabalarını resmî ve gündelik pratikler aracılığıyla önemli ölçüde beslediğini de belirtmek gerekir. Kürtlerin toplumsal ve siyasal faaliyetleri (Kürt ve Türk halklarının giderek

24 2008 yılı parlamento bütçe görüşmeleri esnasında yaşanan tartışmalara ek olarak, partinin programını ve resmî belgeleri inceleyen Kavak (2010), bu kavramın AKP tarafından sık sık DTP'yi tüm ülkenin partisi olmamakla suçlamak amacıyla kullanıldığına, oysa Kürt siyasetçilerin bunu Türkiye'nin her tarafında gerçekleşen her türlü dışlama, ayrımcılık ve baskıya karşı yetki kullanımı ve sorumluluk paylaşma anlamında kullandıklarına işaret etmektedir.

artan biçimde, ortak katılım çalışmaları da dahil olmak üzere, her türlü aracı örgütlenmeler ve toplantılar aracılığıyla bir araya gelmeleri) Kürt toplumunda büyük bir dinamizm yaratmanın dışında, Kürtlerin Türkiye siyasetinde önemli bir yer edinmelerine de katkıda bulunmuştur. Sivil toplum örgütlerinin, Kürtlerin siyasal yaşama geniş ve çeşitli biçimde katılımlarına sunduğu destek, gerek ulusal gerek yerel düzeyde yeni alanların açılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Ne var ki, Kürt sorununun “özgürleştirici potansiyeli”nin karşısına çıkarılan ciddi güçlükler ve çözümün önünde duran siyasi, ideolojik ve bürokratik engellerden dolayı, önümüzde daha kat edilecek, belirsizliklerle dolu bir yol bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Olgun (2005): “State of Political Minorities in Turkey: An Analysis Under the ECHR and the ICCPR”, *International Journal of Minority and Groups Rights*, 12.
- Akçura, Belma (2009): *Devletin Kürt Filmi 1925-2009 Kürt Raporları*, İstanbul: New Age Yayınları.
- Alış, Ahmet (2009): “The Process of the Politicization of the Kurdish Identity in Turkey: The Kurds and the Labour Party (1961-1971)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Boğaziçi Üniversitesi.
- Almond, Gabriel A. ve Sidney Verba (1963): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton: Princeton University Press.
- Aslan, Ferit (2007): “HAK-PAR ile KADEP Birleşiyor”, *Radikal*, 12 Kasım.
- BDP Tüzük ve Programı (2010): Ankara: Parti Merkezi.
- Belediye Kanunu (2005): Kanun No. 5393, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5393.html>
- Belge, Burçin (2010): “BDP’nin 31 Kadın 49 Erkek Üyeli Meclisi Partilere Örnek Olsun”, <http://www.bianet.org>, 3 Şubat.
- Beşikçi, İsmail (1990): *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, İstanbul: Belge Yayınları.
- bianet.org, “Güneydoğu’da Nişana Baskında 44 Ölü”, 5 Mayıs 2009.
- Bogdanor, Vernon (der.) (1992): *The Blackwell Encyclopedia of Political Science*, Oxford: Blackwell.
- Bozarslan, Hamit (2008): *Türkiye’nin Modern Tarihi*, çev. Heval Bucak, İstanbul: Avesta.
- Civaoglu, Güneri (2007): “DTP’den kendine çelme”, *Milliyet*, 10 Kasım.
- Cox, Robert W. (1999): “Civil Society at the Turn of the Millennium: Prospects for an Alternative World Order”, *Review of International Studies*, 25.

- Demokratik Toplum Partisi Genel Merkezi (2008): *Demokratik Toplum Partisi'nin Kürt Sorununa İlişkin Demokratik Çözüm Projesi, Projeye Çareseriya Demokratik A Têkildarî Pirsgrêka Kurd Ya Partiya Civaka Demokratik, DTP - Democratic Society Party's Project of Democratic Solution to the Kurdish Question*, İstanbul: Gün Matbaacılık.
- Ecevit, Yıldız (2004): "Kadın Örgütleri Arttı: Gündem Yasal Haklar", <http://www.bianet.org>, 6 Mart.
- Erbay, Vecdi (2007): *Türkiye Barışını Arıyor: Ya Gerçek Demokrasi Ya Hiç*, İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Ersanlı, Büşra (2005): "'Aslı Unsur' psikolojisi ile 'Azınlık Hakları'nı birleştirmek gerekir", *Tiroj*, 12.
- Ersanlı, Büşra (2009): "2009 Yerel Seçim Sonuçları: Adalet için Alternatif Aydınlatma gerek", <http://www.10aralik.org.tr>
- Ekinci, Tanık Ziya (2007): "AKP'nin Doğu Kalkınması Aldatmacası", *Radikal*, 11 Kasım.
- Gorgas, Jordi Tetel (2009): "The Shared Political Production of 'the East' as a 'Resistant' Territory and Cultural Sphere in the Kemalist Era, 1923-1938", *European Journal of Turkish Studies*, 10.
- Grigoriadis, Ioannis N. (2006): "Political Participation of Turkey's Kurds and Alevis: A Challenge for Turkey's Democratic Consolidation", *Southeast European and Black Sea Studies*, 6, 4.
- Grigoriadis, Ioannis N. (2007): "Türk or Türkiyeli? The Reform of Turkey's Minority Legislation and the Rediscovery of Ottomanism", *Middle Eastern Studies*, 43. 3.
- Harris, Leila M. (2009): "States at the Limit: Tracing Contemporary State- Society Relations in the Borderlands of Southeastern Turkey", *European Journal of Turkish Studies*, 10.
- İçduygu, Ahmet ve B. Ali Soner (2006): "Turkish Minority Rights Regime: Between Difference and Equality", *Middle Eastern Studies*, 42, 3.
- İncioğlu, Nihal (2002): "Local Elections and Electoral Behaviour", *Politics, Parties and Elections in Turkey*, (der.) Sabri Sayarı ve Yılmaz Esmer, Boulder: Lynne Rienner.
- İncioğlu, Nihal (2009): "Decentralization, Democratization and Local Politics in Turkey", Yayınlanmamış makale, *21st World Congress of IPSA*, Santiago, Şili, 12-16 Temmuz.
- Jongerden, Joost (2009): *The Settlement Issue in Turkey and the Kurds: An Analysis of Spatial Policies, Modernity and War*, Leiden: Brill.
- Kaliber, Alper ve Nathalie Tocci (2010): "Civil Society and the Transformation of Turkey's Kurdish Question", *Security Dialogue*, 41, 2.
- Kalman, Mehmet (1995): *Belge ve Tanıklarıyla Dersim Direnişleri*, İstanbul: Nüjen.
- Kavak, Şeref (2010): "The Democratic Society Party as a 'Party for Turkey': Official and Grassroots Politics of a Changing Identity (2005-2009)" [Bir "Türkiye Partisi" Olarak Demokratik Toplum Partisi: Değişen Bir Kimliğin Resmi ve Taban Siyaseti (2005-2009)], Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi.

- Keating, Michael (2008): "Thirty Years of Territorial Politics", *West European Politics*, 11, 1-2.
- kenthaber.com.dogu, "Kan Davasını Bitirme Çabaları", 2 Nisan 2008.
- Keyman, Fuat (2005): "Articulating Citizenship and Identity: the 'Kurdish Question' in Turkey", *Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experience*, (der.) Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu, Londra: Routledge.
- Kirişçi, Kemal ve Gareth Winrow (1997): *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Korkmaz, Mehmet (2007): "Aysel Tuğluk: Türkiye'nin Karanlık bir Noktaya Çekilmesinden Kaygılıyım", *Nokta*, 15-21 Şubat.
- Korkut, Tolga (2010): "Cumartesi İnsanları 1915'in Kaybedilen Ermenileri için Toplandı", <http://www.bianet.org>, 24 Nisan.
- Kurdish Human Rights Project* (2008): <http://www.khrp.org>
- Kürkçü, Ertuğrul (2009): "Halk Erdoğan'ın Nobranlığını Affetmedi", <http://www.bianet.org>, 30 Mart.
- Milliyet, "DTP Sofya Modeli İstedi", 9 Kasım 2007.
- Olson, Robert (2009): *Kan, İnançlar ve Oy Pusulaları, Türkiye'de Kürt Milliyetçiliğinin Yönetimi 2007-2009*, çev. Fahriye Adsay, İstanbul: Avesta.
- Öymen, Altan (2007): "Kürt Sorununun da anahtarı aynıdır: yüzde 10'un indirilmesi [...]" *Radikal*, 18 Ocak.
- Özçer, Akın (2009): "Türkiye İspanya'ya DTP Batasuna'ya ne kadar benziyor", *Taraf*, 17 Aralık.
- Özdoğan, Günay Göksu (1999): "The Dynamics of Kurdish Challenge in Turkey in a Historical Perspective", Yayınlanmamış makale, *Fourth Annual Convention of the Association for the Study of Nationalities: Rethinking Identities: State, Nation, Culture*, Columbia University: 15-17 Nisan.
- Özgürel, Avni (2007): "Adnan Kahveci'nin Kürt raporu", *Radikal*, 11 Kasım.
- Parekh, Bhikhu (1999): "What is Multiculturalism? A symposium on democracy in culturally diverse societies", <http://www.india-seminar.com/semsearch.htm>, Aralık.
- Parekh, Bhikhu (2009): "Logic of Identity", *Politics, Philosophy and Economics*, 8, 3.
- Pratchett, Lawrence (2004): "Local Autonomy, Local Democracy and the 'New Localism'", *Political Studies*, 52.
- Preece, Jennifer Jackson (1998): *National Minorities and the European Nation-States System* Oxford: Clarendon Press.
- Scalbert-Yücel, Clémence ve Marie Le Ray (2007): "Knowledge, Ideology and Power: Deconstructing Kurdish Studies", *European Journal of Turkish Studies*, 5.
- Sevinç, Murat (2007): "DTP'nin Düşlediği Devlet Biçimi", *Radikal*, 11 Kasım.
- Sidanius, Jim, Seymour Feshbach, Shana Levin ve Felicia Pratto (1997): "The Interface Between Ethnic and National Attachment", *Public Opinion Quarterly*, 61.
- Soner, B. Ali (2005): "Citizenship and the Minority Question in Turkey", *Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experiences*, (der.) Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu, Londra: Routledge.
- Taşgetiren, Ahmet (2007): "Kürtlerin Temsili", <http://www.HABERodasi.com>, 12

Kasım.

Terörle Mücadele Kanunu (2006): <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5532.html>

Turan, Ali Eşref (2007): “Baraj yüzde beş olsaydı seçim coğrafyası nasıl olurdu?”, *Dünya Gazetesi*, 11 Haziran.

Türmen, Rıza (2010): “DTP’nin kapatılması ve AIHM”, *Milliyet*, 4 Ocak.

Vali, Abbas (der.) (2005): *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, çev. Fahriye Adsay-Ümit Aydoğmuş- Sema Kılıç, İstanbul: Avesta

Zozan, Rojhat (2007): “Legal Kürt Siyasetine Eleştirel Bir Bakış”, <http://www.turquie-news.fr>, 12 Kasım.

Watts, Nicole F. (2006): “Pro-Kurdish Mayors in As-if Democracy: Symbolic Politics in Diyarbakır”, Yayımlanmamış makale, *World Congress of Kurdish Studies*, Erbil: 6-9 Eylül.

Watts, Nicole F. (2009): “Re-considering State-Society Dynamics in Turkey’s Kurdish Southeast”, *European Journal of Turkish Studies*, 10.

Yeğen, Mesut (2002): “Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, c. 4, (der.) Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim.

Kürt Etnobölgesel Hareketin Doğuşu, Kitleselleşme Süreci ve Türkiye İşçi Partisi: 1959-1974^{*}

AHMET ALIŞ

Giriş

Bu makale, Kürtlerin yakın dönem siyasi tarihine dair az bilinen bir konuyu incelemek amacıyla Türkiye İşçi Partisi (TİP, 1961-1971) ile Kürtlerin birbirine yakınlaştığı dönemi ve aynı zamanda uzun bir sessizlikten sonra ortaya çıkan Kürt siyasi hareketinin ilk aktörlerini bir arada anlayabilmek için farklı yazılı kaynaklardan, mülakatlardan ve arşivlerden yararlanarak hazırladığım başka bir çalışmamın özeti olarak görülebilir.¹ Bu-

(*) Öncelikle bu yazının ilk halini okuyup geri bildirimlerini paylaşan Nesrin Uçarlar'a ve bu çalışmanın bir an önce basılması için çok emek veren sevgili Büşra Ersanlı'ya teşekkür ederim. Bu yazı, genel olarak 2009'da İngilizce yazdığım yüksek lisans tezinden çıkarılmıştır. Oradaki kaynaklara ek olarak, Boğaziçi Üniversitesi'nde 1974-1984 yılları arasındaki Kürt hareketiyle ilgili hâlen yazmakta olduğum doktora tezimde kullandığım 80'e yakın yüz yüze mülakatın da fikirlerimin arka planının oluşmasında etkili olduğunu söylemem gerekmekte.

1 Bkz. Alış (2009). Ayrıca, genel olarak, kaynakça kısmında belirttiğim kitaplar arasından Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren, Behice Boran ve Tarık Ziya Ekin-ci'nin çalışmaları TİP tarihi ile ilgili bize birinci elden bilgi sunmaktadır. Kürtlerle ilgili olarak ise kaynakça kısmında gösterilen anı vb. kitapların yanında Tarık Ziya Ekin-ci'nin muhtelif çalışmaları, Azat Zana Gündoğan'ın kaynakçada gösterilen yüksek lisans tezi ile İsmail Beşikçi'nin *Doğu Anadolu Mitingleri'nin Analizi* isimli kitabı ile *Bir dergisinin* DDKO'lar üzerine hazırladığı iki sa-

rada genel hatlarıyla 1959-1974 yılları arasındaki Kürt siyasetinin çerçevesi yeni bir dönemsellemeye ele alınmakta, Kürt milliyetçiliği gibi oldukça tartışmalı bir konudan ve bu dönemi incelemekte yeterli olmayan teorik çerçeveden ziyade, daha interaktif ve bütün aktörleri göz önünde bulunduran, etnobölgesel hareket olma özelliğinin altı çizilmektedir.

Bu yazıda, öncelikle 1959-1974 arasındaki Kürt hareketinin çeşitli aktörlerine değinilecek. Siyasal bilinçlenme ve milli sorun üzerine gelişen fikirlerin gelişiminin seyri ele alındıktan sonra sosyalistler, TİP ve Kürtlerin bir arada siyaset yapmaları olgusunun nasıl geliştiği ve ne tür sonuçlar doğurduğu, hem TİP'in seçim sonuçları üzerinden hem de program, tüzük gibi parti kimliğini gösteren kaynaklara bakılarak ele alınacak. Ayrıca, sadece Kürtler ve sosyalist hareket arasındaki ayrılıklar ve ayrışmalar değil, o dönemki farklı Kürt grupları ve nesilleri arasındaki çatışmalar, bunların sonraki dönemlere nasıl yansıdığı da değerlendirilecek.

Bugün bilhassa BDP (Barış ve Demokrasi Partisi) çevresindeki Kürt toplumunun çoğunun politikleştiği ve siyasi anlamda gözle görülür bir yol kat edildiği bilinmektedir. Öyle ki, 1990'ların başından bugüne kadar farklı isimlerle kurulan Kürt etnobölgesel partilerinin -BDP'nin ve seleflerinin- son birkaç seçim performansına bakıldığında, Kürtlerin yarısına yakını etkileme gücüne sahip olduğunu görmekteyiz. Fakat 1960'ların Kürt toplumu ile bugünkü Kürtler arasında birçok fark mevcut. Kürtlerin demografik açıdan neredeyse %70'inden fazlasının köylü olduğu, okur-yazar olmadığı, bir bakıma siyasete ve devlete aynı ölçüde uzak durduğu 1960'ları anlamak için ilk hareket noktası, o dönemin kendi koşullarına bakmak olabilir. Çünkü siyasetin yapıldığı toplumun demografik ve sosyo-ekonomik durumu bir dönem etkili olan siyasi aktivizmleri anlamak için de önemlidir.

Yakın zamanlara kadar, Kürtler gibi Ortadoğu toplumlarında ve dünyanın birçok yerinde siyaset (ya da yüksek siyaset ve eleştirisi) daha baştan bir entelektüel uğraş olarak karşı-

yısı bilgi vermesi açısından belirtilmesi gereken kaynaklardır.

za çıkar. Bu entelektüel uğraş bir aşamaya kadar da ekonomik ve sosyal yapıyla ilgilidir. Genel olarak ya bu yapıların ele geçirilmesi ya da bunların yeniden yapılandırılması temel iki yönelim olarak gözlemlenebilir. Ayrıca 1950'lerin Türkiye'si göz önüne alındığında ne tarihsel olarak ne de sosyolojik olarak geniş kitleleşme göstermiş bir siyasal kültürden bahsetmek mümkündür. Tam tersine, 1970'lerin ortasına geldiğimizde gerek Türk toplumunda gerek Kürt toplumu gibi diğer gruplarda gözle görülür bir mobilizasyon ve politikleşme görmekteyiz. Haliyle bu, kendiliğinden oluşan bir süreç değildir. Kürtler söz konusu olduğunda ise 1959-1974 yılları arasındaki aktivizm her ne kadar sınırlı sayıda öğrenci ve entelektüeli kapsıyor olsa da, artık geri dönüşü olmayan bir sosyal ve politik dönüşümün gerçekleştiği, kitleleri harekete geçirecek grupların fikrî formasyonu açısından bir laboratuvar örneği teşkil etmektedir.

Yeni bir dönemselleştirme ve Kürt entelijansıyası: 1959-1974 (A Safhası), 1974-1984 (B Safhası), 1984-1999 (C Safhası)

Milliyetçilik tartışmalarına girmemekle beraber, burada kullandığım şekliyle milliyetçilik, John Breuilly'in (1993) "hareket" boyutuna vurgu yaptığı biçimde ele alınmaktadır. Yakın dönem Kürt siyasi hareketini incelemek için, bu makadele, Miroslav Hroch'un (2000) Avrupa'daki milli hareketler için kullandığı üç aşamalı çerçeveyi (A Safhası, B Safhası, C Safhası) ve benzer bir şekilde Partha Chattarjee'nin (1986) Hint milliyetçiliğini incelerken ele aldığı üç farklı zamanlı yaklaşımı (Hareket dönemi, Manevra dönemi ve Varış dönemi) bir arada kullanıyorum. A Safhası, entelektüel faaliyet olarak bir arayışın başladığı dönemi yani "hareket dönemi"; B Safhası, milli ajitasyon olarak adlandırılan ve kitleleri uyandırmakla geçen "manevra dönemi"; C Safhası ise kitlelerin harekete katılımının gerçekleştiği "varış dönemi" olarak görülebilir. Birçok kişinin tekleştiği ve bu şekilde "milliyetçi" Kürt hareketi diye tanımladığı üç farklı dönemden geçmiş bir aktivizmi, sosyal ve siyasal sü-

reci, farklı aktörleri ile ön plana çıkarmamız açısından bu teorik çerçevenin uygun olduğunu düşünüyorum.

Dolayısıyla yakın dönem Kürt hareketini bu çerçevede üç döneme ayırmak mümkün: İlki, bu yazının ana konusu olan Kürt etnobölgesel hareketinin doğduğu ve geliştiği 1959-1974 yılları arası dönem (A Safhası). İkinci dönem (B Safhası), 1974 genel affıyla dışarı çıkan DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları), TİP (Türkiye İşçi Partisi) ve T-KDP (Türkiye’de Kürdistan Demokrat Partisi) üyelerinin 1984 yılına kadar birçok farklı siyasal dernek, parti ve hareket çevresinde Kürt siyasetinde söz sahibi olmak istediği dönem. Son olarak da (C Safhası), 1984’den Abdullah Öcalan’ın yakalandığı 1999’a kadar PKK’nin Kürt siyasetinde tartışmasız tek aktör olarak kaldığı dönem.

Yukarıdaki iki farklı çalışmaya ek olarak, Milton Esman’dan (1977) ödünç aldığım “etnobölgesel” hareket terimi, bu makalede yer yer değineceğim özelliklerinden dolayı, yol gösterici teorik bir çerçeve sunmakta. Yazının başlığında vurgulanan “etnobölgesel hareket”, bölgesel ve ulusal elit içerisinde kendisine yer bulamayan, yeni kuşak, eğitilmiş gençlerin bir alternatif olarak siyasi ve kültürel kimliklerin dışavurumunda, politikleşmemiş bir seçmen kitlesinin dikkatini çekmek için mevcut siyasi, kültürel ve iktisadi rahatsızlıklara oldukça vurgu yapılan, genel bir sistem eleştirisi olarak ortaya çıkmaktadır. Hareketin başında bulunanlar öncelikle sosyalist hareketlerle (TİP ile Kürtlerin 1960’lardaki yakınlaşması gibi) ittifak yapmaktadır.

Etnik yönüyle, ulus-devlet tekçiliğinin dışında bir etnik tabandan çıkmakta, bölgesel yönüyle de ulus-devletin tümüne değil, daha çok ekonomik olarak geri kalmış kısmına (ki etnik ve ekonomik durum el ele gitmektedir), etnik grubun çoğunlukla bulunduğu bölgeye hitap etmektedir. Kürtler, etnobölgesel hareketin etnik boyutunu milli yönleriyle, bölgesel boyutunu ise iktisadi açıdan geri kalmış bir bölgede yerleşmiş olmaları ve Kürt hareketlerinin bu bölgeye odaklanmasıyla çok iyi örneklendirmektedirler.

Ulus-devletin tümüne yönelik bir siyasi bakış açısından ta-

mamen bölgesel bir perspektife geçmek, bölgenin etnik, kültürel ve ekonomik sorunları üzerine yoğunlaşmak, genel olarak ulusal politikalardan ve siyasi partilerden bir kopuşu, sonrasında ise özel olarak sosyalist ve sol gruplardan kopuşu hızlandırmaktadır. Bu, 1970'lerden sonra Kürt aktivistlerinin neredeyse tamamen bağımsız örgütlenmelerinin ya da diğer kesimleri de kendilerinin örgütlemesinin en önemli nedeni olarak görülebilir. 1970'lerin ikinci yarısında görüleceği üzere, Kürtler sosyalist hareketi örgütlerken hem milli meselelerinin hem de kendilerinin hareket içindeki önceliğine oldukça vurgu yapmaktaydılar.

Ayrıca yukarıda belirttiğim her üç dönemde de ekonomik ve sosyal sınıf ve siyasal formasyon açısından birbirinden ayrışan üç farklı kuşağın oluşturduğu bir Kürt entelijansiyasından bahsetmek mümkündür. 1959 ile 1974 yılları arasındaki Kürt aktivistlerini 58'liler olarak adlandırabiliriz. 1940'lardan başlayarak yüksek tahsil gören, şehir hayatı ve siyasetiyle tanışan görece daha elit bir kesimden bahsetmekteyiz. Mustafa Remzi Bucak tarafından kurulan Dicle Talebe Yurdu'nu ve 1943'te de Fırat Talebe Yurdu'nu hatırlayarak bu kuşağın genel bir portresini çıkarabiliriz.

Dicle Talebe Yurdu, 58'liler kuşağının ekseriyetinin kaldığı bir yerdir: Yusuf Azizoglu, Mustafa Ekinci, Faik Bucak, Musa Anter, Tarık Ziya Ekinci, Ali Karahan, Edip Karahan, Ziya Şerefhanoglu, Edip Altınakar, Necat Cemiloglu, Enver Aytekin ve daha pek çok kişi burada kalmıştır (bkz. Bucak 1991; Anter 1999). Yusuf Azizoglu, Yeni Türkiye Partisi'nden milletvekili olmuş ve 1960'ların sonunda da partinin başkanlığını yapmış; Tarık Ziya Ekinci, Türkiye İşçi Partisi'nden 1965 yılında milletvekili seçilmiş; Ziya Şerefhanoglu ise Urfa'dan senatör olmuştur. Faik Bucak, Adalet Partisi'nden (AP) aday olamayınca 1965 seçimlerinde bağımsız aday olmuş fakat seçilememiştir.

1974-1984 yılları arasında (B Safhası) milli ajitasyonun ve birçok Kürt oluşumunun sahnede yerini aldığı dönemin aktivistleri her ne kadar bir önceki 58'liler kuşağından şahsiyetleri barındırsa da, genel olarak toplumun daha alt tabakalarından

ve daha marjinal öğrenci kesimlerinden oluşmaktadır. Bu kuşağı, Kürtlerin 68'li leri ve onları takip eden kuşağı da (C Safhasının ya da varış noktasının aktörleri) 78'li leri olarak adlandırmak mümkündür. Bu yazının konusunu fazlasıyla aştığı için gerek 68'li leri gerek 78'li leri kuşağı, başka bir ifadeyle B ve C Safhaları, 1959-1974 dönemiyle ilgili olmadığı sürece ele alınmayacaktır.² Bu dönemleri birbirinden tam ve kesin sınırlarla ayırmanın mümkün olmadığını ve aktivistlerin bir kuşak itibarıyla birbirinin yerini aldığını iddia etmiyorum. Zira aynı dönemde her üç kuşaktan da insanlar bir arada var olabiliyorken, hareketi çoğunlukla yönlendiren ve etkin olan kuşakları tanım düzeyinde farklı kuşaklar olarak kullanmaktayım. Örneğin DDKO'ların kurulma aşamasında görüldüğü gibi hem 58'li leri hem de 68'li leri kuşağı bir arada hareket etmiş ve bunun gibi birçok örnekte bu farklı kuşaklar bir arada çalışmışlardır.

Kürt etnobölgesel hareketinin doğuşu: 1959-1974

Devlet ve Kürtler: “Acı gerçek” yahut “bilinmeyen Doğuş”

Devletin ve resmî ideolojinin Kürtlerin asimilasyonu için izlediği sofistike ve çoğu zaman baskıya dayalı kaba siyasetleri artık çok etraflı bir şekilde literatürde bulmak mümkündür. Kürt sorunu, Türkiye kamusal alanına yansımadağı sürece üzerinde çok durulmayan bir sorun olduğı gibi, nadiren de olsa bazı kesimlerce dillendirildiğinde etnik sorunu/milliyet meselesi olmayan bir ülkenin bir bölgesine has ekonomik geri kalmışlık gibi gösterilip Karadeniz bölgesindeki veya İç Anadolu'daki herhangi bir problemle aynılaştırılmıştır. Mesut Yeğen'in (2006 ve 2001) bu alandaki çalışmalarının da gösterdiği gibi Kürtler

2 Bu dönem görece az çalışılmış olmakla beraber, kaynakça kısmında gösterilen çalışmalar arasından, Hamit Bozarslan (2007), Mesut Yeğen (2007), Cengiz Güneş (2010), Joost Jongerden ve Ahmet Hamdi Akkaya'nın (2011) çalışmaları genel bilgi vermeleri açısından faydalıdır. Ayrıca Rafet Ballı'nın (1992) çalışması, liderlik pozisyonunda olan Kürt aktivistlerin 1970'lerdeki muhtelif grupların “resmî” tarihlerini ve ideolojilerini okumak açısından önemlidir.

ve Kürt meselesi, ırkçı-milliyetçi bir dışlamanın söz konusu olduğu 1930'lar ve 1940'lardan sonra halledilmesi/bitirilmesi gereken ekonomik geri kalmışlık meselesi olarak görülmüş ve 1950'lerden 1990'lara kadar da daha çok bu şekliyle kendisine tartışma alanı bulabilmiştir. Yani Kürt meselesi, Kürtlük özelliğinden bağımsız olarak ele alınmıştır.

Sayırsız örnek arasından, 1960'larda *Cumhuriyet* gazetesinin ve *Yön* dergisinin Kürt meselesini "Doğu Meselesi" adı altında tartışması ve belki de asimilasyonun tutmadığı, "acı bir gerçek" olarak Kürt illerinin çoğunda Türkçe'nin ancak ikinci en çok konuşulan dil olmasının, 1965 nüfus sayımında ülkenin yaklaşık %10'luk bir kesiminin Kürtçe konuştuğunu beyan etmesinin birçok kişiyi "şaşırtması" verilebilir Bunun yanında Kürtlerin çıkardıkları gazete ve dergilerle bu "gerçek" daha başka boyutlarıyla kendini gösterecekti. Fakat burada görünürlük en fazla sosyalist ve Marksist gruplar açısından olacak, ileride değineceğim gibi, Kürtler ve sosyalist gruplar Kürt meselesini tanımlarken birbirlerinden çok şey öğrenecektir.

Bilindiği gibi Kürtler tarafından bir cemiyet kurulması İkinci Meşrutiyet'le yaşıttır: *Kürt Teavün Cemiyeti* (1909). Bu cemiyet, Osmanlıcılık fikrine bağlanmış bir hayır cemiyetidir. Öte yandan, İkinci Meşrutiyet döneminde (1908-1918) başka pek çok siyasi, kültürel örgüt ve dernek kurmuş olmalarına rağmen, diğer gruplar gibi Kürtler de 1924 anayasasıyla birlikte Türk kamusal alanında görünürlüklerini yitirmiş bulunmaktaydılar. *Azadi* örgütünün 1925'te, *Xoybun* örgütünün de 1930 Ağrı isyanından sonra sona ermesi ve 1938 Dersim isyanının bastırılmasıyla birlikte Kürtler uzun bir dönem sessizlik yaşamışlardır. Her ne kadar *Diclenin Kaynağı* (1948), *Şark Postası* (1954), *İleri Yurt Gazetesi* (1958) gibi yayınlarla görünürlük kazanılmışsa da, Hamit Bozarslan'ın (2003) belirttiği gibi, 1965 yılında kurulan *Kürdistan Demokrat Partisi* siyasi örgüt bağlamında *Xoybun*'dan sonraki ilk Kürt teşkilatı olacaktır.

Arada kalan yaklaşık otuz yıllık dönemde Kürtlerin siyasi yaşama katılmaları, genelde "ehveni şer" in yanında durmak şeklinde olmuş, Kürtlük siyasi bir rol oynamamıştır. 1950 se-

çimlerinde olmasa da, 1954'ten sonra başlayan CHP'nin Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki oy kaybı, 1970'lere yaklaşıldığında yaklaşık %70'i bulmuştur. Ayrıca sonradan TİP'i destekleyecek birçok kişi DP (Demokrat Parti) iktidarının son yıllarında, Hürriyet Partisi'nin (HP) kurulmasında etkili olmuş ve HP'yi desteklemiştir.

49'lar Olayı, Kürt öğrenciler: Doğululuk, Kürtlük ve korku

DP iktidarı boyunca (1950-1960) Kürt entelijansiyası Kürdî olmasa da bir ses bulabilmiş ve başta öğrenci dernekleri olmak üzere farklı yerlerde kümelenmeye başlamıştı. Bunlar arasında, hem DP'ye sempati besleyen hem de kültürel haklara yönelik daha fazla taleplerde bulunan Musa Anter gibi şahsiyetler iktidarın dikkatini çekmeye başlamıştı. 1959 yılının Aralık ayında yarısından fazlası öğrenci olan 52 Kürt komünistlik, Kürtçülük ve ayrılıkçılık yaptıkları gerekçesiyle tutuklandı. Bunlar arasından Emin Batu'nun ölmesi ve iki kişinin de serbest bırakılmasından sonra sayının 49 olması sebebiyle *49'lar Olayı* olarak adlandırılan bu tutuklama hadisesi, yakın dönem Kürt tarihi için en önemli dönemeçlerden biri olmuştur.³ Tutuklananlar arasında ne siyasi bir fikir bütünlüğü ne de hareket düzeyinde örgütlülük söz konusuydu. Fakat birçok kişi tarafından sonradan vurgulanacağı gibi, Kürt olmanın ne olduğuna, ne olması gerektiğine dair soru ve sorgulamaların yapılması açısından *49'lar Olayı* önemli bir olaydı.

3 Tutuklananların listesi: “Şevket Turan, Naci Kutlay, Ali Karahan, Koço Elbistan, Yavuz Çamlıbel, Mehmet Ali Dinler, Yusuf Kaçar, Nurettin Yılmaz, Ziya Şerefhanoğlu, Medet Serhat, Hasan Akkuş, Örfi Akkoyunlu, Selim Kılıçoğlu, Şahabettin Septioğlu, Said Elçi, Said Kırmızıtoprak, Yaşar Kaya, Faik Savaş, Haydar Aksu, Ziya Acar, Fadıl Budak, Halil Demirel, Esat Cemiloğlu, Ferit Bilen, Mustafa Nuri Direkçigil, Fevzi Avşar, Necati Siyahkan, Hasan Ulus, Nazmi Balkaş, Hüseyin Oğuz Üçok, Mehmet Nazım Çiğdem, Fevzi Kartal, Mehmet Aydemir, Abdurrahman Efem Dolak, Musa Anter, Canip Yıldırım, Emin Kotan, Ökkeş Karadağ, Muhsin Şavata, Turgut Akin, Sıtkı Elbistan, Şerafettin Elçi, Mustafa Ramanlı, Mehmet Özer, Feyzullah Demirtaş, Cezmi Balkaş, Halil Yokuş, İsmet Balkaş, Said Bingöl, Mehmet Bilgin, Fethullah Kakioglu.” Bkz. Kutlay (1994), ayrıca Çamlıbel (2007).

Bu olayla birlikte tutuklu Kürtler arasında sağ ve sol olarak ayrışmalar başlamış, sağ ve muhafazakâr kesim, sistem partileriyle siyaset yapmayı daha uygun görürken; sol gruptakiler ise daha çok sosyalist hareketlere yakınlık göstermiştir. 1960'larda basında yazan ya da kendileri gazete ve dergi çıkaran Kürtlerin büyük çoğunluğu da bunlar arasından çıkmıştır.

İleri Yurt (1959), *Barış Dünyası* (1962), *Dicle-Fırat* (1962), *Deng* (1963), *Yeni Akış* (1966), *Doğu* (1969) gibi gazete ve dergilerde birçok konuda fikirler beyan edilecek, çok ürkek bir dille de olsa, “mahalli dil”, “Doğu’ya has kültür” gibi tanımlarla kademe kademe Kürt meselesi tanımlanacak ve çözüme giden yolun belirlenmesinde de ana akım sosyalist hareketin büyük bir etkisi altında kalınacaktır. Musa Anter’in 1959 yılında yazdığı “Kıml” isimli Kürtçe şiirinde tasvir edilen fakirlik ve çaresizlik, dönemin genel yazınındaki genel temalar olarak görülmektedir. *Dicle-Fırat* ise “Neden Çıkıyoruz?” başlıklı yazıda amacını şöyle belirtmektedir:

Bu gazete, parti politikası yapmayacak, bütün partiler karşısında objektif ve tarafsız kalacaktır... Gazetemiz, memleket ve Doğu’nun hayrına olan fikirleri destekleyecek, aksine fikirlerle mücadele edecektir. Gazetemiz, Doğu’nun gerçek kalkınmasının başlıca engellerinden biri olduğuna inandığımız anti-demokratik kanunların kaldırılması mücadelesini de destekleyecektir. (*Dicle-Fırat* 1962)

1963’te sadece iki sayı çıkan *Deng*, Kürtçe ve Türkçe yazılar ve şiirler yayımlamış, az gelişmişliğin ve unutulmuşluğun kurbanı olarak gösterilen Kürt bölgesini “Bilinmeyen Doğu” olarak tanıtmaya başlamıştır. “Bilinmeyen Doğu”nun en temel özelliği şöyle tanımlanmıştır:

Doğu’da kendi ana dili olan Kürtçeyi konuşan, örf, adet ve ananelerini devam ettiren, geniş bir müzik ve folklor dünyasına sahip etnik yapısını muhafaza eden bir grubumuz vardır. Bu bir gerçektir. (*Deng* 1963)⁴

4 Ayrıca genel olarak Kürtçe basınla ilgili olarak bilgi için bkz. Malmisanij ve

Özellikle bu derginin yayınından sonra, 23'ler Olayı olarak bilinen tutuklanmalarla ve aralarında Türkiye'de öğrenci olarak okuyan Iraklı Kürtlerin de olduğu tutuklanma dalgasıyla, 1961 anayasasının arkasına sığınarak, görece daha özgür bir ortamda bile, Kürtlerin yayın yapmaları engellenmiştir. 1966 yılında çıkarılan ve sosyalizmin Kürt sorununu çözeceğine dair daha kesin bir dil kullanmakta olan *Yeni Akış* dergisi de diğerleri gibi çok kısa zamanda kapatılacak, yayın sorumlusu Mehmet Ali Aslan ve dergiye yazan Kemal Burkay tutuklanacaktır.

Bu yayınların dışında, *Yön* gibi daha ulusal dergilerde de Kürt sorunu ve Kürtler kendisine yer bulacaktı. Dr. Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan) buradaki yazılarında hem Musa Anter'in *Barış Dünyası* dergisindeki yazılarına karşı çıkacak hem de Şevket Süreyya Aydemir gibi kendisini Türk sosyalisti olarak tanımlayanların Kürt meselesine yaklaşımının dar ve (Türk) milliyetçi bir çerçevede olduğunu tartışacaktı (*Yön* 1962).

İsmail Beşikçi'nin Kürt aşiretleri ve "Doğu Anadolu'nun Düzeni" ile ilgili çalışmalarının bu döneme denk geldiğini de hatırlamak gerekir. Bunların yanı sıra, daha çok 1970'lerin ikinci yarısında olmak üzere, Kürt klasikleri Osmanlıca ve Arapça'dan çevrilerek gün yüzüne çıkacak, Mehmet Emin Bozarslan gibi şahsiyetlerin çabalarıyla erken dönemlerle olan kopukluk giderilecekti. Bu, zaten 1971 yılındaki tarihi DDKO savunmasında çok net görülmektedir. Tüm bu yayınlar yapılırken, Türkiye medyasında ciddi tedirginlik yaratılıyor, hatta Ötügen, Milli Yol gibi Türk milliyetçisi dergilerde çok büyük hakaretlerle beraber Kürtlere asimile olmazlarsa yok edilecekleri söyleniyor, yahut Nihal Atsız gibi yazarlar Afrika'ya gitmelerini öneriyordu.

1959-1974 arasındaki A Safhasının entelektüel faaliyetlerinin yazın kısmına değindikten sonra, şimdi bu dönemin belli başlı aktörlerine göz atabiliriz.

Kürt etnobölgesel hareketinin

Mahmud Levendi (1992).

aktörleri: 1959-1974

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, 1960'ların Kürt etnobölgesel hareketi birden çok aktörden müteşekkildi. Burada, önce TİP ve DDKO dışındaki aktörlerle, daha çok Molla Mustafa Barzani önderliğindeki KDP ile Barzani hareketine sempati duyan – her ne kadar illegal olarak kurulmuşsa da– 1968'deki Antalya tevkifatına kadar etkili bir rol oynamış olan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (1965 - TKDP) ile ilgili birkaç şey söylemek gerekir. Partinin genel sekreteri olan Sait Elçi, TİP içerisinde etki alanı yaratmaya çalışmış, 1967'de birçok yerde organize edilen *Doğu Mitingleri*'nde konuşmalar yapmış ve bu mitinglerin düzenlenmesine yardımcı olmuştur. Partileşme önce Diyarbakır'da başlamış, sonra Silvan, Batman, Sason, Garzan, Hazzo, Baykan, Bitlis, Siirt, Tatvan, Muş, Bulanık, Lice, Patnos, Van, Hizan, Siverek, Cizre, Nusaybin ve Kızıltepe'ye kadar uzanmıştı.⁵

şema

T-KDP'nin genel sekreteri Dr. Şivan ya da Dr. Sait Kırmızıtoprak, 49'lar içinde yer almış birisiydi ve *Yön* dergisine de sonradan fikirlerinin arka planını oluşturacak yazılar yazmaktaydı; İki Sait Olayı olarak da bilinen, Sait Elçi'nin öldürülmesi olayına karıştığı iddiasıyla Barzani tarafından 1972 yılında infaz edildi. Dr. Şivan 1969 yılında Türkiye'de Kürdistan Demokrat

5 Şakir Epözdemir'in çalışması, kendisi de 1968'de tutuklananlar arasında olduğundan, T-KDP üzerine önemli bir çalışmadır. Bkz. Şakir Epözdemir (2005).

Partisi isimli illegal oluşumla TİP içerisinde yer almış, aynı zamanda dönemin öğrenci hareketini dikkatle izlemiştir. DDKO davasında, T-KDP parti programının tam bir komünist parti kopyası olduğu iddia edilmektedir. Dr. Şivan, 1959-1974 yılları arasında çok etkili bir isim olmamışsa da, 1974'ten sonra çok önemli bir siyasi figür olarak farklı oluşumları etkilemiş, adeta efsaneleştirilmiştir. 1970'lerin ortasında KİP (Kürdistan İşçi Partisi) ve DDKD (Devrimci Demokrat Kültür Dernekleri) gibi oluşumlar kendilerini *Şivancı* olarak tanımlamaktaydı.

TİP ve Kürtlerle ilgili kısma geçmeden önce bahsedilmesi gereken bir diğer aktör de daha ziyade Yusuf Azizoğlu şahsında incelenebilecek Yeni Türkiye Partisi'dir. AP gibi YTP de kendisini kapatılan DP'nin varisi olarak görmektedir. Ama 1961 seçimlerinden sonra YTP ulusal düzeyde etkinliğini kaybetmişti. Kürt illerinden hatırı sayılır bir oy almasının arkasında Yusuf Azizoğlu'nun varlığı ve bölgedeki etkili kişilerle kurduğu ilişkiler vardı. 1963 yılında koalisyon hükümetinde Sağlık Bakanı olan Azizoğlu, bölgeye birçok sağlık ocağı yaptırmış, aynı zamanda birçok derneğe de yardımda bulunmuştur (Arslan 2006). Hatta CHP'li İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, Azizoğlu'nu açıkça Kürtçülük yapmakla suçlamış, onunla aynı kabinde yer alamayacağını belirtip istifa etmiştir (*Cumhuriyet*, 5 Ekim 1963). Her ne kadar parti programında her türlü ayrılıkçılık açıkça reddedilse de, Azizoğlu sürekli olarak *Kürtçülük* ve buna benzer ayrılıkçı ideolojilerle bağlarının olmadığını altını çizmek zorunda kalıyordu (akt. İpekçi 1969, 80-82). YTP'nin seçim etkinliğine ve bölgedeki durumuna ileride tekrar döneceğim. Şimdi, TİP ve Kürtleri ele almadan önce, 1960'lardaki sosyalist hareketin tarihsel gelişimine kısaca bakalım.

1960'lar Türkiye'si ve sosyalist hareket

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın 1910 yılında kurulduğu düşünülürse denilebilir ki, Türkiye'de sosyalizm en az milliyetçilik kadar eski bir maziye sahiptir. Bunu takip eden diğer deneyimler ise Şefik Hüsnü Deymer tarafından 1918 yılında kurulan

Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Partisi ve Mustafa Suphi tarafından 1920’de kurulan *Türkiye Komünist Partisi*’dir. Türkiye’nin çok partili döneme döndüğü 1946-1948 yılları arasında *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi*, *Türkiye Sosyalist Partisi*, *Türkiye Sosyalist İşçi Partisi* ve *Müstakil Türk Sosyalist Partisi* gibi siyasal partiler kurulmuştur.

Yukarıda zikredilen siyasal partilerin ortak noktası, her şeyden evvel, siyasal alanda kendilerine tıpkı başka muhalefet gruplarında olduğu gibi yer bulamamış olmalarıdır. Kemalist hareket tarafından, 1925-1945 yılları arasında “liberalizm, komünizm, irtica ve Kürtçülük”ün Cumhuriyet ve Tek Parti dönemlerinin dört temel “düşmanı” olarak gösterildiğini hatırlamak gerekir (Belge 2004). Ayrıca ideolojik ve düşünsel farklılıkların dışında, “iktidarın elit içinde muhafazası” gayesinin her şeyden evvel özellikle vurgulanması gerekmektedir. Kemalist elit açısından mesele, düşünsel ve ideolojik ayrışmalardan ziyade, tahayyül edilen toplum ve devlet modelinde iktidarın azınlık içindeki bir azınlıkta nasıl kalacağıyla ilişkilidir. Mustafa Kemal, önceleri TKP’ye, tıpkı Kürtlere olduğu gibi, destek vermiş fakat 1922 yılında saltanatın kaldırılmasıyla başlayan “güç konsolidasyonu”nu tamamladıkça, kendisine ve kafasındaki siyasal yönelime alternatif olabilecek veya onun karşısına çıkacak her türlü oluşuma şüpheyle bakmıştır. 1925 yılında Şeyh Sait isyanı vesilesiyle çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu, mevcut sosyalist oluşumlar dahil olmak üzere tüm muhalefetin susturulması amacıyla kullanılacak ve böylece Ankara hükümeti iktidarını pekiştirecektir.

Türkiye’de, özellikle 1940’ların sonuna kadar, CHP her türlü devletleşme ve gelişmeden yegâne sorumlu kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşamalı olarak, devlet ideolojisini belirleyecek olan siyasal gelişmeler veya *Altı Ok* olarak bilinen parti ideolojisi ancak on yıl sonra, 1935’te belirginleşecek ve 1937’de anayasaya da konulup artık değiştirilmesi tavsiye bile edilemeyecek bir doktrin haline gelecektir.

Her ne kadar çok geniş bir yelpazeye sahip olsa da, 1960’lardaki sosyalist hareketin oluşumu için Sabiha Sertel’in (1969,

217-218) yaptığı tanımlama önemlidir. Sertel'e göre Türk sosyalizminin üç ana temeli vardır: 1. Kemalizm 2. Laborizm (Sosyal Demokrasi) 3. Azgelişmiş Memleketler Sosyalizmi. Belirtil- diği gibi, Şevket Süreyya Aydemir gibi oldukça Kemalist ve mil- liyetçi kesimlerden, İbrahim Kaypakkaya ve Mahir Çayan gibi devrimci ve Kemalizmle köprüleri atan kişilere kadar geniş bir yelpazeye değinirken tek bir yaklaşımdan bahsedilemeyeceği- nin altını çizmek gerekir.

Kemalizmin gölgesinde kalan bir tarih ve sosyolojik analizle sosyalist hareket ve daha özelde TKP, Şeyh Said isyanı başta ol- mak üzere tüm Kürt hareketini feodalizm, gericilik ve emper- yalist güçlerin oyunu olarak okuyacaktır. Komintern'in "tek ül- ke, tek parti" düşüncesiyle, Kemalistlerin "vatanın bölünmez bütünlüğü" düşüncesi temelinde oluşan Türk-Sovyet konsen- süsü, TKP hareketinin de odağına yerleşmiştir (Ağın 2006). Yi- ne de, TKP'nin 1926 yılındaki Viyana Konferansı'nda almış ol- duğu karar, aslında 1970'lerin ortasına kadar, TİP dahil olmak üzere Kürt meselesine en iyimser bakan sosyalist grupların ba- kış açısını özetlemesi açısından önemlidir:

(TKP) milli ekalliyetlerin, Türkiye'den ayrılmak hakkı da da- hil olmak üzere, mukadderatlarını bizzat tayin etmek hakları- nı bila kayd u şart tanır. Halk fırkasının Müslüman ekalliyet- lerin emekçi kütlelerine, bey ve ağalarının ve burjuvazileri- nin kısmen halk fırkasına yaklaşmak ve kısmen de imperyalis- me satılmak şekillerini alan hıyanetlerini izah ile onları Türk emekçilerle birlikte, istimrarcı sınıflara ve imperyalisme karşı mücadeleyle sevk eder. TKP onlar için hukukta tam bir musa- vat, lisanslarını kullanmak ve tedvin ve tedris etmek hususun- da tam bir serbesti, köylülerin ve küçük aşiret efradının yarı- derebeyi efendilerine ve reislerine esir olmaktan kurtarılma- rını, bu bey ve ağalara ait arazinin ve hayvanatın köylülere ve aşiret efradına parasız dağıtılmasını talep eder. (Tüstav 2004, 195-197)

Gerek 1961 anayasasının getirmiş olduğu görece özgürlükler sayesinde gerek uluslararası etkileşimden kaynaklı sebeplerle

sol, Türkiye’de ilk defa tartışma ve legal siyasete katılma imkânı bulmuştur. 1930’lardaki *Kadro* dergisinin benzeri bir dil kullanan *Yön-Devrim* (1961-1971) çizgisinin yanında, 1960’ların ortasından başlayarak özellikle öğrenciler ve gençler tarafından çıkarılan birçok dergi ve gazeteyle birlikte sol, ilkin düşünsel olarak kendisine bir yer bulmuş; Sosyalist Kültür Derneği (1962), Türkiye İşçi Partisi (1961), Fikir Kulüpleri Federasyonu (1965), Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (1967) gibi oluşumlarla da örgütsel biçimde varlık göstermiştir. Ayrıca 1970’lerin sosyalist ve Marksist hareketlerinin hem fikrî temelleri hem de siyasi kadroları bunların arasından çıkmıştır.

Fakat sol genel olarak, hem 1960 askerî darbesinden çıkarılmış olduğu dersin (demokrasi bayramı olarak görülmesi) etkisiyle hem de ortaya çıktığı siyasal atmosferden dolayı (uzun bir süre meşruiyet krizi yaşaması gibi sebeplerle) ne otoriter ne de milliyetçi yönelimlerle bağını koparabilecek, kalkınmacılık merkezli bir perspektifin dışına çıkamayarak, 1960’ları ve özellikle de Kürt sorununu o dönemki mevcut yaklaşımlardan farklı okuyamayacaktır.

Kısacası 1960’lara gelindiğinde, aslında birçok Kürt ve sosyalist, Marksist *Doğu Sorunu* olarak adlandırdığı Kürt meselesini, sosyo-ekonomik geri kalmışlık ve Doğu’nun geri bırakılması sorunu olarak okuyacaktır. Fakat Türk solcularından farklı olarak, Kürt solcularının kimlik, etnisite vb. sorunların, özellikle ulusların kendi kaderini tayin hakkı gibi sol literatürde yer alan kimi ilkelerin de Kürt meselesi için öncelikli olduğunu zaman ilerledikçe daha çok vurguladığı söylenebilir. Türk solcuları ise önceliğin sosyalizmde olduğunu, Kürt sorununun da zaten sosyalizm geldiğinde zamanla çözüleceğini savunmaktaydı. Pek çok özelliğiyle, Yeni Devletçilik veya neoKemalizm olarak da adlandırılabilen olan Türkiye’ye özgü sosyalizm, özellikle TİP söz konusu olduğunda, kendisini açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye İşçi Partisi ve Kürtler

TİP, 1961 yılında 12 sendikacı tarafından kurulmuş ve başlangıçta aydınlardan uzak durmak istemiştir. Ancak özellikle başını Türk-İş'in çektiği ve Yön hareketinin desteklediği *Çalışanlar Partisi*'nin 1962'de kurulma çalışmaları sırasında, önce bu oluşumun sahipleri yönetime alınmak istenmiş, bundan olumlu bir yanıt alınamayınca genel başkanlık için düşünülen birçok aydın arasından Mehmet Ali Aybar'da karar kılınmıştır. Partinin asıl kuruluş tarihi birçok kişi tarafından Aybar'ın genel başkan olduğu 1962 olarak gösterilmektedir. Bunun dışında, Sadun Aren'in de belirttiği gibi, 1920'de TKP'nin kurulmasından 1961'de TİP'in kuruluşuna kadar bütün sosyalist hareketler, bir-iki istisna dışında, doğrudan TKP tarafından ya da TKP adına yürütülmüştür. TİP o zamana kadar, Behice Boran'ın (1968, 67) belirttiği gibi, sosyalizmi aydın çevrelerinden çıkarıp halka götürebilmiş tek örgüttür.

Ekonomik-sosyal muhtevasıyla “anayasanın eksiksiz ve tamamlanması”, “tam milli bağımsızlık”, “ikili antlaşmaların, Amerikan üstlerinin kaldırılması, NATO'dan çıkılması”, “emekçi sınıfların öncülüğünde İkinci Milli Kurtuluş Savaşı” başlatılması TİP'in başta gelen sloganlarıydı. Ayrıca TİP'in “ulusal bağımsızlık” anlayışının arkasında başlıca üç ana kaynak vardı: “Kemalist milliyetçilik,” “sosyalizm” ve “geri kalmışlıktan kurtulma”. Başka bir ifadeyle, 60'lar sosyalizminin bir alaşımı, TİP'in en çok üzerinde durduğu tam bağımsızlık fikrinde ve eylemlerinde kendisini çokça göstermektedir (Ünsal 2002, 247). Son olarak, 1966 yılına kadar TİP'in kendisini sosyalist yerine “toplumcu” olarak tanımladığı belirtilmelidir.

TİP, özellikle 15 milletvekili çıkardığı 1965 genel seçimlerinde, sol grupların neredeyse tümünün desteklediği, umut bağladığı bir çatı partisi görünümündeyken, önce Yön grubunun, eski tüfek solcuların desteğini çekmesi üzerine, sonra da Mihri Belli öncülüğündeki MDD (Milli Demokratik Devrim) hareketinin, 1967'den sonra ise Emek grubu olarak da bilinen Aren-Boran grubunun (tıpkı Aybar kanadı gibi bunlar da sosyalist devrimci, SD'ciydiler) muhalefetiyle çok kan kaybedecektir. Kurulduğu günden beri zaten sağcı grupların, Ko-

münizmlle Mücadele Dernekleri'nin saldırılarıyla (Aybar 1988, 223) çok fazla yıpratılan TİP, 1969 seçimlerinde milli bakiye sisteminin kaldırılmasından dolayı 2 milletvekili çıkarabilecek, parlamenter yoldan iktidarı ele geçirme veya güler yüzlü sosyalizm olarak da bilinen Aybar stratejisi tamamen gözden düşecektir. Seçimden sonra Aybar istifa edecek ve parti bir nevi dağılma sürecine girecektir

Parti programını, taktiksel olarak kendisini korumak amacıyla değil, gerçekten, çizgisine inanarak, Atatürk'ün 1921'deki konuşmasıyla başlatan TİP, kendisini Türk işçi sınıfının öncülüğünde toplanmış tüm kesimlerin partisi olarak tanımlamaktaydı. Karmaşık ve çelişkili bir dil kullanılan programda karma ekonomi sistemi, toprak reformu, sanayileşme vb. birçok öneri sunulmaktaydı. Radyo konuşmalarında ve kitlelere ulaşmada oldukça pragmatik bir dil kullanmasına rağmen TİP, genel olarak katılmış olduğu iki yerel seçim (1963-1968), iki genel seçim (1965-1969) ve iki senato ara seçiminde (1966-1968) en fazla %4,37 oranında oy alabilmiş, kitlesel bir parti olamamıştır. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte, başta TİP'e karşı yürütülen kampanya olmak üzere, TİP'in kullanmış olduğu dilin seçmene yabancı kalması, seçmenin oy kullanımında kişisel tercihinin dışındaki faktörlerin belirleyici olması, TİP içindeki farklı muhalefet gruplarının çıkarlarını maksimize etmeye çalışması gibi sebepler öncelikle gösterilebilir.

Kürtler, TİP ve Doğu Sorunu

TİP, Kürt meselesine genel olarak kalkınmacı iktisadi politikalar çerçevesinden, *Doğu*'nun gelişmemişliği sorunu olarak bakmışsa da, özellikle 1966 Malatya Kongresi'nden sonra partide ağırlığını hissettiren Aybar yanlısı, *Doğulular* olarak bilinen Kürt grupların da etkisiyle bu bakış açısını kademeli olarak değiştirmiştir. Öncelikli olarak TİP, söz ve karar sahibi olmayan emekçi yurttaşları gerçekten yurttaşlık haysiyetine kavuşturacağını, onları bir numaralı yurttaş durumuna getireceğini belirtmektedir. Bunun dışında daha baştan parti programında

Kürt meselesi şöyle ele alınmaktadır:

Doğu kalkınması: Bugün doğu ve güneydoğu illerimiz büyük vatandaş ve memur kitlesi gözünde bir mahrumiyet bölgesidir... bölgenin ekonomik geriliğine paralel olarak buradaki vatandaşlar sosyal ve kültürel bakımdan geri durumdadırlar. Üstelik bu vatandaşlarımızdan Kürtçe ve Arapça konuşanlar veya Alevi mezhebinden olanlar bu durumları sebebiyle ayırma uğramaktadırlar. Bunun doğurduğu çetin meselelerle karşı karşıyayız. Ulusal menfaatlerimize en uygun, en insanca çözüm yollarını bulmak ihmal edilmeyecek bir yurt vazifesidir (TİP 1964, 110)

9-12 Kasım 1968 tarihinde Ankara'da yapılan TİP III. Olağan Büyük Kongresi'nde alınan kararlarda meseleye bakış açısının daha da gelişmekte olduğu görülmektedir:

(TİP) Anayasa'mızın vatandaşlar arasında dil, ırk, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeyeceğini ve kanun önünde eşit bulunduğunu belirten ilkesine karşın, Kürtçe ve Arapça konuşan vatandaşlarımızın bundan dolayı horlanmalarını, ezilmelerini, ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmelerini kınar. Doğu ve Güneydoğu sorununun çözümünde ekonomik köklü dönüşümlerle beraber, psiko-sosyolojik faktörlerin de göz önüne alınması gerektiğini ve ancak bu açıdan bakılması ile gerçekçi bir çözüme ulaşılabileceğini bilir. (TİP 1968)

29-31 Ekim 1970 tarihinde Ankara'da yapılan TİP IV. Büyük Kongresi'nde alınan kararlar (bu kongre yapıldığında parti *de facto* olarak kapanma aşamasındadır) partinin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılma nedeni olarak da sunulacaktır:

- Türkiye'nin Doğu'sunda Kürt halkının yaşamakta olduğunu,
- Kürt halkı üzerinde, baştan beri, hakim sınıfların faşist iktidarların, zaman zaman kanlı zulüm hareketleri niteliğine bürünen, baskı, terör ve asimilasyon politikasını uyguladıklarını,

-Kürt halkının yaşadığı bölgenin, Türkiye'nin öteki bölgelerine oranla, geri bırakılmış olmasının temel nedenlerinden birinin, kapitalizmin eşitsiz gelişme kanununa ek olarak, bu bölgede Kürt halkının yaşadığı gerçeğini göz önüne alan hakim sınıf iktidarlarının, güttükleri ekonomik ve sosyal politikanın bir sonucu olduğunu,

- Bu nedenle, "Doğu sorununu" bir bölgesel kalkınma sorunu olarak ele almanın, hakim sınıf iktidarlarının şoven-milliyetçi görüşlerinin ve tutumunun bir uzantısından başka bir şey olmadığını,

- Kürt halkının Anayasal vatandaşlık haklarını kullanmak ve diğer tüm demokratik özlem ve isteklerini gerçekleştirmek yolundaki mücadelesinin, bütün anti-demokratik, faşist, baskıcı, şoven-milliyetçi akımların amansız düşmanı olan Partimiz tarafından desteklenmesinin olağan ve zorunlu bir devrimci görev olduğunu,

- Kürt halkının gelişen demokratik özlem ve isteklerini ifade ve gerçekleştirme mücadelesi ile, işçi sınıfının ve onun öncü örgütü Partimizin öncülüğünde yürütülen sosyalist devrim mücadelesini tek bir devrimci dalga halinde bütünleştirmek için, Kürt ve Türk sosyalistlerinin Parti içinde omuz omuza çalışmaları gerektiğini,

- Kürt halkına uygulanan ırkçı-milliyetçi şoven burjuva ideolojisin, Partililer, sosyalistler ve bütün işçi ve diğer emekçi yığınlar arasında yerle bir edilmesini sağlamanın, Partinin ideolojik mücadelesinin ve gelişmesinin temel ve devamlı bir davası olduğunu,

- Partinin Kürt sorununa, işçi sınıfının sosyalist devrim mücadelesinin gerekleri açısından baktığını kabul ve ilan eder. (TİP Genel Merkezi 1970)

Partinin aldığı bu kararlara bakıldığı zaman, Kürt meselesinin tanınmasında daha kararlı bir yol izlendiği hemen göze çarpmaktadır. Burada parti içerisinde etkili olan ve Doğulular grubu olarak bilinen Kürtlerin etkisinin altını çizmek gerekir. Her ne kadar TİP içerisindeki "bütün dünyada işçi sınıfının, ırk

sorunu ortaya çıkarılarak bölünmesi” görüşü, başta Behice Boran olmak üzere TİP’in Kürt sorununa yaklaşımını özetlemekteyse de, TİP’in genel olarak Kürt meselesine yaklaşımında oldukça pragmatik davrandığının da vurgulanması gerekir.

Doğulular ya da Kürtler ve TİP

Kürtlerin 1960’ların başında ilkin sosyalist literatürle tanışmaları ve bahsedilen Sosyalist Kültür Derneği gibi sosyalist grupların faaliyetlerine katılmaları, daha çok Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlere okumak için giden Kürt öğrencilerin kendi bölgelerini ve kimliklerini gittikleri yerlerle (ekonomik açıdan görece daha gelişmiş Batı illerinde), karşılaştıkları kimlik ve kültürle (baskın ve tekçi Türk milliyetçiliği) karşılaştırarak, Kürt olmalarına, daha geri kalmış bir bölgeden gelmelerine en uygun yaklaşımı sol harekette bulmalarından kaynaklanmaktadır.

Öte yandan McDowall (1996), Bozarslan (2007), Watts (2010) ve Gündoğan’ın (2005) çalışmaları gibi, bu dönemi en makul şekilde ele alan çalışmalarda bile, Doğulular olarak adlandırılan grubun aslında kendi içinde çokça çatışan ve bütünlük olmayan birçok kesimi kapsadığı çok fazla önemsenmemektedir. Her şeyden önce, TİP içerisinde sadece sosyalizme meyilli Kürtlerin olmadığını belirtmekte fayda vardır.

Aslında üç farklı kesimden bahsetmek mümkündür. İlkin Tarık Ziya Ekinci, Naci Kutlay, Mehmet Ali Aslan, Kemal Burak, Tahsin Ekinci, Edip Karahan, Canip Yıldırım, Örfi Akkoyunlu, Yaşar Kaya, Enver Aytekin ve Musa Anter gibi sosyalist kişilerin içinde olduğu, yüksek tahsil görmüş, meslek sahibi ve TİP’in bölgedeki partileşmesini sağlayan sosyalist grup. İkinci olarak, TKDP yanlısı ya da parti rengi olmayan kişilerin oluşturduğu, içinde Sait Elçi, Abdülkerim Ceylan (Mele Abdülkerim), Mahmut Okutucu (Mele Mahmut), Sait Kırmızıtoprak, Muhterem Biçimli, Hüseyin Musa Sağnıç (Feqi Hüseyin), Nazmi Balkaş, Osman Aydın, Mehmet Emin Bozarslan, Fehmi Fırat (Fehmiye Bilal), Niyazi Tatlıcı (Usta), Mehdi Bilici (Zana)

ve Abdurrahman Uçar gibi Kürt illerinde TİP çatısı altında siyaset yapan kişilerin bulunduğu grup. Son olarak da partinin seçim kampanyalarına yardım eden, yayınlarını dağıtan, büyükşehirlerde okuyan Kürt öğrencilerin oluşturduğu üçüncü grup. Nitekim bunlar 1969 yılında DDKO çevresinde toplanacak kesimi de oluşturmaktaydı.

1962 yılında Mehmet Ali Aybar'ın başkan seçilmesinden sonra TİP çok kısa zamanda partileşmeye ve şubelerini açmaya ihtiyaç duymaktaydı. Öyle ki, sadece 13 gün içerisinde 22 il ve 184 ilçede örgütlenmişti (Ünsal 2002, 235). 1963 yılında Diyarbakır şubesinin açılmasından sonra, aşağıdaki tabloda yer alan 15 ilin Bitlis, Hakkari ve Erzincan dışındaki tümünde örgütlenmişti. Bu 3 ilde parti şubelerinin açılmaması ise tamamen yerel güçlerin izin vermemesiyle ilgilidir (Ekinci 2004, 300).

tablo

TİP içerisindeki farklı Kürt gruplarının parti şubelerini kendi etkileri altına almaları söz konusuydu. Örneğin Diyarbakır'da TKDP çevresi ve Tarık Ziya Ekinci arasında gerilimler yaşanmaktaydı (Ekinci 2004, 302). 15 ildeki TİP performansına baktığımız zaman, oy oranının, Türkiye geneline benzer bir

şekilde %3'ün çok üzerinde olmadığını görmekteyiz. Belirtildiği gibi, her ne kadar 1965 seçimlerinden TİP 15 milletvekili çıkarmışsa da, 1969 seçimlerinde milli bakiye sisteminin kaldırılmasından dolayı sadece 2 milletvekilliği çıkarabilmiş ve bunlar da Ankara ve İstanbul'dan olmuştur.

Mehmet Emin Bozarslan'ın (1966, 141) belirttiği gibi bölgedeki oy verme pratiği ağa ve şeyhlerin başını çektiği kesimlerin seçilmesi şeklindeydi. Bölgedeki oy oranlarında görülen ani değişikliğin altında yatan nedenlerin arasında, adayların bir anda parti değiştirmeleri ve arkalarından seçmenlerini de götürmeleri gösterilebilir (Yalçın-Heckmann 1989, 626). TİP'in seçimlere girmesi ve bölgede siyaset yapması var olan yapıyı değiştirmemiş, tam aksine orada mevcut olan klientalizm ve aşiretçilik üzerinden oy verme geleneğinin yerel bağlamda sürmesini ideolojik olmasa da pratikte teşvik etmiştir.

1969 genel seçimlerinde TİP'in oylarının Diyarbakır ve Ağrı gibi yerlerde düşmüş, Tunceli, Malatya ve Kars gibi yerlerde ise artmış olmasının arkasındaki en önemli sebep adayların ve onların arkasındaki seçmenlerin parti değiştirmesi olarak gösterilebilir. Seçim sonuçlarının bize gösterdiği, Kürt meselesi, sosyalistlik gibi mefhumların değil, daha çok siyasi çıkarın ön planda olduğudur.

Öyle ki, 1967 yılında bölgedeki birçok ilde düzenlenen Doğu Mitingleri gibi kitlesel ve önemli eylemlerin ve TİP'in partileşmesini bölgede tamamlamış olmasının ardından Diyarbakır'daki TİP oylarının 1965 seçimlerinde 8.867'den 1969 seçimlerinde 3.330'a düşmesinin arkasındaki sebep, Tarık Ziya Ekinci'nin 1969'da TİP adayı olarak Ankara'dan aday gösterilmesi ve bu yüzden de bir önceki seçimlerde Lice gibi birçok ilçe ve köyden tam oy alan TİP'in bu seçimde söz konusu bölgelerden hiç oy alamamasıdır. Bu seçimlerde Ekinci'nin aşireti ve çevresi AP adayına oy vermeyi tercih etmişlerdir. Benzer şekilde Mehmet Ali Aslan'ın Ağrı yerine İzmir'den aday gösterilmesinden dolayı önceki seçimde TİP'e giden oylar bir sonraki seçimde başka partilere ve adaylara gitmiştir. Malatya ve Kars'ta ise adayların bütün köy oylarını arkalarına alabilecek nüfuza

sahip olmalarından dolayı 1969'da TIP çok daha fazla oy kazanmıştır (Nuhrat 1971).

Seçimlerle ilgili daha genel konuşmak gerekirse, aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, AP 1965 seçimlerinden sonra bütün Türkiye'de olduğu gibi bölgede de oylarını yükseltmiş ama CHP ve YTP 1961 seçimlerinden sonra oylarının yarısından fazlasını kaybetmiştir. Bu oylar, daha çok bağımsız adaylara gitmekle beraber TIP'e ve diğer küçük partilere de gitmiştir. Buradan çıkan tablo, parti siyasetinde nüfuz sahibi aktörlerin parti değiştiriyor olmasının önemini göstermektedir. 1960'lardaki bağımsız adaylar daha çok parti bulamayan nüfuz sahibi insanlardan oluşmakta iken, 1970'lerin ikinci ortasından itibaren, Mehdi Zana'nın 1977 yerel seçimlerinde belediye başkanını seçilmesinin de işaret ettiği gibi, artık daha çok Kürdî talepleri olanlar bağımsız aday olarak seçileceklerdi. 1970'lerin ortasına kadar siyasal parti tercihi ve seçimler söz konusu olduğunda Kürtlüğün ve Kürt meselesinin bir faktör olarak Kürt seçmeninin tercihini etkilediğini söylemek mümkün değil. Fakat 1977 yerel seçimlerinde Muş, Siirt, Ağrı, Mardin, Van, Bitlis, Tunceli, Elazığ, Bingöl ve Diyarbakır'da bağımsız adayların aldığı oy oranları %18 ile %56 arasındayken, bu oran bağımsızlar için Türkiye genelinde sadece %5 idi (bkz. Dorronsoro ve Watts 2009).

Başta yaptığımız sınıflandırmayı hatırlarsak, bunun sebebini, söz konusu dönemin B Safhasına tekabül etmesi, yani milli ajitasyona giden yolda olunmasından kaynaklı "eylem" ve "manevralar" ile var olunması şeklinde açıklamak yanlış olmayacaktır.

grafik

Doğu Mitingleri'nden DDKO'lara Kürtlerin mobilizasyonu ve TİP'ten kopuş

1967 yılında Silvan, Diyarbakır, Siverek, Batman, Tunceli ve Ağrı gibi yerlerde, daha sonra 1969'da Lice, Siverek, Varto, Hilvan ve Suruç'ta düzenlenen ve Doğu Mitingleri olarak adlandırılan, kitlesel katılımların yaşandığı protestolar, belki de 1970'lerdeki mobilizasyonun bir habercisi gibi görülebilir (Komal 1975, 30-33).⁶ Bu mitinglerde öğrenci ve entelijansiyanın dışındaki halkın da bölgedeki ekonomik sorunları protesto eylemlerine katılması oldukça önemli bir gelişmedir. Ankara ve İstanbul gibi büyükşehirlerdeki “Doğu Gecesi” adıyla düzenlenen geceler her ne kadar mühimse de daha çok hemşeri dernekleri ve öğrenciler arasındaydı.

Doğu Mitingleri'nin organize edilmesinde TİP ve TKDP'nin birinci elden etkisi olmuş, çoğu yerde TİP içerisindeki Kürtler organize etme, izin alma ve mitinglerde konuşma işlerini üstlenmişlerdi. TİP içerisinde 1965'ten sonra cereyan eden tartışma ve ayrışmalar sonucu ve Türkiye'deki öğrenci hareketinin “parlemento dışı muhalefet” ile birlikte radikalleşen tutumları gibi sebeplerden dolayı, Kürt entelijansiyesi arasında Türkiye kamuoyunda taleplerine bir ses bulamamak kaygısı başlamıştı.

1969 yılında Ankara ve İstanbul'da, 1970 ve 1971 yılları arasında da Diyarbakır, Silvan, Ergani, Kozluk ve Batman'da DDKO'ların kurulması bu kaygıya bir cevap niteliğinde görülebilir. Kurucuları çoğunlukla TİP üyesi Kürtler olsa da, Mümtaz ve Orhan Kotan kardeşler gibi Kürt öğrencilerinin de DDKO'ların kurulmasıyla ilgili fikir ve çabaları göz ardı edilmemelidir.⁷

DDKO Aylık Haber Bülteni olarak çıkarılan yayınlarda Kürt

6 Bir dergisinin 2006 ve 2007 yıllarındaki 5. ve 6. sayıları oldukça zengin bir malzeme sunmaktadır. İsmail Beşikçi'nin hem *Bir* dergisindeki makalesi (2006) hem de hemen o yıllarda yazılan erken teksir çalışması (1992) ve Azad Zana Gündoğan'ın yüksek lisans tezi bu konuyu ele almıştır.

7 Mümtaz Kotan, Orhan Kotan, İbrahim Güçlü, Nezir Şemmikanlı, İhsan Aksoy, Fikret Şahin, Sabri Çepik, Sıraç Bilgin, Ali Beyköylü, İhsan Yavuztürk, Ferit Uzun, Faruk Aras, İsa Geçit, Hikmet Bozçalı, Ümit Fırat, Tahsin Ekinci, Naci Kutlay, Tarık Ziya Ekinci, Abdurrahman Uçar ve Mehdi Zana ilk akla gelen kurucu ve aktivistlerdi. Bkz. Beşikçi (2006).

taleplerine daha açık bir dilde yer verilmekte, verilen seminerler ile DKKO faaliyetleri okuyucuya aktarılmaktaydı. Ayrıca bölgede 1969 yılında başlayan komando operasyonları ile bölge halkının sindirilmeye çalışılması ve askerî uygulamalar sert bir dille eleştirilmekteydi. DDKO'ların verdiği seminerlerle İsmail Beşikçi, Mehmet Emin Bozarslan gibi isimler artık Kürt meselesini daha geniş ele almaktaydılar. Birçok bakımdan çok az zaman ayakta kalmış olmalarına rağmen, Naci Kutlay'ın da belirttiği gibi, DDKO'lar açık bir üniversite görevi de görmekteydi (Kutlay 1998, 180).

DDKO'larla ilgili en tartışmalı ve en az bilinen konulardan biri, TİP'in IV. Kongresi'nde alınan Kürt meselesine ilişkin kararın, DDKO gençlerinin partiyle, daha doğrusu Behice Boran ile yaptıkları pazarlığın bir sonucu olarak aldırılmış olmasıdır. Tarık Ziya Ekinci, Kemal Burkay, Naci Kutlay ve Mehmet Ali Aslan gibi isimler parti yönetimine alınmamış, öncesinde zaten Mehmet Ali Aybar genel başkanlıktan istifa etmişti. Kongre kararının Kürtleri ilgilendiren kısmıyla ilgili olarak yukarıdaki isimlerin hiçbirisi evet oyu kullanmamıştır. Halklar Bildirgesi olarak da bilinen karar alınırken Kemal Burkay, partinin korunması gerektiğini ve IV. Kongre'de Kürtlerle ilgili kısma gerek olmadığını belirten bir konuşma yapmıştı (Sargın 2001, 967-973).

Başka bir ifadeyle, McDowall'ın (1996) çalışması başta olmak üzere pek çok ikincil kaynakta yer alan, TİP içerisindeki Doğulu grubun partiye baskı yaparak en sonunda bu kongre kararını aldırması olduğu bilgisi doğru değildir. Tam aksine bu karar, Kürtler arasındaki ayrışmanın bir dışavurumu ve yeni nesil Kürt gençliğinin, özelde DDKO'luların, Doğulu gruba rağmen TİP ile girdiği pazarlığın bir sonucu olarak görülebilir. Belirttiğim gibi, bu kongrenin yapıldığı zamanlarda 1969 seçimlerinden ciddi bir sonuç alamayan parti zaten aktif değildi. Behice Boran'ın başkan seçilmesi de çok uzun sürmedi. Öyle ki, önce Mehmet Ali Aslan, sonra da Şaban Yıldız kısa süreler için parti başkanı seçilmişlerdi ama partinin iş görmez durumu değişmemişti. Son olarak, bu kongre kararını takiben aç-

lan kapatma davasında TİP, Kürt taleplerini savunmanın anayasa aykırı olmadığını belirtmekle yetinecekti (*Resmi Gazete*, 6 Ocak 1972).

12 Mart 1971 Muhtırası'nın en çok etkilediği kesim TİP ve DDKO çevresindeki Kürtler olmuştur. Öncelikle "Balyoz Harekâtı" adı altında başlatılan tutuklamalarla, Diyarbakır'da ortak görülen DDKO ve T-KDP davalarında 100 dolayında Kürt bu dönemi, yani A Safhasını, cezaevinde geçirecekleri üç yıl la kapatacaklardı. Kürtler arasında daha 1959 yılında 49'lar olayında ortaya çıkan fikir ayrılıkları ve TİP içerisindeki siyasi rant ve güç kazanma savaşimleri bu sefer cezaevinde, savunmalarda kendisini daha net gösterecekti. 58'liler, Kürtlerin varlığını sosyolojik bir gerçek olarak savunurken başka bir mecra ya kaymak istemediler. Fakat 68'liler kuşağından gelen ve *Ocak Komünü* olarak da bilinen kesim, İsmail Beşikçi'nin de yardımıyla hazırladıkları DDKO savunmasında "Sen Faşist Savcı İyi Dinle! Dünyada Kürt Vardır" diyerek, aslında Kürt hareketinin "milli ajitasyon" safhasına, yani B Safhasına geçişi, yeni bir aktivizmi, haber veriyordu. Ayrıca bu dönem boyunca gelişen ayrılık ve anlaşmazlıkların olduğu gibi ya da daha da büyüyerek 1974 sonrasına taşındığı ve bunun içindir ki, birçok farklı oluşumun ortaya çıktığı unutulmamalıdır.

Sonuç ve değerlendirmeler

Bu yazı, 1959-1974 döneminin tüm olay ve aktörlerine değin-mese de, o dönemi genel bir çerçeveye oturtmak amacıyla Kürt aktivizminin bazı yönlerine temas etti. Kürtlerin, daha doğrusu Kürt entelijansiyasının, 1960'larda kendi milli ve etnik meselelerini tanıırken, yeniden tanımlarken, devlet söyleminin sosyalistler gibi Kürtlerin de perspektiflerine sirayet ettiğini görmek mümkün. Kendilerine önce Doğulu, sonra sosyalist ve en son da Kürt diyebilen Kürt gençleri ve entelijansiyası, bu dönemde 1925-1959 yılları arasında Türkiye kamusal alanından silinen varlıklarını tekrar gündeme getirmişlerdir. 1961 anayasasına dayanarak kültürel haklar istemenin kimseye bir zararının ol-

madığı sürekli vurgulanmışsa da en küçük talepler bile tutuklanmalarla sonuçlanmıştır.

49'lar olayı, Sivas Kampı ve 55 Ağa, 23'ler olayı, TİP ve DD-KO'ların kapatılıp üyelerine dava açılması ve tek tek kişilerin 141. ve 142. maddelerden hüküm giymesinin yanında Kürt entelijansiyasının milli tarihlerini ve kimliklerini fikrî bağlamda yeniden keşfetmesi, Kürt gençlerinin 1974 affından sonra farklı bir aktivizme yönelmesinde etkili olmuştur.

1960 darbesi yapıldığı zaman 49'lar cezaevindeydi. Hemen sonrasında 55 ağa olarak bilinen ve DP'yi destekleyen nüfuz sahibi kişiler sürgüne yollanmıştı. 1960'lar, Kürtler ve sosyalist hareket için “demokrasi” dönemi olmamıştır ve dolayısıyla 12 Mart 1971 Muhtırası da bir demokrasi dönemini kapatmamıştır. Yine de, 1961 anayasası farklı fikirlerin tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin geçirmiş olduğu demografik ve yapısal değişiklikler genel olarak bir hareketlilik yaratmıştı. Öyle ki, 15-16 Haziran 1970'deki işçi eylemleri patlak verdiğinde, birçok sosyalist grup neredeyse hiç beklemediği bir olayla karşı karşıya kalmıştı (bkz. Zileli 2004). Benzer şekilde, 1967'deki Doğu Mitingleri de TİP içerisindeki Kürtler'de aynı şaşkınlığa sebep olmuştur.

TİP her şeyden evvel homojen bir parti değil, birçok grubun oluşturduğu bir parti niteliğindeydi. Ayrıca TİP Kürtlerle çok pragmatik bir şekilde ilişki kurmuştur. TİP'in batı illerinde kullandığı dil ile Kürtlere kullandığı (ya da partili Kürtlerin kullanmasına izin verdiği) dil birbirinden oldukça farklıdır. İlk başlarda Kürt grupları da TİP gibi düşünürken, Kürt meselesinin milli yönü ve sosyolojik vaziyeti karşısında DDKO ve T-KDP çevresindeki Kürt gençleri anayasa sınırlarını çok katı bulmakta, yavaş yavaş devrim ve halkların kendi kaderini tayin tartışmalarına girmektedir. Bu, haliyle sadece TİP ve Türk sosyalistlerinden ayrılmayı değil, aynı zamanda 58 Kuşağı Kürtler'den de kopma anlamına gelmektedir. Ayrıca seçimler ve oy verme söz konusu olduğunda, hem TİP hem de TİP'ten aday olan Kürtler ile diğer siyasal parti ve adaylar arasında, kullanılan yöntemler açısından hiçbir fark olmadığını gördük.

Genel olarak, A Safhasının entelektüel bir faaliyet sergilediği ve toplumsal dönüşüm ve hareketlilik için B ve C Safhalarını beklemek gerektiğini belirtmiştim. Şimdiye kadar bahsi geçmediyse de, kadınlarla ilgili birkaç şey söylemek de gerekir. Zira burada da, benzer şekilde 1959-1974 dönemi, kadınların siyasallaşması bağlamında Kürt kadınlarına eve taşınan erkek siyasetini dinlemekten başka bir şey vermemiştir. TİP'in bölgedeki 1.596 üyesinden bir tanesi bile kadın değildir. Parti üyeliği ile kadının politikleşmesi aynı anlama gelmese de, o kuşağın erkeklerinin kadını siyasete dahil etmek adına gerek söylemde gerek pratikte muhafazakâr ve erkek egemen bir bakışa sahip olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Başka bir yazıda özellikle işlediğim gibi (Alış 2011), geleneksel ahlâktan sosyalist ahlâka geçiş ve siyasetin ev dışına çıkarılması Kürt kadınları için daha çok 1974-1984 arasındaki B Safhasında olmuştur; bu da sosyal muhafazakâr bir niteliğe sahiptir. Müstakil bir kadın hareketinden bahsetmek mümkün olmasa da, 1978 yılında DDKD'lerin bir yan kolu olarak kurulan DDKaD'lar (Devrimci Demokrat Kadınlar Derneği) sayesinde kadınlar, anadilde eğitim, yoksullukla mücadele gibi konularda örgütlenmişlerdi. C safhasında ise 1984 sonrasında kadınların PKK içinde neredeyse yarıya yakın yer edindiklerini bilmekteyiz.

Bu yazıda, Miroslav Hroch'un Avrupa'daki milli hareketlerle ilgili yaptığı dönemselleştirmeyi kullanmış olmakla birlikte Kürt milliyetçiliğine dair kavramsal tartışmalara girmedim. Bu döneme ilişkin literatürde Kürt milliyetçiliğinin yeniden doğuşu (*revival*), dirilmesi şeklinde ifade edilen yaklaşımları da doğru bulmamaktayım. Öyle ki, dirilecek bir milliyetçiliğin olduğu kanaatinde değilim. Bu dönemi, farkına varılan etnik ve milli kimliğin tanınması ve yeniden tanımlanması süreci olarak ele aldım. Bunun için de, 1959-1974 yıllarını yakın dönem Kürt aktivizmi için "hareket/kalkış dönemi" (A Safhası) olarak ele almak gerektiğini vurguladım.

1974-1984 yılları arasındaki dönemde Kürtlerin Türkiye'den çok beklentisinin kalmaması, sistemle ilişkilerine devam eden türlü grupların bile nihayetinde bağımsız bir Kürdistan dava-

sının güdülmesini doğru bulması, silahlı mücadeleyi zamanlama açısından kesin olmasa da kabul etmesi ise bu dönemi “milli ajitasyon” ya da “manevra dönemi” (B Safhası) olarak ele almaya izin veriyor.

58’liler kuşağının ardından gelen ve 68’liler dediğimiz kesimin 1970’lerde sınıfsal olarak da kaybedecek bir şeyi yoktu ve bunun için de milli ajitasyonda sınır tanımayacaktı. Aynı zamanda, Kürt tarihi ile ilgili ortaya çıkan çalışmalar ve yayınlara ek olarak, sosyalist hareketten kopuşun gerçekleşmiş olması da, geri dönülmez arayışlara girmeyi mümkün kılmaktaydı. Sosyalist ve Marksist bakış açısıyla Kürt meselesini kurgulamak bu sefer Kürtlerin kendilerinin yaptığı bir şey olmuştu. Oysa A Safhasında Kürt aktivistleri bu kurguyu daha çok Türk sosyalist ve Marksistlerinden ödünç almıştı. Son olarak, 1970’lerde, Türkiye’de ve Ortadoğu’da tam bir kaos yaşanırken, Kürtler de hem bu kaostan etkilenmiş hem de bu siyasi kaosu etkilemiştir. Bu iki dönemin toplamında 1984’ten sonra “varış noktası” olarak “tam bağımsız Kürdistan için” silahlı mücadele karşımıza çıkıyorsa, bu bir tesadüf yahut PKK ile başlayan/başlatılan bir yönelim değil, tam aksine 1959’dan 1984’e kadarki iki dönemin sonucu veya ürünü olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad (1976): *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ahmad, Feroz (1977): *The Turkish Experiment in Democracy, 1950-1975*, Boulder: Westview Press.
- Ağın, Ömer (2006): *Kürtler, Kemalizm ve TKP*, İstanbul: VS Yayınları.
- Ağın, Ömer (2003): *Alev, Duvar ve TKP*, İstanbul: Gendaş A.Ş.
- Alış, Ahmet (2009): “The Process of the Politicization of the Kurdish Identity in Turkey: the Kurds and the Turkish Labor Party (1961-1971)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi.
- Alış, Ahmet (2010): “Üç Devrin Tanığı: Modern Kürt Siyasi Tarihinin İçinden Musa Anter’i Okumak”, *Birikim*, 20 Eylül, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=661&makale>
- Alış, Ahmet (2011): “Türkiye’de Kürt Kadını ve Siyasi Tarihsizliği:1959-1974”, *Uluslararası Kürt Kadın Kongresi, Hakkari Üniversitesi Yayınları*, s. 148-152.
- Anter, Musa (1999): *Hatıralarım 1-2*, İstanbul: Avesta.

- Aren, Sadun (1993): *TİP Olayı 1961-1971*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Arslan, Ruşen (2006): *Cim Karnında Nokta: Anılar*, İstanbul: Doz.
- Aybar, Mehmet Ali (1966): *25 Eylül 1965 TİP 10 Ekim 1965 Radyo Konuşmaları, Yaşasın Emekçiler, Yaşasın Türkiye*, Ankara: Sosyal Adalet Yayınları.
- Aybar, Mehmet Ali (1968): *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm; Seçmeler 1945-1967*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Aybar, Mehmet Ali (1988): *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, 3. Cilt, İstanbul: BDS Yayıncılık.
- Ballı, Rafet (1992): *Kürt Dosyası*, İstanbul: Cem Yayınevi, 3. basım.
- Barış Dünyası* (1962)
- Barkey, Henri J. ve Graham E. Fuller (1998): *Turkey's Kurdish Question*, Lanham: Boulder, New York, Oxford, Rowman ve Littlefield Publisher.
- Belge, Murat (2004): "Mustafa Kemal ve Kemalizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, Cilt 2, (der.) Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim, s. 29-43.
- Beşikçi, İsmail (1992): *Doğu Anadolu Mitingleri'nin Analizi*, Ankara: Yurt Yayınevi.
- Beşikçi, İsmail (2006): "Hapisteki DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları)", *BİR* (5), s. 99-156.
- Boran, Behice (1968): *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Gün Yayınları.
- Bozarslan, Hamit (2000): "Why the Armed Struggle? Understanding the Violence in Kurdistan of Turkey", *The Kurdish Conflict in Turkey*, (der.) Ferhad Ibrahim ve Gülistan Gürbey, New York: St. Martin's Press, s. 17-30.
- Bozarslan, Hamit (2003): "Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, Cilt 4, (der.) Tanıl Bora ve Murat Gültekinçil, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 841-870.
- Bozarslan, Hamit (2007): "Türkiye'de Kürt Sol Hareketi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Sol*, Cilt 8, (der.) Murat Gültekinçil, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 1169-1207.
- Bozarslan, Mehmed Emin (1966): *Doğunun Sorunları*, Diyarbakır: Şafak Kitabevi.
- Bozbeyli, Ferruh (1970): *Türkiye'de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri-Belgeler: Kalkınma ve Planlama*, İstanbul: Ak Yayınları.
- Breuilly, John (1993): *Nationalism and the State*, Manchester: Manchester University Press.
- Bruinessen, Martin van (1992): *Agha, Shaikh and State: the Social and Political Structures of Kurdistan*, London ve New Jersey: Zed Books Ltd. [Ağa, Şeyh, Devlet, çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, 2003]
- Bruinessen, Martin van (1992): "Kurdish Society, Ethnicity, Nationalism and Refugee Problems", *The Kurds: A Contemporary Overview*, (der.) Philip G. Kreyenbroek ve Stefan Sperl, Londra ve New York: Routledge.
- Bruinessen, Martin van (2000): *Kurdish Ethno-Nationalism versus Nation-Building States: Collected Essays*, İstanbul: Isis Press.
- Bucak, Mustafa Remzi (1991): *Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü'ye Mektup*, İstanbul: Doz Yayıncılık.
- Burkay, Kemal (2002): *Anılar, Belgeler*, Cilt 1, İstanbul: Deng Yayınları.
- Cem, İsmail (1970): *Türkiye Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Cem Yayınevi.

- Chatterjee, Partha (1986): *Nationalist Thought and the Colonial World, a Derivative Discourse*. London: Zed Books. [Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası, çev. Sami Oğuz, İletişim Yayınları, 1996]
- Cumhuriyet (1960-1965)
- Çamlıbel, Yavuz (2007): *49'lar Davası: Bir Ülkenin İdamlık Kürtleri*, Ankara: Algı-yayın.
- Deng (1963)
- Dicle-Fırat (1962)
- Diken, Şeyhmus (der) (2007): *Amidalılar; Sürgündeki Diyarbekirliler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dorronsoro, Gilles ve Nicole F. Watts (2009): "The Autonomization of Turkey's Kurdish Regions in the 1970s: Electoral and Social Trends", *International Journal of Middle East Studies*, 41, s. 457-478.
- Duverger, Maurice (1964): *Political Parties; Their Organization and Activity in the Modern State*, Londra: University Paperback.
- Ekinci, Tarık Ziya (1995): "Kürt sorunu ve Aybar", *Cumhuriyet*, Mehmet Ali Aybar Özel Eki, 21 Temmuz.
- Ekinci, Tarık Ziya (2004): *Sol Siyaset Sorunları: Türkiye İşçi Partisi ve Kürt Aydınlanması*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ekinci, Tarık Ziya (2008): "Kürtlerde Sosyal Değişim Süreçleri ve TIP'in Katkısı", Yayınlanmamış makale.
- Entessar, Nader (1992): *Kurdish Ethnonationalism*, Londra: Lynne Rienner Publishers.
- Epözdemir, Şakir (2006): "Dr. Şiwan Olayı-23'ler ve 55'ler olayı ile ilgili bir söyleşi", http://www.kurinfo.com/s_epozdemir-soylesi_c_yilmaz.pdf
- Epözdemir, Şakir (2005): *Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi: 1968/235 Antalya Davası Savunması*, İstanbul: Peri Yayınları.
- Erdem, Ebru (2006): "Political Salience of Ethnic Identities: A Comparative Study of Tajiks in Uzbekistan and Kurds in Turkey", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Stanford University.
- Ezman, Milton J. (1977): "Perspectives on Ethnic Conflict in Industrialized Societies", *Ethnic Conflict in the Western World*, (der) Milton, J. Ezman, Ithaca ve Londra: Cornell University Pres, s. 391-390.
- Gündoğan, Azat Zana (2005): "The Kurdish Political Mobilization in the 1960s: The Case of 'the Eastern Meetings', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta-doğu Teknik Üniversitesi.
- Gündoğan, Cemil (2007): *Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Gelenegi*, İstanbul: Vate Yayınevi.
- Güneş, Cengiz (2010): "From Protest to Resistance and Beyond: The Contemporary Kurdish National Movement in Turkey", Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Essex.
- Hroch, Miroslav (2000): *In the National Interest: Demands and Goals of European National Movements of the Nineteenth Century: A Comparative Perspective*, Faculty of Arts Charles University, Prag.
- Jina, Nu (2006): *KIP/DDKD Davası; Kesinleşmiş Karar*, Bromma: Jina Nu Yayınları.

- Jongerden, Joost ve Ahmet Hamdi Akaya (2011): "Born from the Left: The Making of the PKK", *Nationalism and Politics in Turkey: Political Islam, Kemalism and the Kurdish Issue*, (der) Marlies Casier ve Joost Jongerden, Londra: Routledge, s. 123-142.
- İpekçi, Abdi (1969): *Liderler Diyor ki; Röportajlar*, İstanbul: Ant Yayınları.
- İşmen, Fatma Hikmet (1976): *Parlamento'da 9 Yıl; TİP Senatörü Olarak 1966-1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları*, Ankara: Çark Matbaası.
- Kafaoğlu, Arslan Başer (1966): "TİP'in Köy Oyları", *Yön*, Sayı 196, 30 Aralık.
- Karadoğan, Yaşar (2006): "Kürd Demokratik Mücadelesinde Bir Kilometre Taşı: 1967-1969 Doğu Mitingleri ve Kürd Uyanışı", *BİR* (5), s. 254-283.
- Kaya, Ferzende (2003): *Mezepotamya Sürgünü, Abdülmelik Fırat'ın Yaşam Öyküsü*, İstanbul: Anka Yayınları.
- Kaya, Abdullah (2002): *Hévriz Ağacı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kendal, Nezan (1993): "Kurdistan in Turkey", *A People Without a Country; The Kurds & Kurdistan*, (der) Gerard Chaliand, New York: Olive Branch Press.
- Komal Yayınevi (1975): *Devrimci Doğu Kültür Ocakları, Dava Dosyası 1*, Ankara: Komal.
- Kotan, Mümtaz (2003): *Yenilginin İzdüşümleri*, Atina: Yunan Kürt Dostluk Derneği Yayınları.
- Kutlay, Naci (1994): *49'lar Dosyası*, İstanbul: Fırat.
- Kutlay, Naci (1998): *Anılarım*, İstanbul: Avesta.
- Landau, Jacob (1974): *Radical Politics in Modern Turkey*, Leiden: E. J. Brill.
- Lipovsky, Igor (1992): *The Socialist Movements in Turkey 1960-1980*, Leiden: E.J Brill.
- Malmisanij ve Mahmud Levendi (1992): *Li Kurdistana Bakur u li Tirkiyê Rojnamegeriya Kurdi (1908-1992)*, Ankara: Özge Yayıncılık.
- Marcus, Aliza (2007): *Blood and Belief, the PKK and the Kurdish Fight for Independence*, New York University Press. [Kan ve İnanç, çev. Ayten Alkan, İletişim Yayınları, 2009]
- McCarthy, John D. ve Mayer N. Zald (1977): "Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory", *The American Journal of Sociology*, 82 (6).
- McDowall, David (1996): *A Modern History of the Kurds*, Londra; New York: I.B. Tauris.
- Mikesell, Marvin W. ve Alexander B. Murphy (1991): "A Framework for Comparative Study of Minority-Group Aspirations", *Annals of the Association of American Geographers*, 81 (4).
- Milliyet (1970)
- Miroğlu, Orhan (2005): *Canip Yıldırım'la Söyleşi: Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nuhrat, Cenap (1971): "Türkiye Köylerinde Olağandışı Oy Verme", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. XXVI, Mart, No: 1, Ankara Üniversitesi, Ankara, s. 219-244.
- Özcan, Ali Kemal (2006): *Turkey's Kurds; A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*, Londrave New York: Routledge.
- Perinçek, Doğu (1969): "Türkiye İşçi Partisi Üyelerinin Sınıf Yapısı", *Aydınlık Sos-*

yalist Dergi, Ocak.

- Romano, David (2006): *The Kurdish Nationalist Movements; Opportunity, Mobilization, and Identity*, Cambridge University Press.
- Salman, Turhan (der) (2004): *TİP (Türkiye İşçi Partisi) Parlamentoda 1963-1966*, İstanbul: TÜSTAV.
- Samim, Ahmet (1987): "The Left", *Turkey in Transition; New Perspectives*, (der.) Irvin C. Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, New York: Oxford University Pres, s. 147-176.
- Sargın, Nihat (2001): *TİP'li Yıllar (1961-1971)*, İstanbul: Felis Yayınları.
- Sayarı, Sabri Mustafa (1972): "Party Politics in Turkey: Dimensions of Competition and Organization", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Columbia University.
- "Sosyalizm ve Kürtler" (1988): *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şemmikanlı, Nezir (2006): "Geçmiş Olmadan Gelecek Olmaz!", *BİR* (5), s. 71-97.
- Sertel, Sabiha (1969): *Türkiye'de İlerici Akımlar*, İstanbul: Ant Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1966): *1950-1965 Milletvekili ve 1961, 1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları*, Yayın No: 513, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969): *2 Haziran 1968 Mahalli Seçimler Sonuçları*, Yayın No: 555, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969): *Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 24.10.1965*, Yayın No: 568, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti (1972): *Resmî Gazete*, 6 Ocak 1972, Karar Sayısı: 1971/3, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti (1961): *Constitution of Turkish Republic*, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2006): *İstatistik Göstergeler; 1923-2005*, Yayın No: 3047, Ankara.
- Türkiye İşçi Partisi (1964): *Türkiye İşçi Partisi Programı*, İstanbul: Eser Matbaacılık.
- Türkiye İşçi Partisi (1965): *Seçim Bildirisi*, İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi (1962): *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü 19 Nisan 1962*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi (1966): *Türkiye İşçi Partisi II. Büyük Kongresi (20-24 Kasım 1966 Malatya)*, İstanbul: Okur Matbaası.
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi (1967): *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü*, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi (1968): *Çalışma Raporu (Üçüncü Büyük Kongre 9-12 Kasım 1968, Ankara)*, İstanbul: Latin Matbaası.
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi (1969): *TİP'linin El Kitabı*, Ankara: Çınar Matbaası.
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi (1970): *Türkiye İşçi Partisi IV. Büyük Kongresi (29-31 Ekim 1970 Ankara); Alınan Kararlar ve Yapılan Seçimlerin Sonuçları*, Ankara.
- TÜSTAV (2004): *Türkiye Komünist Partisi 1926 Viyana Konferansı*, çev. Sinan Derişoğlu, İstanbul: TÜSTAV Yayınları.

- Ünlü, Barış ve Ozan Değer (der.) (2011): İsmail Beşikçi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünsal, Artun (2002): *Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Vali, Abbas (2003): "Genealogies of the Kurds: Constructions of Nation and National Identity in Kurdish Historical Writing", *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism*, (der.) Abbas Vali, California: Mazda Publishers, s. 58-105.
- Watts, Nicole F. (2010): *Activists in Office: Kurdish Politics and Protest in Turkey*, Seattle ve Londra: University of Washington Press.
- Yalçın-Heckmann, Lale (1989): "On kinship, tribalism and ethnicity in Eastern Turkey", *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, (der.) Peter Alford Andrews, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, s. 622-631.
- Yeğen, Mesut (1999): "The Kurdish Question in Turkish State Discourse", *Journal of Contemporary History*, 34 (4), s. 555-568.
- Yeğen, Mesut (2006): *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeğen, Mesut (2007): "Türkiye Solu ve Kürt Sorunu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Sol*, Cilt 8, (ed.) Murat Gültekin, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeğen, Mesut (2011): "The Kurdish Question in Turkey: Denial to Recognition", *Nationalism and Politics in Turkey: Political Islam, Kemalism and the Kurdish Issue*, (der.) Marlies Casier ve Joost Jongerden, Routledge, s. 67-84.
- Yeni Akış (1966)
- Yetkin, Çetin (1970): *Türkiye'de Soldaki Bölünmeler, 1960-1970: Tartışmalar-Nedenler- Çözüm Önerileri*, Ankara: Toplum Yayınevi.
- Yıldız, Şeref (2008): *Fırtınada Yürüyüş*, İstanbul: Sarı Defter 9.
- Yön (1961-1966)
- Zana, Mehdi (1991): *Bekle Diyarbakir*, İstanbul: Doz Yayınları.
- Zileli, Gün (2004): *Yarılma (1954-1972)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gelenegın Değersizleşmesi: Kürt Hareketinin 1970'lerde Gelenekselle İlişkisi Üzerine*

CEMİL GÜNDOĞAN

Giriş

Dersim kültürüyle ilgili araştırmalarından tanıdığımız Erdal Gezik, 2009 yılında, İstanbul'da bir hastane salonunda doktor sırasını beklerken elinde ilginç bir asa bulunan bir ihtiyara rastlar. Asa vesile olur, tanışırılar. Dersim inancında Yaratılış Efsanesi ve Dersim eskatolojisiyle ilgili Dersimlilerin büyük çoğunluğunun duymamış olduğunu sandığım ilginç bir anlatının gün yüzüne çıkması bu tanışma sayesinde gerçekleşir. Yaklaşık doksan yaşında bir Dersimli olan Nesimi Kılagoz'un anlatısına göre, bir değil aslında iki tane *Mihemed* (Muhammed), iki tane *Oli* (Ali) vardır. Cennetle Cehennem de ikiyeşer tanedir. Efsanede yer alan neredeyse her karakterin bir ikizi vardır. *Melekê Tavus*¹ bile Cennetten kendi eşini bulması için kovulmuştur (Gezik 2009).

(*) Bu makalenin yazılmasına çok sayıda kişi materyal temin ederek, yazım koşullarının yaratılmasına yardımcı olarak veya makalenin değişik versiyonlarıyla ilgili değerlendirmelerini ileterek katkıda bulundu. David Gaunt, Jan Betşawoce, Erdal Gezik, Osman Aytar, Nesrin Uçarlar, Büşra Ersanlı ve Malmısanij başta olmak üzere tümüne teşekkür ediyorum. Makaledeki eksiklik ve yanlışlıklar elbette bana ait.

1 Melekê Tavus, Yezidi dininin tanrı-meleğidir.

Kılagöz'ün anlatısının ilginçliği tartışma götürmez. Özellikle de kültürü politize etmek uğraşısındaki aydınlar açısından. Ama nedense aydınlarının bolluğuyla ünlü Dersim'de, o güne kadar Yaratılış Efsanesi gibi kültürün temel unsurlarından birine ait bu ilginç anlatıyı, Kılagöz'ün kendisi çok arzulamasına rağmen kâğıda dökmeye değer gören bir tek kişi çıkmamıştır (Gezik 2009, 5-6).

Bir tesadüf olabilir mi? Elbette. Ancak Kürt hareketinin lider kadroları arasında yer alan Kemal Burkay'ın sözlerine baktığımızda pek de öyle olmadığını anlarız:

Gençliğimin başlarında tarihe ilgi duyar, yolumun düştüğü yerlerde tarihî eserleri, müzeleri dolaşırdım. Ama sonradan sol siyasete, ülkenin ve halkın kaderini değiştirme işine girdikten sonra, hızlı bir ırmakta yüzmeye çalışan bir yüzücü gibi, bir bakıma başka şeyi düşünemez oldum. Bunda Nâzım'ın bir şiirindeki, geçmişî küçümseyip gözleri geleceğe, değişime ve devrime dikmek anlamındaki şu dizelerin de payı oldu sanırım: “Ne tarih hocasıyım ne de coğrafya/Beni ancak dört köşe bir ambar kadar/alakadar eder Ayasofya...”

Belki de bu nedenle, o dönemde bölgedeki önemli tarihsel eserleri bile gezip tanıma isteği ve merakı duymamıştım. (...) 1980 sonrası yurtdışına çıkmak zorunda kalıp burada Kürt tarihi ve diliyle ilgili çalışmalara bir ölçüde katıldıktan sonra, geçmişte bütün bunları düşünmemekle ya da küçümsemekle hata ettiğimizi anladım. (Burkay 2010, 21-22)

Hatırlatmak gerekir ki, Burkay'ın anılarında anlattıkları, olağandışı tecrübeler değildir. Benzer sözleri, 1960'larda veya 1970'lerde faaliyet göstermiş neredeyse bütün Kürt devrimcilerinden duyabilirsiniz.

Geleneksele karşı en hafif deyimle mesafeli bir duruş diye tanımlayabileceğimiz bu tutumun izleri, Nesimi Kılagöz'ün arzusunun ancak 2009'da gerçekleştiği göz önüne alınırsa, yaklaşık yarım asır sonra bile gözlenebilir durumdadır. Yani sadece mekânsal dağılımı itibarıyla değil, zamana karşı direnci itibarıyla da dikkat çekici bir toplumsal pratikten söz ediyoruz.

Bu yazı, söz konusu bu toplumsal pratiği Kürt hareketiyle ilişki bağlamında incelemeye çalışacak.

Makale, Kürt hareketinin 1960'lı ve '70'li yıllarda geleneksele karşı bir reddiye tavrı içinde olduğunu tespit ediyor ve bu tutumun, hareketin liderlerinin toyluğuyla veya ideolojik görüşleriyle değil, esas olarak hareketi kuşatan yapısal faktörlerle açıklanabileceğini ileri sürüyor. Buna göre, Kürdistan'daki politik alanın tarihsel şekillenışı, modernizmin ürünü olarak doğan bütün muhalif *liderlikleri* veya *liderlik iddialarını*, alana egemen olan geleneksel güçlerle kapışmaya mecbur bıraktığı için gelenekselin reddiyesi, o dönemde bu tür liderlikler açısından yapısal bir koşula dönüşmüştür. Anılan nitelikteki liderliklerden biri olarak Kürt hareketi de, söz gelişi Irak'taki Kürt hareketinden farklı olarak, kendini aynı varoluşsal denklemin içinde bulmuştur. Reddiye tavrını izah edebilmek için bakılması gereken asıl yer bu ilişkidir.

Bu tezin sunumu amacıyla, ilk olarak çalışmada kullanılan geleneksel kavramı ele alınacak. Bunu izleyen bölümde Kürt hareketinin doğuşuna yol açan sosyal, ekonomik ve politik faktörler incelenecek ve bu faktörlerin Kürt hareketini gelenekseli reddetme yönünde nasıl etkilediklerine bakılacak. Bunu, çağdaş Kürt hareketini örgütsel ve ideolojik planda besleyen kök grupların geleneksele karşı tavrı noktasından incelendikleri bir bölüm izliyor. Bu çerçevede, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP), Şıvancı hareket, Avrupa'daki Kürt muhalefeti, DDKO ve Türk solundan gelen gruplar ele alınacaktır. Takip eden bölümlerde Kürt hareketinin geleneksele karşı tavrını etkileyen bazı faktörler ele alınıyor: Merkezîleşme ve entegrasyon uygulamaları, Kemalist eğitim ve sosyalizm. Bunlardan Kemalist eğitimle ilgili bölüm iki önemli sorunla uğraşiyor: 1- Kürt hareketinin medreselerle ve Kemalist eğitimle olan ilişkileri ve bu ilişkilerin gelişim seyri; 2- Kürt hareketinin, modernizmin doğurduğu diğer politik akımlarla olan ilişkileri. Böylece Kürt hareketinin geleneksellik/modernlik ekseninden analizine yeni bir halka daha eklenmiş oluyor. Kürt hareketi saflarında son dönemlerde gözlemlenen bazı geleneksel sembol ve

davranışların bu çalışmada ele alınan konu bakımından taşıdığı anlamlarla ilgili bazı tespitlerin yer aldığı bölümün ardından çalışmadaki bazı tespitlerin özetlendiği Sonuç bölümüyle yazı sona erecek.

Geleneksele karşı modern: Kavramsal sorunlar

Sevan Nişanyan'ın etimolojik sözlüğündeki bilgilere bakılırsa, *gelenek* kelimesi sözlüklerde ilk olarak 1942 yılında görülmüştür. Daha evvel kullanılan Arapçadan alınma *anane* sözcüğünün rastlandığı ilk yazılı kaynaklar ise yine Nişanyan'ın tespit edebildiği kadarıyla 1500'lerin ötesine geçmez (Nişanyan 2011).

Aynı kelimenin Batı dillerindeki karşılığı *tradition*'dur; Latince'deki *tradere* fiilinden gelir ve devretmek, ulaştırmak gibi anlamlara sahiptir. *Traditio* şekliyle Roma Hukuku'nda mülkiyetle ilgili transfer işlemlerini ifade etmede kullanılmıştır (Shils 1981, 16). Bir diğer deyişle kelime, söz konusu dillerde Türkçedekinden daha uzun bir geçmişe sahiptir. Ancak o dillerde de son iki yüzyıla varıncaya kadar yaygın biçimde kullanılmamıştır. Kavramın tarihsel serüvenini inceleyen Stephen Prickett'in (2009, 43, 226) belirttiğine göre, *tradition*, Batılı dillerde 17. ve 18. yüzyıllarda bile seyrek rastlanan bir sözcüktü; daha önceki dönemlerde ise unutulup yeniden keşfedilmiştir. Sözcüğün görece popülerleşmesi 19. yüzyılın ortalarına denk gelirken (a.g.y., 189) bugün kullanılan biçim ve yaygınlığa ulaşması şair T.S. Eliot'ın da katkılarıyla 20. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir.

Kelimenin geçmişiyle ilgili yukarıdaki özet de gösteriyor ki, gelenek denilince akla eskiler, hatta bazen de çok eskiler gelmesine rağmen kelimenin bugünkü anlamı görece yenidir. Ama bu durum, gelenek kelimesiyle ilgili dikkat çekici tek nokta değildir. Dikkat çekici bir diğer nokta bunun, kendi anlamını çoğu kez *modern* kelimesiyle ilişki içinde bulabilmesidir. Yani günümüzde kullanılan gelenek kavramı, nasıl kelimenin ima ettiği kadar eski değilse, günümüzdeki modern ke-

limesi de kelimenin ima ettiği kadar yeni değildir. Ostragot döneminin ünlü tarihçisi ve din adamı Cassiodorus, Latincedeki hemen şimdi anlamına elen *modo* sözcüğünden *modernus* (modern) sözcüğünü türettiğinde, takvimler henüz 6. yüzyılın başlarını gösteriyordu (Prickett a.g.y., 2). Cassiodorus, bu sözcüğü, Germen istilası sonrasında geliştirilen Hristiyan bugünü-nü, pagan olarak nitelendirilen Romalı geçmişten ayırt etmek için kullanmıştı.² O zamandan beri gelenek ve modern sözcükleri sıklıkla bir ikili halinde dile getirildiler.

Gelenegin bu ilişkisel karakteri onun tanımını zorlaştıran etkenlerden biridir. En az iki nedenle: İlk olarak, gelenek tanımının sorunlarına modern kavramının tanımıyla ilgili sorunları da ilave ettiği için. İkinci olarak da bu tartışmada sırasıyla *gelenek* ile *modern*'e karşılık gelen *eski* ile *yeni* arasına çizgi çekmenin zorlukları nedeniyle. A. Davison'un (2006, 54), Peter Osborn'e dayanarak sorduğu şu soru, konunun karmaşıklığını anlamak bakımından yeterince açıktır: "Yeni sonsuza kadar yeni, eski de sonsuza kadar eski midir? Yoksa yeni yalnızca, eskiye geri dönecek bir süreç içindeki bir ana mı karşılık gelir?"

Benzer türden zorluklar çıkaran bir diğer faktör de gelenek kavramının kullanıldığı alanların genişliğidir. Cassiodorus'un çalışmalarından bu yana, dinbilimden antropolojiye, arkeolojiden siyasal bilimlere, etnolojiden sosyolojiye, yorumbilimden (*hermeneutics*) epistemolojiye, güzel sanatlardan modaya kadar uzanan çok değişik alanlarda çok değişik gelenek tanımları yapılmıştır. Kavramın kullanılış alanlarındaki bu yaygınlık ve çeşitlilik, yapılan tanımların sorgulanmasının kaynaklarından birini oluşturmuştur. Gelenek üzerine en kapsamlı çalışmaları yapmış kişilerden biri olan sosyolog Edward Shils'e (1981, 12-15) ait ve kabaca, "gelenek, en az üç ardışık kuşak boyunca devredilen şeydir", diye özetlenebilecek düşünce bu duruma bir örnek oluşturur. Konunun klasikleri arasına girmiş olan bu çalışmada, dünden gelen, yani bir aktarımın konusu olan neredeyse bütün düşünceler, pratikler, kurumlar, sosyal yapılar, roller, statüler, semboller, kültürel tezahürler vb. gelenek kav-

2 Bkz. Davison 2006, 54. Ayrıca Smart 1990, 17.

ramıyla ilişkilendirilmiştir.

En az Shils'inki kadar meşhur, "ıcat edilmiş gelenek" (*invented tradition*) kavramını literatüre kazandıran tarihçi Eric Hobsbawm'ın, Shils'in çalışmasını anmaması dikkat çekicidir. Onun gelenek tanımının sınırları Shils'inkine göre çok dardır. Hobsbawm, kendi tanımını oluştururken önce gelenek (*tradition*) ile âdet, yerleşik anlayış ve rutin (sırasıyla *custom*, *convention* ve *routine*) arasında bir ayrım yapar (1984, 2-3). Ona göre ikinciler, "geleneksel" diye tanımlanan toplumlarda etkindirler ve değişkendirler. Oysa geleneği karakterize eden değişmezliktir (*invariance*) (1984, 2). İcat edilmiş gelenekler ise geçmişe yapılan referanslarla ve tekrarlama yoluyla oluşturulan süreklilik (bir diğer deyişle değişmezlik) imasındaki formel ve törensel pratikleri ve sembolleri dile getirirler (1984, 4). Tariftan anlaşılacağı üzere bunlar, aslında modernidir. Oysa Shils, Hobsbawm'ın gelenek tanımının dışına ittiği, geçmişten devralınan toplumsal pratikleri ve inanışları, ağırlıklı *substantive traditionality* kategorisine dahil eder ve konunun önemli parçalarından biri olarak ele alır.³

Shils'in tanımını tartışmaya değer bulanların bir kısmı ise bu kadar geniş alana yayılan bir tanımın açıklama gücüne kuşkuyla yaklaşmışlardır. Antropoloji için bir gelenek teorisi geliştirme iddiasındaki Pascal Boyer bunlardan biridir. Ona göre Shils, kendi kitabında bu teorinin işe yaramadığını göstermiştir; çünkü içerdiği bütün nesnelerin yalnızca önemsiz özelliklerini paylaştan bir teoridir söz konusu olan (Boyer 1990, viii).

Konuyu bir tanım sorununun ötesinde, iktidar sorunuyla ilişkilendirenler de vardır. Bunlar modernist bir pozisyonda durarak bazı toplumsal ilişki ve fenomenlere "geleneksel" damgası vurmanın, onu, tarihe ait, ölü bir şey haline getirerek dışlamanın veya onun üzerinde egemenlik kurmanın bir yolu olduğunu ileri sürerler. Özellikle dinci siyasete ilişkin olarak kullanılan geleneksel sıfatının bu tür işlevleri olduğu ileri sürülmüş-

3 Shils bu tür pratik, inanç ve tezahürleri dile getirmek için bazen de "substantively traditional beliefs" ve "traditional beliefs of the substantive sort" gibi kavramlar kullanmıştır (bkz. Shils 1971).

tür (bkz. Davison 2006, 46-51).

Buradan da anlaşılacağı üzere, gelenek ve modern kavramları arasındaki karşıtlığın ideolojik boyutları da vardır. Davison'un yaptığı gibi doğrudan iktidar sorunuyla ilişkilendirmekle birlikte, bu yerleşik karşıtlığın ideolojik boyutlar taşıdığını düşünen araştırmacılardan biri de sosyolog Reinhard Bendix'tir. Modernizmle ilgili tartışmaları yeni bir çerçeveye oturtmayı denediği uzun incelemesini, bu karşıtlığı, kendi ifadesiyle söylersek, ideolojiden arındırma (*de-ideologize*) çalışması olarak takdim etmiştir (Bendix 1967, 322).

Peki, bu durumda ne yapmamız gerekiyor? Yukarıda anılan sorunları nedeniyle geleneksel/modern ikilisinden tümüyle vazgeçmemiz mi gerekiyor?

Doğrusu, bunu önerenler de olmuştur. Daha 1970'lerde, yani modernizm teorisinin hâlâ görece popüler olduğu bir dönemde bile bu ikilinin işe yaramadığını iddia eden araştırmacılar çıkmıştır. Geleneksel/modern ikilisini "sıkı bir ideolojik ve ampirik eleştiriye tâbi tutup bundan kurtulma zamanının geldiği sonucuna varan" Dean C. Tipps bunlardan biridir (bkz. Shiner 1975, 245). Benzer gerekçelerle bu ikiliden kurtulmak gerektiğini ileri süren bir diğer araştırmacı da Eugenia Shanklin'dir. Ona göre, söz konusu ikili, tıpkı kültür kavramında olduğu gibi, çok sık ve çok değişik bağlamlarda kullanıldığı için anlamını yitirmiştir (Shanklin 1981, 86).

Değirmek istediğim son grup, çalışmalarında konuyla ilgili özel bir kavramsal açıklama yapmayan araştırmacılardan oluşuyor. Bu tür çalışmalarda, gelenek, geleneksel, modern, modernist gibi kavramlar bolca kullanılmasına rağmen bunlarla ne kastedildiği özel olarak açıklanmaz. Bir örnek olarak sosyal-antropolog Martin van Bruinessen'in (2008) Endonezya'daki *pesantren*lerle (yatılı İslâmî medrese) ilgili çalışmasına bakılabilir. Ronald A. Lukens-Bull'un yine *pesantren*leri konu edinen çalışması da benzer bir özellik gösterir. Şimdilerde yaygınca kabul gören *icat edilmiş gelenek* kavramından hareketle gelenegin ve modernin sadece icat edilmediklerini, aynı zamanda yeniden icat edildiklerini [(re)*invented*] belirten kısa bir açıkla-

ma (Lukens-Bull 2001, 350-351) hariç tutulursa, bu çalışmada da gelenekle ilgili kavramsal bir açıklamaya rastlamayız. Öyle görünüyor ki, bazı araştırmacılar geleneksel kelimesinin günlük dildeki anlamını çalışmalarının amaçları bakımından yeterli bulmaktadır.

Kanımca bu tutum yadırganamaz. Çünkü elimizde, geleneksel/modern ikilisinin yerini tutabilecek daha az sorunlu kavramlar bulunmadığı gibi, bu ikili, günlük konuşma dilinde de yeri doldurulamayacak bir güç edinmiştir. Geleneksel/modern ikilisini tümünden terk edemeyeceğimizi ama kendilerine “onursal bir statü” vererek bir çeşit kızağa çekebileceğimizi düşünen L. E. Shiner de ikilinin bu özelliklerinden hareket etmişti.⁴ Aradan geçen yaklaşık yarım asırlık zaman diliminde, ikili günlük dile giderek daha fazla nüfuz ettiğine göre, çerçevesini olabildiğince belirginleştirmek kaydıyla söz konusu kavram çiftini kullanmaya devam etmek dışında fazla seçenek kalmıyor.

Buradan hareketle bu makalede kullanılan geleneksel ve modern kavramlarına gelirsek, makaledeki geleneksel/modern ikilisinin kalkış noktası, kapitalizmin Kürdistan’a yansımaları ve Türk sistemine entegrasyonla birlikte yaşanan iktisadi, sosyal ve kültürel değişikliklerdir.⁵ Ayrıntısına girmeden belirtmek gerekirse, Kürdistan’daki başat sosyoekonomik ve kültürel yapılar, özellikle 19. yüzyılda hızlanmaya başlayan dış müdahalelerle çözülmeye ve/veya dönüşmeye başladılar. Bölgede yaşayan diğer topluluklarla olan günlük alışverişin belirlediği kendi seyrindeki ve tedrici değişiklik ve dönüşümlerden farklı olarak bu çözülme ve değişim, bazı bakımlardan oldukça yıkıcıydı.

Söz konusu değişim, başlıca iki taşıyıcı kayış üzerinden gerçekleşti: İlk kayış, Avrupa’yla olan ilişkilerden meydana geliyordu. Bununla kastedilen, sadece Avrupa’daki kapitalizmin bölge ekonomisine etkileri değildir. “Düvel-i Muazzama” de-

4 Shiner (1975, 252), bu kavramları Max Weber’in “ideal tip”leri çerçevesinde kullanmaya devam edebileceğimizi söylüyor. Ideal tipler için bkz. Weber 1964, 107-108.

5 Makale boyunca kullanılan Kürdistan kelimesi – aksi belirtilmedikçe – Türkiye topraklarında bulunan Kürtler’in yoğun olarak yaşadıkları bölgeleri ifade etmektedir.

nilen büyük güçlerin politik ve askerî müdahalelerinden misyoner faaliyetlerine, milliyetçi fikirlerin Kürdistan'a taşınmasından Avrupa'ya öğrenci göndermeye kadar uzanan çok geniş alanlarda bir etkileşim söz konusudur. İkinci kayış ise önce Osmanlı, ardından da Cumhuriyet tarafından zorla hayata geçirilen idari, ekonomik ve kültürel merkezileşme ve entegrasyon politikalarıdır. Söz konusu kayışların bizzat yarattığı veya harekete geçirdiği değişimler ve dönüşümler, zamanla, bu değişim ve dönüşümleri farklı yönlerden besleyen ve farklı hedeflere doğru yönlendiren yeni bazı dinamiklerin oluşmasına yol açtılar. Yani değişim ve dönüşümün bazı ürünleri, bizzat değişim ve dönüşümün kaynakları işlevini meydana getirdiler. İlerleyen bölümlerde daha ayrıntılarıyla izah edileceği üzere, Kürt hareketi de bunlardan biridir. Makaledeki geleneksel ve modern kavramları işte bu değişim ve dönüşümlerin sırasıyla, öncesiyle ve sonrasıyla eşleşen, öncesini ve sonrasını dile getiren veya öncesine ve sonrasına atfedilen ekonomik, sosyal ve kültürel pratik, ilişki, inanç ve tezahürleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Ne var ki, daha evvel belirtildiği gibi, eski ile yeni arasında keskin bir çizgi çekmek her zaman kolay olmamaktadır. Bu zorluk, konumuz bakımından da geçerlidir. Mesela klasik Kürt medreselerine mensubiyet geleneksel bir ilişkinin ifadesi olarak kabul edilmiştir ama biliyoruz ki, bazı medrese mensupları, Türkiye İşçi Partisi'ne üye olmak gibi modernist tutumların taşıyıcılığını yapmışlardır. Ya da aşiret geleneksel bir kurumdur ama bazı aşiret reisleri veya ileri gelenleri Marksist ideolojinin savunucusu Kürt milliyetçileri olarak karşımıza çıkmışlardır. Tersinden bir örnek: Kürt komprador burjuvazisi modern bir toplumsal gruptur ama bu grubun mensupları başta kırsal alan olmak üzere hayatın hemen her alanında en geleneksel ilişkileri koruyup kollama çizgisi izlemişlerdir.

Bu türden sorunları bir ölçüde aşabilmek amacıyla makalede şöyle bir yol takip ettim: Eğer tanım konusu pratik, ilişki, inanç veya tezahür, anılan değişim ve dönüşümün öncesiyle eşleşiyorsa veya doğrudan onun bir ifadesiyse ya da ona atfediliyor-

sa, geleneksel olarak nitelenirken; değişim ve dönüşümün sonrasıyla eşleşmesi durumunda modern olarak nitelenmiştir. Buna karşılık, ayrımın birinci bölümüyle eşleşmesine rağmen esas olarak modern bir projenin parçası veya (ham)maddesi olarak kullanılıyorsa geleneksel değil, modernist olarak nitelenmiştir. Bu tasnife göre, örneğin medreseler geleneksel bir kurum olarak nitelenirken, medreseleri Kürt hareketi içindeki muhafazakâr lehine ulusalcı bir sembol haline dönüştürme giriřimi⁶ modernist bir pratik olarak kabul edilmiştir. Keza bugün Kürtler tarafından kutlandığı şekliyle Newroz da öyle.

Kürdistan’da geleneğin değersizleşmesi

Kürt hareketinin geleneksele karşı tavrını belirleyen faktörler, Kürt politik alanının tarihsel oluşum seyriyle yakından ilişkilidir. Dolayısıyla bu alanın Cumhuriyet dönemindeki şekillenişine katkıda bulunan bazı faktörlerle ilgili bir özet yararlı olacak.

Kemalist iktidar, cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yıllarda Kürdistan’daki sosyal, ekonomik ve siyasal yapıyı yeni bir temel üzerinde merkeze entegre etmeye yöneldi. Zira Kürt egemen sınıflarıyla eski türden bir ilişki kısmen olanaksızlaşmıştı, kısmen de yönetimin yeni tercihlerine uygun değildi. Örneğin padişaha kişisel bağlılıkla karakterize olan paternalizm artık söz konusu olamazdı. Ya da yeni yöneticilerin Cumhuriyet için düşündükleri hukuki sistem içinde, aşiret, tekke veya ocak bir hükmi şahsiyet olarak kabul edilemezdi. İlişkide bir değişim ve dönüşüm gerekiyordu.

6 Bir örnek: Zeynelabidin Zinar (1993, 15-16) medreselere şu iki misyonu yük-lüyor: 1- Kürt yurtseverliğinin kaynağı olmak ve 2- Kürt davasını bir kuşaktan diğerine aktararak modern Kürt aydınlarına ve siyasetçilerine ulaştırmak. Bu iddialar basit ideolojik kurmacalardan ibarettir. Bazen “şark Medreseleri” olarak da anılan Kürdistan’daki klasik medreseler, Kürtçenin korunmasında belli bir rol oynamış olmakla birlikte, esas olarak Kürt milliyetçiliğinin değil, İslâmî geleneğin koruyucusu ve taşıyıcısı rolünü oynamışlardır. Kürt milliyetçiliğini dinle vurmayı temel siyasetlerinden biri haline getirmiş olan AKP’nin, medreselerden mezun *melalara* Diyanet İşleri’nde 1.000 kadro açacağını ilan etmiş olması da medreselerin bu özelliğinin bir başka açıdan teyididir. AKP’nin, basındaki adıyla, “Mela açılımı” hakkında bkz. Babacan 2011 ve 12 Aralık 2011 tarihli gazeteler.

İlişkinin karşı kutbunu oluşturan Kürt egemen sınıflarına gelince, onların bir bölümü bu dönüşüme az çok hazır sayılırlardı ve bu sayede, bazı sorunlar, tereddütler ve duraksamalar yaşasalar bile kendilerini yeni duruma uyarladılar. Şehir merkezlerinde yaşayan üst tabaka mensupları (eşraf) ve büyük çoğunluğuyla kırsal bölgelerde yaşayan geleneksel egemenlerin (aşiret reisleri, ağalar, beyler, *mirl*ler, *mirekler*, şeyhler, pirl^{er}) önemlice bir bölümü bu kategoriye girer.

Kürt egemenlerinin birincilerle kıyasla daha küçük bir bölümü ise söz konusu değişikliğe itiraz etti. Bazı aşiret reisleri, bazı Hamidiye alayı komutanları, bunlarla kıyaslandığında daha kabarık sayıdaki şeyh ve tarikat lideri ile az sayıdaki aydın bunlar arasındaydı. Söz konusu itiraz, 1924 yılı sonbaharında Beytüşşebap isyanıyla başlayıp Şeyh Said ve Ağrı ayaklanmalarını takiben 1937 Dersim direnişine kadar uzanan isyanlar silsilesi şeklinde gösterdi kendisini.

Fakat bu yeniden fetih eyleminin hedefindeki son bölge olan Dersim de düşürülünce, mesele Kemalist rejim açısından esas olarak halledilmiş oldu. Kürt ulusalcılığı zeminindeki güçsüz muhalefet, giderek zayıflayan bir sürgün hareketine dönüştü. Kemalist sistemle henüz tam olarak bütünleş(tirile)memiş bazı geleneksel yapılar ve kurumlar (örneğin medreseler) ise Kemalist yönetimin erişmekte güçlük çektiği kırsal alanlara çekilerek varlık kavgası veren illegal veya yarı-legal kurumlara dönüştüler. Özet olarak, henüz yönetimin istediği genişlik ve derinlikte bir entegrasyonla neticelenmemiş olsa da, itirazcı Kürt egemen sınıf ve tabakalarının direnci kırılmıştı. Kürt egemenlerinin misyonu, bundan böyle Cumhuriyet rejimine karşı çıkmak değil, onu Kürdistan'da yeniden üretmek olacaktı.

Sıradan insanlara gelince, bunlar kendi adlarına örgütlü değillerdi; çoğunlukla aşiret veya tarikat gibi geleneksel yapı ve kurumların mensubu veya kontrolü altındaydılar. Dolayısıyla Türk sistemiyle geleneksel Kürt egemenleri arasındaki ilişkiler büyük ölçüde onlar bakımından da geçerliydi.

Çok partili sisteme geçişle birlikte, daha önce *zorun* fazlaca çıplak durduğu bu ilişkinin *nıza* boyutunda bir çeşitlenme ya-

şandı. Demokrat Parti (DP), Kürt egemen sınıflarıyla daha yumuşak ilişkiler geliştirdi. Yeni ilişkiye göre, DP, onların pre-modern niteliklerine karışmıyor, karşılığında onlar da egemenlikleri altında tuttukları Kürt kitlelerini partinin ve dolayısıyla sistemin destekçileri haline getiriyorlardı. Yeni politika, tek parti döneminde köşelerine çekilerek sistemden korunmaya çalışan bazı geleneksel kurumların sistemle buluşturulması bakımından da yeni yollar açtı. DP'nin bu başarısı, CHP'nin Kürt egemenleriyle olan ilişkilerini yeni duruma uyarlamasına da katkıda bulundu: CHP milletvekilleri veya milletvekili adayları eski dönemin aksine artık çoğunlukla yerel Kürt egemenleri arasından devşiriliyordu.

Kürt egemenleri cephesinden bakıldığında durum şöyledi: Beş-on yıl öncesine kadar “şeyh”, “pir”, “dede”, “seyit”, “derebeyi”, “feodal bey”, “müteğallibe”, “aşiret reisi” vb. oldukları veya öyle addedildikleri için işkence edilen, sürülen, mallarına el konulan hatta kurşuna dizilen insanlar, aynı niteliklerinden ötürü bu kez ilgiye mazhar oluyor, sistem içinde daha fonksiyonel bir hale ge(tiri)liyorlardı. Örneğin Şeyh Said'i asmışlardı ama onun torunu Melik Fırat'ı özel olarak arayıp milletvekili yaptılar. Bu ve benzeri politikalar sonucunda Said-i Nursi'den Hizan Şeyhleri'ne, Şemdinli Şeyhleri'nden Çan Şeyhleri'ne, Norşin Şeyhleri'nden Menzil Şeyhi'ne kadar önde gelen şeyh aileleri ve tarikat liderleri sisteme eklemlendi.

Benzer bir süreç, büyük aşiret reisleri, beyler ve büyük ticaret erbabıyla ilgili olarak da geçerliydi. Büyük toprak sahiplerinin durumu da farklı değildi. Çıkarları yeni sistemle bütünleşmekten yanaydı. Özellikle de soykırıma uğratılan Ermenilerle Asuri-Süryanilere ait topraklara el koymuş olan ağaların çıkarları. Çünkü “metruk” olarak tanımlanan bu hazine arazilerini devletin göz yumması koşuluyla kullanabiliyorlardı. Bu da devletle işbirliği için güçlü bir maddi zemin yaratıyordu.

Bürokrasi alanında da benzer bir durum söz konusuydu. Devlet, ta başından beri memur olarak işe alacağı insanların güvenli kişilerden ve çevrelerden olmalarına özen gösteriyordu. İsyanı katılacağından şüphe edilen bazı ailelere veya aşiretlere

mensup etkili şahsiyetler, yatıştırma politikası veya rüşvet ge-
reği bazen memur yapılısalar bile memur alımında güvenlik ve
devlete sadakat her zaman esastı.

Öte yandan devlete kapılanan kişiler ile bu kişilerin mensup
olduğu aileler, aşiretler ve tarikatlar, rakipleri karşısında belli
üstünlükler elde ettiklerinden Kürt egemenleri arasındaki rek-
abet ve çatışmalar da devlete kapılanma eğilimini güçlendi-
riyordu. Özellikle de devlete karşı sürdürülen ilk onyıllardaki
açık direniş çöktükten sonra. Çünkü direnmenin olduğu yıllar-
da, birbirlerine düşman veya rakip olan aşiret veya ailelerden
biri devletle bütünleştiği zaman ona karşı olan aşiret veya ai-
le isyancıların safına katılabiliyordu. Çöküşten sonra bu imkân
ortadan kalktı. Kırılan her direniş, Kürt egemenlerinde, direne-
rek mevcut statülerini koruyamayacakları düşüncesini güçlen-
dirdi ve onları devlet aygıtıyla bütünleşmeye itti.

Son olarak ekonomik sıkıntılardan bahsetmek gerekir. Yüz
yıla yayılan seferberlikler, pogromlar, savaşlar ve kitlesel kat-
liamların getirdiği iktisadi yıkım koşullarında devlet memuru
olarak düzenli bir aylık gelire sahip olmak önemli bir ayrıcalık-
tı. Memuriyetin getireceği diğer sembolik üstünlükler de caba-
sı. Bu da Kürt egemenleri arasında devlete kapılanma eğilimi-
ni güçlendirdi.⁷

Bütün bu faktörlerin ürünü olarak Kürt egemenlerinin dev-
let aygıtıyla bütünleşmeleri hızlandı. Öyle ki, 1950'lerin son-
larına geldiğimizde Kürdistan'daki neredeyse bütün tarikatlar-
dan, aşiretlerden ve büyük ailelerden insanlar ya devlet kapısı-
na kapılanmışlardı ya da bunun için kuyrukta beklemekteydi-
ler. Bunların bazıları, Türk istihbarat örgütünün parçasına dö-
nüştürülmüşlerdi.⁸

7 Kürt egemenlerini devlet aygıtının bir parçasına dönüştürerek entegre etme uygulaması cumhuriyetle başlamış değildi elbette. Bunun geçmişi, en az iki asır evveline kadar gider ve zaman içinde derinleşen bir seyir izler. Bu bağlam-
da Abdülhamit döneminde yapılan iki takviyenin özel bir önemi vardır: İslâ-
mizm ve padişahla kişisel ilişkilere dayanan paternalizm. Ancak bunlar ayrı bir
inceleme konusudur.

8 Cumhuriyetle yaşıt olan Canip Yıldırım'ın Diyarbakır'la ilgili kanaati şöyle:
"MIT, Diyarbakır'da o kadar yaygın bir örgütlenme yapmış ki, aşağı yukarı büt-
tün devlet memurları MIT'e hizmet ediyorlardı." (Miroğlu 2005, 61). Kemal

Bütün bu gelişmelerin sonucunda Kürt egemen sınıflarının önemli bir bölümü sistemin bir parçası haline geldiler. Said-i Nursi gibi bir zamanlar görece özerk pozisyon sahibi dinsel figürler bile DP iktidarının Kürdistan'daki dayanaklarına dönüştüler.⁹ Dersim Alevileri, dönem dönem devletle çatışmış Diyar Ağa gibi geleneksel liderler yerine mecliste veya senatoda, hakkında MİT'in önemli bir elemanı olduğuna dair bolca iddia bulunan emekli subay Aslan Bora türünden şahsiyetlerle temsil edilmeye başlandı.

Bu buluşmanın ideolojik harcını ise o dönemin iç ve dış olaylarında çok önemli bir yere sahip olan Soğuk Savaş'ın kaderine hükmettiği anti-komünizm ile İslâm oluşturdu. Böylece hayli katı ve görünürde sorunsuz işleyen bir iktisadi, sosyal ve kültürel yapı oluştu.

Ulaşılan yeni duruma, terimi biraz zorlayarak, Kürt egemen sınıfları ile Türk sistemi arasındaki yeni mutabakat da diyebiliriz. Bu, fiili bir mutabakattı; yoksa tarafların bağımsız özneler olarak önce yüzleşip, sonra masa başında müzakere ederek karar altına aldıkları resmî bir anlaşma değil. Kürdistan'daki politik alanın çerçevesi bu mutabakatla çizilmişti ve kabaca 1950'lerin sonlarına kadar çok fazla değişmedi.

Ne var ki, mutabakatın üzerine oturduğu yapı, sanıldığı kadar sorunsuz değildi. Alttan alta işleyen bir dizi istikrarsızlaştırıcı faktör vardı. Kapitalizmin özellikle 1950'lerden sonra hızlanan gelişmesi bunun başında geliyordu. Örneğin traktörün girdiği köylerde işsiz kalan yarıcılar şehir varoşlarına akın ediyor, buralarda yeni toplumsal grupların hammaddesini oluşturuyorlardı. Toprak ağalığı sisteminin, toprağın varisler arasında bölünmesi ve buna benzer etkenler sonucunda çözülmesi, aşiret sisteminde yaşanan benzer nitelikteki çözümler, Nesli Çölgeçen'in sevimli filminin adından hareketle söylersek, "züğürt ağa"lar yaratıyordu. Yani toprağını, servetini, itibarını ve

Burkay da anılarında (2001, 115) 1961 darbesi sonrasında Kürdistan'dan seçilen 100 öğretmenin özel bir operasyonla nasıl ajanlaştırıldıklarını anlatır.

9 Said-i Nursi'yle Başbakan Adnan Menderes arasındaki ilişki için bkz. Emre 2006, 89-92. Nursi'nin kitaplarının basımı ve dağıtımının DP iktidarınca desteklenmesiyle ilgili olarak bkz. Malmisanij 1991, 26.

statüsünü kaybederek şehirli orta veya alt tabakalara karışan ağalar, beyler, pirlar, dedeler, mirler, seyitler, şeyhler, tarikat liderleri ve aşiret reisleri. Bu yeni grupları mevcut mutabakat içine hapsedmek artık çok zordu.

Eğitim imkânlarının artmış olmasının beslediği dikine toplumsal hareketlilik, hava geçirmez görünen yapının aleyhine sonuçlar doğuran bir diğer faktördü. Köylülerin, gecekondu yoksullarının veya “züğürt ağa”ların okul yüzü görmüş ve modern hayat tarzlarıyla tanışmış çocuklarının da aralarında bulunduğu toplumsal kesimler, yani bazı lise ve üniversite öğrencileri ile öğretmen, avukat, doktor, eczacı, mühendis, teknisyen gibi meslek sahipleri birçok bakımdan Kürt egemen sınıflarıyla Kemalist rejim arasında ulaşılan ve hayatı dondurmaya çalışan gayriresmî mutabakata sığmıyor, kendilerini ifade etme yolları arıyorlardı. Yeni sosyal hareketlerin oluşması için gerekli zemin doğuyordu. Yeni politik arayışlar ve liderlikler uç veriyordu.

Nitekim çoğunluğu yukarıda anlatılan toplumsal kesimlere mensup insanlar, bir süre sonra DP ile CHP arasındaki tahterevalliyle ilgilenmez oldular ve her yöne doğru arayışlara başladılar: Örneğin ünlü Kürt muhalifi Terzi Niyazi Usta, Hürriyet Partisi’ni yokladı. Tarık Ziya Ekinci ve Kemal Burkay, TİP’te karar kıldılar. Musa Anter iyi bir Kürt milliyetçisiydi ama Demokrat Parti ile TİP’i yoklamakta sakınca görmedi. Sait Kırmızıtoprak önce *Yön* dergisinde boy gösterdi sonra kendi illegal Kürt partisini kurdu. Sait Elçi ve arkadaşları Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi’ni kurarken; Yusuf Azizoglu, Yeni Türkiye Partisi’ni tercih etti. Faik Bucak bir yandan illegal Kürdistan Demokrat Partisi’ne başkanlık yaparken diğer taraftan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nde milletvekilliği şansını denedi. Örfi Akkoyunlu, Esat Adil’in Sosyalist Partisi’nin kapısını çaldı. Canip Yıldırım partiler arası kısa süreli gezintiler yaptı. Mümtaz Kotan ve arkadaşları Devrimci Doğu Kültür Ocaklarını (DDKO) kurdular. Ömer Ayna, Türkiye Halkın Kurtuluş Ordusu’nun (THKO) önderleri arasına katılırken; Hüseyin Cevahir, Türkiye Halkın Kurtuluş Partisi Cephe’yi (THKP-C);

Davut Kurun, Türkiye İşçi Köylü Komünist Ordusu'nu (TİK-KO) tercih ettiler...¹⁰

Çok değil, on yıl evvel düşünülemezcek bir hareketlilikti bu. Kürt politik alanı yeniden şekilleniyordu. Nitekim bu arayışlar bir süre sonra duruldu. Yeni sosyal hareketler oluşup yerlerine oturmaya başladılar. Kürt politik alanına yeni aktörler katılıyordu. Kürt hareketi de bunlardan biriydi. Gençti ve geleneksel aktörlerin işgal ettiği bir alana doğmuştu. Geleneksele karşı tavrı da büyük ölçüde bu ilişki tarafından belirlenecekti.

Hava sızdırmaz yapının sunduğu seçenek: Reddiye

Egemen Türk rejimiyle onun Kürdistan'daki işbirlikçileri açısından hedef açıktı: 1924-38 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan katliamların yardımıyla kurulan yapının pekiştirilip süreklileştirilmesi. Buna karşılık alana yeni yeni girmekte olan aktörler mevcut yapının bir an önce değişmesini istiyorlardı. Tarafların geleneksele karşı tavırlarını belirleyen en önemli faktörlerden biri işte bu karşılıklı pozisyonlar oldu. Kısmen TKDP hariç tutulursa Kürt hareketinin bütün bileşenlerinin 1970'lerdeki yayınlarında benzerlerini bulabileceğimiz Kemal Burkay'a ait şu sözler, anılan karşıtlığı iyi ifade ediyor:

... Doğu'da¹¹ kitlelerin demokratik mücadelesinin önündeki başlıca yerel engel feodal yapı, aşiret yapısı ve bu geri yapının üstünde oturtulmuş feodal, gelenekçi ideolojidir. (Aladağ 1981, 182)

10 Aktarılan isimlerle ilgili olarak şu kaynaklara bakılabilir: Niyazi Tatlıcı (Niyazi Usta) için Arslan 2004, 22, 25-26; Musa Anter için Anter 1990, 121-122; Canip Yıldırım için Miroğlu 2005, 150; Sait Kırmızıtoprak'ın *Yön*'deki yazılarına iki örnek olarak Kırmızıtoprak 1962a ve Kırmızıtoprak 1962b; Faik Bucak için Miroğlu 2005, 102; Örfi Akkoyunlu için Çamlıbel 2007, 207-208. Ömer Ayana, Kızıldere'de THKP-C ve THKO militanlarına yönelik ortak bir operasyonda, Hüseyin Cevahir ise İstanbul'da THKP-C'ye yönelik bir operasyonda öldürülen iki Kürt devrimciydi.

11 "Doğu" bazı Kürt yayınlarının hukuki engellerle karşılaşmamak için "Kürdistan" kavramının yerine kullandığı bir terimdir. C. Aladağ, Kemal Burkay'ın takma adlarından biridir.

Bu karşılıktta alana hâkim olanlar, beklendiği üzere, geleneğe bağlılığı mevcut yapının korunması açısından avantajlı buldular. Gerçekten de İslâmın köşe taşlarını oluşturduğu geleneksel kültür, bu çekişmedeki en güçlü silahlarından biriydi. Camiler, medreseler ve imam hatip okulları, birçok açıdan var olanı koruyan muhafız rolündeydiler. Tarikatlar ve pirlik-taliplik kurumu da öyle. Dinî hareket ve örgütler arasında, 1979 İran Devrimi'nden sonra sıkça gördüğümüz türden, kurulu sisteme karşı isyan etme geleneği yoktu. En fazlası, bazı medrese ve tarikatlarda veya Dersim kökenli Alevilikte örneklerine rastladığımız, devletten mümkün mertebe uzak durarak varlığını koruma tavrı görülebiliyordu ki, bu, mevcut koşullar altında sürdürülebilir bir tavır değildi. Ama böyle bir tutum içinde olanlar bile modernleşmeyle ortaya çıkan yeni toplumsal ve kültürel koşulları kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılıyor, bu nedenle alana girmeye çalışan yeni aktörlere karşı çoğunlukla mevcut yapıdan yana tavır takınıyorlardı. Bazen aktif bazen de dolaylı biçimlerde.

Bu durum, yeni liderliklerin bulunduğu noktadan bakıldığında, geleneksel renklere bürünmüş bir cendereden başka bir şey değildi. Kendisi de dinle ilgili bir alandan gelen Mehmet Emin Bozarslan'ın 1966'da kaleme aldığı *Doğunun Sorunları* adlı kitabı bu cendereyi ve din başta olmak üzere gelenekselin burada oynadığı rolün dönemin aydınları tarafından nasıl algılandığını gayet iyi tasvir eder.¹² Diyarbakır eski belediye başkanı Mehdi Zana anılarında, Kürdistan'daki etkili şeyhlerle din adamlarının bu kitabı nedeniyle Bozarslan'a karşı saldırıya geçtiklerini, onun "dinden çıktığı, 5. mezhebe (Vahabilik) tâbi olduğu" yolunda söylentiler yaydıklarını, "katlinin vacip olduğu"na dair fetva verdiklerini ve Silvan çarşısında düzenledikleri bir kitle tartışmasıyla Bozarslan'ı bir bakıma linç girişimine maruz bıraktıklarını anlatır (1991, 42-44).

12 Metin Yüksel'in (2009) belirttiğine göre, M.E. Bozarslan, ikisini de anılan kitâbından daha evvel kaleme aldığı *İslâmiyet Açısından Şeyhlik-Ağalık ve Gerçekler Konuşuyor* adlı çalışmalarında o günkü baskın İslâmî geleneğe daha eleştirel bir tavır içindedir.

Geleneksel kurumların modern liderliklere yönelik oluşturduğu bu baskıcı ortam sadece Silvan çarşısına mahsus bir durum değildi. Peki, böylesi bir soluk aldırılmaz ortamda kafasını kaldırmaya çalışan genç bir politik aktörün geleneksele ilişkisi ne gibi şekiller alabilirdi acaba?

Kolaylıkla tahmin edileceği üzere, bu koşullarda reddiye güçlü bir seçenek olarak belirecektir. Nitekim Kürdistan'da bu dönemde gün yüzüne çıkan toplumsal aktörlerin hemen hepsi, geleneksele yüzlerini değil, sırtlarını çevirdiler. Geleneksel kültürün, deyim yerindeyse omurgasını oluşturan dinin bugünkü kuşaklara kaba görünen eleştirisinin, o gün, yeni sosyal tabakalar arasında umulmadık bir hızla popülerleşmesi, bunun bir ifadesidir.¹³

Böylece geleneksel ile modern, bir anlamda, politik alanın farklı yerlerinde duran eski ile yeni liderliklerin programlarını ifade eder oldular. Bu programların, bir tarafta İslâmcılık ve anti-komünizm, diğer tarafta ise Kemalizm ve sosyalizm lafzıyla dile getirilmiş olması, sözü edilen ayrılıkların zaman zaman sadece ideolojiyle ilgili ayrılıklar olarak algılanmasına yol açmıştır. Özellikle de sosyalizmle ilgili olanlar. Oysa Kürdistan'da 1960'lı ve '70'li yıllarda sosyalizm adına söylenmiş sözler, bazı durumlarda doğrudan modernleşmeyle ilgilidir. Bu husus, izleyen bölümlerde daha da açığa çıkacaktır. Ama önce geleneksele karşı tavrın Kürt hareketinin değişik bileşimleri arasında nasıl biçimler aldığına bakmamız gerekir.

Reddiyenin halleri

Çağdaş Kürt hareketinin geçmişini, 1959'un son günlerinde DP'nin bir komplosuyla tutuklanan 49 Kürt aydınının yargılanmalarına kadar götürmek mümkündür. Bu hareket, düşün-

13 1960'lardan itibaren, ama özellikle de 1970'lerde başta öğrenciler olmak üzere toplumun genç ve şehirli kesimleri arasında şeyhlerin kerametlerini, yağmur duasını, pirlerin el-ayak öptürmelerini vb. alaya alan; tarikat liderlerinin sahtekarlıklarıyla ilgili fıkralar anlatan insanlar görmek sıradanlaşmıştı. Okullarda veya derneklerde, "Din mi? Bilim mi?" tartışmaları yapılır, tabii ki "Bilim" diyenler kazanırdı! Örnekler artırılabilir.

sel ve kadrosal planda esas olarak iki kaynaktan beslenmiştir. Bunlardan birincisi, *Kürdistan Gazetesi* (1898), Kürdistan Teali Cemiyeti (1918), Azadi (1923) ve Xoybun (1927) gibi erken dönem Kürt oluşumlarıyla Barzani hareketinin etkilerinden meydana gelen bir izlektir; ikincisi ise Türk solu. Bu kaynaklardan devralınan malzeme, değişik çevreler tarafından değişik şekillerde yoğrularak değişik bileşimler elde edilmiştir. 1970'lerin ikinci yarısında gördüğümüz bütün Kürt hareketleri ve örgütleri bir bakıma bu bileşimlerden birini ifade ederler ve beş gruptan birinin veya birkaçının uzantısı olarak doğmuşlardır. Dolayısıyla Kürt hareketinin gelenekselle olan ilişkisini bu beş kök grup çerçevesinde incelemek belki amaca daha uygun olacaktır. Bu gruplar şunlardır:

Birinci kök grup, TKDP'dir. 49'lar davasının bazı muhafazakâr sanıkları ile onlarınkine benzer dünya görüşlerine sahip fakat sosyal ve kültürel olarak görece daha taşralı bir nitelik taşıyan kişilerce kurulup yürütülmüştür. İkinci kök grup, Dr. Şivan adıyla ünlenen Dr. Sait Kırmızıtoprak'ın liderliğindeki Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'dir (T-KDP)¹⁴. Kadrolarının büyükçe bir bölümü sosyalizme sempatiyle bakan üniversite öğrencilerinden oluşmuştur. Ancak önderleri arasında geleneksel toplumsal kesimlere mensup kadrolar da vardır. İdeolojik ve teorik üretimini esas olarak Güney Kürdistan'da, Barzani'nin kontrolündeki kurtarılmış bölgede, kendilerine tahsis edilen parti kampında gerçekleştirmiştir. Üçüncü kök grup, 1960'larda veya 1970'lerin başlarında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde okuyan Kürt öğrencilerin veya işçilerin oluşturduğu değişik çevre ve kişilerden oluşur. Dördüncü kök grup, DD-KO'dur ve 1970'lerin başlarında Diyarbakır hapisanesinde yapılan siyasi savunmalarla şekillenmiştir. Beşinci kök grup ise Türk solundan gelen grupları içerir, ki en tanınmışları PKK'dir.

Bu kök gruplara gelenekselle ilişkileri noktasından baktığı-

14 1970'te kurulmuş olan bu partinin adı, 1965'de kurulmuş olan TKDP'nin adıyla sıkça karıştırılmaktadır. Birincisinin adı *Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi* iken, ikincisinininki *Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi*'dir. İki partinin isimleri arasındaki "de" takısından oluşan fark, kısaltılmış isimlere bir tire işareti "-" şeklinde yansımıştır. Sırasıyla T-KDP'ye karşılık TKDP.

mızda, genel hatlarıyla aşağıdaki tabloyla karşılaşırız.

TKDP

Mustafa Barzani'nin Irak KDP'sine kardeş bir parti olarak tasarlanan TKDP'den bugüne kalan fazla yazılı belge yoktur.¹⁵ Bu nedenle grubun değişik konularla ilgili düşünce ve tutumlarını tespit etmek kolay olmamaktadır. Yine de eldeki bazı veriler, bu partinin geleneksele sempatiyle baktığını ortaya koyuyor. Partinin Merkez Komite üyesi Şakir Epözdemir'in mahkeme savunmasından alınan aşağıdaki sözler bu niteliktedir:

Biz ÖRF ve ADETLERİMİZİN kanunlarda yer almasını isterken tabii halkımızın, kanunların garantisine girmesini istemiş ve yine haklı bir talepte bulunmuşuzdur. İnsanların milli geleneklerinden gelen bazı örfleri, adetleri vardır. Milli karakter dediğimiz şey ile bu örf ve adetler orantılıdır. Bu gün Kürdistan'da vuku bulan cinayetlerin çoğu namus yüzünden meydana gelmektedir. Mademki Kürd halkının töresine göre namus öldürmekle temizlenmektedir, bu bir inanç halını almıştır, öyleyse kanunlar da bu inanca göre yapılmalı ve namusu için kendini ateşe atanı demir parmaklıklar arkasına tıkamamalıdır. (Epözdemir 1969, 19; yazının imlasına dokunulmamıştır)

Dikkat edilirse, burada, Kürt partisi adına namus cinayetlerine ceza muafiyeti talep ediliyor. Bu durum, savunmayı hazırlayanların zihinsel yapısıyla cinayetin arkasında duran gelenek arasındaki ilişkiye dair bir fikir veriyor. Bir dışlama veya mahkûm etme ilişkisi değildir söz konusu olan; tersine, onaylama veya en hafif deyimle hoşgörü ilişkisidir. Geleneksele duyulan yakınlık, TKDP yöneticilerini açıkça cinayet öngören gerici bir geleneği açıktan sahiplenmeye götürmüştür.

Partinin dayandığı sosyal kesimler arasında medreselerden

15 Parti üyelerinin yazma-çizme işlerine pek yatkın olmadıkları yaygın bir kanaattir. O kadar ki, dönemin aktif kadrolarından biri olan Ahmet Zeki Okçuoğlu bir söyleşide bu partiye mensup kişi ve çevrelerin, ikinci başkanları olan Faik Bucak'ın öldürülmesinden sonra "bildiri yazabilecek bir elemandan bile yoksun" kaldıklarını söylüyor (Ballı 1991, 186).

gelme “mela”ların yanı sıra, ağa, bey, aşiret reisi gibi geleneksel toplumsal kesimlere ait kişilerin belirgin bir yer tutması da (Gündogan 2002) bu partinin geleneksele yakınlığına işaret eder.

Partinin geleneksele sıcak bakan niteliği, onun çalışma tarzı ve araçlarına bakılarak da tespit edilebilir. TKDP, modern ulusal hareketlerin yaratmaya ve kullanmaya eğilim gösterdiği tarz ve araçlarla fazla barışık olmamıştır. Gazete ve dergi çıkarmak, dernek kurmak, bildiri dağıtmak gibi modern mücadele araçları TKDP’nin mücadele repertuvarına pek girmemiştir (Gündogan 2002).

Bütün bunlardan TKDP’nin kendini geleneksele yakın hissedilen bir örgüt olduğu sonucu çıkıyor. Fakat partinin bu pozisyonu, Kürt hareketinin geleneksele karşı genel tavrını belirlemekten uzak olmuştur. Parti, adeta akıntıya karşı bir girişim olarak kalmış, fazla gelişme kaydedemeden Kürt hareketinin geleneksele olumsuz bakan ana damarı tarafından etkisizleştirilmiştir. 1976’dan sonra partinin kontrolünü ele geçiren TKDP’nin genç kadrolarınca oluşturulan Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK) adlı örgütün de bu damarın bir parçası olması ayrıca dikkat çekicidir.¹⁶

T-KDP ve Dr. Şıvan

Popüler dilde “Şıvancılar” adıyla da bilinen bu kök grup, düşünce ve eylem yönünden moderndir ancak geleneksele karşı keskin bir tutum içinde görülmez. Zaman zaman geleneksel yol ve yöntemleri kullanmaktan geri durmamıştır. Bu tutumu yansıtabileceğini düşündüğüm bir örnek olarak, 1970 yargılamaları sırasında, askerî savcı Yaşar Değerli’nin Esas Hakkında Mütalaa’da ifşa ettiği parti içi mektuplarda kullanılan dili ele almak istiyorum. Partinin lideri Dr. Şıvan tarafından, örgütün yerel sorumlularından biri olduğu söylenen Kadir İsa kod adlı Abdülkadir Öktem’e gönderildiği iddia edilen bir mektupta şunlar yazılıdır:

16 KUK-TKDP ayrışmasının daha geniş bir tasviri için bkz. Gündogan 2002.

Allahın adıyla Kürdistan Demokrat Partisi, Sayın Bay Kadir İsa binlerce selam ve kalbi hararetleli temennilerimi sunduktan sonra, aziz kardeşler size başkan olduğum için üzgünüm Özür dilerim ben her zaman size hizmet edeceğim. Biz hepimiz kardeşiz elan 3500 peşmerge sizin için hazır ve tamdır. Emrettiğiniz zaman emrinizdedirler. (Değerli 1973, 44). (Kürtçeden “bilirkişi” tarafından tercüme edildiği belirtilen yazının imlasına dokunulmamıştır.)

Dr. Şıvan’ın partisi, kendini “ilerici ve devrimci” bir parti olarak tanımlamaktadır (T-KDP 1970, 149). Parti yöneticilerinin ezici çoğunluğu sosyalizm yandaşıdır ve dinsel ideolojiye karşıdır. Şıvan’a gelince, 1960’larda *Yön*, *Akis*, *Forum*, *Vatan*, *Milliyet* gibi gazete ve dergilerde yazılar yazmış, sol-Kemalist gelenekten gelen bir devrimcidir. Ayrıca Dersimli Alevi bir aileye mensuptur. Bütün bu nedenlerle “laik” damarından şüphe etmemiz için bir neden bulunmuyor. O halde, mektubunda neden “Allahın adıyla” diye başlayıp “Allahın izni ile” diye devam eden bir dil kullanmıştır? Mektuptaki dil ile Dr. Şıvan’ın kişisel ve örgütsel arkaplanı pek uyumlu görünmemektedir. Dahası “Allahın adıyla” ibaresinin hemen devamında partinin adının yer alıyor olması, bu ifadenin, parti mektuplarında kullanılan bir klişe olması ihtimalini akla getiriyor. Peki, sol, sosyalist, modernist ve seküler akımların dünya ölçeğinde ve Kürdistan’da yükselmekte olduğu, yani geleneksel davranış ve zihniyetlerin hızla itibar kaybettiği bir dönemde Dr. Şıvan ve T-KDP neden böyle bir dil kullanma ihtiyacı duymuştur?

Cevap olarak akla iki faktör geliyor. Bunlardan ilki, Dr. Şıvan’ın partisinin kamplarının yer aldığı bölgede hükümlan olan Irak Kürdistan Demokrat Partisi’nin (IKDP) söylemlerinin ve davranış kalıplarının etkisidir. Çünkü IKDP’nin yazışmalarında “*Allahın adıyla*” diyerek söze başlamak olağandışı bir durum değildir. Mustafa Barzani’nin sadece geleneksel normlara bağlı muhataplarına değil, Irak devlet yetkililerine gönderdiği resmî mektuplarına bile “*Allah’ın selamı, rahmeti ve bere-*

keti üzerinize olsun” diyerek söze başlaması,¹⁷ bu konuda bir fikir verebilir. Irak Kürdistanı Devrim Komuta Meclisi’nin hazırladığı 1967 tarihli anayasa taslağı bile “*Allahın ve Kürt halkının adıyla*” diye başlamaktadır (Barzani 2005, 461). Irak KDP’nin kontrolündeki bölgelerde yaşayan Dr. Şıvan ve arkadaşlarının, başarılarını hayranlıkla izledikleri bu partinin bazı geleneksel tarz, davranış ve söylemlerinden etkilenmiş olmaları veya onları faydacı bir yaklaşımla benimsemeleri ya da kendilerini onlara uyarlamak zorunda hissetmiş olmaları mümkündür.

Göz önüne getirilmesi gereken ikinci faktör, Dr. Şıvan’ın partisinin dayandığı kitle tabanı ve o tarihlerde T-KDP ile TKDP arasında sürmekte olan rekabettir. Dr. Şıvan’ın partisi, çekirdeği itibarıyla, dönemin sosyalizme eğilimli üniversiteli gençlerine dayanıyordu. Fakat Güney Kürdistan’da kamplar kurduktan sonraki dönemde, Nusaybin’den Hakkari’ye kadar uzanan sınır bölgesindeki Kürt yurtseverleri arasında da belli bir etkinlik sağlamıştı. Sözü edilen kişiler, o zamana kadar ya doğrudan Barzani’nin partisine ya da Sait Elçi’nin partisine (TKDP) bağlı olarak çalışıyorlardı ve önde gelenleri arasında aşiret reisleri, *melalar*, küçük toprak ağaları gibi toplumun geleneksel kesimlerine mensup insanlar da vardı. Bir bölümü 1971’deki Diyarbakır sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanan bu kişiler, Dr. Şıvan’ın, Güney Kürdistan’da kamp kurup faaliyetlerini belli bir düzene soktukten sonra acilen örgütlemek istediği gruplardan birini oluşturdular. Bu gelişme, T-KDP ile TKDP arasında ucu cinayetlere varan bir rekabet ve çekişmeye yol açtı.

Anlaşılan odur ki, sınır bölgelerindeki geleneksel toplumsal kesimlere mensup kadrolar üzerinde sürmekte olan bu rekabet de, mektuptaki geleneksel ifadelerin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Çünkü normal koşullar altında sosyalizm savunucusu bir parti başkanının, kendilerine başkan seçildiği veya atandığı için yoldaşlarından özür dilemesi gerekmez. Ama mektubun gönderildiği parti mensubunda geleneksel değer

17 Benzer başka örnekler için Mesut Barzani’nin, babası Mela Mustafa Barzani’nin mücadelesini anlattığı kitabın şu sayfalarındaki mektuplara bakılabilir: Barzani 2005, 230, 467, 487, 511, 546, 547.

yargıları, zihniyet ve davranış kalıpları hâlâ güçlüyse bu tarz bir hitap anlaşılır hale gelir. Bu koşullar altında, sahip olunan postun verdiği iktidar gücünü tevazu gösterisiyle örtmek puan kazandırır. Muhtemeldir ki, Dr. Şivan da mektubu yazdığı kişinin geleneksel zihniyetin etkisinde bir aşiret mensubu olduğunu hesaba katarak, kendi başkanlığından ötürü özür dileyip bunu hizmet mecazıyla ilan etme yoluna gitmiş olsun.

T-KDP üye ve taraftarlarının o dönemdeki pratiklerine bakıldığında, bu partinin gelenekselle uzlaşan tavrına dair başka örnekler de bulunabilir. Fakat bunlar T-KDP projesinin, doğrultusu ve rehber edindiği prensipler itibarıyla esas olarak geleneksele karşı bir tutum içinde olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Bunun için Dr. Şivan'ın kitaplarını, bildirilerini ve konuşma metinlerini okumak yeterlidir. Bu kök gruptan beslenmiş olan daha sonraki hareketlerin (DDKD, Kawa ve Rizgarî) modern nitelikleri bir diğer kanıt olarak görülebilir.

Avrupa'daki Kürt muhalefeti

Kürt hareketini şekillendiren üçüncü kök grup hakkında, bildiğim kadarıyla, özel bir inceleme yapılmamıştır. Bu kök grup, 1970'lerin başlarında Avrupa'da birbirleriyle değişik düzeylerde ilişkili kişi ve çevrelerden meydana gelmektedir. Birkaç popüler isim saymak gerekirse Kendal Nezan, Sertaç Bucak, Hemreş Reşo ve Reşo Zılan'ı anabiliriz. 1973'ten sonraki faaliyetlerinde Kemal Burkay'ın da etkili bir rol oynadığı *Hevra* grubu, bunlar arasında muhtemelen en önemlisidir ve düşünsel üretiminin hiç olmazsa bir bölümünü Türkiye'deki Kürt hareketine yansıtmayı başarmıştır.¹⁸

Bu oluşumun Dr. İsmet Şerif Vanlı, Cemal Alemdar gibi Avrupa'daki tanınmış Kürt entelektüel ve siyasetçilerinin çalışmaları ile Nuri Dersimi ve İhsan Nuri gibi Hoybun kuşağına mensup Kürt milliyetçilerinin çalışmalarından da beslendiği anlaşılmaktadır.

Bu kök grup tarafından üretilenlerin önemlice bir bölümü-

18 *Hevra*'yla ilgili olarak bkz. Burkay 1992, 259-260; Burkay 2001, 372-384.

nü temsil kabiliyetini haiz, sentez niteliğinde bir çalışma olarak, Kemal Burkey'in yurt dışında Hıdır Murat takma adıyla yayımladığı *Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi* adlı kitaba bakılabilir (Murat 1973). Gerek bu çalışma, gerekse *Hevra*'nın ideolojik, teorik çalışmalarının devamında Türkiye'de oluşan Özgürlük Yolu grubunun (Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi) 1970'lerin ikinci yarısındaki ideolojik-teorik üretimi, kullandığı söylem, dayandığı sosyal kesimler ve ittifak tercihleri hep aynı modernizme işaret ederler. Geleneksel Kürt egemen güçlerini, sadece Kürt halkının değil, aynı zamanda Türk halkının da baş belaları arasında sayan şu satırlar konuyla ilgili bir fikir verebilir:

Ağalar ve şeyhler, beyler, bey eskileri, Kürt toplumunun bu Orta Çağı günümüzde de yaşatan “prensleri”, “Tanrının yer-yüzündeki vekilleri”, “muhterem pederler!” ayrıcalıklı bir kaymak tabaka olarak günlerini gün etmeye devam ediyorlar. Kürt köylüleri onlara çalışıyor. Geniş topraklar onlar hesabına işleniyor. Bankalar onlara kredi veriyor. Siyasî partiler onların avuçlarında. Valiler, kaymakamlar, jandarma çavuşları onların arkasında. Elini-kolunu her yönden bağladıkları halkın oylarını, şu “demokrasi” döneminde toplayıp meclislere doluyor, “muhterem milletvekilleri” ve “senatörler” olarak parlamento-da keyif çatıyorlar. İlkokul diplomasını bile dışardan torpille alanlar bakan bile oluyor! Doğrusu, böylesine bir saltanat ne Roma'da ne de Bizans'ta görülmüştür!...

Bu Kürt prensleri, bu şeyhler yalnız Kürt halkının baş belaları, sömürücüleri, onun özgürlük ve demokrasi mücadelesinin önündeki engeller olarak kalmıyorlar; onlar, aynı zamanda genel olarak Türkiye toplumunda demokratik gelişmenin önüne dikilmiş, gericiliği her bakımdan destekleyen ciddi geric bir güç oluşturuyorlar. (*Özgürlük Yolu* 1978, 14-15)

DDKO

Dördüncü kök grup, DDKO'dur ve Diyarbakır cezaevinde ya-

pılan siyasi savunmalarla kristalize olmuştur. Mümtaz Kotan, İbrahim Güçlü, Ruşen Arslan, İhsan Aksoy, Faruk Aras, Ferit Uzun gibi tutukluların başını çektiği bu kök grup daha sonra Rizgarî, Özgürlük Yolu, Kawa gibi birçok Kürt hareketine kadro sağlamıştır. Fakat Rizgarî ve ondan doğan hareketler bu ana grubun doğrudan uzantısı olduğu için sadece onu ele alarak ilerleyeceğim.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Rizgarî de açıkça modern bir harekettir. Yine de geleneksele karşı tutumunda Dr. Şivan'ın tarzını anımsatan bazı kalıntılara rastlamak mümkündür. Rizgarî'nin oluşum döneminde yaşanan ve Kürt ulusalcıları arasında “*Hedef-Engel*” adıyla bilinen tartışma bunun bir ifadesi olarak okunabilir.

Bu grup, adını aldığı Rizgarî dergisi (1976) çıkmadan evvel, düşüncelerini Komal Yayınevinin yayımladığı kitaplarla kamuoyuna duyuruyordu. *Koçgiri Halk Hareketi 1919-1921* adlı kitapçık da bunlardan biriydi. Bu kitapçıkta geleneksel Kürt egemenleriyle ilgili olarak yer alan kimi belirlemeler, grubun kullandığı keskin sosyalizm diliyle pek uyumlu değildi. TKDP dışındaki hemen bütün Kürt gruplarının kullandığı dönemin sosyalizm söylemi; ağa, bey, aşiret reisi gibi geleneksel egemen güçleri devrimin düşmanları arasında sayıp bunları sömürgecilerle birlikte şiddet yoluyla tasfiye etmeyi öngörürken, Komal'ın anılan kitapçığı, “uydu-aracı sınıf ve tabakalar” olarak tanımladığı “ağa, mütegalibe, eşraf” türü geleneksel nitelikli Kürt egemenlerini, devrimin “hedef”leri olarak değil, “engel”leri olarak nitelemektedir (Komal 1992, 15). Bir diğer deyişle Komal, geleneksel Kürt egemenlerine karşı görece daha uzlaşmacı bir duruşu tercih ediyordu. Bu farklılık, grubun gelenekselle uzlaşma eğiliminin ifadelerinden biri olarak okunabilir.

Fakat gerçekte Rizgarî de TKDP dışındaki diğer Kürt grupları gibi, geleneksele cepheden tavır alan, modern bir doğrultuya sahipti. Nitekim dışardan gelen eleştirilerin de katkısıyla içeride “hedef-engel” tartışması derinleşti ve Komal, bir süre sonra özel bir broşür yayımlayarak geleneksel Kürt egemenlerini,

devrimin engeli olmaktan çıkarıp onları da devrimin hedefleri arasına yerleştirdi.¹⁹

Komal Yayınevinin o dönemdeki sorumlularından biri olan Recep Maraşlı (2010), söz konusu yazıya belirleyici katkının Orhan Kotan'dan geldiğini yazdı. Bu bilginin konumuz açısından bir anlamı olabilir; zira Orhan Kotan, T-KDP geleneğinden gelen Rizgarîcilerden biridir. Bu ilişki, Rizgarî grubunda şahit olduğumuz geleneksele göz kırpmaya eğiliminin kaynaklarından biri hakkında bilgi verir: Rizgarî'nin T-KDP ve TKDP ile olan örgütsel ve düşünsel bağlantıları.

PKK

Sonuncu kök grup Türk solundan gelme hareketlerden oluşur. Bunların en önemlisi PKK'dır. Bu grubun bugün Kürt hareketi içindeki tayin edici konumunu da göz önünde bulundurarak örnek olarak PKK'yi seçeceğim.

PKK, yukarıda anılan ilk dört gruptan farklı bir şekilde, esas olarak Türk solundan doğmuştur.²⁰ Fakat bu fark, geleneksele

19 Bkz. Komal'ın 18 nolu broşürü. Broşürün adı, söz konusu tartışmanın popüler adını da sabitleyordu: "Hedef Engel Üzerine". Sözü edilen özeleştir, Koçgiri kitapçığının 1992'de yapılan 3. baskısına dahil edilmiştir (Komal 1992, 25-36).

20 Joost Jongerden ve Ahmet Hamdi Akkaya, PKK'nin doğuş öyküsündeki bu farklılığı anlatırlarken PKK'nin "geleneksel" (*traditional*) Kürt örgütleriyle bağlantılı olmadığını belirtiyorlar (2010, 135). Bununla eğer PKK dışındaki Kürt örgütlerinin modern olmadıkları anlatılmak isteniyorsa, bu tespitin, tarihi ve toplumsal verilerle bağdaşmadığını söylemek gerekir. Zira kısmen TKDP haricindeki 1970'lerin Kürt örgütleri ne gelenekseldirler ne de gelenekçi. Eğer anlatılmak istenen bu değilse, geleneksel (*traditional*) tanımı yerine belki ana akım (*mainstream*) tanımını kullanmak daha uygun olabilirdi.

Aynı şekilde PKK'nin emsalsizliğini (*unique*) belirleyen "en önemli" faktör de, yazarların ileri sürdüğü gibi, onun Türk solundan gelme bir grup olması (s. 126) değildir. Çünkü Türk solundan koparak oluşan en az üç Kürt örgütü daha vardır: Yaygın olarak "Beş Parçacılar" adıyla bilinen Stêrka Sor (1975), Têkoşin (1978) ve Kürdistan Komünist Partisi (1982). PKK'nin özgünlüğünü belirleyen faktörler başkadır. Eğer en önemlilerini saymam gerekseydi şunları sıralamayı tercih ederdim: Şiddeti tek geçerli gelişme aracı olarak kabul etmek ve bunu sadece dışarıya (Türk sistemine) karşı değil, içeriye (Kürt ulusalcısı gruplara, halktan bireylere ve aşiretlere) karşı da aynı kolaylıkla kullanmak; dış müttefikler ararken "ideolojik" değil olabildiğince "pragmatik" davranmak; başından beri bir lider örgütü olarak doğmak; kırsal alanda aşiretler arası

karşı tavır noktasında PKK ile Kürt hareketinin diğer bileşenleri arasında bir doğrultu farklılaşması yaratmış değildir. PKK de geleneksele karşı açık bir tavır almış gruplardan biridir.

Ana doğrultudaki bu ortaklıkla birlikte, PKK'nin, bu konuda diğer Kürt oluşumlarından bir farkı vardır. Bu fark, PKK'nin geleneksele karşı tutumunda çok aşırı noktalara gitmesiyle karakterize olur. Gerçi TKDP hariç tutulmak kaydıyla, 1970'lerin ikinci yarısında faaliyet göstermiş bütün Kürt örgüt, parti ve hareketleri geleneksel egemen sınıflara karşı sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Buna gelenekselle uzlaşan tavırlarından örnekler sunduğum T-KDP'nin uzantısındaki gruplar da dahildir. Politik alanda kendine yer açmak isteyen yeni bir önderliğin bu alanı tutmuş olan güçlere karşı yıkıcı bir strateji izlemesi sık görülen bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında değişik Kürt gruplarının geleneksel güçleri sert biçimde eleştirmeleri anlaşılabilir değildir. Fakat PKK, geleneksel egemen güçlere yönelik bu tür bir eleştiriye yetinmemiştir. O, bu karşıtlığı bir tür nefret söylemine dönüştürüp, Kürt halkını da kucaklayacak yönde genişletmiştir.

PKK'nin kendisini bir parçası saydığı Marksist geleneğe mensup örgüt ve hareketler, halkı yücelten bir söylem kullanır, onun kusurlarını değil, bu kusurları aşma yeteneğine vurgu yaparlar. Halkın gerici partilere destek olmasını bile hâkim sınıfların ideolojik hegemonyasıyla açıklarlar. Bunun halk güçlerine karşı şiddet kullanmayı gerektirmediğini, sorunun ideolojik ve politik çalışmayla aşılabileceğini ileri sürerler. Oysa PKK'nin söyleminde öne çıkan şey, halk kategorisine yönelik bu tür bir empatiden çok, onun kişisizleştirilip düşürüldüğü yolunda-

çekişme ve kan davası türünden geleneksel tarzı dışlamayan bir gelişme stratejisi izlemek ve son olarak da şehirlerde, gözden kaçmayacak ölçekte, Marksist literatürde "lumpen proletarya" diye adlandırılan toplumsal tabakalara dayanmak (özellikle başlangıç dönemlerinde). Kanımca bu nitelikler, diğer gruplarda ya hiç yoktur ya da olduğu nadir durumlarda onların pratiklerine damga vurmaktan uzaktır. Türk solundan geliyor olmak, PKK'yi Kürt gruplarının çoğunluğundan ayıran bir özellik olmakla birlikte, burada sayılan ve PKK'nin özgünlüğünü oluşturan niteliklerin hiç birisi için zorunlu bir koşul oluşturmaz. Dolayısıyla biraz zorlamayla PKK'nin özgünlükleri arasında sayılsa bile, kendisine belirleyici bir rol atfedilemez.

ki görüştür. Bu görüş, 1978’de kaleme alınan bir broşürde şöyle dile getirilir:

Tarihi materyalizmin yol göstericiliğinde Kürt halkının tarihine bakıldığında Kürt hakim sınıflarının işbirlikçiliği ve uşaklığı bir karakter haline getirerek, yabancı istilacı güçlere karşı bütün tarih boyunca çok az direndikleri ya da adeta onların gönüllü işbirlikçileri durumuna geldikleri görülür. (...) Kürt hakim sınıflarının uşaklık ve teslimiyetçi tarihi, Kürt halkının kölelik tarihi olmuştur. Hakim sınıflar gayri milli niteliklerini halka da bulaştırmışlar ve hatta hakim sınıflar halkı da gönüllü olarak kişiliksizleştirme faaliyetlerine girmişlerdir. (*Kürdistan Devrimcileri* 1978, 8)

Konumuzu oluşturmadığı için yukarıdaki iddiaların içeriğine veya sosyal ve tarihsel verilerle ilişkilerine bakmayacağız. Önemli olan bu iddiaların, PKK’nin geleneksele karşı tavrı bakımından taşıdığı anlamdır. Bu açıdan bakıldığında, yukarıdaki sözlerin dikkat çekici yanı, geleneksel toplumsal kesimlere karşı ilan edilen keskin söz savaşı ile bu söz savaşının halkı da kucaklayacak biçimde genişletilmiş olmasıdır. Bu söylemdeki halk, Marksist hareketlerin söylemlerinde örneklerine rastladığımız halk gibi masum değildir; kişiliksizleştirilmiş bir kategoriye ifade eder. Abdullah Öcalan’ın, Kürt halkını tanımlamak amacıyla kullandığı ve artık hayli popüler hale gelmiş olan “düşürülmüş halk” kavramı, bu görüşün bir başka ifadesidir. Öcalan’a göre, Kürt halkı düşürülmüştür ve PKK bu düşkünlüğü tasfiye edecek olan harekettir. Ele aldığımız konu bakımından PKK’nin diğer Kürt hareketlerinden farkı buradadır: O, geleneksel egemen sınıfların Kürt halkı üzerindeki olumsuz etkilerini toplumun neredeyse tamamına karşı yürütülecek bir mücadelenin gerekçesi olarak sunmuştur.

Bu topyekûn mücadelenin kendini en bariz biçimde gösterdiği alanlardan biri, PKK’nin kendi dışındaki devrimci, sosyalist ve yurtsever güçlere karşı yürüttüğü şiddet politikasıdır.²¹

21 Doğrudan konumuzu oluşturmadığı için ayrıntısına girmiyorum ancak PKK, daha ilk metinlerinden itibaren, kendisi dışındaki Kürt hareketlerini ve Türk

Bu tutum, geleneksel kavramının ideolojik kullanımına ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

Bunun bir diğer kanıtı, PKK'nin söylemsel planda geleneksele karşı keskin bir karşıtlık beyan etmesine rağmen, toplumun geleneksel unsurlarıyla işbirliği konusunda diğer Kürt gruplarından daha rahat ve daha pragmatik davranmış olmasıdır. Diğer Kürt hareketleri, 1970'lerin ikinci yarısında, ağalar ve aşiret reisleriyle *açıktan* işbirliği yapmamaya özel bir özen gösterirken PKK, 1979 yılında, Siverek'te Bucak aşiretine karşı başlattığı silahlı mücadelesini aleni bir şekilde Bucakların geleneksel düşmanları olan Kırvar aşiretiyle işbirliği içinde sürdürmüştür. Bu ilişkinin bir sonucu olarak, PKK militanlarıyla Kırvar aşiretinin silahlı çatışmalara katılmış bazı mensupları 12 Eylül sonrasında aynı davanın sanıkları olarak bir arada yargılanmışlardır.

Eklemek gerekir ki, PKK'nin Siverek pratiği tekil veya geçici bir durum değildir. Bir ağaya veya aşirete yaslanarak diğer bir ağaya veya aşirete karşı mücadele etmek, PKK'nin Hilvan başta olmak üzere birçok yerde uyguladığı bir stratejiydi. Bir diğer deyişle, geleneksele ilişkin keskin karşıtlık söylemi, politik ve örgütsel menfaatler gerektirdiğinde, toplumdaki geleneksel güçlerle uzlaşan stratejiler izlemenin önünde engel olmuyordu.

Merkezileşme ve entegrasyonun etkileri

Yukarıda anlatılanlar, gerçekte, geleneksele karşı takınılan ta-

soluna mensup örgütleri "sömürgecilerin devrimci maske giydirerek piyasaya sürdükleri ajan örgütler" (Kürdistan Devrimcileri 1981, 27) olarak tanımlamış ve bunlara karşı şiddet içeren bir mücadele yürütmüştür. PKK'nin konuyla ilgili ilk dönem değerlendirmelerine ilgi duyanlar şu kaynaklara bakabilirler: *Kürdistan Devrimcileri* 1981, 27-28, 31-32; *Kürdistan Devrimcileri* 1978, 16-17, 24, 31; *Partiya Karkerên Kurdistan* 44-45, 46. PKK'nin önemli çıkış metinlerinden biri kabul edilen *Doğru Yolu Kavrıyalım* broşürünün en sonunda yer alan ve örgütün stratejik hedeflerini formüle eden iki adet "Kahrolsun"lu slogandan birincisi "Türk sömürgeciliğini ve Feodal Komprador sınıfı"nı, ikincisi "Küçük-Burjuva İnkârcılığı ve Teslimiyetçiliği"ni mahkum etmektedir (Kürdistan Devrimcileri 1981, 40). İkinci slogan, Türk veya Kürt fark etmez, alandaki diğer devrimci grupların tasfiyesine verilen stratejik önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

vır ile Kürt politik alanının yapısı arasındaki ilişkinin bir boyutunu ortaya koymaktadır. Önemli olmakla birlikte ilişkinin bu boyutu her zaman belirleyici değildir. Çünkü alanın geleneksel güçlerce tutulmuş olması, bu alanda kendine yer açmak isteyen yeni güçleri, kendini geleneksele karşıtlık üzerinden ifade etmeye yöneltse bile, sonucun mutlaka bu şekilde gerçekleşmesi gerekmez. Örneğin Güney Kürdistan'da da politik alan büyük ölçüde geleneksel güçlerce tutulmuştu. Bağdat yönetimi, kendisiyle işbirliği yapan Kürdistan'daki aşiret reisleri, ağalar, beyler ve tarikat şeyhleriyle çok sıkı bir işbirliği gerçekleştirmişti. Fakat oradaki Kürt muhalefeti, Barzani'lerin on yıllar süren liderliğinden de anlaşılacağı gibi, kendi sözünü, Türkiye'deki muadillerinin yaptığı ölçüde geleneksele karşıtlık üzerinden dile getirmede. Kürt hareketi, orada, her zaman daha geleneksel bir renk taşıdı.

Anılan farkın arkasında yatan nedenlerden biri, Kemalist yönetimin 1924-38 tarihleri arasında Kürdistan'daki geleneksel güçlerin görece özerk yapılarını tasfiye etmede ulaştığı başarı düzeyidir. Bağdat yönetimi, çeşitli nedenlerle Kemalist yönetim kadar başarılı olamadı. Bağdat'taki sisteme tam olarak entegre edilemeyen geleneksel yapılar, Irak Kürdistanı'nda Türkiye'dekine oranla daha geniş alanları kapsıyordu. İki ülke arasındaki bu farklılık, geleneksel güçlerin bu ülkelerdeki Kürt muhalefetine katılma olasılıklarını da etkilemiştir: Geleneksel güçler, Irak'ta Kürt politik alanında her zaman önemli bir ağırlık oluştururken, Türkiye'de 1938'den sonra Kürt hareketine ciddi bir katılım göstermemişlerdir. Güneyde bu güçlerin Kürt hareketi içindeki liderlik pozisyonu 1960'ların ortalarına kadar tehdit dahi edilemezken, kuzeyde bu güçlerin hesaba katılabilir bir ağırlığa ulaşabildikleri tek yapı olan TKDP'nin modern rakipleri tarafından aşılması, sadece bir yıla mal olmuştur. Resmî kuruluşu 1970'e denk gelen T-KDP, kendinden beş yıl evvel kurulmuş olan TKDP'nin birçok ilişkisini bir yıl içinde kendi saflarına kattığı gibi, politik inisiyatifi ele geçirmeyi de başarmıştır.

Kısacası, Kemalist yönetimin Kürdistan'daki görece otonom

yapıları ezerek merkeze entegre etmede gösterdiği başarı, Kürt hareketinin geleneksele karşı tavrını şekillendiren faktörlerden biridir. Kemalist politikanın bir parçasını oluşturan fakat öneminden ötürü ayrı bir incelemeyi gerektiren bir diğer faktör ise Kemalist eğitim sistemidir.

Kemalist eğitimin etkileri

Kemalizm, birçok araştırmacı tarafından otoriter ve yukarıdan bir modernleşme projesi olarak tanımlanmıştır. Bu genel terimler çerçevesinde onu az gelişmiş ülkelerde gördüğümüz diğer modernleşme projelerinden ayırmak kolay olmaz. Zira otoriterlik ve yukarıdan reformlar yoluyla modernleşme çabaları başka ülkelerde de sıkça görülmüştür.

Böyle olmakla birlikte, Kemalizm bazı noktalarda bu projelerden farklılaşır. Geleneksel kültüre karşı takınılan sert tavır bunlardan biridir. Kemalizmin bu konudaki sertliği belki Meksika ve eski sosyalist kampa mensup ülkelerdeki bazı uygulamalarla kıyaslanabilir.²²

Yer yer ırkçı özellikler gösteren katı bir Türk milliyetçiliği ile bu milliyetçiliğin çerçevesini çizdiği Kemalist laiklik, söz konusu tavrın dayandığı ana prensipleri meydana getirmiştir. Kemalist eğitim sistemi, söz konusu bileşimin en rahat gözlenebildiği alanlardan biridir.

Bu eğitim sisteminde Osmanlı döneminin egemen kültürel öğeleri ve sembolleri, gericiliğin ve *ancien régime*'in ifadeleri olarak damgalanıp mahkûm edilmişlerdir. Cumhuriyet ise bunun karşısındaki “çağdaş uygarlık” kutbu olarak kurulmuştur. Kopuştan doğan boşluk, bilimcilik adını verebileceğimiz pozitivizm ağırlıklı bir zihniyetle doldurulmuştur.

Kemalist eğitim sisteminin geleneksel ifade ve sembollere karşı bu reddiyeci tavrı, Kemalist okullarda okumuş Kürt muhaliflerinin geleneksele karşı tutumlarında reddiye tavrı-

22 Elbette burada kastedilen dar anlamıyla kültürdür. Yoksa Kemalizmin üretim ve bölüşüm ilişkileri alanında eski kültüre karşı keskin bir reddiye tavrı içinde olduğu söylenemez.

nın güçlenmesi yönünde etkiler yaratmıştır. Kürt hareketinin kadroları arasında Kemalist okullarda okumuş olanlarla klasik medreselerde okumuş olanların sahip oldukları pozisyonların zaman içindeki gelişim seyrini incelemek, bu etkileri anlamamızı kolaylaştırır.

Kürt ulusal hareketinin isyanlar sonrası dönemdeki yeniden dirilişine işaret eden “49’lar Davası”ndan (1959) bu yana durum genel hatlarıyla şöyle bir seyir izler:

Hareketin ilk kadroları arasında hem Kemalist okullarda okumuş olanlar vardı hem de geleneksel Kürt medreselerinde okumuşlar. Çoğunlukla üniversite ve lise öğrencilerinden oluşan birinci gruba mensup kadrolar, ilkel üretim ve yaşam koşullarıyla karakterize olan Kürt toplumunun çağdaş bir toplum haline gelmesi arzusuyla doluydular. Büyük ölçüde Kemalist eğitim sisteminin aşıladığı bir modernizm vizyonuydu bu. Gelenek, onlar için referans kaynağı olmaktan çıkmıştır. Tersine mevcut durumun sorumlularından biridir gelenek. Bu gibileri için yeni bir kimlik ve yeni bir toplum, ancak geleneğe temel teşkil eden, aşiret gibi *primordial* bağları aşan nitelikteki ilişkiler üzerinde kurulabilirdi.

Bu bakış açısının en önemli referans kaynağı “bilim”dir. Bilim, kurulacak yeni toplum da içinde olmak üzere, neredeyse her şeyin meşruluk kaynaklarından biri olarak görülürdü. Zamanla sosyalizmin etkisinin artmasıyla bilim sözcüğünün yerini giderek artan oranda “Marksizm-Leninizm” veya “proleter bilim” gibi sözcükler alacaktır. Özellikle de 1970’lerin ikinci yarısında. Fakat modernleşmeye yaklaşımda ana doğrultuda değişen bir şey olmayacaktır: Aydınlanma felsefesinden alınan teleolojik tarih anlayışı, mutlak bilimci ve kalkınmacı bir söyleme büründürülmüş olarak savunulmaya devam edilecektir.

İkinci gruba mensup kadrolar genellikle *feqi* (fakı) veya “*mela*” (molla) diye anılırlar.²³ Fakat bu grup sadece *feqilerden* ve-

23 *Feqi*, medrese öğrencisine, *mela* ise medrese hocasına verilen addır. Kendileri de bu medreselerde okumuş olan Feqi Hüseyin Sağnıç (2000, 157) ile Zeynelabidin Zınar’ın (1993) verdikleri bilgilere göre, Kuran ve mevlit okuyabilecek kadar eski yazıyı bilen bir öğrenci, isterse ve kendisini öğrenci olarak kabul edecek bir *seyda* (hoca) bulabilirse medreseye kabul edilirdi. Medresede belli

ya *melalardan* oluşmaz. Sıradan aşiret mensupları, küçük ağalar, aşiret reisleri gibi geleneksel toplumsal kesimlerden gelen başka kadroları da içerir. Bunların tamamı formel bir medrese eğitimi almamış olsalar bile, hayata bakış açıları *melalar*ınkiyle önemli ortaklıklar içerir. Bu grubun konumuz bakımından ortak özelliği, geleneksel kültür içinde toplumsallaşmaları ve geleneği, davranışlarının önemli referanslarından biri olarak görmeleridir. Geleneksel ahlâk, aşiret, tarikat ve din bu kaynakların en önemlilerindendir.

Bu gruba mensup kadrolardan biri olan Mela Şebap Bilgiç'in ölümü üzerine İbrahim Güçlü'nün (2010) yazdıklarına bakılırsa, Şebap Bilgiç de dahil bunların bir bölümü Türkçeyi 1971'de, tutuklandıktan sonra cezaevinde öğrenmiştir. Yani modernizm şampiyonluğu yapan Kemalist eğitim sisteminin etkilerinden görece uzak yetişmişlerdir.

Bu nitelikteki kadrolar, Kürt hareketinin genelinde hiçbir zaman tayin edici pozisyona ulaşamadılar. Örneğin 49'lar içinde, bazı anlatılarda "sağ kanat" diye anılan muhafazakâr bir kanat vardı.²⁴ Ama bu kanada mensup sanıklar, geleneği önemsemekle birlikte geleneksel grubu tanımlamak için kullanılan özellikleri bire bir göstermiyorlardı. Şehirlilik, eğitim, iş hayatı gibi noktalarda birinci gruba yakın duruyorlardı. Bir bakıma, geleneksel unsurların önderliğini yapan gelenekçi modern rolündeydiler. Kürt hareketinin en önemli bileşimlerinden birini meydana getiren Dr. Şıvan'ın, kabaca 1966'dan sonra (Hürmus 1970, 88) şekillenmeye başlayan ilişki ağına dahil olan kadro-

bir fıkıh eğitimi alan öğrenciler *feqi* unvanına hak kazanırlardı. *Mela* (veya bazı ağzılarda *mele*) olabilmek içinse 12 dersten oluşan daha uzun bir eğitimden geçmek gerekirdi. Eğitimin sonunda *seyda* adı verilen medresenin hocası, ki kendisi bir *meladır*, ilgili kişiye *icazetname* adlı bir diploma verirdi. Diplomasını alan (yeni) *mela* artık medrese kurup *seydalık* yapma yetkisine sahiptir. Bu medreselerde uzun yıllar öğrencilik ve hocalık yapmış olan Sadreddin Öztoprak ise *feqileri* iki gruba ayırıyor: Eğitimlerinin ilk aşamasındaki *feqiler* ile belli bir eğitim seviyesine ve davranışsal olgunluğa ulaştıkları için "müderriş" tarafından *feqilere* ders vermekle ve medresenin idari işlerine bakmakla görevlendirilen "*talip*"ler (Öztoprak 2003, 44, 50).

24 Ziya Şerefhanoglu, Şahabettin Sebtioğlu, Mehmet Bilgin, Fevzi Kartal, Mustafa Raman, Sait Elçi, Şerafettin Elçi ve M. Ali Dinler bu kanada mensuptu. Son üç isimi daha sonra TKDP kurucusu ve/veya yöneticisi olarak görüyoruz.

lar arasında da geleneksel kesimlere mensup olanların sayısı azdı.²⁵ Aynı durum, yukarıda ayrı alt başlıklar halinde özetlediğim kök gruplardan DDKO, Avrupa'daki Kürt muhalefeti ve Türk solundan gelen Kürt hareketleri için de geçerliydi.

Geleneksel kesimlere mensup kadroların etkin oldukları tek oluşum, 1960'ların başlarında, Irak KDP'siyle dirsek teması içinde organize olarak, güneydeki silahlı Barzani hareketine lojistik destek vermeye çalışan Kürt milliyetçilerinin oluşturduğu ağıdı. Bu ağa mensup kişilerin yoğunlaştıkları yerler, Türkiye-Suriye ve Türkiye-Irak sınırındaki illerdi. Rifat Ballı (1991, 350) bu ağı "KDP Eşgüdüm Komitesi" olarak tanımlamaktadır.

49'lar davasının sağcı, muhafazakâr isimlerinden Sait Elçi de bu oluşumla ilişkiliydi. Nitekim dört arkadaşıyla 1965 yazında Diyarbakır'da TKDP'yi kurduğunda, sözü edilen kişiler ya doğrudan bu partiye katıldılar veya bu partiyle dirsek teması içine girdiler. Bir diğer deyişle başta *feqiler melalar* olmak üzere geleneksel unsurlar TKDP'yi oluşturan dinamiklerden birini oluşturdular.²⁶ Ne var ki, geleneksel kadroların hareket içindeki etkisi TKDP'nin ötesine fazla taşmadı ve zaman geçtikçe de iyice zayıfladı.

Böyle olmasının en önemli nedeni, grubun dayandığı geleneksel toplumsal kesimlerin büyük ölçüde Türk sistemiyle bütünleşmiş olmaları, sistemin görece uzağında kalabilen geleneksel yapı ve kurumların ise Kemalist rejim oturdukça yaşama imkânlarını yitirerek, artan ölçüde devletin kontrolüne girmeleriniydi.

25 Bu dönemde söz konusu ağla ilişkilenen en önemli isimlerden biri, daha sonra bu ağın devamında oluşacak olan T-KDP'nin Merkez Komitesi üyeliğini yapacak olan Mela Abdulkerim Ceylan'dır. Bkz. Sağınç 2000, 157-162 ve Büyükkaya 2004.

26 12 Eylül darbesinden hemen sonra TKDP'nin Genel Sekreterliği görevine getirilmiş olan Ferhat Aydın'la 11 Haziran 2001'de Stockholm'de yaptığım söyleşiden alınan şu sözler, TKDP'nin *mela*'larla ilişkisini anlamamıza yardımcı olabilir: "Kürdistan Demokrat Partisi kurulduğu andan itibaren bir örgütün yapabileceği en akıllı şeyi yaptı: Medrese kökenli Kürt aydınlarına yöneldi. Bizim 'imam' dediğimiz, 'molla' dediğimiz Kürt aydınlarına yöneldi. Onların sırtı üzerinde örgütlendi. Onların her zaman Kürt geniş halk küteleriyle çok iyi ilişkileri vardı. Bu *melaların* aktif olarak çalışmalarını sürdürdüğü bütün bölgelerde parti ayakta kaldı."

Geleneksel toplumsal kesimlerin önemli bir bölümünün 1923-38 döneminde sürdürülen kırım politikaları sonucunda Cumhuriyet rejiminin bölgedeki dayanaklarına dönüştüklerine yukarıda değinmişim. Fakat Kürdistan'daki bütün geleneksel kurumlar sistemle bütünleşmiş değildi. Hâlâ görece özerkliklerini koruyan bazı kurumlar vardı. Bu kurumlar, Cumhuriyet'e karşıtlıkları oranında Kürt muhalefeti bakımından elverişli bir zemin oluştuyorlardı. Ne var ki, hem sayıları azdı hem de etki alanları giderek daralıyordu. Dahası Abdülhamid'in kurduğu Hamidiye sistemine kadar uzanan bir tarihsel arka plana yaslandıkları için²⁷ muhafazakâr ve İslâmcı projelere daha yakın duruyorlardı. Nitekim Demokrat Parti'den Adalet Partisi'ne, Milli Selamet Partisi'nden Adalet ve Kalkınma Partisi'ne, Hizbullah'tan İslâmî Büyük Doğu Akıncılar Cephesi'ne (İBDA-C) kadar Kürdistan'daki birçok dinci ve muhafazakâr politik gücü besleyen insan kaynaklarından biri de bunlar oldu.

Medreseler ve Kürt hareketi

Kürdistan'da görece özerk yapılarını kısmen koruyan ve Kürt hareketinin kadro kaynakları bağlamında anılmayı en fazla hak eden kurumlardan biri medreselerdir. 1925 yılında medreseler resmen yasaklandığında Kürdistan'da çok sayıda medrese faaliyettedir. Genellikle bir şeyhin, bir tarikatın, nüfuzlu bir Kürt beyinin veya diyanete düşkün bir ağanın korumasında ve köylerdeki camilerin bir parçası olarak faaliyet sürdürürlerdi.

Medreselerde eğitim dili Arapçaydı. Fakat izahat ve tartışmalar ağırlıklı Kürtçe yapıldı. Yani asimilasyona karşı bir işlevleri vardı.

Medreseye kabul edilen öğrenciler, *hicre* (hücre) adı verilen ve genellikle caminin eklentisini oluşturan bir odada veya binada barınır, eğitimlerini orada sürdürürlerdi. Zaten çoğunlukla

27 Abdülhamid'in tahttan indirilmesi üzerine Kürt medreselerinde yazılan veya okunan mersiyeler, bu arka plan hakkında bazı ipuçları verir. Sözü edilen mersiyelere bir örnek olarak bkz. Emre 2006, 101-103.

çevre köylere mensup çocuklardı.²⁸

Sayıları 20 ila 60 arasında değişen bu öğrencilerin yiyecekleri medresenin bulunduğu köydeki köylülerce karşılanırdı. Her öğrenci, deyim yerindeyse, bir eve kayıtlıydı. Öğrencinin *ta-yın* veya *ratıp* adı verilen yemeği günlük olarak bu evden gelirdi. Öğrencinin temizlik işlerinden de yine aynı ev sorumluydu. Köylüler, öğrenimini sürdürmekte olan bir *feqin*in bakımını üstlenmeyi hayırlı bir iş olarak telakki ederdi.

Medresenin sorumlusu ve öğretmeni olan *seyda* ise köylülerin verdiği zekat ve aynî hizmetlerle hayatını sürdürürdü. Köylülerin vereceği zekatın oranı ve varsa diğer aynî hizmetlerin miktarı *seyda* ile köylüler ve/veya medresenin hamisi arasında yapılan anlaşmayla baştan kararlaştırılırdı. *Seyda*, aynı zamanda köyün imamı olarak iş görürdü.²⁹

Bu örgütlenme sayesinde, medreseler devlet sisteminin bir ölçüde dışında kalırlardı. Görece özerk yapılarından kastedilen de zaten budur.

Kürdistan'daki medreselerin 1925'ten sonraki varlıklarını yarı-legal olarak tanımlamak mümkündür. Devlet bunların varlıklarından haberdardı fakat genel entegrasyon politikası işlediği müddetçe medreselerin faaliyetlerini büyük bir sorun olarak görmüyordu. Tersine buralarda üretilip yaygınlaştırılan dinî ideolojinin ayrılıkçı ve yıkıcı akımlara karşı bir rol oynayacağını; bu kurumların olumsuz etkilerinin ise entegrasyonun artmasına bağlı olarak zamanla azalacağını öngörüyordu. Bu nedenle de özel durumlar doğmadıkça genel kontrol ve baskı tedbirlerinin ötesine geçmiyordu.

Fakat Demokrat Parti iktidarıyla birlikte durum değişmeye başladı. Yeni yönetim medreselere karşı daha ılımlı bir politika izledi. Medrese hamisi ağalar, aşiret reisleri ve şeyhler, iktidardaki partinin bölgedeki sorumluları haline geldi. Böylece medreseler faaliyetlerinde biraz daha rahatladılar ama aynı za-

28 Zinar (1993, 49), sayıları çok az olmakla birlikte medreselere Kırşehir, Aksaray, Tokat, Konya, Samsun ve Giresun gibi illerden de öğrenci geldiğini belirtiyor.

29 Medreselerde günlük hayat ve eğitimle ilgili olarak yukarıdaki paragraflarda anlatılanlar için Zinar 1993, Öztoprak 2003 ve Sağnıç 1992'ye bakılabilir.

manda sistemin daha etkili kontrol ağının içine çekilmiş oldular. Demokrat Parti kapatıldıktan sonra bu ilişki Adalet Partisi ve Milli Selamet Partisi gibi partiler tarafından devam ettirildi. AKP'nin bugün bölgede şahit olduğumuz etkinliğinin tarihsel kaynaklarından biri de bu tarihsel tecrübelerdir.

Medreselerin sayılarındaki azalmanın tek nedeni 1925'te konulan yasak ve devletin baskıları değildi kuşkusuz. Toplumsal ve siyasal değişim ve dönüşümler de medreselerin gücünü kaybetmesi üzerinde etkide bulundu. Örneğin köylüler 1970'lerde *feqi* beslemek için artık eskisi kadar gönüllü değildi (bkz. Zinar 1993, 46). Devrimci Kürt örgütlerinin köylerdeki faaliyetleri yaygınlaşıyordu. Kısacası kırsal alandaki geleneksel yapılar çözülüyordu; onun bir parçası olarak medreseler de çözülüşten paylarına düşeni alıyordu.

Medreselerdeki gerilemenin arkasında yatan bir diğer etken, devletin zamanla bu medreselerin yerini tutacak daha donanımlı (ve tabii ki Türkleştirilmiş) dinî kurumları devreye sokmuş olmasıydı. İmam Hatip Okullarının açılması ve şehirlerdeki legal, yarı-legal Kuran kursları, çocuklarını kırsal alanlardaki klasik medreselere gönderme eğilimindeki aileler için hukuken daha az riskli, madden daha az külfetli alternatifler sunuyordu ve bu, medreselere olan öğrenci akımını olumsuz etkiliyordu. İmam Hatip Liselerinden mezun olan öğrencilerin o zamana kadar medrese mezunlarının imamlık yaptığı köylere kadrolu imam olarak atanmaları da medreselere olan talebi azalttı.

Seydalar bakımından da benzer gelişme yaşandı. Devlet, özellikle Demokrat Parti iktidarından sonra hızlanan politikanın bir parçası olarak *seydaları* resmî diyanet kurumlarına eklemlemeye yöneldi. *Seydalar*, gerekli imtihanı kazanmak şartıyla camilere kadrolu imam, vaiz vb. olarak atanmaya başlandılar. Köylülerin zekatına bağlı, güvencesiz ve istikrarsız bir *melâlık* yerine düzenli bir maaş ve emeklilik hakları olan devlet memurluğu *seydalar* için çok daha cazipti. Birçok ünlü *seyda* bu yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı kadrosuna katıldı.

Devlet, 1970 ortalarında ikinci bir adım attı ve camilere imam olabilmeyi İmam Hatip Lisesinden mezun olma koşulu-

na bağladı. Bu da diyanet kadrosuna geçmek isteyen *seydaları* dışardan İmam Hatip Liselerini bitirmeye yöneltti. Böylece bir dağ köyünde Ahmedê Xanî'nin Kürtçe-Arapça sözlüğü *Nûbihara biçûkan*'la başlayan *seydaların* eğitimleri, İmam Hatip Liselerinde "İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük" okuyarak noktalanacaktı. *Seydalar*, bütün bu tedbirler sonucunda, büyük ölçüde sistemin parçasına dönüştüler. Milli Selamet Partisi gibi partilerin safları *seydalarla* dolmuştu.

Özetlersek, yasaklamalar, baskılar ve yukarıda sıralanan diğer etkenlerle iyice zayıflayan medreseler, 1970'lerin ortaları itibarıyla ciddiye alınabilir güçte bir kurum olmaktan çıktı. Bir diğer deyişle zaman, medrese eğitiminden geçen insanların sayısının görece azalmasına ve var olan medreselerin gittikçe artan oranda sistemin kontrolüne girmesi yönünde aktı. Bu da, geleneksel medreselerden Kürt hareketine katılacak insanların sayısının giderek azalması demekti. 1970'lere geldiğimizde, medreseler, Kürt hareketi açısından geleceği olan bir beslenme kaynağı olmaktan çıkmışlardı.

Modernleşmenin Kürt hareketine etkisi

Medreselerin Kürt hareketinin beslenme kaynakları içindeki yeri küçülürken, Kemalist eğitim sisteminden geçmiş kadrolar bakımından tam tersi yönde bir gelişme söz konusuydu. Kemalist eğitim daha geniş alanlara nüfuz ettikçe hareket saflarındaki modern grubun beslenme kaynakları genişliyordu.

Kürdistan'da Kemalist eğitim sisteminin altyapısı 1970'lerin ikinci yarısı itibarıyla bütün il ve ilçe merkezlerinde tamamlanmış sayılırdı. Bunun bir sonucu olarak, ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinin sayısı her geçen gün artıyordu. Üniversiteye giden öğrenciler ile yüksek okullardan mezun olup kendi şehir ve kasabalarına dönerek iş kurmak isteyen insanların sayısı da öyle.

Ne var ki, mevcut ekonomik, sosyal ve kültürel yoksulluk ve yoksunluklar, bu insanların büyük çoğunluğunun arzuladıkları müreffeh ve modern hayata ulaşmalarına olanak tanımıyor-

du. İstanbul ve Ankara gibi illerde üretilen malları bölgede pazarlamakla iştigal eden büyük (komprador) tüccarlar, büyük toprak sahipleri, ağalar, tarikat liderleri, zengin şeyhler ve varlıklı aşiret reisleri gibi toplumsal gruplara mensup insanların oluşturduğu bir azınlık dışında, halinden memnun olan insan çok azdı. Köylerden şehirlere yığılmış insanlar, burada onları emebilecek bir sanayi bulunmadığından ya işsizdiler ya da istikrarsız işlerde ve güvencesiz olarak çalışıyorlardı. Devlet kurumlarında memur veya işçi olmayı başarmış küçük bir kesim dışında düzenli geliri olan insan azdı. Fakat yüksek enflasyon maaşları kemirdiği için maaşlılar da gidişattan memnun değildi. Kemalist eğitimin, modern ve müreffeh bir hayata ilişkin özlemlerini kıskırttığı insanlar, bu koşullar altında giderek büyüyen bir hoşnutsuzlar kitlesine dönüşüyorlardı. Kürt hareketinin saflarında Kemalist eğitimden geçmiş kadroların sayısındaki artış temelde bu gelişmeyle ilgiliydi.

Hiç kuşkusuz, böyle bir kitlenin doğması veya giderek büyümesi, bu kitleyi oluşturan insanların otomatik olarak Kürt muhalefeti saflarına doluşacakları anlamına gelmez. Bu buluşmanın gerçekleşebilmesi için başka koşulların da yerine gelmesi gerekir. Bunlar siyaset, ideoloji, örgüt ve zihniyet gibi halkalarla ilgili koşullardır.

Bu koşulların bir kısmı eskiden beri vardı. Katliamlara, sürgünlere, ayrımcılığa ve Kürtlere yönelik baskıcı politikalara karşı duyulan gizli, açık veya yön değiştirmiş tepkiler bu türdendi. Diğer bazı koşullar ise yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelerin kendiliğinden ürünleri olarak doğdular. Ulaşımın, gazetelerin, radyonun, sinemanın ve televizyonun yaygınlaşmasının bazı sonuçları bu türdendi. Bu gelişmelerle birlikte, toplumsal iletişimin niteliği ve ölçeği değişti. İnsanlar, o zamana kadar tayin edici nitelikteki köy, mahalle, hemşehrilik, tarikat, mezhep gibi yerel kimlikleri aşan yeni ilişki biçimlerine daha sık girmeye başladılar ve daha evvel tanımadıkları düşüncelerle tanıştılar.

Bu entegrist eğilim sayesinde etnisite ölçekli düşünce ve davranış biçimleri için daha uygun zeminler doğdu. Genellikle

üniversiteli gençlerin inisiyatifi ve metropollerdeki işini gücünü oturtmuş hayırsever hemşehrilerin maddi destekleriyle kurulan hemşehri derneklerinin gelişim seyri, bu eğilimi gözleyebileceğimiz bir örnek sunar.

Hemşehri dernekleri 1960'ların başlarına kadar oldukça gözde idiler. 1960'ların sonlarına doğru eski cazibelerini yitirdiler. Ama onlar cazibelerini yitirirken, tek tek illerin üstüne çıkarak bütün “Doğu”yu temsil iddiasını dillendiren Kürt milliyetçisi DDKO yavaş yavaş dikkatlerin odağına oturmaya başladı. Nitekim hemşehri dernekleri 1970'lerin ikinci yarısında kaybolmaya yüz tuttuklarında, hemşehrilik ilişkisi de Kürt hareketine egemen olan devrimci kültür tarafından “feodal” bir ilişki türü olarak damgalanıp dışlanmıştı bile.

Sözü edilen buluşmayı sağlayan diğer koşullar ise bizzat Kürt muhalefetine çalışmalarıyla yaratıldı. Kürt ulusalcılığını ideolojik olarak inşa etmeye yönelik düşünsel çabalar, bu ideolojiyi yayan dernekler, bildiriler, dergiler ve gazeteler, birbiri ardına kurulan illegal Kürt örgütleri, başlayan silahlı faaliyetler vb. bu şartların hem hazırlayıcıları hem de ifadesiydiler.

Yukarıdaki tablo, modernleşme ve Cumhuriyet'e entegrasyon sürecinin bazı bakımlardan Kürt hareketini besleyen sonuçlar ürettiğini gösteriyor. Ama o dönemde bu kaynaklardan beslenen tek hareket Kürt muhalefeti değildi. Anılan gelişmelerin beslediği başka politik projeler de vardı.

Modernleşmenin beslediği politik kanallar

Kürdistan'daki modernleşmenin açığa çıkardığı muhalif kitlenin yöneldiği kanallardan birincisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) idi. İncelemeye konu olan dönemde, CHP kimlik değiştirmeye çalışıyordu. 1960'ların sonlarına kadar o da DP veya AP'nin yaptığı gibi Kürt egemen güçleriyle işbirliği politikası güttü. Daha doğrusu, bu politikanın kurucusu oydu. 1960'larla yaşadığı tıkanmanın ardından Bülent Ecevit, “ortanın solu” politikasıyla partiyi yeni bir doğrultuya sokunca, partinin Kürdistan'daki pozisyonu da bundan etkilendi. CHP artık geleneksel

egemenlerin yanı sıra yukarıda sözünü ettiğimiz modern muhalif kitleye de hitap etmeye başlamıştı. Ecevit'in CHP'si, bu nedenle yukarıdan beri anlatılan insan kaynağının aktığı birinci kanalı oluşturdu.

İkinci kanal devrimci Türk solu idi. CHP'nin önerdiği reformlardan tatmin olmayan modernlerin bir kısmı, yüzlerini devrimci Türk soluna çevirdiler. Bu kanal da iki kulvardan oluşuyordu.

İlk kulvarda Türkiye İşçi Partisi (TİP) yer alıyordu. Tipik örneğini Dr. Tarık Ziya Ekinci ile Av. Kemal Burkay gibi meslek sahibi kişilerin oluşturduğu, görece ileri yaşlarda, bir ölçüde düzenlerini kurmuş, zengin olmasalar da düzenli bir gelire sahip, bazı örneklerde belli bir kültürel sermaye sahibi, dolayısıyla mevcut yapı içinde kendilerine yer açma umudu bulunan muhaliflerin başını çektiği bir kulvardı bu.

İkinci kulvar Dev-Genç, THKP-C, THKO ve TİKKO gibi gençlik örgütlerinde ifadesini buluyordu. Liderleri, yaşça daha gençti ve eğitimlerini toplumsal ve ekonomik sermayeye dönüştürme olanağını henüz bulamamışlardı. Dolayısıyla mevcut düzen içinde kendilerine yer açma umutları daha azdı. Ayrıca asimilasyonun görece daha fazla etkisindeydiler.³⁰

Sözü edilen modern muhaliflerin yüzünü döndüğü üçüncü kanal ise Kürt hareketiydi. Bu kanalın öncüleri birçok açıdan ikinci kanalın öncülerine benziyorlardı. Aralarındaki en önemli fark şuydu ki, sistem Türklük üzerine kurulduğundan, üçüncü kanalın öncüleri yarıya birkaç adım geriden başlamak zorunda kalıyorlardı. Bazıları bununla bağlantılı olan, donanım ile ilgili diğer dezavantajlar da eklenince, yarış baştan kaybediliyordu. Bu durumda ikinci kanalla birlikte yürüme istek ve çabaları, kullanılmışlık hissi dışında fazla bir şey üretmiyordu. Kürt hareketinin liderlerinin o döneme ilişkin anı ve konuşmalarında sıkça rastladığımız “Türk solu bizi kullanmak istiyor-

30 Bu özelliklerin dışında, dünyada yükselmekte olan sosyalizm ve devrim rüzgârlarının yarattığı romantizm ile Alevilik de birer faktör olarak bu kulvar lehine yapılan tercihlerde rol oynamış görünüyor. Ama bu ayrı bir inceleme konusu.

du” mealindeki yakınmaların kaynağında yatan şey, tarafların pozisyonları arasındaki bu farklılıktı.³¹

İkinci ve üçüncü kanalın liderlerinin sermayeleri arasındaki bu farklılıklar, izlenecek stratejiler üzerinde de etkili oldu. Örneğin ikinci kanaldakiler (devrimci Türk solu), kendi sermaye bileşimlerinden gelen dezavantajları, politik alanın kuruluş sistemiğini -seçim, darbe veya devrim yoluyla- değiştirerek gidermeyi tasarlarken; üçüncü kanaldakiler (Kürt hareketi) aynı işi Türklükle Kürtlük arasındaki ilişki sistemini değiştirerek gerçekleştirme yolunu tuttular. Çünkü üçüncü kanalın liderleri açısından şöyle bir denklem söz konusuydu: Politik alanın çerçevesi, Türklük yerine Kürtlükle belirlendiğinde, bu alanda Türklük değerlerinin egemen olmasından kaynaklanan bütün avantajlar tek bir hamleyle boşa çıkarılmış oluyordu. Üstelik bunu başardığınız anda, Kürtlükle belirlenen yeni çerçeveye tercüme etmek kaydıyla, ikinci kanalın sermaye portföyüne dahil bütün birikimleri kullanma imkânı da vardı. Onlar da böyle davrandılar. Önce uzun boğuşmalar sonucunda Türk soluyla yollarını ayırdılar, sonra da ideolojik ve politik duruşları Türk sol gruplarına çok benzeyen hareketler ve örgütler kurdular.

İkinci ve üçüncü kanallar arasındaki yukarıda özetlenen ilişki, aynı zamanda, anılan iki kanal arasında gözlemlediğimiz yüksek düzeydeki akışkanlığın da nedenlerinden birini oluşturur.

1970’lerin başlarında diğer iki kanal karşısında görece zayıf bir pozisyona sahip olan Kürt hareketi, 1974 affından sonra hızla güçlendi. O kadar ki, 1978 sonu itibarıyla, Türklerle Kürtlerin sınırını oluşturan ve Kars’tan Gaziantep’e kadar

31 Birkaç örnek vermek gerekirse, kişisel tanıklığımınla başlayabilirim. Bu tür sözleri, 1970’lerin ortalarında, Abdullah Öcalan ve M. Hayri Durmuş başta olmak üzere neredeyse bütün PKK liderlerinden duydum. Rizgarî’nin liderlerinden Mümtaz Kotan, 1960’ların sonlarında neden DDKO’yu kurmaya karar verdiklerini anlatırken Türk solcularının mücadeleci Kürtlerin “hizmet”lerinin karşılığını vermediklerinden bahsediyor (Kotan 2003, 444). TIP’in birinci döneminde bir ara kendisine TIP başkanlığı da teklif edilmiş olan Kemal Burkay ise anılarında 1975’teki ikinci kuruluşunda TIP’te nasıl genç ve işten anlamaz bir partinin sorumluluğu altında eğitim çalışmasına gönderildiğini anlatır (2009, 20).

uzanan iller haricindeki bütün Kürt illerinde ikinci kanalı neredeyse tümünden tasfiye edip, birinci kanalı oluşturan CHP'nin kalelerinde gözle görülür gedikler açmıştı. Bu gelişme seyrinden de anlaşılacağı üzere Kürt hareketi Kürdistan'daki modernleşme süreçlerinin yarattığı yeni toplumsal güçlerden en fazla beslenen kanal olmaya doğru ilerliyordu. Bu açıdan bakıldığında, Kürt sorununun, anılan dönemde Kürdistan'daki modernleşme problematigiyle ilgili bir sorun olduğu söylenebilir.

Modernleşmenin beslediği kanallar arasındaki akışkanlık

Kürt sorununun, Kürdistan'daki modernleşmeyle ilişkisini gözlemleyebileceğimiz alanlardan biri de, modernlikten beslenen üç kanal arasındaki akışkanlık ve geçişlilik. Bir dönem bir kanalda yürüyen bir muhalifi, bir süre sonra rahatlıkla bir başka kanalda görebilirdiniz. Özellikle ikinci kanalla (Türk solu) üçüncü kanal (Kürt hareketi) söz konusu olduğunda bu akışkanlığın düzeyi oldukça yüksekti. DDKO'yu kuran veya faaliyetlerini omuzlayan üyelerin büyükçe bir bölümü TİP, FKF, DÖB, THKO, THKPC gibi Türk sol örgütlerinden gelmiştir. Sadece birkaç örnek olsun diye Ruşen Arslan (TİP), Kemal Burkay (TİP), Mümtaz Kotan (TİP), Hikmet Bozçalı (DÖB), Mehmet Demir (Dev Genç) isimlerini sayabiliriz.³² Türk soluna ait davalarda yargılanan bazı sanıkların daha sonra Kürt hareketinin öncü figürlerine dönüşmeleri de bu ilişkinin bir ifadesidir. Örneğin Davut Kurun, TİKKO; Mehmet Uzun, Şafak (Aydınlık); Abdullah Öcalan ve Seyfi Cengiz, THKP-C; Ali Rıza Koşar ise THKO taraftarı, sempatizanı veya kadrosuydular. Bu isimler daha sonra sırasıyla Kawa, Rizgarî, PKK, Têkoşin ve Beş Parçacılar adlı Kürt örgütlerine katılmış veya bizzat bu örgütleri kurmuşlardır.

Biraz daha seyrek görülmekle birlikte bazen tersi de olmuş-

32 Ruşen Arslan için bkz. Arslan 2006, 72; Mümtaz Kotan için bkz. Kotan 2003, 443; Kemal Burkay için bkz. Burkay 2001, 155; Hikmet Bozçalı için bkz. Bozçalı 2006, 207; Mehmet Demir için bkz. Şemmikanlı 2006, 88.

tur. DDKO'nun kurucularından biri olan Ümit Fırat'ın 1974 afıyla başlayan yeni dönemde Türkiye'deki Troçkist gruplara intikali bu tür bir örnektir. Belki bunun kadar dikkat çekici olan Fırat'ın, 1989'daki Kürt yükselişiyle birlikte yeniden Kürt muhalefetine geri dönmüş olmasıdır. Fakat bu dönüş esnasında Cem Boyner'in Yeni Demokrasi Hareketi'ne (YDH) de uğrayıvermiştir. Bir diğer deyişle, son kırk yılda Kürt hareketiyle değişik kanallardaki Türk siyasetleri arasında gidip gelmiştir.³³

Bu konudaki bir diğer ilginç örnek Dr. Naci Kutlay'dır. Kendisini 1959'dan bu yana sırasıyla 49'lar davası sanığı (Kutlay 1994), TİP üyesi (Kutlay 1998, 109), DDKO kurucusu (Kutlay 1998, 96-97), CHP milletvekili adayı (Kutlay 1998, 99), TKP'ye bağlı illegal bir Kürt partisinin inşa girişimcisi (Burkay 2009, 367) ve son dönemde DTP ve BDP partilerinden milletvekili adayı olarak gördük.

Bu tür zikzakların bireysel veya tesadüfi olmadığı, Kemal Burkay ve arkadaşlarının 1975 yılı başlarındaki durumuna bakılarak da anlaşılabilir. Burkay ve arkadaşları 1974 yılının son gecesi gizlice Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi'ni (TKSP) kurdular (Burkay 2009, 9). Ancak dört ay sonra TİP resmen kurulduğunda grup olarak bu partide çalışmaktan da geri durmadılar. Örneğin Mehdi Zana iki partinin de kurucu üyesiydi. Haziran 1975'de *Özgürlük Yolu* dergisi yayın hayatına girdi. Yani Burkay'ın illegal partisi kitleselleşmeye başlıyordu. Ama onlar hâlâ TİP'te çalışıyorlardı. Nitekim aynı yılın Ekim ayındaki kısmi senato seçimlerinde Burkay, TİP adına adaylık başvurusunda bile bulundu fakat TİP'liler seçime girmemeye karar verdiklerinden bu başvuruyu geri aldirttilar.³⁴

Kanallar arası akışkanlığın bir diğer tezahürü, kanallar arasında şahit olduğumuz yardımlaşma ve dayanışmadır. TİP'li

33 Bütün bu zikzaklı serüvenin Fırat'ın kendisi tarafından ifadesi için bkz. *Bir* 2006, 174.

34 Kemal Burkay, 35 yıl sonra kaleme aldığı anılarında bu ilişkiyi kamuflajla izah ediyor. Ne var ki, söz konusu ilişkinin kamuflaj gibi teknik bir meseleden ibaret olmadığı, iki kanalın beslendiği insan kaynaklarının benzerliğinin de burada önemli bir rol oynadığı açık. Burkay ve arkadaşlarının yeni dönemde TİP'le ilişkileri için bkz. Burkay 2009, 18-23; Zana 1991, 173.

Tarık Ziya Ekinci'nin DDKO'nun Diyarbakır şubesinin kurucuları arasında olması bu çerçevede bir örnektir.

İkinci kanalla (Türk solu) birinci kanal (CHP) arasında da benzer bir yakınlık ve akışkanlık vardı. Türk soluna mensup bazı gruplarda sıkça görülen seçimlerde CHP'yi desteklemek tavrı bunun bir ifadesidir. TÖB-DER gibi dönemin büyük kitle örgütlerinde, anılan iki (hatta bazen üç) kanala mensup örgüt ve hareketler, dayanışma, bazen de ittifak halinde hareket ederlerdi. Özellikle de sağcı, faşist partilerin güçlü olduğu illerde.

Birbirlerine en uzak gibi görünen birinci kanalla (CHP) üçüncü kanal (Kürt hareketi) arasında bile sanıldığından daha büyük bir akışkanlık vardı. Örneğin DDKO'nun kurucularından biri olan Nezir Şemmikanlı (2006, 96-97) daha evvel CHP Gençlik Kolları'nda çalışmıştı ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyal Demokrasi Derneği'nin de kurucularından biriydi. Özgürlük Yolu grubunun önder kadrolarından Zeki Adsız da daha önce CHP Gençlik Kolları'nda çalışmıştı.³⁵ 1970'ler boyunca başta öğretmenler ve memurlar olmak üzere birçok CHP sempatizanı ve destekçisi CHP'den ayrılıp Kürt hareketine katılmıştır. Buna karşılık, bazı Kürt örgüt ve hareketleri de seçimlerde bazı CHP adaylarını veya parti olarak CHP'yi desteklemişlerdir.³⁶

Aynı ilişkinin izi bugün bile sürülebilir: Kürtlerin şu andaki en büyük partisi BDP'nin öncülü olan Halkın Emek Partisi (HEP), CHP'den kopan milletvekilleri tarafından kurulmuştur. O tarihten sonra HEP ve ardılı partiler Kürdistan'da güçlendikçe, diğerlerinin değil de özellikle CHP'nin sahadan silinmesi ise aynı ilişkiyi tersten teyit eden bir gelişmedir.

Bütün bu akışkanlık ve geçişler, anılan kanalların birbirine yakın nitelikteki insan kaynaklarından beslendiklerini gösteriyor.

35 <http://www.zekiadsiz.com>

36 Örnek: Özgürlük Yolu grubunun 1977 yılı milletvekilliği seçimlerinde CHP'yi destekleme kararı alması (Burkay 2009, 87).

Kürt hareketinde geleneksel kanadın gerilemesi

Kürt hareketinin Kürdistan'daki modernleşme süreçlerinden en fazla beslenen kanallardan birine dönüşmesi, bu hareket içindeki geleneksel ve muhafazakâr kesimlerin başlangıç yıllarındaki görece güçlü pozisyonlarını olumsuz yönde etkiledi. 1960'ların başlarındaki Irak Kürdistan Demokrat Partisi'ni desteklemek amacıyla oluşturulan ağ içinde belirgin bir ağırlığa sahip olan geleneksel toplumsal gruplara mensup kadroların, Kürt hareketi içinde bir daha asla bu düzeyde bir ağırlık oluşturmamalarının temel nedeni buydu. Kemalist eğitim kurumlarında okumuş modern kadroların Kürt hareketine akışı arttıkça, geleneksel kesimlerden gelen kadroların hareket içindeki gücü ve etkisi azaldı.

Modernizmin toplumda kurmuş olduğu ideolojik ve kültürel hegemonyadan kaynaklanan genel basınç ile bunun bir parçası ve ifadesi olarak Kürt hareketinin modern kanadından gelen sert rekabet, geleneksel kadrolar üzerinde çözücü etkilerde bulunuyordu. Bazı medreselilerin, isimlerindeki *feqi* veya *mela* unvanından kurtulmayı arzulamaları bunun ifadesidir. Medrese kökenli kadrolarından biri olan Feqi Hüseyin Sağnıç'ın, Dr. Şıvan Hareketi'nin (T-KDP) öncü kadrolarından Mela Abdülkerim Ceylan hakkında yazdıkları, bu eğilimi daha yakından anlamamıza yardımcı olabilir:

Medreselerimizde okutulan her biri birkaç kitaptan oluşan on iki ilim söz konusudur. Bunları bitiren "İcazet" denilen diplomasını alır. İşte Ceylan'ımız sözü geçen on iki ilmi sonuna kadar okumuştur. Ama ondan yararlanmayı bir tarafa bırakalım, unvanını dahi isminden silmeyi başardığını görmekteyiz. Bu ve buna benzer dinî unvanları silerek, altında saklı kalan gerçek adını meydana çıkarıp kullanmanın kolay işlerden olmadığını, hatta imkânsız denecek kadar zor olduğu gerçeğini deneyimimden bilirim. (Sağnıç 2000, 157-158)

Anlaşıyor ki, Hüseyin Sağnıç da -en azından bir dönem- *feqi* olarak görülmekten pek hazzetmemiştir. Nitekim hayat öykü-

sü de gelenekselden moderne doğru ısrarlı bir değişim pratiğini yansıtır: Medresede okumuştur ancak yaşamını *feqilikle* değil, marangozluk, el zanaatları ve ticaret gibi işlerle idame etmiş; TKDP'nin 1968'de Antalya'da yapılan yargılanmaları sırasında, atölye sahibi olmaktan hareketle, "fabrikatör" olduğunu söylemiştir (Epözdemir 2005, 116). Geleneksele sıcak bakan TKDP'nin Merkez Komite üyesi olarak çalışmıştır fakat kendi partisiyle Dr. Şivan'ın modern partisinin birleştirilmesi faaliyetlerini yürüten kilit isimlerden biri olmuştur. 12 Mart'ta Diyarbakır Cezaevi'ne konulduğunda artık çizginin karşı tarafına geçmiş gibidir. Yoldaşı TKDP'li sanıklarla değil, DDKO'lu sanıklarla bir arada kalmaktadır. 1974 affından sonraki dönemde ise Rizgarî grubuyla çalışmıştır. Bu örgütün 12 Eylül darbesini takiben yavaş yavaş piyasadan çekilmesinin ardından, Kürt hareketini geleneksel-modern ekseninde sıraladığınızda modernizm kutbuna en yakın yerlerden birine yerleştirmek zorunda kalacağınız örgütlerden biri olan PKK ile yakınlaşmıştır. 1990'larda PKK medyasında yazılar yazmış, Kürt dili ve edebiyatıyla ilgili kitaplar kaleme almıştır. Böylece 1939 yılında bir medresede başlayan entelektüel serüveni 2003 yılında İstanbul Kürt Enstitüsü'nün kurullarında çalışırken son bulmuştur.³⁷

Benzer bir şekilde, Şebap Bilgiç de cezaevinden tahliye olduktan sonra yüzünü modern okullara çevirmiştir. Ortaokul ve liseyi dışardan bitirmiş, üniversitede okumaya niyetlenmiştir. Ancak ilerleyen yaşı nedeniyle bu işten vazgeçmiştir (Güçlü 2010).

Şebap Bilgiç, Abdülkadir Ceylan ve Hüseyin Sağnıcı'nın hayat öykülerinde gözlediğimiz, modernleşmeye duyulan eğilimlerin tekil ve tesadüfi örnekler oluşturmadığının bir diğer kanıtı, bu dönemde bazı *melaların* açıkça TİP gibi sosyalist bir partide çalışmayı tercih etmeleriydi. Tarık Ziya Ekinci'nin (2004, 146) anlatımından öğreniyoruz ki, o yıllarda "Cigerxwin'in"³⁸ izinde

37 Değişik legal ve illegal Kürt örgüt ve platformlarında bu ölçüde geniş ve bazen de kritik görevler yerine getirmiş bir başka medreseli Kürt kadrosu yoktur. Hakkında bilgi için bkz. Enstituya Kurdi ya Stenbolê 2004, Epözdemir 2003, Epözdemir 2005, Beşikçi 2006, Kotan 2003, Arslan 2006.

38 Cigerxwin, hayatının çoğunu Suriye Kürdistan'ında geçirmiş, medreseden gel-

yürüyen, medrese kökenli aktif TIP üyeleri” vardı. TIP’in Elazığ şubesi kurucularından Kemal Burkay (2001, 160) ise partinin Palu İlçe Başkanı’nın, Şeyh Sait’in kardeşi Şeyh Mehdi olduğunu söylüyor.

Kısacası, modernleşmenin geleneksel kadrolar üzerindeki çözücü etkisi belirgindi ve bu durum bir süre sonra geleneksel kadroların belli bir güce sahip olduğu TKDP’nin iç dengelerini de değiştirdi. Partinin yönetimini elinde tutan muhafazakâr ve geleneksel unsurlara karşı, 1975’ten itibaren daha net biçimde fark edilebilen bir muhalefet oluştu. Kemalist eğitimden geçmiş genç kadroların etkinliğindeki bu muhalefet 1977 kongresiyle yönetimi ele geçirdi. Böylece “*mele*”lerin görece etkili oldukları tek Kürt örgütü olan TKDP de “*Telebe*”lerin kontrolüne girmiş oldu. Eski yöneticiler örgütteki dönüşüme karşı direnince, TKDP 1978 yılında resmen ikiye bölündü. Bir tarafta görece modern ilişkilerin ifadesi olan ve örgütün asıl gövdesini kontrol eden Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK), diğer tarafta geleneksel ilişki ve pozisyonlara geri çekilerek tutunmaya çalışan eski TKDP.

12 Eylül darbesi, TKDP’yi bu haldeyken yakaladı. Darbe sonrasında diğer birçok Kürt örgütü gibi TKDP de etkisini yitirdi. Bazı yöneticiler mülteciler kervanına katılırken, içerideki kadro ve sempatizanlar büyük ölçüde kendi bireysel kabuklarına çekildiler.³⁹ Geleneksel kadroların Kürt hareketi içindeki etkileri de böylece minimum düzeye inmiş oldu.

Kürt hareketi, PKK’nin Eruh ve Şemdinli baskınlarından (1984) sonra yeniden dirildiğinde, içinde, geleneksel kesimlerden gelen kadroların görece etkili olabildiği bağımsız bir örgüt veya kanat artık bulunmuyordu. Sözü edilen geleneksel muhaliflerden hâlâ mücadeleye devam etmek isteyenlerin önemli bir bölümü, yeni dönemde PKK merkezli Kürt hareketinin legal,

me, sosyalist görüşleriyle tanınan ünlü bir Kürt şairidir. Değişik divanları Türkiye’de de yayımlanmıştır.

39 Bugün hâlâ bu partinin adını kullanan veya onun ardılı olduğunu iddia eden kişiler veya arkadaş çevreleri vardır. Özellikle de yurt dışında. Ancak grubun 12 Eylül’den sonraki serüveni konumuzun dışında kaldığı için bunlara değinmiyorum.

yarı-legal kanatlarına katıldılar. 1990'larla birlikte HEP, HA-DEP, DEHAP, DEP, DTP, BDP gibi partilerde, Mezopotamya Kültür Merkezi ve İstanbul Kürt Enstitüsü gibi kültür kurumlarında rastladığımız Feqi Hüseyin Sağnıç, Abdurrahim Dürre ve Kerem Soylu gibi isimler veya açılmasına PKK'nin önayak olduğu Kürt camilerinde görev yapan bazı imamlar söz konusu geleneksel damarın son temsilcileridirler. Ama ne onlar ne de PKK merkezli hareketin dışındaki oluşumlarda mücadele etmeyi tercih eden az sayıdaki diğerleri, yeni dönemde Kürt hareketi içinde bağımsız bir örgüt veya kanat oluşturabildiler.

Oysa bu damarın mensupları, bir zamanlar, Kürt hareketinin aslı sahiplerinin medreseliler olduğuna, mekteplilerin Kürtlere yar olmayacağına inanacak kadar kendilerini işin sahibi hissedерlerdi. Feqi Hüseyin Sağnıç'ın aşağıdaki sözlerine bakınız:

Biz medreselerde yetişenlerin, 1959-1960 yılına kadar, Türk okullarında okuyan Kürt aydınlarıyla ciddi ilişkileri yoktu. Türk okullarında okuyan Kürtlerin kendi kimliklerinden uzaklaştıklarını, onlardan bize bir hayır gelmeyeceğini düşünüyorduk. (Sağnıç 2000, 10)

Medreselilerin, mektepliler hakkında böyle şeyler düşündüğü yıllarda, İstanbul ve Ankara'da 49'lar operasyonuna konu olacak çapta kıpırdamalar vardı. Yani mektepliler arasında medreselilerinkinden daha güçlü bir Kürt muhalefeti oluşmuştu. Bu nedenle, Hüseyin Sağnıç'ın Türk okullarında okuyanların Kürtlükle ilişkisine dair yazdıkları, anılan dönemin gerçeğini anlatmaktan ziyade medreselilerin Kürt muhalefeti içinde kendilerine biçtikleri rolü veya yakıştırdıkları pozisyonu yansıtır. Medreseliler o dönemde kendilerini, deyim yerindeyse başkalarının Kürtlüğünü ölçebilecek mevkiye görüyorlardı. 1950'lerdeki o yüksek mevkiden, 1980'e doğru Kürt siyaset sahnesinden silinmeye yüz tutacak noktaya doğru gerilemek, geleneksel kadroların Kürt hareketi içinde tuttukların yerin gelişim seyrinin bir özetini sunar.

Sosyalizmin etkisi

Kürt hareketinin geleneksele karşı tavrını etkileyen faktörlerden biri de, bu hareketin doğduğu yıllarda dünyayı kasıp kavuran sol ve sosyalizm rüzgârlarıdır. Tutucu Kürt muhalifleri tarafından bugün, Kürt hareketinin bir tür “ilk günah”ı olarak tasvir edilen bu çakışmanın, onun modernist tutumunu güçlendiren, dolayısıyla geleneksele karşı tavrını katılaştıran bir rol oynadığını söylemek yanlış olmaz.

Dönemin Kürt hareketi saflarında etkili olan Leninist görüşün Kemalizm türünden akımlara ilişkin düşüncesi, genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir: Kemalizm ve benzeri ara akımlar toplumun ileriye (sosyalizme ve giderek komünizme) doğru değiştirilip dönüştürülmesinde, her açıdan yarı yolda girişimleri ifade ederler. Örneğin feodalizme karşı çıkarlar fakat onunla uzlaşmadan ayakta duramazlar; emperyalizme karşı çıkarlar fakat onunla işbirliği yapmadan yaşayamazlar... Dolayısıyla sosyalistlerin ve komünistlerin görevlerinden biri, bu tür ara akımları, gerici sınıflara ve emperyalizme karşı mücadelelerinde daha radikal davranmaları yönünde desteklemek ve teşvik etmek olmalıdır. Komintern’in, Çin’den Bulgaristan’a, Endonezya’dan Türkiye’ye kadar komünist partilerine egemen kılmaya çalıştığı düşünce buydu.

Türkiye Komünist Partisi’nin ilk kuruluş yıllarından 1970’lerdeki kitleselleşmiş sol örgütlere kadar neredeyse bütün Türk solu, Kemalist modernleşme projesine esas olarak bu bakış açısıyla yaklaşmıştır. Solcular kendilerini, dönemin deyişiyle, “Şark’taki feodalizm”e karşı mücadelesinde Kemalistleri teşvik edip daha ileriye götürmekle görevli saymışlardır. Kemalist yönetimin, Cumhuriyet’in ilk yirmi yılında Kürdistan’da yürüttüğü kanlı imha eylemlerini dahi modernizmin feodalizme karşı mücadelesi olarak değerlendirip desteklemelerinde bu politikanın da katkısı vardır. Eski komünistlerin etkinliğindeki Kemalist *Kadro* dergisinden Türkiye Komünist Partisi’nin bildiri ve raporlarına kadar uzanan değişik sol yayınlarda bu desteği ve teşviki dile getiren yazılar görmek zor değildir.

Geleneksel Kürt önderlerini feodalizmin temsilcisi, kara güçler olarak tasvir eden bu anlayış, sonraki onyıllar boyunca sol saflarda varlığını korumuştur. Kürt hareketinin, Türk solu tarafından, genellikle şeyhlerle, ağalarla ve aşiret reisleriyle ilgili bir şey sanılmasının veya Barzani'nin, Türk solcularının önemli bir bölümünün nezdinde bugün dahi yalnızca gerici bir aşiret reisi olarak algılanmasının altında yatan nedenlerden biri de bu anlayıştır.

Bu tür anlayış ve davranışların, kurucu kadrolarının önemli bir bölümü Türk soluna mensup örgüt ve çevrelerden gelen Kürt hareketini etkilemediğini düşünmek zordur. 1970'lerin başlarına kadar yayımlanmış olan Kürt dergilerine bakarsanız, özellikle bu kadroların Kürdistan'daki geleneksel egemenlik ilişkilerine yönelik eleştirilerinde (feodalizm eleştirisi) sözü edilen anlayışın izlerini bulmakta zorlanmazsınız. Türk solunun taşıyıcılığını yaptığı kalkınmacı, ilerlemeci söylem, Kürt muhalefeti tarafından da geniş ölçüde benimsenmiştir ve bu da Kürdistan'daki geleneksel ilişkilere karşı takınılan tutumu etkilemiştir.

Örneğin DDKO sanıklarının 1971'deki yargılanmaları sırasında yaptıkları savunmada, Şeyh Sait ayaklanması, hâlâ, Kemalist retorikte iddia edildiğine benzer bir biçimde, halifelığın kaldırılmasına karşı bir tepki olarak izah edilmektedir (Devrimci Doğu Kültür Ocakları 1975, 167). Keza aynı savunmada asimilasyonun zararlarını gösterecek bir kanıt olarak vatan- daşın asimilasyon nedeniyle çocuklarını “Kürtçe eğitim yapan medreselere göndermek zorunda kal”dığı ileri sürülmektedir (Devrimci Doğu Kültür Ocakları 1975, 268).

Bu örneklerde konumuz açısından önemli olan Şeyh Sait'in gerçekten de Halifelığın kaldırılması nedeniyle ayaklanıp ayaklanmadığı veya Kürt halkının çocuklarını gerçekten de asimilasyon korkusuyla medreseye gönderip göndermediği değildir. Önemli olan, Kürt muhalefedinin bu olayları neden başka türlü değil de bu şekilde ifade etmiş olduğudur. Aynı Kürt muhalefeti, 1970'lerin sonlarına doğru Şeyh Sait ayaklanmasını bu kez saf bir Kürt ulusal hareketi olarak tarif edecektir. Aradan ge-

çen yıllar içinde Şeyh Sait ayaklanmasıyla ilgili verilerin fazlaca değişmediğini bildiğimize göre, iki değerlendirme arasındaki farkın nedenlerini, esas olarak Kürt muhalefetine olaya bakış açısında aramak gerekmektedir. Açık ki, ikinci değerlendirme Türk solcularından devralınan ilerlemeci bakış açısının etkisinden biraz daha sıyrılmış bir yaklaşım tarzının ürünüdür. Bu durum, bir ideoloji olarak sosyalizmin Kürt hareketini geleneksele karşı hangi doğrultuda etkilediğine örnek oluşturur. Medrese konusu da öyle. Kürt muhalefetine mensup birinin, bugün, Kürtçe eğitim veren medreseleri asimilasyon gibi bir kötülüğü izah ederken bir ölçüm veya ikna aracı olarak kullanması herhalde hayal bile edilemez. Ama 1960'ların ve hatta 1970'lerin ilerlemeci sosyalizm anlayışında medrese bariz bir gerilik veya gericilik simgesiydi ve bir kötülüğü tarif ederken pekâlâ ölçüm veya ikna aracı olarak kullanılabilirdi.

Gelenekğin geri dönüşü mü?

Önceki bölümlerde anlatılanlar, Kürt hareketinin 1960'lı ve 70'li yıllarda gelenekselden uzaklaştığını açık bir şekilde ortaya koyuyor. 1990'lardaki kitleselleşmeyi takip eden dönemde ise tam tersi yönde görüntülere şahit oluyoruz: PKK, Avrupa'da camiler açıyor veya Kürdistan Aleviler Birliği türünden dinî örgütler kuruyor. Bir zamanlar taşıdıkları *feqi*'lik sıfatını isimlerinden kazımayı düşünmüş olan Kürt milliyetçileri, aynı sıfatlarla Kürt hareketi saflarında prestij kazanıyorlar. Med TV, Roj TV gibi kanallarda dinî programlar yayımlanıyor. Özellikle AKP ile olan çatışmanın öne çıkmasından sonraki dönemde, mitinglerde Kürtçe hitap eden bir din adamı konuşturmak neredeyse rutin haline geliyor. Kitleler "Alternatif Cuma" adı altında sokakta namaz kılmaya davet ediliyor vs.

Peki, ne oluyor? 1960'lardaki ve '70'lerdeki süreç tersine mi dönüyor? Geleneksele geri mi dönüyoruz?

Bu soruya olumlu cevap vermek zordur. Çünkü yaşananlar, dün terkedilen bir şeye geri dönmekten çok eski bazı malzemeleri kullanarak yeni gelenekler icat etmekle ilgilidir. So-

makta namaz kılmak geleneksel bir şey değildir, eğer mutlaka gelenekle ilişkilendirilecekse, Hobsbawm'ın deyimiyle "icat edilmiş" bir gelenek olabilir. Kürdistan Aleviler Birliği de öyle. Dersim Aleviliği geleneğinde bu tür örgütlere yer yoktur, soydan (babadan oğula) geçen bir "pir"lik kurumu vardır ve bunun dayandığı esaslar, PKK'nin kurdurduğu Alevi örgütlerinin esaslarına benzemez. "Cemevleri" için de benzer şeyler söylenebilir. Dersim Aleviliğinde, camiden mülhem ibadet evleri yoktur. Cemevi, meşruiyetini gelenekle izah etmeye çalışan, yeni bir icattır.

Kısacası, bu çerçevede şahit olduğumuz pratik ve sembollerin büyük çoğunluğu geleneksel değildir. Bunlar, bazı açılardan Türkiye'de iktidardaki dinci hareketin yaptıklarına benzer ve oldukça modernidir. Dolayısıyla bugün Kürt hareketi saflarında gördüğümüz bazı davranış ve sembolleri, sadece biçimsel benzerliklerinden kalkarak geleneksele dönüş olarak tanımlamak, yanıltıcı olabilir. Her bir olayın ayrı ayrı incelenmesi gerekir.

Anılan pratik ve sembollerin, postmodernizmle ilgili boyutlar taşıdıkları da görmezden gelinemez. Bir süreden beri postmodernizmle birlikte küresel bir merkezileşmeye eşlik eden bir eğilim olarak eski entegrist eğilimler gözden düşmekte, lokal kimlikler öne çıkmakta, bu bağlamda gelenek yeniden keşfedilmekte ve bunların bir parçası olarak kültürel çalışmalar önem kazanmaktadır. Dün Dersimli genç aydınların dudak büktüğü Nesimi Kılagoz'un anlatısının bugün popüler etnoloji dergilerinde kendine yer bulabilmesi; dün kültürel çalışmalara ilgisiz kalan Kemal Burkey'in, bugün o davranışından ötürü özeleştirisi yapması; dün yükselen entegrizmin de katkısıyla gözden düşen hemşehri derneklerinin bugün neredeyse köy ölçeğine incek derecede yeniden yaygınlaşmaları; dün Kürt hareketinin inşası sürecinde harekete geçirici bir rol oynamış olan entegrist eğilimlerin bugün daha çok modernizmin ideolojik niteliğine yönelik eleştiriler babında hatırlanmasının ardında hep aynı eğilim yatar. Ama bütün bunlar ayrı bir incelenmenin konusudur.

Benzer yönde etkide bulunan bir diğer faktör de dünya ölçe-

ğinde ırkçı, sağcı ve muhafazakâr rüzgârların kuvvetli biçimde esiyor olmasıdır. 1970'lerdeki güçlü sosyalizm rüzgârları hareketin geleneksele karşı tutumunu nasıl reddiyei şiddetlendirme yönünde etkilemişse, bugünkü rüzgârlar da tersi yönde etkiler icra etmektedir. Fakat hareketin bugünkü durumunu incelemek de yine ayrı bir çalışmanın konusudur.

Sonuç

Yukarıda anlatılanlar Kürt hareketinin esas olarak Kürdistan'daki modernleşme süreçlerinin bir çocuğu olduğunu ve gelenekselin 1960'lar ve 1970'ler dünyasında Kürt hareketi safalarında hızla itibar kaybetmesinin bununla yakından bağlantılı olduğunu ortaya koyuyor. Hareketin politik alanda tuttuğu yer, hareketi oluşturan farklı kesimlerin ve güçlerin birbirlerine karşı pozisyonları, hareketi besleyen sosyal zeminlerin durumu ve iktidarla olan ilişkilerinin gelişim seyri gibi birçok sosyal, politik ve ideolojik etken, hareketin geleneksele karşı tavrı üzerinde etkili olmuştur. Dolayısıyla meselenin bu karmaşık niteliğini göz ardı ederek, hareketin geleneksele yönelik tavrını sadece onun ideolojik rengiyle veya liderlerinin hasbelkader yaptıkları bireysel tercihlerle izah etmek doğru olmayacaktır.

Esasen hareketin modernleşme süreçleriyle olan ilişkisi, sadece onun gelenekselle ilişkileri üzerinde etkide bulunmamıştır. İlgili bölümlerde gösterildiği gibi, Kürdistan'daki modernleşmenin ürünü olarak sahneye çıkan diğer politik güçlerle olan ilişkiler başta olmak üzere, birçok ilişki ve süreci de etkilemiştir. Bu nedenle Kürt hareketini daha yakından anlamaya yönelik her girişim, konunun bu boyutuna biraz daha yakından bakmak durumundadır.

KAYNAKÇA

Aladağ, C. [Kemal Burkay] (1981): *Milli Mesele ve Kürdistan'da Feodalite-Aşiret*, Frankfurt: Komkar Matbası, 2. baskı [1976 yılında Türkiye'de Özgürlük Yolu Yayınları arasında çıkan 1. baskısındaki altbaşlık "Doğu'da Feodalizm-Aşiret" şeklindedir].

- Anter, Musa (1990): *Hatıralarım*, Cilt 1, İstanbul: Doz Basım ve Yayıncılık.
- Arslan, Ruşen (2004): *Niyazi Usta*, İstanbul: Doz Basım ve Yayıncılık.
- Arslan, Ruşen (2006): *Cim Karnında Nokta, Anılar*, İstanbul: Doz Yayıncılık.
- Babacan, Nuray (2011): "Diyaret'te 'Mele' dönemi", *Hürriyet*, 12.12.2011, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=19443417> [Erişim: 24.12.2011]
- Ballı, Rafet (1991): *Kürt Dosyası*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Barzani, Mesut (2005): *Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, Cilt 2, çev. Vahdettin İnce, İstanbul: Doz Yayınları.
- Bedirhan, M. (1329) [1913]: "Gençliğe Saygı", *Rojî Kurd*, İstanbul, No. 4 (30 Ağustos): 9-10. [Günümüz diline çevirerek yayımlayan: Malmisanij (1994): *Cızıra Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Tutanakları*, Stockholm: Apec Tryck: 176-177.]
- Bendix, Reinhardt (1967): "Tradition and Modernity Reconsidered", *Comparative Studies in Society and History* 9, No. 2: 292-346.
- Beşikçi, İsmail (2006): "Hapisteki DDKO: Devrimci Doğu Kültür Ocakları", *Bir Kovara Lêgerîn û Lêkolîn/Araştırma-İnceleme Dergisi*, Sayı 5 (Yaz-Sonbahar): 98-156.
- Bir (2006): "Ümit Fırat ile DDKO Söyleşisi", *Bir Kovara Lêgerîn û Lêkolîn/Araştırma-İnceleme Dergisi*, Sayı 5 (Yaz-Sonbahar): 174-185.
- Boyer, Pascal (1990): *Tradition as Truth and Communication, A cognitive description of traditional discourse*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bozçalı, Hikmet (2006): "DDKO'lu Siyasi Serüvenim", *Bir Kovara Lêgerîn û Lêkolîn/Araştırma-İnceleme Dergisi*, Sayı 5 (Yaz-Sonbahar): 204-228.
- Bozarslan, Mehmed Emin (1966): *Doğunun Sorunları*, Ankara: İş Matbaası.
- Bruinessen, Martin van (2008): "Traditionalist and Islamist Pesantrens in Contemporary Indonesia", *The madrasa in Asia, Political Activism and Transnotional Linkages*, (ed.) Farish A. Noor, Yoginder Sikand & Martin van Bruinessen, s. 217-245, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Burkay, Kemal (1992): *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan, Coğrafya-Tarih Edebiyat*, Cilt 1, İstanbul: Deng Yayınları.
- Burkay, Kemal (2001): *Anılar Belgeler*, Cilt 1, Stockholm: Roja Nû Yayınları.
- Burkay, Kemal (2009): *Anılar Belgeler*, Cilt 2, Stockholm: Roja Nû Yayınları.
- Burkay, Kemal (2010): "Dersim-Tarih, doğa, insan...", *Herkesin Bildiği Sır: Dersim*, (der.) Şükrü Aslan, s. 17-35, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çamlıbel, Yavuz (2007): *49'lar Davası, Bir Garip Ülkenin İdamlık Kürtleri*, Ankara: Algıyayın.
- Davison, Andrew (2006): *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik, Hermenötik Bir Yeniden Değerlendirme*, çev. Tuncay Birkan, 2. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Değerli, Yaşar (yay. haz.) (1973): *Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, TKDP Davası Esas Hakkında Mütalaa*, yayın yeri yok, teksir.
- Devrimci Doğu Kültür Ocakları (1975) [1971]: "İddianameye Cevaptır", *Devrimci Doğu Kültür Ocakları Dava Dosyası-1*, Ankara: Komal Yayınları, s. 111-277 [DDKO davası sanıklarından bir bölümünün iddianameye karşı yaptıkları toplu savunmanın metnidir.]

- Ekinci, Tarık Ziya (2004): “Değerli Dostum Feqî Hüseyn’in Aziz Anısı İçin”, *Ji bo Biranîna Feqî Huseyn Sağnîç*, Enstituya Kurdi ya Stenbolê, s. 141-149, İstanbul: Zend Bilim Kültür Eğitim Basın Yayın Ltd. Şti.
- Emre, Gıyasettin (2006): *Makalat, Medreseden Meclis’e Meclis’ten Yassıada’ya*, İstanbul: Kent Yayınları
- Enstituya Kurdi ya Stenbolê (2004): *Ji bo Biranîna Feqî Huseyn Sağnîç*, İstanbul: Zend Bilim Kültür Eğitim Basın Yayın Ltd. Şti.
- Epözdemir, Şakir (1969): *Savunmamdır*. [Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi davasıyla ilgili olarak Antalya Ağır Ceza Mahkemesi’ne gönderilen 25.11.1969 tarihli 31 sayfalık savunma dilekçesinin fotokopi nüshası]
- Epözdemir, Şakir (2003): “Ked û tewgera Feqî yê Tetwan ê nayê ji bir kîrîn”, <http://f24.parsimony.net/forum58919/messages/45625.htm> [Erişim: 28.12.2010]
- Epözdemir, Şakir (2005): *TKDP Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi 1968/235 Antalya Davası Savunması*, İstanbul: Pêri Yayınları.
- Gezik, Erdal (2009): “Nesimi Kılagoz ile Yaratılış Üzerine”, *Munzur*, Yıl 9, Sayı 32: 4-34.
- Güçlü, İbrahim (2010): “Meleyê Kurdperwer yê Darbeya 1971-an Şebab Bilgîçi çû ser dilovaniya xwe...”, <http://www.rizgari.com/modules.php?name=News&file=article&sid=23119> [Erişim: 12.10.2011]
- Gündogan, Cemil (2002): “From Traditionalism to Modernism: The Transformation of the Kurdish Nationalist Movement in Turkey In the Case of Democratic Party of Turkish Kurdistan”, *Araştırma ödevi*, Stockholm University Department of Social Anthropology.
- Hobsbawm, Eric (1984): “Introduction: Inventing Traditions”, *The Invention of Tradition*, (ed.) Eric Hobsbawm&Ranger Terence, s. 1-14, Londra: Cambridge University Press.
- Hurmus [Sait Kırmızıtoprak] (1970): “Dr. Şivan’ın 22 Ağustos Konuşması”, *İlk Anlatım*, (redaktör: Şerwan Büyükkaya), s. 85-102, Stockholm: Kendi yayını.
- Jongerden, Joost&Akkaya, Ahmet Hamdi (2010): “Born from the Left, the making of the PKK”, *Nationalisms and Politics in Turkey, Political Islam, Kemalism and the Kurdish Issue*, (der.) M. Casier&J. Jongerden, Londra: Routledge, 2010, s. 123-142.
- Kırmızıtoprak, Sait (1962a): “Kimler için çan çalıyorlar?”, *Yön*, 40 (19 Eylül).
- Kırmızıtoprak, Sait (1962b): “Doğuyu sosyalizm kurtarır”, *Yön*, 48 (14 Kasım).
- Komal (1992) [1975]: *Koçgiri Halk Hareketi*, 3. baskı, İstanbul: Komal Basım Yayım Dağıtım.
- Kotan, Mümtaz (2003): *Yenilginin İzdüşümleri*, Atina: Yunan Kürt Dostluk Derneği Yayınları.
- Kutlay, Naci (1994): *49’lar Dosyası*, İstanbul: Fırat Yayınları.
- Kutlay, Naci (1998): *Anılar*, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Kürdistan Devrimcileri (1978): *Proleter ve Enternasyonalist Devrimci Haki Karer Anısına*, Basım yeri yok.
- Kürdistan Devrimcileri (1981) [1978]: *Doğru Yolu Kavrıyalım*, 2. baskı, Basım yeri yok.
- Lukens-Bull, Ronald A. (2001): “Two Sides of the Same Coin: Modernity and Tra-

- dition in Islamic Education in Indonesia”, *Anthropology & Education Quarterly*, C. 32, No. 3 (Eylül): 350-372.
- Malmisanij (1991): *Said-i Nursi ve Kürt Sorunu*, 2. baskı, İstanbul: Doz Basım ve Yayıncılık Ltd.
- Maraşlı, Recep (2010): “Rizgarî’nin Sosyalist Hareket ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesindeki Yeri Üzerine Bir Deneme-I, *Mesafe* (Bahar): 68-93, <http://www.gelawej.net/pdf/Rizgarinin-Sosyalist-Hareket-ve-Kurdistan-Ulusal-De-mokratik-Mucadelesindeki-Yeri-1--Recep-Marasli.pdf> [Erişim: 04-12-2010 tarihinde girildi]
- Miroğlu, Orhan (2005): *Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı, Canip Yıldırım’la Söyleşi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Murat, Hıdır [Kemal Burakay] (1973): *Türkiye Şartlarında Kürt Halkı’nın Kurtuluş Mücadelesi*, Basım yeri yok, Ronahî Yayınları, HEVRA, Avrupa Devrimci Türkiye Kürtleri Örgütü/HEVRA, Komela Şoresvanên Kurdên Tirkîyê Li Ewropa, Ekim 1973.
- Nişanyan, Sevan (2011): *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçe’nin Etimolojik Sözlüğü*, <http://www.nisanyansozluk.com> [Erişim: 20-10-2011]
- Özgürlük Yolu (1978): “Bir Yılan Masalı: Toprak Reformu”, *Özgürlük Yolu*, Yıl 3, Sayı 36 (Mayıs): 14-45.
- Öztoprak, Sadreddin (2003): *Şark Medreselerinde Bir Ömür*, (yay. haz.) Sirâceddin Öztoprak, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Partiya Karkerên Kurdistan: *Partiya Karkerên Kurdistan (PKK) (Kürdistan İşçi Partisi) Kuruluş Bildirisi*, Basım yeri ve tarihi yok.
- Prickett, Stephen (2009): *Modernity and the reinvention of tradition: backing into the future*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sağnıç, F. Hüseyin (1992): “Zman”, *Rewşen Kovara Navenda Çanda Mezopotamya*, Sayı: 6 (Ağustos): 38-40
- Sağnıç, Feqi Hüseyin (2000): *Portreler*, İstanbul: İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları.
- Shanklin, Eugenia (1981): “Two Meanings and Uses of Tradition”, *Journal of Anthropological Research*, C. 37, No. 1 (Bahar): 71-89.
- Shiner, L.E. (1975): “Tradition/Modernity: An Ideal Type Gone Astray”, *Comparative Studies in Society and History*, C. 17, No. 2 (Nisan): 245-252.
- Shils, Edward 1971): “Tradition”, *Comparative Studies in Society and History*, C. 13, No. 2 (Nisan, “Gelenek ve Modernite” özel sayısı): 122-159.
- Shils, Edward (1981): *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Smart, Barry (1990): “Modernity, Postmodernity and the Present”, *Theories of Modernity and Postmodernity*, (ed.) Bryan S. Turner, s. 14-30, Londra: Sage Publication.
- Şemmikanlı, Nezir (2006): “Geçmiş Olmadan Gelecek Olmaz!”, *Bir Kovara Lêgerin û Lêkolîn/Araştırma-İnceleme Dergisi*, Sayı 5 (Yaz-Sonbahar): 71-97.
- T-KDP (1970): “T-KDP’nin Programı”, *İlk Anlatım* (redaktör: Şerwan Büyükkaya), s. 149-152, Stockholm: Kendi yayını.
- Yüksel, Metin (2009): “A ‘Revolutionary’ Kurdish Mullah from Turkey: Mehmed Emin Bozarslan and His Intellectual Evolution”, *The Muslim World*, C. 99 (Nisan): 356-380.

Weber, Max (1964): *The Theory of Social and Economic Organization*, New York: The Free Press.

Zana, Mehdi (1991): *Bekle Diyarbakır*, (yay. haz.) Ali Öztürk, İstanbul: Doz Basım Yayıncılık.

<http://www.zekiadsiz.com>

Zinar, Zeynelabidin (1993): *Xwendina Medresê*; Stockholm: Weşanxaneya Çanda Kurdî. [Kurmanci okuyamayanlar bu kitapçığın biraz kısaltılmış İngilizce versiyonuna bakabilirler: *Medrese education in northern Kurdistan*. Red, Martin van Bruinessen, http://www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen/publications/medrese_education_kurdistan.htm [Erişim: 05-02-2011]

SÖYLEŞİ:

Ferhat Aydın, 12 Eylül darbesi sonrası TKDP Genel Sekreteri, Stockholm, 11.06.2001.

Kürt Siyasetinin 2000'li Yılları: “Türkiyelileşme” ve Demokratik Toplum Partisi*

ŞEREF KAVAK

Giriş

Yeni binyılın başlarına geldiğimizde, Kürt sorununun Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olarak konuşulduğunu görürüz. Bu dönemde gücünü pekiştiren yasal Kürt siyasi aktörlerinin ise sıkça “Türkiyelileşemedikleri”, bir “Türkiye partisi” olamadıkları eleştirilerine maruz kaldıklarını söyleyebiliriz. Bu çalışmada, ana akım Kürt hareketi çizgisindeki yasal Kürt siyasetinin ne olup ne olmadığını, kendi siyasi kimliğini nasıl tarif ettiğini, hedef ve amaçlarını nasıl ifade ettiğini ve bunun kendi tabanındaki karşılığını ele alacağız. Dolayısıyla “Türkiyelileş(eme)me” tartışmasını, eleştirinin birincil muhataplarının söylemlerini mercek altına alarak sürdüreceğiz.

Türkiyelileşme tartışması yürütülürken dikkat edilmesi gereken önemli bir husus var. Gündelik siyasette özellikle med-

(*) Bu makalede, Demokratik Toplum Partisi (DTP) yönetimi ve tabanına yönelik etnografik saha çalışması, parti metinleri ve TBMM tutanaklarının analizi-ne dayanan, yüksek lisans tezindeki bulgulardan faydalandım (Kavak, Şeref, 2010, “The Democratic Society Party as a ‘Party for Turkey’: Official and Grass-roots Politics of a Changing Identity (2005-2009)”. [“Bir ‘Türkiye Partisi’ Olarak Demokratik Toplum Partisi: Değişen Bir Kimliğin Resmi ve Taban Siyaseti (2005-2009)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi].

ya üzerinden ve genellikle yanlı bir biçimde yaratılmaya çalışılan algılara dayalı bir Türkiye partisi ol(ama)ma tartışmasının çalışmamız açısından bir değeri yok. Bu tarz gündelik tartışmalarda Türkiye partisi olmak bir zorunlulukmuş gibi dayatılarak öncelikle ahlâki bir sorunla malul olunmaktadır. “Etnik” ya da “etnik olmayan” bir parti olmanın bir tercih olduğunun göz ardı edilmesinin, ne denli seçkinci ve buyurgan bir tavrı yansıttığının fark edilmeyerek söz konusu üslubun kullanılması son derece ironiktir. İkincisi, Kürt yasal siyasetine “Türkiyelileşmediği”, “Türkiye partisi” olmadığı ya da olamadığı eleştirileri yöneltilirken, bu sava kanıt olarak genelde Demokratik Toplum Partisi’nin (DTP) Türkiye’nin her yerinden oy alamaması gösterilir. Nitelikten çok nicelikle ilgilenen bu bakış açısı doğru kabul edildiği takdirde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve hatta Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) de –etnik parti olarak yaftalanmamalarına rağmen– “Türkiye partisi” olmadıklarının iddia edilmesi gerekmekte. Doğrusu bu yönde yaygın bir kanaat ve söylemin Türkiye kamuoyunda yer etmemiş olması, üzerine düşünülmesi gereken bir nokta. Bir diğer deyişle, belli bölgelerde yoğunlaşan Türk siyasi aktörlerine yaygın şekilde yöneltilmediği halde, yasal Kürt siyasetine yöneltilen “sadece belli bir bölgeden oy aldıkları” gerekçesiyle, söz gelimi salt etnik düzlemde siyaset yaptıkları “suçlamasının”, Türk siyasi aktörlerince ve kamuoyunun önemli bir kesimince bu denli yaygın olması gerçekliğe uygun, yapıcı bir eleştirinin varlığına inanamamızı zorlaştırmaktadır. Türkiye partisi olmayı sayıya, oy oranına ya da seçmenlerin bölgesel çeşitlenmesine indirgeyen ve bunu sadece Kürt siyasetine yönelik bir şekilde benimseyen bu kısır perspektifin, alışlagelmiş Türk siyasetinden farklı, özgün bir siyaset izlemeye çalışan yasal Kürt siyasi aktörlerini “benzeştirme” yoluyla etkisizleştirilmeye çalıştığı da öne sürülebilir. Ayrıca siyasi partiler teorisi açısından (Horowitz 1985, 144-49; Chandra 2004, 3-4) DTP’nin Türkiyelileşmesine bakarken salt etnik bir tabanla ilişkisine bakmak yeterli olmayacaktır.¹ Daha ziyade partinin çeşitli temaları barındıran bir si-

1 Horowitz, etnik partileri tanımlarken, partiyi destekleyen seçmen tabanının ço-

yasi ajandaya sahip olup olmadıgına bakmamız gerekir. Öte yandan bir partiyi var eden sadece yöneticileri, milletvekilleri vb. olmadıgına göre tabanının ve seçmenlerinin beklentilerine, duruşlarına, önceliklerine ve bahsettiğimiz Türkiyelileşme iradesini gösterip göstermediklerine de dikkat etmek gerekir. Son tahlilde, tabanından destek görmeyen bir siyasetin sürdürülebilmesi mümkün değildir. İşte tam da bu nedenle, yasal Kürt siyasetinin önemli bir dönüşüm geçirdiği 2000’li yıllarda TBMM’de varlık göstermiş önemli bir aktör olan DTP’nin taşıyıcısı olduğunu iddia ettiği siyasi ajandanın bileşenlerini, tabanıyla ilintili olarak mütalaa etmek gerekir. Çünkü söz konusu olan salt bir siyasi parti gündemi değil, aynı zamanda büyük bir etnik azınlığın mensuplarının siyasi ve kültürel kimliklerindeki potansiyel değişim ve dönüşümlerin ipuçlarıdır.

Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninin etnik, dinî, kültürel kimliklere görece özgür ifade imkânı sağlaması (Keating ve McGarry 2001), önceleri yasadışı kanallarla ve yöntemlerle örgütlenen ve faaliyet gösteren grupları, bir anlamda, yumuşak güç dinamikleriyle yasal zemine çekmiştir. Bu değişimin Türkiye’deki yansımalarından biri de Kürt siyaseti üzerinde hissedilmeye başlanmıştır. Önceki on yılın “bağımsız Kürt devleti” yaklaşımından kopuş anlamına gelen bu yeni yönelim “ortak vatanda eşit birliktelik” ve “demokratik cumhuriyet” tez-

gunlukla belli bir etnik gruptan ya da birkaç etnik grubun koalisyonlarından oluşup oluşmadıklarına bakar. Seçmen tabanı ağırlıkla belli bir etnik gruba aitse ve bu parti o etnik grubun çıkarlarına hizmet ediyorsa, Horowitz’e göre, bu parti etnik bir partidir. Bu tanıma eleştiren Chandra ise etnik parti tanımının, öncelikli olarak seçmen tabanına değil partinin seçmenine verdiği mesajlara bakılarak yapılabileceğini savunur. Çünkü bir partinin neden etnik olduğunu, yani Horowitz’in yaklaşımındaki şekliyle neden belli bir etnik gruptan destek gördüğünü anlamak için, Chandra’ya göre neden diğer etnik gruplardan destek almadığını araştırmak gerekir. Bunun için de partinin seçmene neler önerdiğine, nasıl bir mesaj verdiğine bakmak şarttır. Siyasi partilerin tanımları ve hedefleri gereği seçmenlerinin desteklerine muhtaç oldukları ve bu desteği almak için tabanlarını ikna etmeye çalışacakları ve bunun için de çeşitli mesajlar verecekleri döngüsü bir vakayken çalışmamızda bu iki yaklaşımın birbirini tamamlar mahiyette olduğundan hareketle, daha önce *Synthesis Model of Ethnic Party Systems* diye kavramsallaştırdığım “Etnik Parti Sistemleri Sentez Modeli” adlı karşılaştırmalı yaklaşımı benimsedim. Adı geçen modelin incelenmesi için bkz. Kavak 2010, 17-35). Sentez modeli şeması için bkz. a.g.e., 30.

leriyle özetlenebilir. Özellikle 1999 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonraki dönem yasal² Kürt siyasetinin söylem ve siyasasındaki bu dönüşümü hızlandırmıştır (Gunter 2000, 854).

Bu yeni durumun yasal Kürt siyasetinin dili ve politikaları üzerindeki etkisi açıktır. Kürt kimliğinin inkârının imkânsız hale geldiği, kimilerince devlet tarafından “tanındığı” kimilerince ise inkârdan vazgeçilip “idare edilmeye” (Ayata ve Yüksekler 2007, 42) başlandığı³, Avrupa Birliği'ne adaylık statüsü kazanmış 2000'ler Türkiye'sinde kültürel haklar ve kimlik hakları siyaseti önem kazanmış ve bu meşruiyet görece daha geniş toplum kesimlerince de kabul edilmeye başlamıştır. Bu dö-

- 2 Kürt hareketinin yaşadığı dönüşümlere bakarken “yasal Kürt siyaseti” tabirini kullanmanın temel nedeni, PKK gibi, yasadışı kanallarla faaliyet gösteren Kürt aktörlerin mevcut durumlarının ve yaşadıkları süreçlerin bu çalışmanın sınırları dışında olmasındandır. Yasadışı aktörlerin, en azından, beslendikleri toplumsal tabandan ve ideolojik yönelimleri açısından yasal aktörlerle paralellikler taşıdığı, hatta üzerlerinde etkilerinin olduğu bir vakadır. Ancak bu konunun etrafına tartışılması ve bu meselede “sahaya inilmesi” ayrı bir çalışmanın konusu olmalıdır. Dışarıda Kürt diasporası, Türkiye'de sosyalist, muhafazakâr, İslâmci, farklı eğilimlere sahip yasal siyasi gruplar olsa da çalışmamıza konu olan temeli 1990'larda HEP ile atılmış DTP/BDP geleneği, Kürt yasal siyasetleri içinde kitlesel anlamda en etkini ve gündem belirleyeni olmuştur. Dolayısıyla yasal Kürt siyasi partileri derken, DTP geleneğini kast ediyoruz. Bu diğer yasal partilerin veya hareketlerin göz ardı edilmesi anlamına gelmemelidir. Sadece bu çalışma bağlamında en baskın siyasi çevre gözlemlenmektedir.
- 3 Bahsi geçen makale, Kürtlerin 1990'lı yıllarda devlet tarafından zorla göç ettirilmelerine yönelik son on yıldaki devlet politikalarından söz ederken; hükümetin, “inkâr siyasetinden idare politikasına” geçtiği kavramsallaştırmasına başvuruyor: “Hükümet daha önce zorunlu göç olgusunu tamamıyla reddederken, bugün sorunun varlığını kabul ediyor, ancak kimin ve neden köyleri boşalttığı konusunda sorumluluk üstlenmiyor ve bu konuda inkâr politikasına devam ediyor. Ayrıca hükümet artık zorunlu göç sorununun tarifinde ve şekillenmesinde aktif rol alıyor. Ancak şimdilik bu alanda, Kürt meselesinin çözümüne yönelik siyasetler üretilmesinden ziyade zorunlu göçün yarattığı sorunların 'idare edilmesi' (hem İngilizcedeki *management* anlamıyla hem de Türkçede günlük dilde kullanıldığı anlamıyla) ya da makalede ifade ettiğimiz şekilde 'düzenlenmesi' (*regulation*) söz konusu.” Çalışmamızda, inkârdan idareye geçildiği tespitini, sadece zorunlu göçe yönelik devam eden düzenleme ve politikalara yönelik olarak değil aynı zamanda hükümetlerin Kürt sorununa köklü çözümler getirmek yerine yatıştırıcı, geçiştirici önlemler alması bağlamında da kullanıyoruz. Hiçbir anayasal güvenceye dayandırmadan, bir devlet televizyonunda (TRT 6) 24 saat Kürtçe yayın başlatmak, sözünü ettiğim “inkârdan vazgeçip idare etme” politikasına örnek teşkil etmektedir.

nemde, ulus-devlet ideolojisinin tabulaştırdığı tek dilli yekpare milli kimlik başta olmak üzere birçok alanda statükoyu sorgulamak belki de cumhuriyetin hiçbir döneminde olmadığı kadar demokratlığın özü olarak savunulmuştur. Bu açıdan Kürt siyasetinin, kimlik politikalarını savunma pozisyonundaki meşruiyeti güçlenirken, bu savunma söylemi Kürt sorunu haricindeki meseleleri de içeren bir renge bürünmüştür.

Çalışmamızın kapsamı içinde yer alan yasal Kürt siyasi aktörlerinden DTP işte tam da bu yeni “geniş tabanlı” siyasetin temsilcisi olarak Kürt siyasetini Türkiye siyasetine dönüştürmeye başlamıştır. Bu dönüşümün Kürt siyaseti ve Türk kamuoyu arasında karşılıklı olarak yaşandığı da savunulabilir. Yasal Kürt siyasetinin dili “Türkiyelileşirken”; söz gelimi Çanakkale’deki tarım işçisinin yoksulluğu DTP’li vekillerce dillendirilirken ve bu durum etnik olmayan daha kapsamlı bir siyasal/toplumsal birlikteliğe imkân sağlarken, daha geniş Türkiye siyaseti de Kürt varlığını ve siyasi aktörlerini içselleştirme süreciyle karşı karşıya kalmıştır. Kürtlerin temel insan haklarının dahi geniş kesimlerce makbul addedilmediği önceki onyıllardan, bizatihi Kürt siyasetinin geniş kesimlerce “normal” görülmeye başlandığı ve siyasal haklarının konuşulduğu yeni bir kamuoyundan söz edebiliriz bu dönemde.

Makalenin ilk bölümünde DTP tüzüğünü inceleyerek, parti kimliğini temel bileşenleriyle ele alacağız. İkinci bölümünde ise DTP’li siyasetçilerin TBMM tartışmalarındaki katılımları ve kendileriyle yaptığım yüz yüze mülakatlara dayanarak resmetmeye çalıştığım “Türkiyelileşme” söyleminin parti kimliğindeki yerine değinilecek. Ayrıca DTP seçmeninin “Türkiyelileşme” ve Kürtlük ekseninde nasıl bir yerde durduğuna seçmenlerle gerçekleştirdiğim mülakatlara dayanarak değinmeye çalışacağım.

2007 genel seçimleri sonucu bağımsız adaylar olarak meclise giren DTP’li milletvekilleri Aralık 2009’da partileri kapatıldıktan sonra kapatma davası nedeniyle daha önce aynı Kürt siyasi geleneği tarafından Mayıs 2009’da kurulmuş olan Barış ve Demokrasi Partisi’ne (BDP) katılarak meclis grupları-

nı yeni partinin çatısı altında sürdürdüler. 2007-2011 yıllarını kapsayan 23. Dönem TBMM’de DTP/BDP sürekliliğinde temsil edilen parti grubu bu dört yıla çok çeşitli konularda soru ve araştırma önermeleri, kanun teklifleri, genel kurul konuşmaları, bütçe çalışmaları gibi parlamento faaliyetlerini sığdırdılar. 23. Dönem TBMM’ye verilen toplam 1.109 *araştırma önergesinin* 267’si, yani yüzde 24’ü; 901 *kanun teklifinin* 99’u, yani yüzde 11’i DTP/BDP grubu tarafından verildi. Sahip olduğu sandalye sayısı meclis aritmetiğinde ancak yüzde 4’lük bir dilime karşılık gelen, görece küçük ölçekli DTP gibi bir partinin parlamento düzeyindeki bu performansı kayda değerdir. Tüm bu parlamenter katkıların ilgili oldukları başlıklara bakıldığında karşıtları tarafından “etnik parti” sıfatına sıkıştırılmaya çalışılan DTP/BDP siyasetinin sanılandan çok daha “çoğul temalı bir ajandaya” (*multi-issue agenda*) sahip olduğu görülecektir.

TBMM 23. dönem DTP/BDP grubu milletvekillerinin meclis çalışmalarının tematik istatistikleri bu açıdan oldukça ilginç veriler sunmakta. DTP’li vekillerin verdikleri 267 *araştırma önergesinin* konu başlıklarına göre sayıları şu şekildedir: Ekonomi: 44, çevre: 28, çalışma yaşamı: 22, faili meçhuller: 22, sağlık: 21, insan hakları: 19, eğitim: 18, kadın: 12, demokratikleşme-Kürt sorunu: 17, cezaevleri: 10, çocuklar: 9, üniversiteler: 8, farklı kültürler: 7, basın özgürlüğü: 6, asker intiharları: 6, toplu mezarlar, kayıplar: 5, anadil: 4, engelliler: 4, koruculuk: 3, spor: 2.

DTP’li vekillerin verdikleri kanun tekliflerine baktığımızda da bu parti için “Kürt meselesi dışında politikası olmayan”, “etnik parti” ifadelerinin kullanılmasının temelsizliği teyit ediyor: Çalışma yaşamı-özlük hakları: 20, cezaevleri-tutukluluk-CMK: 14, inanç-düşünce özgürlüğü-TMK: 10, anadil-yer isimleri-Kürdoloji: 10, kadın: 8, TCK’da değişiklik: 7, siyasi partiler-seçim kanunu: 7, eğitim: 7, genel: 5, toplumsal olaylar-polis kanunu: 3, sağlık: 3, askerî kanunlar: 3, faili meçhul-hakikat komisyonu: 2 (Barış ve Demokrasi Partisi Resmî Blogu 2011).⁴

4 BDP Resmi Blogu’nun verdiği bilgiye göre, DTP/BDP grubu milletvekilleri 23. Dönem TBMM Başkanlığı’na demokratikleşme, insan hakları, yargı, eğitim,

DTP'nin, kurucu metinleri, parlamentodaki çabaları ve parti elitlerinin de söylemleri yoluyla *Türkiyelileşme Projesini*⁵ uygulamaya koyarken, kendi tabanının yanı sıra Türkiye genelinde kamusal söylemi de şekillendirerek “anayasal vatandaşlık” tartışmalarını kamuoyu nezdinde canlı tutması önemli bir başarıdır.⁶ Ancak “Türkiyelileşme”yle kastedilen, yalnızca, “Türk” etnisitesine dayalı siyasal rejim ve pratiklerin yerine çokkültürlü (*multicultural*) ve post-ulusal (*post-national*) gibi daha kapsayıcı, yeni yurttaşlık yaklaşımlarının⁷ savunulmasından ibaret değildir. Daha çoğulcu bir vatandaşlık rejiminin önemle altının çizildiği bu makalede, DTP'nin kurucu metinleri ve meclisteki katılımı, parti elitlerinin söylemleriyle sentezlenmektedir. Bunun sonucunda, partinin beş ana düzlem üzerinde hareket eden “yeni” bir siyasal kimliğin habercisi olduğu savunulmaktadır: 1) Yerel/etnik düzlem, 2) Türkiye'yi kapsayacak şekilde ulusal/yurtsever düzlem, 3) Toplumcu/eşitlikçi düzlem, 4) Ekolojist-feminist düzlem, 5) Küresel/evrensel düzlem. Ancak çalışmamızın konusu ve sınırları nedeniyle sadece ilk iki düzleme, yani yerel/etnik ve ulusal/yurtsever düzlemlere değinilecektir. Bahsettiğimiz diğer düzlemleri (toplumcu/eşitlikçi düzlem, ekolojist-feminist düzlem, küresel/evrensel düzlem) ilgilendiren konulara yeri geldikçe kısaca değineceğiz. Bunların her birinin ayrı ayrı önemli oldukları ve parti kimliğinin oluşumundaki etkileri yadsınmamalıdır. Ancak makale-

sağlık, çevre, ekonomi, çalışma yaşamı, kültür gibi çeşitli alanlarda 1.488 yazılı/sözlü soru önergesi vererek yasama denetiminde rol almışlardır.

- 5 Yaptığım mülakatlarda, önde gelen DTP yöneticileri ve milletvekilleri, bahsi geçen DTP politikalarını, “Türkiyelileşme projesi” olarak adlandırmışlardır. Bu proje söyleminin nasıl kurgulandığı konusuna ileride değineceğiz.
- 6 *Demokratik özerklik* adlı ademî merkezîyeti savunan idari yeniden yapılanma modeli, DTP'nin gündem belirleyici söylem üretme başarısına iyi bir örnektir (Demokratik Toplum Partisi Genel Merkezi 2008). 2010 yılı sonunda Demokratik Toplum Kongresi'nin (DTK) yaygın kamusal düzleme taşıdığı, siyaset ve medya dünyasının gündeminde uzun süre yer tutan -halen dahi gündemden düşmemiş olan- demokratik özerklik tartışmalarının temeli DTP'nin 8 Kasım 2007 tarihli 2. Olağanüstü Kongresi'nde *Demokratik Özerklik Projesi*'nin *Siyasi Tutum Belgesi* olarak kabul edilmesine dayanır.
- 7 Bu yaklaşımların tartışıldığı geniş bir literatür mevcuttur: (Kymlicka 1996; Soysal 2000; Tarhanlı ve Kaya 2005; Müller 2007; Vergin 1993).

nin ana odağı Kürtlerin kendi siyasi katılım ve temsil sorunlarına yasal siyaset yoluyla söylemsel bazda geliştirdikleri çözüm perspektifleri olacak. Bu sorunların Kürtleri içeren ancak benzeştirmeyen ve kendilerine “farklılıklarıyla” yaşam hakkı tanıyan bir modelle çözülmesi, sadece Kürtlerin kimlik ve haklarını teslim etmekle kalmayıp Türkiye siyasetinin demokratikleşmesi açısından da kilit bir rol oynayabilir. Çünkü sözü edilen türde modeller “anayasal yurttaşlık” temelinde sadece Kürtlerin değil, farklılığını korumak ve geliştirmek isteyen tüm toplumsal kesimlerin barış içinde ve özgürce birlikte yaşamasının garantisi olmaya adaydır. Kürt sorunu gibi adeta Türkiye’nin demokrasi açığının hacim ve derinliğinin ispatı olan bir meselenin çözümünün sunacağı alternatif bakış yeteneğinin çözüm bekleyen yurttaşlık sorunlarına ve diğer demokrasi tartışmalarına ne denli olumlu bir katkıda bulunacağını kestirmek güç değildir.

Temel bileşenleriyle parti kimliği: “Demokratik, özgürlükçü, eşitlikçi, sol”

DTP tüzüğü, partinin kendini tanımlarken öncelik verdiği prensipleri yansıtmak açısından önemli bir gösterge olarak alınabilir. Partinin adı, merkezi ve ambleminin ardından gelen “Partinin Tanımı” DTP’yi Kürt etnik kimliğine referans vermeden evrenselci bir tavırla tasvir eder:

DTP, demokratik uygarlık çağı değerleri olan özgürlükçü, eşitlikçi, adaletçi, barışçı, çoğulcu, katılımcı, çok kültürlü toplumu zenginlik olarak gören ve yenileşmeyi savunan; insan ve toplum odaklı diyalog ve uzlaşya dayalı, otoriter-merkezi-hiyerarşik siyaset yapma tarzı yerine, demokratik-yerel-yatay işleyişi benimseyen, demokratik iç işleyişi kararlılıkla savunan, barışçıl demokratik siyaseti esas alan, evrensel değerlere sahip çıkan, her türlü ayırimcılığı ve ırkçılığı ret eden, insanlığın özgürleşmesini, cinsler arası eşitlikte gören, bu temelde özgür, demokratik-ekolojik toplumu hedefleyen demokratik özgür-

lk eşitlikçi sol bir kitle partisidir. (Demokratik Toplum Partisi Tzg 2011)

Kürt kimliēine ancak dolaylı bir imayı ierdiēini syleyebileceēimiz “okkltrllk” ifadesi, oēulcu ve “katılımcı demokrasi ilkeleri” ve “ekolojik toplum” gibi ideallerle bizatihi kendi tanımında oēul bir kimliēi önermiştir. Bu okkltrllk vurgusunun alacaēı nihai ekil ise akabinde “yenileme”yi savunan bir zihniyetle izah edilmektedir. Bu da kimliklerin tekil ve deēimez zleri temsil eden sabit kategoriler olarak algılanmasını deēil, yenilemeye, dönüşüme ve oēullamaya açık bir reformculuēu ima ediyor. Bu tanımda DTP, “otoriter-merkezî-hiyerarşik” siyasal örgütlenme yerine “demokratik-yerel-yatay” olanı tercih ettiēini belirtiyor. Bu tercih hem dahili hem de harici meselelerin çözümünde demokratik mekanizmaların harekete geçirilmesini öngörüyor. Asıl vurgu ise barışçıl, demokratik politikalar ve evrensel deēerlere yapılıyordur ki, bu vurgunun dış politika konusunda önemli aērıımlara sahip olduēunu söyleyebiliriz. Sözgelimi irredentizm ya da benzeri saldırgan politikalar bu tanıma göre partinin tercih etmediēi ynelimlerdir. Bunu destekler mahiyette, “evrensel deēerlere” yapılan güçlü vurgu uluslararası hukuka saygının da felsefi temellerini hatırlatmaktadır. Bu deēerler, tanımda açıkça ifade edilme-se de temel insan hak ve hürriyetleri olarak alınabilir. Bu düşünce, her türlü ayrımcılıēın reddedilmesiyle aıklıēa kavuturulmu ve pekitirilmitir.

Parti tanımındaki “yeşil” eēilim, eko-feminist bakış dikkat çekicidir. Cinsiyet eitliēi ve ekolojizmin bizzat parti tanımı içerisinde yer alması partinin bu konulardaki politik duruşunu net bir biçimde göstermektedir. İnsanın zgrlemesi, cinsler arası eitliēin saēlanmasıyla baēlanırken, akabinde “demokratik-ekolojik toplum” bu “eşitlikçi sol kitle partisi”nin hedefi olarak sunulmaktadır. Burada partinin kendisini etnik, bölgesel ya da ulusaldan ziyade bir kitle partisi olarak adlandırdıēı görülüyor. Kitle partisi iddiasının dayandıēı anlayış eşitlikçi, ekolojist, demokratik, sol bir parti nitelemeleriyle betimlenir-

ken, “insanlık” ve “insanın özgürleşmesi” gibi evrenselci referanslara başvuruluyor. Dolayısıyla etnik olan ve olmayan partiler arasında tikel (*particularistic*) ve bütünsel (*holistic*) gibi bir ayırım yapıldığı takdirde, DTP’nin tikel bir yaklaşıma sahip olmadığını söyleyebiliriz. Tikel yapılar tek konuya, yegâne siyaseti gündeme ya da menfaate yönelmiş gruplardır. Baskı ve çıkar grupları, dayanışma örgütleri ve etnik partiler buna örnektir. Bütünsel yapılar ise çoklu gündem maddeleriyle yaşamın farklı yönlerini ele alan, tematik anlamda geniş tabanlı bir siyaseti taşıyan oluşumlardır.⁸ Bu sınıflandırmaya göre etnik olmayan partiler bütüncül gruba girerler.

Yasal Kürt siyasetinin ana aktörü olan DTP, ağırlıklı olarak belirli bir etnik toplumsal taban tarafından desteklense de, bu durum onu kategorik olarak tikel ve bu bağlamda etnik bir parti yapmaya yetmez. Zaman zaman Türkiye ölçeğinde ulusal ve yer yer idealist, evrenselci tutumu, DTP’nin dar anlamda etnik parti olmama, dolayısıyla Türkiyelileşme iddiasında elini güçlendiriyor.

Türkiye-ci, AB yanlısı, Kürt-çü

DTP parti tüzüğü incelendiğinde, partinin oluşturmaya çalıştığı Kürt siyasi kimliğinin 2000’li yıllarda aldığı şekil kabaca şu üç kelimeyle betimlenebilir: Türkiye-ci, AB-ci ve Kürt-çü. Burada tercih ettiğimiz “-ci, -çü” takıları, “temel mesele olarak gündemine almak” bağlamında kullanılmaktadır.⁹ Her ne kadar Kürt meselesi, bahsi geçen bu üç sacayağından biri olsa da

8 Siyasi partiler ile partikülerizm arasındaki ilişki -daha doğrusu- uyumsuzluk için bkz. (Key 1956, 177; Key 1961, 443; Sartori 1976, 25-6; Horowitz 1985, 297). Horowitz, etnik partilerin, farklı toplumsal çıkarlar arasında yapılabilecek arabuluculuğu zorlaştırdığını belirtiyor. Dolayısıyla etnik parti sistemlerine sahip toplumların daha sık çatışmaya yatkınlık göstermelerini bu gerekçeyle açıklıyor (1985, 298).

9 Bu makaleye temel teşkil eden İngilizce yüksek lisans tezinde bu ifadeler “pro-Turkey”, “pro-EU”, “pro-Kurdish” şeklinde geçiyor. Türkçeye, “Türkiye yanlısı”, “AB yanlısı”, “Kürt yanlısı” şeklinde de çevrilebilecek bu sözcükler, aslında adı geçen kavramların esas gündem maddeleri olarak parti kimliğini özetlemeye yardımcı oldukları için kullanılmıştır.

etnik kimliğin ifade edilmesi daha geniş hedeflere ulaşma yolunda bir aşama olarak görülmektedir. Bu hedeflerin başında Türkiye'nin demokratikleşmesi ve her yönüyle yeniden yapılandırılması gelmektedir:

DTP; Türkiye'nin,¹⁰ hukuki, siyasi, idari, sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer bütün alanlarda kapsamlı demokratik reformlarla yeniden yapılandırılmasını ve bu sürecin etkin ve kalıcı kılınabilmesi için toplumsal barışın sağlanmasını acil bir ihtiyaç olarak tespit eder. (Demokratik Toplum Partisi Tüzüğü 2011, "Partinin Tanımı")

Tüzükten alınan yukarıdaki bölüm, "partinin amacı" olarak sunulan kısmın ilk cümlesidir. DTP'nin amacı ilkin ve öncelikli olarak, ulusal ölçeğe, Türkiye'ye yönelik önerilerle tarif edilmiştir. Dolayısıyla sorun çözme stratejileri üretirken bu esasa bağlı kalması, DTP'nin salt etnik bir parti olduğu savını zayıflatmaktadır. Türkiye'nin yasal bir siyasi partisi olarak DTP'nin "Türkiye'nin, hukuki, siyasi, idari, sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer bütün alanlarda kapsamlı demokratik reformlarla yeniden yapılandırılmasını..." ifadelerinde, açıkça Türkiye ölçeğinde kapsayıcı bir söylemi benimsediği görülüyor. Tüzük, böyle bir reform süreci için acil bir toplumsal barış önerisinde bulunurken, toplumun geniş kesimlerini ve çeşitli grupları kapsamaya çalışıyor. Bunu yaparken de emeğe öncelik vererek, siyasi yelpazenin soluna daha yakın durduğunu gösteriyor:

... halkın demokratik iradesine dayalı, etnisite, sınıf, cins ayrımı yapmadan, başta emeğiyle geçinen tüm toplumsal kesimler olmak üzere, kadın, gençlik ve farklı inanç gruplarının ortak mücadele örgütü olarak, kuruluşu ve işleyişiyle özgürlükçü demokratik siyasal mücadelesini kurumsallaştırarak yürütür. (Demokratik Toplum Partisi Tüzüğü 2011, "Partinin Amacı", a bendi)

DTP tüzüğünün önemli bir özelliği de Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik perspektifini "parti tanımı" içerisine yerleştirme-

10 Vurgu bana ait.

sidir. AB üyeliğine verilen bu önem Birlik'e bakış açısının halkların bütünleşmesi yönünde olmasındandır. Tüzük, partinin Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini desteklediğini net bir biçimde belirtirken, Avrupa Birliği'ni “*salt bir devletler topluluğu değil, aynı zamanda bir halklar topluluğu...*” şeklinde tanımlamaya özen göstermiştir (2011, “Partinin Amacı”, b bendi). Bu tanımlamanın yol açabileceği iki çağrışım söz konusudur: Bunlardan biri AB'nin ulus-üstü yönüne yapılan vurgudur. Bu vurgu, Avrupa bütünleşmesini mutlak egemen ulus-devletlerin hükümetleri aracılığıyla meydana getirdikleri, bu bütünleşmenin bir menfaatler birliğinden ibaret olduğu fikrine karşı çıkan ulus-üstü AB entegrasyon teorisiyle özdeşleşmiştir.¹¹ Bu durum DTP'nin makro açıdan konumlanmasıyla ilgili önemli sinyaller vermektedir. Dayanak noktasını “halk”lardan yani yerelden (etnisite) alarak, siyasi birliktelik yoluyla (vatan/yurt) *ulusalla* bütünleşip, *evrensele* (ulus-üstü/ötesi) ulaşılmasını mümkün kılma potansiyeli itibarıyla Türkiye'nin AB'ye katılımı temel gündem olarak sahiplenilmektedir.

Tüzüğün AB'ye yönelik devletler topluluğundan ziyade “halklar topluluğu” tanımlamasının bir diğer çağrışımı da her bir ulus devletin, varsayıldığı üzere yeknesak bir tek kimliği ve duruşu temsil etmediği, çeşitli halkların ve kesimlerin farklı taleplerini de barındırması gereken bir yapı olduğudur. DTP'li siyasilerin ve genel olarak Kürt siyasi geleneğinin sıkça kullandığı “halkların kardeşliği” söylemi, tanınma ve kimlik politikalarını “Kürt halkı”nın varlığının savunulmasına dayandırmaktadır. Dolayısıyla etnik olanın kabulü, ulusal olanla çatışmak yerine ulus-üstü Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde ele alınarak meşru bir düzleme ve ulaşılması daha mümkün bir stratejiye kavuşturulmuştur. Tam da bu noktada Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olması savunulmakta ve hatta üyelik sürecinin takipçisi olunduğu mesajı DTP tüzüğünde güçlü bir biçimde verilmektedir (2011, “Partinin Amacı”, b bendi).¹²

11 Avrupa Birliği'nin ulus-üstü (*supra-national*) yapısı hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz. Canbolat 2011.

12 “...Türkiye'nin AB sürecinin gerektirdiği reform ve düzenlemelerin hayata ge-

Avrupa Birliği'ne üyelik şartları arasında önemli bir yere sahip olan Kopenhag Siyasi Kriterleri, aday ülkeleri ulusal azınlıklarının dil ve kültürlerini koruma ve geliştirmelerine imkân sağlamaya zorlamaktadır. Etnik olanın yaşatılmasını evrensel değerlere atıfla sağlamaya çalışan bir ulus-üstü bölgesel yapıya, yani AB'ye katılımın DTP tarafından önemle savunulması parti kimliği açısından gerçekten anlamlıdır. Yerelin evrenselle bulunduğu noktada kendi varlığını garantiye aldığı ve bu vesileyle ulusalla da barışıp bütünleştiği bu üçlü düzlem, DTP'nin temsil ettiği Kürt siyasi kimliğinin yeni rengini yansıtmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin AB üyeliğinin arzu edilmesi, Kürtleri Türkiye'yle bütünleştirirken, Türkiye'yi ve beraberinde Kürtleri evrensel insan hakları değerlerine ev sahipliği yapan AB ile bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla genellikle etnik partiler kategorisinde mütalaa edilen DTP'nin, Türkiye'nin yarım asrı aşkın bir süredir "milli davası" olarak algılanagelmiş AB üyeliğini şiddetle savunması bir çelişki değil, tersine Türkiye'nin "ulusal" bütünleşmesi açısından önemli kazanımlara imkân sağlayabilecek bir duruştur. Parti tüzüğü, AB üyeliğinden yana tavrını açıkça belirttikten sonra bu konuda nasıl bir yol izleneceğini "[DTP] bu [AB üyelik] sürecin toplumun en geniş çıkarlarına hizmet etmesi için başlamış bulunan müzakere sürecine aktif katılımı öngörecektir girişimlerde bulunur" sözleriyle açıklar (2011, "Partinin Amacı", b bendi). Bu ifadeyle, salt kendi seçmen tabanının çoğunluğunu oluşturan Kürtlerin değil, *toplumun* en geniş çıkarları vurgulanmaktadır. DTP'nin salt etnik bir parti tanımına sığdırılmasının güçlüğü, bu yaklaşımın parti tüzüğünün ruhuna yansımış olmasında ve sıklıkla kendini kapsayıcı bir söylemle göstermesindedir. Toplum ifadesiyle tüm Türkiye toplumunun kastedildiği metnin bağlamından kolayca anlaşılabileceği gibi yer yer bu kapsayıcılık açıkça dillendirilmektedir. Sözünu ettiğimiz tüm bu kavramsal konumlanış, pratikte de karşılık bulmaktadır. TBMM çalışmalarında-

çirilmesinin takipçisi olmak ve bu sürecin toplumun en geniş çıkarlarına hizmet etmesi için başlamış bulunan müzakere sürecine aktif katılımı öngörecektir girişimlerde bulunur..."

ki katkılarının yanında, Meclis'te temsil edilen en küçük siyasi parti olan DTP'nin (ve ardılı olan BDP'nin) Türkiye'de görev yapan AB ülkelerinin diplomatlarına yönelik toplu davetler, buluşmalar, görüşmeler düzenlemesi; AB'nin merkezi Brüksel'de temsilcilik açması bu pratiklerden bazılarıdır.

Tüm bu kapsayıcı dile rağmen, DTP'nin etnik bir duyarlılığı temsil ettiği gerçeği de gözden kaçırılmamalıdır. Bu gerçeğin, nihayetinde sadece Kürtleri değil birbirinden farklı birçok kesimi de ilgilendiren “eşit vatandaşlık” ilke ve pratiklerinin, Türkiye'de uzun süre etkin olamaması sonucu, Kürt sorununun taşıyıcısı haline gelen Kürt siyasetinin, kendi kimliksel varoluşunu güvence altına almaya çalışan bir ruh halinin ürünü olduğunu söyleyebiliriz (Vali 2005, 8, 134). Bu ruh hali 2000'ler Türkiye'si'ne gelindiğinde daha bütünleşme yanlısı bir duruşa sahip olsa da bakışındaki etnik tonun zaman zaman baskın çıkması yadırganmamalıdır. DTP tüzüğü'nün partinin amacını tanımlarken ifade ettiği üçüncü cümle buna iyi bir örnektir: “Türkiye Cumhuriyetinin Türkler, Kürtler ve diğer etnik gruplar tarafından kurulduğunu ve kardeşliğin temelini tarihin derinliklerinde yattığını beyan eder.” (2011, “Partinin Amacı”, c bendi) Bu önerme Kürtlerin, Türkiye toplumuyla ilişkisi açısından bütünleşmeciyken, kapsayıcılık açısından ise problemli görünmektedir. “Kürtler, Türkler ve diğer etnik gruplar” tabiri ile tekçi zihniyetin ürünü olan “Türkler eşittir vatandaşlar” yaklaşımına karşı sadece Türkler ve Kürtlerin tanındığı bir vatandaşlığı çağrıştıran bir ifade olan “Kürtler, Türkler ve diğerleri” benimsenmiştir. Aslında, DTP'nin kurumsal metinlerine ve siyasi elitlerinin söylemlerine bakıldığında, diğer etnik unsurlara karşı ayrımcılık içinde olduklarını söylemek mümkün değil. Dolayısıyla metinlerde bunun gibi ötekileştirme çağrışımı yapabilecek tabirlere rastlanması, “öteki”ni tanımayı reddetmeyi değil, “kendini” siyasetini doğuran etnik yok sayılma düzeyinin izlerini taşıyan ve zaman zaman su yüzüne çıkan Kürt sorununun çözümünün öncelenmesinin hedeflendiği bir ruh halini yansıtmaktadır. Kürt kimliğinin tanınması siyasetinin vurgulandığı bu bakış ile “... [DTP] Kürt sorununun çözümünü

ortak vatanda özgür birliktelikte ve Demokratik Cumhuriyet-te görür” ifadesinde de vücut bulan gönüllü bütünleşme politikasında ısrar edilmekte ve bu yaklaşım partinin amaçlarından biri olarak sunulmaktadır (2011, “Partinin Amacı”, c bendi).

DTP tüzüğünün partinin amacına yönelik takip eden maddesinde, evrensel hukuk ve demokrasi değerleri olarak ifade edilen “barış, özgürlük, eşitlik, değişim, çoğulculuk ve katılımcılığa dayalı” yeni bir anayasa talebi gelmektedir. Bu uzunca tanımda betimlenen yeni anayasa ihtiyacının ardından ise “... ihtiyaçlara dayalı yaygın örgütlü sivil toplumu, demokratik siyaseti, herkesin kendi kimlik özelliklerini geliştirebileceği” bir toplumsal yapı savunulmaktadır (2011, “Partinin Amacı”, d bendi). Görüldüğü gibi, kimlik meselesi bu kez yeni bir anayasada yer alması beklenen temel unsurlardan olarak bir kez daha vurgulanıyor. Dolayısıyla DTP yeni anayasayı kimliklerin korunma ve geliştirilmelerini mümkün kılacak bir ortamın tesisi için güvence olarak mütalaa etmektedir. Bu bağlamda “anadilinde eğitim hakkı” da partinin amaçları arasında yer bulacak kadar önem kazanıyor: “... Herkese ayrımsız, anadilinde eğitim ve öğretim hakkının sağlanması, basım, düşün, kültür-sanat ve diğer alanlarda özgürlükçü ve demokratik anlayışın yerleşmesi için mücadele eder” (2011, “Partinin Amacı”, e bendi). Bu noktada parti dar ve dışlayıcı bir kimlik politikası yerine “herkes” ifadesini kullanarak daha çoğulcu, demokratik ve içerici bir dil kullanıyor. Bu talebi grup hakları terminolojisi yerine, medyadan sanata hayatın her alanında ifade özgürlüğünün sağlanmasıyla tamamlar.

Tüzüğün amaç bölümünün sonraki iki maddesi toplumsal cinsiyet meselesini ele almaktadır. Kadına yönelik her türlü ayrımcılık ve şiddet, sonraki maddede net biçimde kınanmaktadır. Şiddetin kınanması daha ileri götürülerek şu şekilde ifade edilmektedir: “Cinsiyet özgürlüğünü sağlamanın demokratik toplum hedefine ulaşmada belirleyici bir etken olduğundan hareketle, cinsiyet özgürlüğü önündeki bütün engellerin ortadan kaldırılması için başta kadınların öz iradesine dayalı olarak gelişecek kadın örgütlülüğünü yaratarak, kararlılıkla mücadele

eder.” (2011, “Partinin Amacı”, g bendi)

DTP parti tüzüğü'nün, cinsiyet eşitsizliğiyle mücadeleyi parti amaçları arasına yerleştirecek denli önemsemesi DTP'nin TBMM grubunun kompozisyonuyla büyük uyumluluk göstermektedir. 2007 yılından kapatıldığı 2009 yılına kadar DTP'yi TBMM'de temsil eden 21 milletvekilinin 8'i kadındır. Aynı dönemde mecliste grubu bulunan diğer siyasi partilerle karşılaştırıldığında DTP, yüzde 40'ı bulan kadın milletvekili oranıyla TBMM'de kadın temsiline öncü bir konuma kavuşmuştur (Gözlem Gazetesi 2011; Resmi Gazete 2011).¹³ Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de toplumun yarısının kadınlardan oluştuğu göz önüne alındığında, “Türkiyelileşme” meselesinin cinsiyetler arası eşitlik sorununu çözmeden mümkün olamayacağı ileri sürülebilir. Bu açıdan partinin, kadın siyaseti ve temsili yönünden, etnik olarak algılanmayan “Türkiye partileri” için nevi şahsına münhasır bir model olma potansiyeline sahip olduğunu söylemek zor olmayacaktır.¹⁴ Cinslerarası eşitsizliği sorunsallaştıran ve daha eşitlikçi bir perspektif geliştiren yasal Kürt siyasetinin, bunu geleneksel ilişkilerin ataerkil zihniyeti beslediği ve tahkim ettiği Kürt coğrafyasında başarabilmiş olması ayrıca incelenmeye değer bir mevzudur.¹⁵

Çoklu düzlemde Türkiyelileşme ve parti kimliği

Bu bölümde, daha önce TBMM Bütçe Kanunu tartışmaları,

- 13 23. Dönem'de, TBMM genelinde kadın milletvekili oranı %9'dur. DTP grubu %38 ile Meclis ortalamasının 4 kat üzerinde seyreden bir kadın temsili sağlamışken; AK Parti'de bu oran %9, CHP'de %8, MHP'de ise sadece %2'dir.
- 14 Kürt hareketinin, özellikle DTP'nin politika sahnesine çıkmasıyla, kadınların siyasette yaygın yer edinebilmesi, Türkiye siyasetine de getirilmiş bir açılım olarak değerlendirilebilir. DTP'yi var eden 5 politik düzlemde biri olan *ekolojist/feminist* düzlem, bu açıdan önem taşımaktadır. Kürt hareketinde kadın sorununun ayrıntılı bir analizi için bkz. Çağlayan 2007.
- 15 Toplumsal kodları, özellikle son yirmi-otuz yıla kadar, büyük oranda, ağa, şeyh, devlet üçgeninde şekillenmiş bir halk olan Kürtlerde kadınların siyasette yer almasının, geleneksel yapılarla keskin bir çatışma yaşaması beklenirken, bunun nispeten yumuşak bir geçişle sağlandığını söyleyebiliriz. Kürt coğrafyasının toplumsal, siyasi, dinî, kültürel dinamikleri üzerine yapılmış temel antropolojik çalışma için bkz. Bruinessen 2010.

DTP Tüzüğü gibi resmî metinler ve parti elitlerinin söylemlerinin incelenmesiyle elde ettiğimizi belirttiğimiz, DTP'nin üzerinde varlığını sürdürdüğü temel politika düzlemlerine göz atarken, diğer yandan partinin taban örgütü ve seçmeninin bu düzlemlere dair düşüncelerinin ağırlık noktalarını yansıtmaya çalışacağız.

2007 yılı genel seçimlerinde desteklediği bağımsız adayların meclise girip ardından partiye katılmaları yoluyla %10 seçim barajı engelini anlamsız hale getirmeyi başaran DTP, kısa bir süre sonra geçmiş yılın gözden geçirildiği ve sonraki yılın bütçesinin oluşturulduğu Bütçe Kanunu görüşmelerinin hemen hepsine temsilcileriyle katılmıştır.¹⁶ Bu görüşmeler salt bir kamu maliyesi tasarımı olmaktan öte farklı konularda, sorun ve imkânların tartışıldığı mecralar olarak karşımıza çıkmakta. Milli Eğitim'den Sağlık'a, İçişleri'nden Dışişleri'ne kadar bütün bakanlıkların yanında Cumhurbaşkanlığı, TBMM, Diyanet İşleri Başkanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Türkiye İstatistik Kurumu gibi çok çeşitli sahalarda faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşlarının bütçesinin nasıl olması gerektiğinin tartışıldığı oturumlar aynı zamanda adı geçen kurumları ilgilendiren siyasi, sosyal, kültürel meselelerin, hükümet ve muhalefet partilerinin temsilcileri tarafından hararetle masaya yatırıldığı bir devlet ve hükümet eleştirisi olarak işlev görmüştür.

TBMM bütçe tartışmaları, Meclis'te grubu bulunan partilerin tüm Türkiye'yi ilgilendiren birey, toplum, devlet ilişkileri; ekonomi, hukuk ve siyaset meselelerine dair görüşlerini ve yaklaşımlarını yansıtan verileri içermeleri nedeniyle çalışmamızın

16 2008 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı ile 2006 Mali Yılı Genel ve Katma Bütçe Kesinhesap Kanunu Tasarıları, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından 30 Ekim-22 Kasım 2007 tarihleri arasında 18 iş günü açılan oturumlarda tartışılmış ve kabul edilmiştir. Bu 18 günün 15'inde komisyon üyesi bulunduran DTP'nin temsilci gönderemediği günlerde Milli Savunma, Milli Eğitim Bakanlıkları; TBMM, Cumhurbaşkanlığı gibi kilit kurumların yanında bazı müsteşarlık ve müdürlüklerin bütçeleri tartışılmıştır. DTP'nin doğrudan adı geçen kurumların bütçeleri üzerinde yürütülen tartışmalarda bulunamaması, bütçe yapımı esnasında bu kurumlarla alakalı düşüncelerini derli toplu biçimde görmemizi engellese de katıldıkları 15 günlük çalışma döneminde bahsi geçen kurumları da ilgilendiren birtakım tartışmalarda yer almışlardır.

ele aldığı “Türkiyelileşme” meselesini anlamaya katkı sunmaktadır. Bahsi geçen bütçe çalışmalarının yanında, parti tüzüğü ve parti elitlerinin söylemleri bir arada incelendiğinde DTP’nin tüm Türkiye’yi kapsayacak politikalarla “Türkiyelileşme” yönünde belirginleşen bir siyasi dili hedeflediği fark edilecektir.

Yerel/etnik düzlem

Kürt etnikliğinde ifadesini bulan yerellik DTP siyasetinin beş temel düzleminden en önemlisidir. Bu düzlem, Türk siyaseti aktörlerince partinin Türkiyelileş(e)memesine gerekçe olarak gösterilen ve en çok sorunsallaştırılanıdır. Ancak partinin demokrasi teorisi açısından en anlamlı ve işlevsel olduğu düzlemin de bizzat yerel/etnik düzlem olması son derece ironiktir. Tarihi, kültürel ve coğrafi bağlamda Kürdistan olarak algılanagelmış¹⁷ modern Türk ulus-devletinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde (İnalcık 2011; Çakar vd. 2010) büyük bir temsil gücüne ve kitlesel politizasyon yeteneğine 20 yıl kadar kısa bir zaman diliminde kavuşmuş olan Kürt siyasetinin en çok yerel/etnik düzlemde muktedir olması ve parti siyasetinin de büyük oranda bu düzlemin rengine bürünmesi doğaldır. Kürt varlığının devlet tarafından başından beri inkârının doğurduğu çatış-

17 Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Fransa Kralı’na 14 Ocak 1526’da yazdığı mektupta hükmettiği topraklar arasında “Kürdistan” ifadesini de kullanır. (İnalcık 2011, 151). Daha eski kaynaklarda da Kürdistan’a rastlıyoruz. bkz. Çakar vd. 2010, 30-31): “Kaşgarlı Mahmut 1074’te yaptığı haritada farklı devletlerin sınırları içinde kalan bu coğrafyayı Arapça “Erdü’l- Ekrad (Kürtlerin Memleketi)” olarak adlandırmıştır. Bu coğrafya için Selçuklular ve Osmanlılar döneminde ‘Kürdistan’ adının kullanıldığını biliyoruz. Tarihçi ve dilbilimci Şemseddin Sami (1850-1904) tarafından kaleme alınan ve Osmanlı döneminden günümüze kalan önemli belgelerden biri olan Kamus-ül A’lam adlı ansiklopedik eserin ‘Kürdistan’ maddesinde bu bölgenin sınırları şu şekilde tanımlanmıştır: ‘Urmiye ve Van göllerinin sahillerinden Dicle’ye kadar uzayıp kuzeybatıya doğru Dicle mecrasının sınırlarını takip ederek Fırat’ı meydana getiren Karasu mecrasına, oradan kuzeye doğru Aras havzasını, Fırat ve Dicle havzasından ayıran sınıra kadar ulaşır. Bunun dışında, İran’da Kürdistan adıyla bilinen eyaletle Azerbaycan eyaletinin yarısı da Kürdistan’dır. Bu cihetle Kürdistan, kuzeydoğuda Azerbaycan, doğuda Irak-ı Acem, güneyde Loristan ve Irak-ı Arap, güneybatıda Cezire, kuzeybatı tarafında ise Anadolu ile komşudur.”

ma ortamının kalbinde, yani Kürt coğrafyasında yasal siyasete geçişin taşıyıcı unsurlarından olmaları, Kürt siyasi partilerinin yerel/etnik yanının kaçınılmaz olarak merkezde olmasına sebebiyet vermiştir. Burada mesele DTP'nin etnik bir parti olup olmadığı değil, kendisini ortaya çıkaran çekirdek olarak adlandırılabilir "yerel/etnik" düzlemin kendilerince nasıl tanımlandığı, ne şekilde ve nasıl bir yöne doğru evrildiğidir. Üstelik etnik tanımlanma ve kimliklenme mevcut geniş siyasi topluluktan (*polity*) her durumda kopuş ve parçalanmaya yol açmabileceği gibi bu etnikliğin ifade edil(e)mediği ya da tanımlanmadığı durumların siyasi ve/veya toplumsal bütünleşmeyle sonuçlanacağı kesin değildir; hatta tersi durumlar daha sık karşımıza çıkmaktadır (Horowitz 1985, 303-4; Lipset 1964, 35).¹⁸

TBMM bütçe tartışmalarında söz alan DTP'li milletvekillerinin Kürt etnik kimliğinin muhafazası konusundaki hassasiyetleri, genellikle tarihsel süreçte de atıfta bulunulmak suretiyle çeşitli uyarı ve önlemlerin önerilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesinden ziyade icraatlarının ve devlet politikalarının tartışıldığı oturumlardan birinde Diyarbakır milletvekili Gültan Kışanak¹⁹ şu tespitlerde bulunur:

Artık insanları tek tip, tek model, tek kültür, tek dil olarak tanımlamamızın doğru da olmadığını, gerçekçi de olmadığını bugün görüyoruz. Yani çok açık, net bir şekilde bazı akademisyenlerin de, siyaset bilimcilerin de, sosyologların da söy-

18 Yerleşik Avrupa demokrasilerinde etnik, dinî, kültürel azınlıkların hak ve statülerinin tanınması bu ülkelerin bölünmelerine ya da toplum düzeyinde etnik, kültürel ekseninde çok keskin ayrışmalarına neden olmamıştır; İsveç, Avusturya, İtalya, İspanya, Fransa, İngiltere gibi... Azınlıkların kolektif olarak tanınması, siyasi statüleri sahip olmaları bir yana temel insani haklarının dahi verilmediği Asya ve Afrika ülkelerinin ise arzu ettiklerinin aksine iç savaşlara kadar giden derin hatlarla bölünmüş toplumsal ve siyasal faylarla ayakta durma mücadelesi veren sorunlu rejimler olduklarını unutmamak gerekir.

19 DTP Diyarbakır milletvekilliği yapan Gültan Kışanak, partisinin 2009 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından, devamı niteliğinde faaliyet gösterecek yeni yasal Kürt siyaseti partisi Barış ve Demokrasi Partisi'nin (BDP) eşbaşkanlığını Selahattin Demirtaş'la beraber bir yılı aşkın süreyle yürütmüştür. 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri'nde BDP'nin seçim barajı problemini aşıp TBMM'de temsil edilebilmek amacıyla desteklediği Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloğu üyesi olarak Siirt milletvekili seçilmiştir.

lediği, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bir süre sonra geliştirilen politikalarla aslında bir tekleştirme politikasının, bir asimilasyon politikasının gündemde olduğunu, bunun da bazı küçük nüfusları eritmeye yettiğini ama Kürtler gibi çok büyük bir nüfusu eritmeye yeten bir politika olmadığını, doğru olmadığı gibi gerçekçi olmadığını da bugün yaşadığımız sorunlarla görüyoruz (TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu 2008 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı ile 2006 Mali Yılı Genel ve Katma Bütçe Kesinhesap Kanunu Tasarıları Görüşme Tutanakları 2009).

Türkiye'de Kürt sorununun, vatandaşlık ve kimlik haklarının çiğnenmesine yol açan “tekleştirme” ve “asimilasyon” politikalarının sonucu ortaya çıktığını belirten Kışanak'ın eleştirileri, erken Cumhuriyet döneminin ulus-devlet inşası süreciyle sınırlı değildir. DTP'li vekilin Kürtlerin son dönemlerde özellikle siyasi faaliyet alanlarında anadillerine getirilen sınırlar ve engellemelere dikkat çekmesi tekleştirici ya da en iyi ihtimalle benzeştirici devlet politikalarının süreklilik arz ettiğini düşündürmektedir:

Bu ülkede, Kürt olan insanlar politika yapmak istediklerinde Siyasi Partiler Kanunu'ndaki yasaklar nedeniyle Kürtçeyi propaganda dili olarak kullanamamaktadırlar ve bu konuda sadece ve sadece seçim mitinglerinde seçmenine Kürtçe merhaba dediği için yargılanan ve ceza alan onlarca politikacı vardır. Hatta ve hatta geçen DTP'den bir önceki partinin kapatılma gerekçelerinden birisi de, bastırıldığı broşürde Türk alfabesinde yer almayan w harfinin yer almasıdır. Yani bu kadar katı yasaklar söz konusudur (TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Görüşme Tutanakları 2009).

DTP eşbaşkanlığı görevinde bulunmuş ve partinin kapatıldığı mahkeme kararıyla siyasi yasaklı hale gelmiş Mardin Milletvekili Ahmet Türk, kendisiyle yaptığım mülakatta Kürt sorununa neden olan katı ulus-devlet ideolojisinin eleştirisini, erken Cumhuriyet döneminden bugüne uzanan bir yelpazede

seçkin ve statükocu zihniyetle açıklamaktadır:

Statükocu anlayış ve cumhuriyeti kuran seçkin ve elit [sic] kesimler kendilerini cumhuriyetin sahibi olarak gördükleri için “Cumhuriyeti biz yarattık, cumhuriyetin sahibi biziz; biz koruyacağız” mantığıyla hep farklı kimlikleri, kültürleri bir tehlikeye saymış. Özellikle Ortadoğu’da 40 milyon nüfusa sahip Kürt halkını potansiyel tehlike gördüklerinden sürekli milliyetçi söylemlerle kendi toplumlarını belli bir noktada tutmaya çalışıyorlar ve bizim hak ve özgürlük taleplerimiz karşısında set oluşturmalarını istiyorlar.²⁰

Gültan Kışanak’ın bütçe tartışmalarında Kürtlerin hak taleplerinden bahsettiği esnada Bulgaristan vatandaşı Türklerle, Türkiye vatandaşı Kürtler arasında kurduğu paralellik ilginç bir dile sahne olmuştur:

Bunun [Kürtçenin kullanımına dair kısıtlamaların] kaldırılmasını talep etmekle, Bulgaristan’daki Türk soydaşlarımızın, *Türk kardeşlerimizin* talepleri arasında gerçekten birebir bir paralellik vardır. Ayrıca şu anda okulda yabancı dil kategorisinde de olsa Türkçenin okutulduğunu öğreniyoruz. Ama bugün Türkiye’de bu konuyu tartışmaya kalkıştığımız anda bile yani gerçekten siyasi etiğe bile sığmayacak üsluplarda tartışmalarla, ihanetle suçlanma noktasına kadar giden, bu konuda tartışmanın önünü kesmeye dair bile bir yaklaşım söz konusudur (TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Görüşme Tutanaqları 2009).

Soy ve köken bağına referansta bulunan Türk milliyetçisi söylemin DTP’li bir vekil tarafından kullanılmasını elbette araçsal, işlevsel bir taktik olarak görmek gerekir. “Türk” milli kimliğinden saptıkları sebebiyle ayrıştırıcı oldukları suçlamasıyla sıkça karşı karşıya gelen Kürt siyasetçilerinden birinin Kürtlerin haklarını milliyetçi tezlerle reddeden siyasetçilere, onların anlam dünyasına ait kelimelerle karşılık vermesi tak-

20 DTP Eşgenelbaşkanı, Mardin Milletvekili Ahmet Türk’le mülakat, Ankara, 18 Nisan 2010.

tiksel gözükmetedir. “Rakibini kendi silahıyla vurmak” deyiminde ifadesini bulan bu tutum, Bulgaristanlı Türk “soydaşlarının” haklarını hararetle savunanların, Türkiyeli Kürtlerin benzer hak taleplerinde bulunmalarına karşı çıkmalarını engellemeye yöneliktir. Öte yandan bu adımın geçici bir taktikten ibaret olduğu da sorgulanabilir. Tutarlı bir politika olarak azınlık haklarının, uluslararası tecrübelere referansla savunulması, DTP siyasetinin takip ettiği yollardan biri olarak çokça karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde DTP Eşgenelbaşkanı olduğu sırada Nurettin Demirtaş da, Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları insan hakları sorunlarını Türkiye kamuoyunun dikkatine sunmuş (Milliyet 2007) ve bahsi geçen bu paralellik algısının oluşmasına katkı sağlamıştı (Civaoğlu 2007).

DTP’nin etnik karakterine dışarıdan yapılan vurgunun gerçeklikten tamamen kopuk olduğunu söylememiz mümkün değildir. Özellikle taban siyasetinin anlamlı ve ikna edici olabilmesi açısından, etnik ton her daim DTP kitleselleşmesinde bulunmuştur. Ancak bu etnik hassasiyetin yerellekle alakalı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Partinin sert eleştirilere maruz kalmasına sebep olan “Demokratik Özerklik Projesi” kamuoyunda Kürt duyarlılığıyla eş, hatta bazı kesimlerce, Kürt ayrılıkçılığına giden yolda bir aşama olarak algılanan tartışmalı bir politikadır. Demokratik Özerklik Projesi metni, 8 Kasım 2007 tarihinde toplanan DTP İkinci Olağanüstü Kongresi’nde “Siyasi Tutum Belgesi” olarak kabul edilmiştir. Aradan dört yıl kadar geçmesine rağmen 2011 genel seçimlerine kadar gündemde kalmıştır. Belgede demokratik özerklik projesi şu şekilde tarif edilmektedir:

“Demokratik Özerklik Projesi” Türkiye’nin bütün siyasi ve idari yapılanmasını kapsayan, etnik kökeni dikkate alarak değil, coğrafi yakınlığı, belki ekonomik entegrasyonu, belki ulaşım kapasitesini, farklı etkenleri göz önünde bulundurarak Türkiye’nin yirmi ya da yirmi beş bölgeye ayrılmasını, şu anda seksen bir il üzerinden yürütülen idari yapılanmanın demokratik bir katılımcılığa fırsat vermediğini, daha çok merkezî hü-

kümeti güçlendirdiğini, yerindenlik ilkesine uymadığını bunun ortadan kaldırılmasını ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesini esas alan bir projedir. Asla ve asla partimiz etnik kökene dayalı, bölgesel bir özerklik talebinde bulunmamıştır. Böyle bir şeyi siyasi talep olarak da gündeme getirmemiştir (Milliyet 2007).

TBMM bütçe oturumlarında da DTP'nin Kürtçe dil hakları ve demokratik özerklik gibi politikaları olumsuz eleştirilere maruz kalınca DTP milletvekili Kışanak, “bu ülkede de [Türkiye], ben kendi partim adına ve kendi adıma biz, özerk bir Kürt bölgesi savunmuyoruz, istemiyoruz, bunun doğru olduğunu da düşünmüyoruz” diyerek konuya açıklık getirmiştir (TBMM Tutanakları 2009). Partinin, adına “demokratik özerklik” dediği ve takip eden süreçte de görüleceği üzere inşa olmaya devam eden bu modelin, Türk ve Kürtlerden oluşan etnik temelli federatif bir yapıyı değil –kendi ifadesiyle– “demokratik cumhuriyet”i öngördüğü anlaşılıyor:

Kongremiz, ülke bütünlüğü içinde halkın yerelde söz ve karar sahibi olmasını sağlayacak ve tüm farklılıkların kendini özgürce ifade edebileceği düzeyde özerklik kazanması temeline dayanan modelin çağdaş kavramlaştırılışını “demokratik özerklik” biçiminde tanımlamaktadır. Demokratik öz yönetim anlamına gelen demokratik özerklik, Demokratik Cumhuriyet'in içinin doldurulmasıdır. (Rastbini Blog 2008)

Demokratik özerklik bağlamında DTP'nin –kabaca söylemek gerekirse– Türkiye'nin idari yapısının ademî merkezîleşmesini kastettiği savunulabilir. Burada ulusal bütünlüğün korunacağı ima edilmekle birlikte çokkültürcü siyasi ve toplumsal yenden yapılanma önerilmektedir. Öte yandan DTP'nin “yerel, “kültürel” ya da bu haliyle “etnik” olanla kurduğu güçlü ilişkinin bir tezahürü olarak adı geçen unsurların sembollerine güçlü bir vurgu yaptığını da görmekteyiz. Demokratik Özerklik Projesi'nde yer alan bazı öneriler bunu net bir biçimde resmetmektedir:

[Demokratik Özerklik] salt “Etnik” ve “Toprak” temelli özerklik anlayışı yerine kültürel farklılıkların özgürce ifade edildiği bölgesel ve yerel bir yapılanmayı savunur. “Bayrak” ve “Resmî Dil” tüm “Türkiye Ulusu” için geçerli olmakla birlikte her bölge ve özerk birimin kendi renkleri ve sembolleriyle demokratik öz yönetimini oluşturmamasını öngörür. (Demokratik Toplum Partisi Genel Merkezi 2008, 9)²¹

Demokratik Toplum Partisi, her ne kadar resmî metinlerinde Demokratik Özerklik Projesi’nde de görüldüğü üzere, yerel ve etnik olana gösterdiği “özel” ilgiyi ve hassasiyeti, Kürt etnisitesi özelinden çıkarıp Türkiye’yi oluşturan tüm bölgelere ve toplumsal kesimlere yöneltiyor olsa da bu çaba, Türkiye kamuoyunda, özellikle görsel medya gibi popüler platformlarda partinin fazlasıyla Kürt etnikliği merkezli olarak algılanmasına engel olamamıştır. DTP’nin önde gelen siyasetçileriyle görüştüğümüzde parti siyasetlerinin etnosantrik hatta Kürt ulusalcısı olarak görülmesinden rahatsızlık duyduklarını görüyoruz. Milliyetçilik fikrinin olumsuzlanarak, temelden reddedildiği bu yaklaşımın sahiplerinin, etnik duyarlılıklarını milliyetçilik ile kimlik savunusu arasındaki farkın altını çizerek ifade etmeleri, Kürt siyasetinin geleceğine yönelik bir takım ipuçları sunabilir:

Bazıları bizim MHP gibi milliyetçi bir parti olduğumuzu sanıyor. Ama değiliz.(...) Kerkük’te bile Kürtler Türklerin kimliğine saldırır ise o Türkün farklılığını, değerlerini savunuruz. Kaba milliyetçilik başka bir şey; kültürü sahiplenmek farklı bir şey.²²

Kimliğimiz üzerinden siyaset yapma hakkımız var. Kimliği-

21 Demokratik Toplum Partisi’nin 2007 yılında toplanan Olağanüstü Kongresi’nde “siyasi tutum belgesi” olarak kabul edilen Demokratik Özerklik Projesi, daha sonra 2008 yılında Türkçe, Kürtçe ve İngilizce yayımlanan ve TBMM üyelerine ve Türkiye’deki diplomatik temsilciliklere gönderilen *Demokratik Toplum Partisi’nin Kürt Sorununa İlişkin Demokratik Çözüm Projesi, Projeye Çarşeriya Demokratik A Têkildarî Pîrşîrêka Kurd Ya Partiya Cîvaka Demokratîk, DTP -Democratic Society Party’s Project of Democratic Solution to the Kurdish Question* isimli kitapçıkta yer almıştır.

22 Ahmet Türk’le mülakat, Ankara, 18 Nisan 2010.

miz ret ve inkâr edilmeseydi böyle bir hakkımızın olmadığı savunulabilirdi. Ancak şu anda bu hakkımız var. Bizim yaptığımız bir Kürt milliyetçiliği asla değil. Milliyetçilik bizim bedelimizde filizlenmez ama kimlik siyaseti yapma hakkımız kimliğimizin reddedilmesinden kaynaklanıyor. Biz bu kimlik siyasetini yaparken Türkiye'nin temel sorunlarına sırt çevirmiyoruz. Onları da kendi sorunlarımız olarak algılıyoruz. Evet mesela üç yıllık süre içerisinde Kürt kimliği diğer sorunlardan daha fazla gündeme gelmiştir ama biz diğer sorunları da gündeme getiriyoruz. Böyle bir siyasal geleneğimiz var; ortak, birlikte yaşamdan bahsediyoruz. Bu ortaklaşma diğer sorunlara sahip çıkarak yapılır ama kimliğin mücadelesini sürdürmek de en demokratik hakkımız.²³

Türkiye'nin sosyolojik anlamda en büyük etnik azınlığı olarak kabul edilen Kürt toplumunun kültürel ve siyasi alanlarda yaşadığı mahrumiyetlerle meşrulaştırılan “kimlik siyaseti” yapma “hakkı”, DTP siyasetinin hem elitleri hem de halk tabanını nezdinde kabul görmüş bir gerçekliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçekliğin göz ardı edildiği ya da önemsizleştirilmeye çalışıldığı durumlarda, kimlik siyaseti yapmanın kendisinin bizzatı siyasi bir kimlik haline geldiğini ve kitlesel direnişin temel bir bileşenine dönüştüğünü ifade edebiliriz. DTP'nin selefleri olan Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) ve Demokratik Halk Partisi'nde (DEHAP) basın müşavirliği görevinde bulunmuş Eyüp Demir'in yasal Kürt siyasetinin son birkaç yılını betimlediği rapor niteliğindeki kitabında, kimlik siyasetinin DTP açısından hayatiyeti vurgulanmaktadır. Demir, bu siyasetin DTP'nin devletle ya da hükümetteki AK Parti'yle “Kürtlük” üzerinden yaşadığı gerilimin bir sonucu olarak güçlendiği ve bunun Kürt siyasetinin bir zaferi olduğunu savunmaktadır:

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin seçim sloganı haline getirdiği “Biz kimlik siyaseti değil, hizmet siyaseti yapıyoruz” sözlerini Kürt seçmenler açık bir şekilde Kürtlerin inkârı anlamına geldiği yorumunu yapmış olmaları ki, 2004 yerel seçimlerin-

23 DTP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'la mülakat, Ankara, 18 Nisan 2010.

deki emanet oylarını 2009'da geri çektiler. Çıkan sonuçlar bu yönüyle çok şaşırtıcı değildir, “kimlik siyaseti” kazandı “hizmet siyaseti” kaybetti. Diğer bir ifadeyle bölgede, iktidar partisi AKP, DTP karşısında yenik düştü (Demir 2009, 208).

DTP'nin barajı aşmak amacıyla bağımsız adaylarla girdiği 2007 genel seçimleri sonucu TBMM'de 22 sandalye kazanması önemsenmekle birlikte, aldığı %3,9'luk oy oranı, Kürt coğrafyasındaki ikinci büyük parti olan AK Parti tarafından Kürt hareketinin başarısızlığı olarak gösterilmişti (Demir, 2009, 205-7). Bu “başarısızlık” kimlik politikalarının önemini kaybedip yerini ekonomik kalkınma ve altyapı iyileştirmelerini öncelleyen bir “hizmet siyaseti”ne bıraktığı şeklinde yorumlanmıştı. 2009 yerel seçimlerinde %5,6'lık oy oranına ulaşan DTP'nin, selefi DEHAP'ın 2004 seçimleriyle kazandığı belediye başkanlıklarının sayısını neredeyse iki katına çıkarması bahsi geçen “hizmet siyaseti karşısında kimlik siyasetinin kaybettiği” tezi ni zayıflatmış oldu. *Kürt sorunu kaynaklı çatışmanın hinterlandında yaşayan Kürt seçmenin*²⁴ gözünde, kimlik siyasetine duyulan itibarın hâlâ yüksek olduğu ve Kürt sorununa kalıcı, sürdürülebilir bir çözüm getirilmedikçe bu durumun geçerliliğini koruyacağı böylelikle anlaşılmış oldu. Şimdi bu hinterlandda yaşayan insanların bakış açılarını mercek altına alalım.

Tarihî ve sosyolojik açıdan DTP'nin ait olduğu siyasi gelene-

24 *Kürt sorunu kaynaklı çatışmanın hinterlandında yaşayan Kürt seçmen* tanımında esasen Türkiye'nin Kürt nüfusu ağırlıklı bölgeleri olan Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da yaşayan ve TSK-PKK arasında 1984'den beri süregelen “düşük yoğunluklu savaş”tan doğrudan etkilenen ve devlet karşısında konumlanan toplum kesimini kastediyorum. Ancak bu çatışma sürecinde devlet tarafından “güvenlik” gerekçesiyle boşaltılan 3.000'den fazla Kürt köyünden zorunlu göçle ayrılmak durumunda kalan yüz binlerce insanın yerleştiği büyük şehirler arasında Diyarbakır gibi Kürt illerinin yanında İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin, Antalya gibi geleneksel Kürt coğrafyası dışında bulunan, batıdaki kentler de mevcut olduğundan, *Kürt sorunu kaynaklı çatışmanın hinterlandında yaşayan Kürt seçmen* tabirini bahsi geçen metropollere çatışma sebebiyle göç etmiş kitleyi de kapsayacak şekilde kullanmamız yerinde olacaktır. Köy boşaltmalar ve Kürtlerin zorunlu göçüyle ilgili bir dizi çalışma mevcuttur. Bunlardan bazıları: *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi* 1998; Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2006; Kurban vd. 2005; Çelik 2005; Middle East Report 1996.

ğin doğal seçmeni olarak nitelendirilebilecek bu toplum kesimi tarafından kimlik siyasetinin, kutsal bir davanın önde gelen değerler silsilesi olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. DTP seçmenlerinin dünyalarını anlamak amacıyla yürüttüğüm saha araştırmamda, görüştüğüm kişilerin kiminin Türkçe kimininse Kürtçe olarak dile getirdiği “değerlerimiz” (*degeren me*) ifadesinin sıkça ve önemle tekrar edilen bir motto halini aldığını belirtmem gerekir.

DTP tabanına yönelik bu etnografik tecrübe esnasında karşılaştığım keskin ve güçlü “biz” dili, bende bir siyasi partinin seçmenleriyle yani “sıradan insan”la konuşuyor olmaktan öte, adeta farklı bir ülkeye gittiğim hissi yarattı. Görüleceğim seçmenlerin kendilerini özgürce ifade edebilmeleri ve güvenliklerinin temini için çalışmamda onlara müstear isimle yer vermeyi düşündüğümü söyledim. Bu teklifime karşı aldığım benzer üsluptaki cevaplar son derece ilgi çekiciydi. DTP’li görüşmeciler, gerçek adlarının kullanılmasını sorun etmeyeceklerini belirtirken dahi, bilerek ya da bilmeyerek, ne kadar sorunlu tecrübeler yaşadıklarını yansıtıyorlardı. Partinin yerel teşkilatlarında, bu durumda Esenyurt İlçe Örgütü’nde, özellikle daha aktif faaliyet gösteren seçmenler, “Gerçek adımı kullanabilirsiniz, sorun değil. Biz zaten belaya alışmışız, artık korkacak bir şeyimiz kalmamış” benzeri sözler sarf ediyorlardı. Bu “biz” dilinin, parti tabanında ne kadar baskın olduğunu çeşitli vesilelerle gördüm.²⁵

Kolektif bir hareket doğrultusunda geniş kitleleri mobilize eden bir “dava” şuuruna işaret eden bu “biz” bilincinin, “Kürt davası”na dayandığı aşikârdı. Birebir derinlemesine mülakatlarda, parti merkezindeki çay sohbetlerinde ve katılımcı gözlemci olarak bulunduğum çeşitli parti faaliyetlerinde, görebildiğim kadarıyla, bahsettiğim “biz”e dahil olmak için salt Kürt olmak hatta Kürtlerin haklarını savunmak yeterli değildi. Mistik felsefeye nazireyle ifade edersek, görüştüğüm DTP seçmeni

25 Çalışmamda parti yetkilileri ve tabanından 22 kişiyle yüz yüze gerçekleştirdiğim derinlemesine mülakatlardan faydalandım. Birkaç milletvekili ve parti yetkililerinin dışında görüştüğüm 17 kişi İstanbul’un göçle oluşmuş yeni ilçelerinden Esenyurt’ta oturan seçmenlerdi. Dolayısıyla çalışma sahamın DTP Esenyurt İlçe Örgütü ve seçmenleri olduğunu belirtmem gerekir.

nazarında “Bir Kürt vardır *bizde, bizden içeri.*” Bu Kürt’ün, öncelikle PKK’nın devlete karşı giriştiği silahlı mücadeleye atfen bir “Kürt başkaldırısı” olarak tanımlanan *serhildanı bir değer* olarak benimsemesi gerekir. Kürt hareketinin yasal zemindeki ayağı olan ve silahlı hareketle aynı toplumsal tabana ve bunun sonucu olarak da aynı insani sermayeye (*human capital*) dayanan DTP’nin her şeyiyle desteklenmesi bu “biz”lik alanına dahil edilmek için elzem gözükmektedir. Görüştüğüm seçmenlerin büyük bir kısmı, bu “biz” vurgusunu öylesine ileri götürüyorlar ki, Kürtlüğü “Kürt davasına sadakat”e, bunun siyasi yansıması olarak da DTP’ye oy vermeye indirgiyorlar. “Şeref”, “namus”, “güvenilirlik” gibi olumlu anlamlarla yücelttikleri özelliklerin DTP’ye oy vermeyen Kürtlerde bulunmadığını söylemekten çekinmiyorlar. Dolayısıyla tam da bu bağlamda DTP, tanımladıkları çerçeve içerisindeki “biz”in partisi olarak karşımıza çıkıyor:

“Diline sahip çıkmak istiyorsan dilin için oy kullan. Kürt isen kendi partine oy vermelisin” diyorum ama kimseye hiçbir zaman zor kullanmadım. DTP’ye oy vermeyen Kürtler... Doğu ve Güneydoğu’da bu böyledir, onları satılmış olarak atfediyorum.²⁶

Seçmenlerle konuşmalarımda bariz bir şekilde karşıma çıkan “biz” vurgusunun ilk bakışta “Kürtler”i kastederek kullanıldığı görülüyor. Ancak konuşmaların devamında bunun daha ileri götürülerek, DTP’nin başarısı için çalışan ya da en azından DTP’ye oy veren Kürtlerin “biz”e dahil edildiğini görüyoruz.

Oyumuz namusumuzdur. Ona vermesek başka kime vereceğiz. Bizim partimiz... Bizim Kürt halkının partisidir. Bizim tek bir tane partimiz var. Biz şerefsizlik, kalleslik yaparsak... CHP’ye MHP’ye, diğerlerine veren olmaz. Herkese diyorum [Kürtçe konuşmaya başlıyor]: “Werin em rayé xwe bîdin xwe. Em nefroşin!” (Gelin oyumuzu “kendimiz”e verelim.

26 Fatih’le (takma ad) mülakat, İstanbul, 13 Ocak 2010.

Konunun bağlamı gereği, DTP'ye “oyumuzu vermezlik etmeyelim”, “ihanet etmeyelim”, “sadık olalım” şeklinde algılanabilecek “nefroşin-satmayalım” ifadesinin seçmenlerde yaygın bir kanı olarak karşılaştığım, bir diğer anlamda da kullanıldığını görüyoruz. Kürtlerden önemli oranda oy alan iktidardaki AK Parti'nin, bu oyları gıda, kömür gibi maddi yardımlar yaparak devşirdiği savunuluyor. Bu durumda AK Parti'ye oy veren Kürtler onursuzlukla itham edilebiliyor:

AKP haindir. Bizim oylarımızı zorla alıyor, kömürle, makarnayla, çamaşır makinesiyle, bulaşık makinesiyle, buzdolabıyla... Oyé me şerefé namusé me ye. Divé meri oyé xwe nefroşe. Ew ki oyé xwe difroşe, ew namusé xwe dide Tayyip Erdoğan. Werin em bibîn yek. Em hemû Kurdun. Yek partiye me tené heye. (Oyumuz, şerefimiz, namusumuzdur. İnsan oyunu satmamalı. Oyunu satan, namusunu Tayyip Erdoğan'a veriyor. Gelin birleşelim. Hepimiz Kürdüz. Bizim tek bir partimiz var.)²⁸

“Biz” vurgusunun bu denli keskin ve agresif bir üslupta ve yaygın bir şekilde kullanıldığı bir tabanın, salt bir siyasi parti tabanı olmakla açıklanması zordur. “Kürt davası”nın, bu insanların hayatlarında nasıl merkezî bir yerde durduğu ve PKK'nın tam da bu bağlamda kendileri için taşıdığı anlam, üzerinde düşünülmesi gereken bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüşmecilerin dilinden düşürmediği “değerlerimiz” tabiri, bir yanıyla eşitliğe, hoşgörüye, kimliğe, özellikle Kürt kimliğine, saygı gibi normları ifade ederken –belki de daha baskın olan– diğer yanıyla PKK öncülüğünde gerçekleştirilen paramiliter kalkışmaya bu seçmen tabanı tarafından atfedilen “değer”e işaret ediyor. Görüştüğüm seçmenler ısrarla ve çoğu zaman açıkça PKK militanlarının kendileri için ne kadar değerli olduğunu ifade ettiler ve öldürülen militanları dinî bir kavram olan

27 Emin'le (takma ad), mülakat, İstanbul, 13 Ocak 2010.

28 Emin'le (takma ad), mülakat, İstanbul, 13 Ocak 2010.

“şehitlik” ile anıyorlar. Türk bayrağına sarılı asker cenazelerinde duymaya alıştığımız “Şehitler ölmez, vatan bölünmez!” sloganının Kürtçe karşılığı olan “Şehid namirin” sloganının, parti tabanını incelemek amacıyla katıldığım bir PKK militanı için düzenlenen taziye (sersaxi) töreninde gençler tarafından bağırılarak tekrar edildiğini gördüm. Tabii bunda incelediğimiz tabanın bireylerinin büyük kısmının mutlaka bir yakınının ya da tanıdığının kendi deyimleriyle “dağa çıkmasının” ve “PKK gerillası” olmasının da etkisi olduğunu düşünebiliriz.

PKK’nın DTP tabanı tarafından bu denli derinden içselleştirilmesine,²⁹ paradoksal olarak, devletin askerî operasyonlarından, köy boşaltmalarına kadar birçok politikasının katkıda bulunduğu ve bunu pekiştirdiği görülüyor. Halk tabanının, PKK sempaticizmi ya da destekçiliğiyle daha fazla suçlanıp baskı altına alındıkça, örgütü benimsemelerinin daha da derinleştiği söylenebilir. Partiyle irtibat düzeyini sorduğum genç bir görüşmeci, yasal Kürt siyasetiyle henüz DTP’nin selefi olan DEHAP döneminde kurduğu ilk ilişkiden başlayarak, bu süreçte devlet aygıtından gördüğü baskıyı anlatıyor:

Başlarda korku vardı. DEHAP vardı o dönem. Türk arkadaşlarımız, DEHAP’ı ziyaret etmemizden ötürü “Nasıl gidersiniz, sizi takip ederler” gibi konuşurlardı ve hakikaten takip ediliyorduk. Sırf bu yüzden niçin partiyi ziyaret ettiğim ve ziyaretlerimde neler yaptığım gibi emniyet güçlerinin bu yönde sorularına muhatap edildim. Karakolda ifade vermek zorunda kaldım çoğu zaman (...) DTP Gençlik kollarında faaliyet sürdürürken gözüm bağlı olarak karakola götürüldüm. Gözüm bağlı karanlık bir yere götürüldüm ve bana ajanlık teklif edildi.³⁰

Görüştüğüm DTP seçmenleri, kimi zaman açık kimi zaman da dolaylı yollarla ifade ettikleri üzere, partilerinin etnik Kürt partisi olduğunu kabul etmektedir. Bu durum DTP’nin bir şe-

29 Örgüt militanı olan iki kızı çatışmada öldürülen bir görüşmecinin: “PKK bu halkın [Kürt halkı] içinden doğmuş ve bu halk için mücadele etmiştir. Bu halk da PKK’yi benimsemiştir. Artık PKK halklaşmıştır, halk da PKK’dır” sözleri bu derin içselleştirmeye açık bir örnek teşkil etmektedir.

30 Fatih’le mülakat, İstanbul, 13 Ocak 2010.

kilde Türkiye'deki tüm Kürtlerin gerçek temsilcisi olduğu savına dayanıyor. Yaptığım odak grubu mülakatında, orta yaş ve üstü iki kadın seçmenin sözleri DTP'nin tabanı tarafından tam anlamıyla bir etnik parti olarak görüldüğünü ve bu algının, görüşmecilerin kurduğu "Kürtlerin partisi, Türklerin partileri" dikotomisinde açıkça ortaya çıktığını gösteriyor:

O kadar bilgim yok. Bir Türk, mesela DTP'ye oy veren Türk hakkında "Kanında kir varsa verir, yoksa bir Türk nasıl oy verirsin DTP'ye?" der. Ama bir Kürt gider AKP'ye oy verir. "Ne var ki? Ben oy verecem, tapuyu kazanacam" der. "Namaz kılıyoruz, oruç tutuyoruz, ne var farkımız? [sic]" der Kürt ve oyunu gider AKP'ye verir. Çıkar peşinde olmayan bir Kürt AKP'ye oy vermez. Yoksulluktan düşüyor Kürtler *Türk partilerinin* peşine.³¹

Bütün Kürtler, evet, DTP'ye oy vermiyorlar ancak aramızda DTP'ye oy veren Türkler de var. Esenyurt'ta 30 bin oy aldı DTP. Ben eminim ki, bundan en az beş bini veya fazlası Türk'tür. Yani Türklerin DTP'ye oy vermesini, nasıl ben körü körüne DTP'ye oy veriyorsam onlar da destekledikleri örgüt DTP'ye oy atın diyorsa o yüzden atıyordur sanırım. DTP kim getirirse getirsin o adaydaki kriterlere sorgulayıcı bakmıyor kimse. Benim partim bu adayı getirmiş ise en iyisi budur. O zaman ona oy vermem lazım. Körü körüne oy veriyorum. Mesele benim sorunumu dile getiren parti benim kimliğimi savunan parti DTP. O yüzden körü körüne oy veriyorum ben de.³²

Partinin, tabanı tarafından nasıl algılandığına dair bir diğer önemli bulgu da, seçmenin gözünde, DTP'nin soyut Kürtlüğün ötesinde ete kemiğe bürünmüş gerçek "insan"ın hayatını anlamlandıran, güvende olma hissini uyandırmasıydı. Tabii bu "insan"ın açık ya da dolaylı olarak "Kürtler"i ima ettiğini öne sürebiliriz. İlçe Gençlik Kolları'nda aktif faaliyet gösteren genç kadın seçmene "Sizce bu partideki en dikkat çekici şey nedir?"

31 Gozé'yle (takma ad) mülakat, İstanbul, 21 Ocak 2010.

32 Makbule'yle (takma ad) mülakat, İstanbul, 30 Aralık 2009.

sorusunu yönelttiğimizde şu cevabı alıyoruz:

DTP bizim partimizdir sahip çıkalım gibisinden değil... Belli acılar yüzünden duygusal anlamda artık bir şeylerin olmasını istiyorlar ve kendilerine tek alternatif olarak gördükleri partinin DTP olmasından dolayı. Beklentiler şunlar: Kayıplarımız, faili meçhullerimiz var. 4.000 çocuk cezaevinde, 3.600 köy boşaltılmıştır, 50.000 insan ölmüştür, 17.000 faili meçhulümüz var. Bunların görmezden gelinmesi duygusallaştırıyor bu insanları. İşte ben burada dayanışma görüyorum. Bu partinin en çok değer verdiği şey insani değerlerdir bu dayanışmayı, insanlara olan yaklaşımını hepsini gözlemliyorum. Bir kere bu partide cinsiyet ayrımı yoktur. Bu dayanışmayı yüreklendiren insanlık değerleridir. Belki bize çekici gelen tarafı arayış içinde olmamızdır. Çekici olan ise beklentilerimize cevap veremeyen tabela partilerinin bir çözüm getiremeyeceklerini idrak etmemizdir. Acılar kavru olarak zirveye çıkmış ve duygusal anlamda artık beklentilerinin gerçekleşmesini istiyorlar. Bu beklenti duygusallığa yol açıyor...³³

Ulusal/yurtsever düzlem

Yasal Kürt hareketinin 2000’li yıllarda berraklaşmaya başlayan siyasi kimliğinin somut olarak kendini gösterdiği parti olan DTP’nin varlığını sürdürdüğü çoklu düzlemin çekirdeğinde yer alan *yerel/etnik* düzlemi incelemiş bulunuyoruz. Parti tabanının aidiyeti ve öncelikleri açısından merkezi öneme ve hayati işlevlere sahip olan bu düzlemin, DTP de dahil, bu siyasi geleneğin partilerinin kapatılmalarına ya da en iyi ihtimalle ana akım Türk siyasi aktörleri ve toplum kesimlerince yoğun baskı altına alınmalarına neden olduğu düşünüldüğünde, sıradaki düzlem olan tüm Türkiye’yi kapsayan *ulusal/yurtsever* düzlemle –teorik anlamda– gerilimli bir ilişki kurması beklebilir. Nitekim Anayasa Mahkemesi DTP’yi, devletin “ülkesi

33 Berivan’la (takma ad) mülakat, İstanbul, 27 Aralık 2009.

ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne”³⁴ aykırı eylemlerin odağı olduğu gerekçesiyle kapatmıştı (*Resmî Gazete* 2009). Dolayısıyla “ulusal/yurtsever” düzlem adını verdiğimiz “Türkiye siyaseti”nin, yasal Kürt siyasetinin en sorunlu alanı olarak algılandığı görülüyor. Bu sorun temelde, Kürtlerin daha geniş Türkiye toplumuyla bütünleşme iradesi gösterip göstermediğiyle ilgilidir. Ancak Kürtlerin siyasi ve kültürel hak taleplerinin kaçınılmaz olarak Türkiye’nin bütünlüğünü tehdit etmekle ilişkilendiriliyor olmasını, Yeğen’in tabiriyle “devlet söyleminde Kürt sorunu”nundan (1999) bağımsız da düşünmemek gerekir. 1990’lara kadar Kürtlerin varlığını dahi ret ve inkâr edip, bu yöndeki direnci “eşkıyalık”, “geri kalmışlık”, “dış mihraklarla işbirlikçilik” gibi neredeyse etnopolitik hareketlilikten başka her şeyle açıklamayı yeğleyen Cumhuriyet’in, “Kürt siyaseti” olgusunun kendisini bile ülke bütünlüğüne tehdit olarak görmesi bu açıdan şaşırtıcı değildir (Yeğen 2009).³⁵ Ancak Kürt siyasal hareketi, her ne kadar etnik bir çekirdek etrafında şekillense de, bu hareketin geliştirdiği politik söylem bu etnik “öz”e sıkışıp kalmama çabasını yansıtıyor. Türkiye kamuoyuna yeterince duyuramamış olsa da, DTP’nin parti söyleminin ulusal, yani Türkiyeli karakterinin azımsanmayacak derecede güç-

34 Mahkemenin, kapatma kararına yasal dayanak oluşturduğuna kanaat getirdiği anayasa maddesi şöyledir: “Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet egemenliğine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, madde 68/4 (2008).

35 “İmparatorluğu takip eden ve Cumhuriyet’i önceleyen birkaç çetin yıla denk düşen ilk dönemde Kürt meselesi etnik mahiyeti teslim edilen siyasi bir mesele olarak algılandı ve meseleyle tanıma siyasetiyle cebelleşildi. 1924’ten 1990’lara kadar uzanan ikinci dönemde ise Kürt meselesi etnik mahiyetten mahrum ve inkılaplarla ya da güvenlik siyasetiyle uğraşılması gereken sosyal ya da iktisadi bir mesele yahut da bir asayiş meselesi olarak görüldü. Bu dönemin favori siyasetleri ise inkılap, tedip ve tenkil ve tabii ki asimilasyon oldu. 1990’larla açılan üçüncü dönemde ise Cumhuriyet Kürt meselesinin etnik mahiyetini inkâr eder oldu. Halen devam eden ve zikzaklarla döşeli bu son dönemde Cumhuriyet’in siyaset repertuarı genişledi: Baskı siyaseti devam etti, asimilasyon siyaseti çeşitlendi, tanıma siyaseti geri döndü ve en önemlisi ayrımcılık siyaseti peyda oldu.” (Yeğen 2009, 5)

l  olduğunu görüyoruz. Bu T rkiyelileŖen söylemi, partinin programı ve tüzüğü gibi kurucu metinlerinde net bir biçimde g zlemlediğimizden daha önce bahsetmiŖtik. TBMM bütçe tartıŖmalarına baktığımızda da aynı “Türkiyeli” dilin kullanıldığına ve bu yönde politikaların savunulduğuna tanık oluyoruz.

Onlarca sayfalık Meclis bütçe tartıŖmaları metinleri üzerinde  alıŖırken, ulusal düzlem olarak ifade ettiğim “Türkiyeli” politik dilin izlerini taŖıyan cümleleri kırmızı renkle iŖaretlemiŖtim. Her rengin bir düzlemi temsil ettiğini varsaydığım bu yöntem, büyük resmi g rebilmeme yardım edecek ilginç tespitlere imkân verdi. DTP’li vekillerin konuŖmalarının geçtiği bütün metinleri inceleyip, cümleleri yansıtıktıkları düzlemlere atfettiğim renklerle iŖaretleyince,  alıŖmanın geneline kırmızı rengin, yani “Türkiyeli” düzlemin hâkim olduğunu gördüm. Et-nik düzlemi temsilen kullandığım mor rengin, DTP’lilerin daha çok diğer parti gruplarının temsilcileriyle atıŖmaları esnasındaki tepkisel ifadelerinde yer bulduğunu ve üstelik bu rengin – sözgelimi– “toplumcu/eŖitlik i” düzlemi temsil eden cümleleri iŖaretlemekte kullandığım mavi renk kadar yaygın olmadığını gördüm. Bütçe tartıŖmaları boyunca sık sık, ülkemiz, *73 milyon insanımız, ulusumuz, milli birlik ve bütünlüğümüz* ve hatta *askerimiz* gibi birinci  oğul Ŗahısla kurulmuŖ, “milliyetçi/vatan-sever” bir “biz” dilinin, Kürt kimlik siyasetinin temsilcisi olarak görülen DTP’li vekillerce kullanıldığına Ŗahit olmak açıkçası ŖaŖırtıcı bir deneyimdi.  zelleŖtirme gibi bazı konular tartıŖıldıđında, devletçi Türk ulusalcılığının diline çok yaklaŖan Ŗu ifadeler de Plan ve Bütçe Komisyonu’nda DTP Ŗırnak milletvekili Hasip Kaplan tarafından ifade edilmiŖtir:

“Yapısal reformlar, malî disiplin ve  zelleŖtirmeye devam edeceğiz” demenin anlamı: Halk Bankası, Tekel ve PETK M  zelleŖtirme için zaten sıra bekliyor. BeŖ yıldır yabancı sermayeye, Arap Ŗeyhlerine yapılan satıŖlardan sonra 2/B taslağının da gündemde olduğu bugünlerde kıyıları, limanları, köprüleri, tarihi, dağları, ovaları, akarsuları satıŖa çıkaran mantık, vatani satıŖa çıkaran mantık ile baktığımızda böyle bir bütçeyi denk-

leştirmenin ne kadar korkunç olduğu gözüküyor. (TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Görüşme Tutanakları 2009)

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Hazine Müsteşarlığı gibi önemli kurumları ilgilendiren konuların görüşüldüğü bütçe oturumlarının birinde DTP milletvekili Hasip Kaplan, PKK ile savaşmanın maliyetini dolaylı olarak dile getiriyor. Meseleyi kendi seçmen tabanı için çok önemli olan ve aynı siyasi geleneği paylaştıkları PKK'ya değinmeden, Türkiye ekonomisinin bu sorun dolayısıyla yaşadığı sıkıntıya atıfla gündeme getirmesi ilginç görünüyor:

... Sayın Başbakan Yardımcım, dikkat ettim, hep veriler konuluyor ama bir nokta eksik. Yani son yirmi üç yılda yaşadığımız acı olaylardaki 300 milyar dolarlık giderin bu cari açıkta borçlanma konusundaki sıkıntısına hiç vurgu yapılmadı. Yani gerçekten bu acı, yaşadığımız bu gerçek ama, hiç mi bütçemizin açık vermesinde hiç mi dış borçlarda hiç mi bunda etkisi yok... (TBMM Görüşme Tutanakları 2009)

Böylelikle Kaplan, Kürt sorunu sebebiyle ortaya çıkan maddi kaybı bölgesel bir mesele olmaktan çıkarıp, Türkiye ekonomisinin zarar görmesi çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu yaklaşımıyla, DTP'li vekil sadece Kürtlerin değil tüm Türkiye toplumunun refahının olumsuz etkilenmesine vurgu yaparak, kendilerine yönlendirilen “etnik parti” tanımlamasının sınırlarını anlamsızlaştıran örnekler sunmaktadır.

Bütçe tartışmalarına DTP milletvekillerinin sergiledikleri tavır ve tutumlar, savundukları politikalar incelendiği vakit, benzeri “Türkiyeli” söyleme sıkça başvurdukları müşahade edilmektedir. Bu makalenin temel arayışı açısından bu durum oldukça dikkat çekicidir. Ana akım Türk siyaseti ve medyasının çizdiği “Türkiyelileşme iradesine sahip olmayan DTP” imajını sorgulamamızı gerektirecek bir çabayı sadece parti tüzüğü ve meclis çalışmaları gibi resmî metinlerde görmüyoruz. Görüştü-

ğüm DTP’li siyasetçilerin, ister yerel ister ulusal düzeyde faaliyet gösteriyor olsun çok yaygın bir biçimde “Türkiyelilik” siyasi kimliğini bir parti politikası ve önemli bir “proje” olarak her fırsatta dillendirdiklerini gözlemliyoruz:

Bu parti bir Türkiye Projesi olarak çalışmalarına başladı. Bu partiden önce de aynı siyasi geleneğin pek çok partisi vardı. HADEP vardı, DEHAP vardı. Bir bölge partisi olarak lanse edildiler, Kürt partisi olarak lanse edildiler. Ancak başarılı olamadılar. İşte DTP, bundan önceki geleneğin bir özeleştirisi olarak ortaya çıktı. Teknoloji değişti, dünya değişti ve sermaye sınır tanımıyor. Sosyalist blok ve sosyalizm darmadağın oldu. Sınırlarını muhafaza eden ve bu sınırlar içerisinde özgürlük arayan bir anlayışın artık günümüz koşullarında çok da olanaklı olmadığının tespitine ulaşmıştık. Kürtlerin dar sınırlar içinde özgürlük talep etmekten vazgeçmeleri gerekmekteydi. Neden? Çünkü artık Kürtler demokratik bir çözüm arzu ediyorlarsa, şunu net olarak bilmeliler, sorun sadece Kürtlerle değil; sadece Türklerle değil; sadece Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile çözülemez. O zaman Kürtleri aşan bir kapsam ihtiva etmek zorunlu idi. Bu yüzden DTP bir Türkiye Projesi olarak ortaya çıktı ama açıkçası bu hedefimize ulaşamadık.³⁶

... sorunlara bakışın değişmesine, bir zihniyet devrimine ihtiyaç var. Yasaların değişmesi ile bir şey sağlanmıyor. Kültürel farklılıkların içselleştirilmesi gerek. Anadolu ve Mezopotamya kültürü üzerinde yeşermiş bir coğrafyanın insanlarının bunu kabullenecek bir mantığa sahip olması gerek.³⁷

Türk’ün işaret ettiği “zihniyet devrimi”, bir partiyi etnik bir parti mi yoksa çoklu siyasal ajanda sahibi bir parti, yani geniş tabanlı siyasası olan bir parti (*broadly based party*) mi olarak tanımlayacağımıza yardım ederken, toplumdaki farklılıkları kapsama prensibini temel almamız gerektiğini hatırlatıyor. Bu farklılıklar arasında, etnik kimliklerin ön planda tutulduğu,

36 DTP İstanbul İl Eşbaşkanı Mustafa Avcı’yla mülakat, İstanbul, 16 Mart 2010.

37 Ahmet Türk’le mülakat, Ankara, 18 Nisan 2010.

dolayısıyla DTP elitlerinin, Kürt kimliğinin tanınması politikasını bu bağlamda yürüttükleri düşünülebilir. Öte yandan bu elitler, Türkiye’de halen devam eden sosyo-politik süreçlerin aktörü olma konusundaki arzularını belirtiyorlar. Kendilerinin gayet basit ve özlü olarak ifade ettikleri gibi, *Türkleşmek değil Türkiyelileşmek* istiyorlar. Kendilerini de kapsayacak şekilde Türkiye toplumuyla uyum içinde bir arada yaşarken, etnik kimliklerinin Türk kimliği içinde eritilmesine karşı çıkıyorlar:

Cok geniş bir kavram Türkiyelileşmek. “Türkiyelileşmek” dediğimiz zaman farklı kültürlerin farklı kimliklerin kabulü anlamında değerlendiririz. Belli bir zihniyet ise Türkiyelileşmeyi Türkleşmek olarak algılıyor ve o şekilde görmek istiyor. İşte Türkleşmediğimiz için Türkiye partisi sayılmıyoruz.³⁸

DTP İstanbul İl Eşbaşkanlığı’nı erkek meslektaşıyla birlikte yürüten Çiğdem Kılıçgün Uçar, partinin Türkiyelileşmesini 1990’ların ikinci yarısından itibaren devam etmekte olan bir süreç olarak ifade etmektedir. Uçar, “Türkiyelileşme” tabirinin çok gelişi güzel kullanılıyor olmasından yakınarak, bu kavramı kullanmadan önce kendisini belirleyen kriterlerin ortaya konması gerektiğini belirtiyor. Uçar’a göre en temel kriter, bir partinin Türkiye’nin demokratikleşmesi konusundaki çabasıdır:

Türkiye’nin demokratikleşmesi için bu kadar mücadele veren başka bir parti yoktur. Türkiyelileşmenin ölçüsü de budur. Bundan başka bir partinin Türkiyelileşmesinin daha iyi bir ölçüsü yoktur. (...) 95 sonrası siyaseti daha çok sahiplenmiştir. 99-2000-2001-2002 Bakırköy DTP [DEHAP’ı kastediyor] yönetimimizden şunu örnek vereyim: Kürt, Laz, Alevi, Ermeni, Türk yan yanaydı. Nedir Türkiyelileşmenin ölçüsü? Türkiye’deki diğer partilerin ne derece Türkiyelileştiklerini belirleyen nedir?³⁹

Mevkidaşı Mustafa Avcı’nın “Türkiye’nin çözölememiş tüm

38 Ahmet Türk’le mülakat, Ankara, 18 Nisan 2010.

39 DTP İstanbul İl Eşbaşkanı Çiğdem Kılıçgün Uçar’la mülakat, İstanbul, 16 Mart 2010.

problemlerini sahiplenme projesidir” şeklinde yaptığı “Türkiyelileşme” tanımı, Uçar tarafından da benzer şekilde, “Türkiye’nin tüm toplumsal, siyasi, ekonomik sorunlarının ele alınması için çaba göstermek” ifadesiyle açıklanmıştır. DTP tabanını tarafından çok da öncelikli olmadığı görülen “Türkiye partisi olma” meselesi, parti elitleri tarafından çok büyük ve olumlu anlamlar yüklenerek savunulmaktadır. Bu siyasetin etnik bir duyarlılıktan kaynaklanmış bir hareket tarafından gönüllü olarak taşınması oldukça ilginçtir. Öte yandan, Türkiyelileşme’nin bir “proje” derecesinde önemsenmesi şu nüansı göz ardı etmemize yol açmamalıdır. Türkiyelileşme, DTP’liler tarafından, Kürtlerin ve diğer kimliklerin yok olmasına sebep olacağı ve böylece Türkiye demokrasisine tehdit oluşturacağı düşünülen “Türkleşme”den net bir biçimde ayrılmaktadır. Bu keskin ayrımın oluşmasında, Cumhuriyetin Türk olmayan, “öteki” vatandaşlarına yönelik otoriter bakışının ve pratiklerinin rolü son derece önemlidir.

Cumhuriyetin siyasi, toplumsal, kültürel ve ekonomik araç ve süreçleri kullanarak, Türkler dışındaki etnik gruplara yönelik uyguladığı Türk kimliğine asimile etme ve böylece Türk ulus-devletini inşa etme politikaları genel olarak “Türkleştirme” ya da “homojenleştirme” olarak adlandırılabilir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve bunu takip eden erken dönem, Türkleştirme siyasetinin Kürtler tarafından nasıl zoraki aygıtlarla ve sert bir biçimde tecrübe edildiğinin örnekleriyle doludur. Devletin bizzat ve sistematik olarak bu yönde uyguladığı politikalardan 1927 tarihli Şark Islahat Planı, Kürtlerin tam olarak “tedip” edilene, “ıslah” olana kadar yaşadıkları bölgelere sıkı yönetim uygulamasını getirmiştir (Şahin 2005, 106). Buna göre:

... plan, beş ayrı yerde kurulacak olan Umumi Müfettişlikler aracılığıyla uygulanacak; bölgedeki mahkemeler *Türkleştirilecek*,⁴⁰ kamu idaresi Kürt unsurlardan arındırılacak, Ermenilerden boşalan yerlere yerleşmiş olan Kürtler eski yerleşim yerle-

40 Vurgular bana ait.

rine gönderilecek, boşalan yerlere Türk göçmenler yerleştirilecek, *Türkçe dışındaki diller yasaklanacak*, Kürtleşme tehlikesiyle karşı karşıya olan Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Van, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Çemişkezek, Ovacık, Hekimhan gibi yerlerdeki hükümet binası ve okullarla pazarlarda Kürtçe konuşanlar cezalandırılacak, eğitim kurumları *Türkleştirilecek*, Kürt kültürüne asimile olma tehlikesi olan ya da Arapça konuşulan Mardin, Siirt gibi bölgelere Türk Ocağı ve özellikle kız okulları açılacak ve Fırat'ın batısında kalan yerlerde Kürtçe konuşulması kesinlikle yasaklanacak[tı].⁴¹

Çalışmamızın hacmi ve kapsamının sınırları açısından, devletin Türkleştirme politikalarına Şark Islahat Planı örneğini vermekle yeteniyoruz. 2000'li yıllara kadar, devletin azınlıklara ve özelde Kürtlere yönelik politikasındaki süreklilik arz eden ve Kürtlerin genellikle aleyhine sonuçlar doğurmuş olan örneklerin çokluğu ve sıklığı kendinden önceki Kürt siyasi aktörleri gibi DTP üzerinde de onarılması zor bir güvensizlik hissi yaratmıştır. “Türkiye partisi” olma konusunda kendilerine yöneltilen eleştirilere tepkisel olarak ve biraz da aceleci bir biçimde “Biz *Türkleşmeye* karşıyız” cevabı vermeleri bu derin güvensizlikle de izah edilebilir.

Kürt etnopolitik hareketinin Türkiyelileşmesinin izini sürerken gördüğüm siyasetçilerden bir diğeri DTP İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel'di. Tuncel'le Boğaziçi Üniversitesi'nde, konuşmacı olarak katıldığı “Militarizm ve Kadına Yönelik Şiddet” konulu, çeşitli feminist çevrelerin düzenlediği konferansın akabinde görüştük. DTP kapatıldıktan sonra BDP Parti Meclisi üyesi olan Türk feminist aktivist ve avukat Eren Keskin gi-

41 Günümüzde etnik azınlıkların, Türkleştirme siyaseti karşısında kendi “farklılık”larını nasıl konumlandıklarını inceleyen kalitatif bir saha analizi için bkz. Aydın 2005. Türkleştirme politikaları esasen Kürt, Laz, Çerkez gibi Müslüman etnik unsurları hedef almıştır. Lozan Antlaşması yoluyla hakları açıkça korunmuş olan gayrimüslimlerin ise Türk kimliğini kabulünün zor olduğunun düşünülmesinden olsa gerek, önceleri sahip oldukları ekonomik ve bürokratik konumlarının kaybettirilmesi yoluyla ulus-devletin, homojenleştirme siyasetinin ekonomik boyutu karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de gayrimüslimler, nüfus ve ekonominin Türkleştirilmesi konusunda temel bir çalışma için bkz. Aktar 2000.

bi birçok açıdan “Türkiyeli” şahsiyetlerin panelde konuşmacı ve katılımcı olarak bulunduklarını da belirtmem gerekir. Tuncel, özellikle savaş ve çatışma dönemlerinde, kadınların maruz kaldığı fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddeti anlatırken, bu mağduriyetin Kürt kadınları için fazladan ne denli zorlukları beraberinde getirdiğini, Kürt kadınlarının hem kadın hem de Kürt olarak ezildiklerini örnekleriyle izah etti. Bu soruna parlamenter çalışmalarla nasıl çözümler getirilebileceğine DTP’nin de yapmış olduklarından örneklerle değindi. Konuşmasının geneline bakıldığında “Kürt kadını” vurgusunun aslında bir “öz”e referansla değil olağanüstü çatışma döneminin sebep olduğu bir önceleme olduğu sonucu çıkmaktaydı. Esasen kadınların sorunları evrensel ve bu durumda vurgu sadece Kürt kadınlarına değil Türkiye’de hatta dünyada yaşayan tüm kadınların mağduriyetlerineydi. Panelin ardından yaptığımız mülakatla “Türkiye partisi” meselesi odaktaydı. Tuncel açıkça Türkiye partisi olmayı savunurken, bunun seçmen tabanının etnik kompozisyonu yerine partinin çok gündemli siyasasında (*multi-issue agenda*) ve sistemin “çevre”sine (*periphery*) itilen grupların içerilmesinde aramak gerektiğini savunmakta:

Türkiye partisi olmak, Türk arkadaşlarımızın bizimle birlikte olması anlamına gelmiyor. Türkiye sorunlarına, Türkiye’de yaşanan toplumsal sorunlara, siyasal sorunlara, ekolojik sorunlara çözüm üretmek... Mesela biz bir Kürt olarak da Türkiye partisi olabiliriz. Sadece Kürtlerden oluşan bir parti olarak da Türkiye partisi olabiliriz. Yani bunun bir engeli yok. Sosyalistler, feministler, ekolojistler, anarşistler birçok kesimin desteklediği bir şey olarak Türkiye sorunlarını çözebiliriz. Yani bu iddiamız var.⁴²

Zamanın ruhunu okumuş olduğu gözlenen Kürt aktörlerin esnek siyaset yapma biçiminin bir örneği olan “Türkiyelileşme projesi” görece yeni bir politika olmakla beraber bu “proje”nin hayata geçmesini zorlaştıran bir faktör olan %10 ülke geneli seçim barajı Kürtlerin yasal siyasi arenada kitlesel varlık göster-

42 DTP İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel’le mülakat, İstanbul, 13 Mart 2010.

dikleri 1990'lerden beri karşımızda durmaktadır. Kürt hareketinin partileri (HEP, DEP) başlangıçta SHP gibi merkez sol partilerin aday listelerinden, ancak gerçek temsil güçlerinin çok altında sayıda milletvekiliyle TBMM'ye girerken, DTP farklı bir yol izleyerek bağımsız adaylarla seçime katılmıştır.⁴³ Ancak her halükarda, böylesine yüksek bir ulusal baraj Kürt siyasetinin gerçek anlamda temsili önünde büyük bir engel olarak durmaktadır. DTP'li siyasetçiler bizzat bu engelin Kürtlerin Türkiyelileşmeleri ve Türkiye'nin demokratikleşmesine mani olduğunu düşünmektedirler:

Türkiyelileşme projemizi yaşama geçirme konusunda önümüzde büyük engeller var. Bunlardan biri nedir? %10 barajı. Bu baraj olduğu için siz bağımsız adaylarla seçime girmek zorundasınız ve sonuç olarak burada emek veren belli bir kültürün özgürleşmesini isteyen ve bu konuda çaba gösteren kesimlerle dar tutmak, birlikte hareket etmek zorunda kalıyorsunuz. Bu durumda da birilerinin gözünde sanki bir Kürt partisi olarak görünüyorsunuz. Oysa ki, bugün önümüzde %10 gibi bir baraj engeli olmasaydı biz bu partiye %35-40 Türkiye demokrasi güçlerini taşıyarak daha geniş bir kitle partisini oluşturmak şansına sahip olurduk ama %10 barajıyla Türkiyelileşme projemizi engellemeye çalışan bir mantıkla karşı karşıyayız.⁴⁴

Türk, konuşmasında, %10 seçim barajı engelinin tarihî ve mantıksal arka planını analiz ederken, Muş milletvekili Sakık, meseleyi bir adım daha ileri götürerek, barajın *Türk[iye] demokrasi güçlerini* hedef aldığını savunuyor:

Barajı aşamıyoruz tek başımıza. Barajların *Türk* demokrasi güçlerine ve Kürtlerin parlamentoya girmemeleri için konulduğu çok aşikâr. (...) Bu önerimizi sadece kendimiz için değil *Türkiye* demokrasi güçlerinin birliği için yapıyoruz çünkü

43 Bağımsız adaylar yoluyla seçim barajının delinmesi, DTP'nin devamı olan BDP tarafından da örnek alınmış ve büyük bir başarıyla sonuçlanmıştır. 2011 genel seçimlerinde, BDP'nin desteklediği *Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloğu* bağımsız adaylarının 36'sı milletvekili seçilmiştir.

44 Ahmet Türk'le mülakat, Ankara, 18 Nisan 2010.

biz her halükarda 30 civarında bir sayı ile parlamentoya girme şansımız var ama baraj kalkarsa *Türk* demokrasi güçleri ile birlik olur ve daha geniş bir sayıda *Türk* siyasetine yeni bir ivme kazandırabiliriz ve ana muhalefet partisinin rolünü üstlenebiliriz. Biz *Türk* demokrasi güçlerinin birliğini savunuyoruz. Bu birlik ancak *Türkiye*'yi demokratikleştirebilir, özgürleştirebilir. (...) 20 kişi ile parlamentodayız ve 20 kişiyle, emin olun, mevcut ana muhalefet partisinin yapamadığını yapıyoruz. *Türkiye* demokrasisine güçlü ve verimli bir ana muhalefet ile katkıda bulunabiliriz.⁴⁵

Sakık'ın bir Kürt siyasetçisi olarak Türk siyasetinin demokratikleşmesini önemseydiğini ısrarla vurgulaması kanımca önemli bir noktaya işaret ediyor. Baraj engelini, salt kendilerini ilgilendirdiğini düşünebileceğimiz, “Kürtlerin temsil sorunu” olarak değil, daha geniş bir Türkiyelilik perspektifinden okuduğunu görüyoruz. Öyle ki, bu okumanın asıl vurgusu, Kürtlerin demokratik temsili sorununun çözümünde değil, Türkiye siyasal rejiminin anti-demokratik mahiyetinin değiştirilmesi gereği üzerinde yoğunlaşıyor. DTP'nin, ağırlıklı olarak etnik bir azınlıktan oy alan bir parti olduğunu göz önüne aldığımızda, parti elitlerinin Türkiye siyasetinde çokça şikâyet edilen verimli bir ana muhalefet partisi eksikliğini kapatmaya namzet olduklarını ifade etmeleri, Türkiyelileşme'nin gerçekten bir “proje” olarak ele alındığı noktasında ikna edici görünüyor.

Kürtlerin “Türkiye partisi”

Daha önce incelediğimiz meclis tartışmaları ve parti tüzüğü'nün gösterdiği üzere DTP, çoklu siyasi gündemleriyle, salt etnik parti tanımlamasına sığdıramayacağımız, popüler ifadesiyle “Türkiye partisi” olma yolunda büyük mesafeler kat etmiş bir hareketi temsil etmiştir. DTP siyasi elitleriyle gerçekleştirdiğim mülakatlarda karşıma çıkan söylem de bu tespiti doğrular niteliktedir. Yine de Türkiye kamuoyunda hâkim olan görüşün

45 Sırrı Sakık'la mülakat, Ankara, 18 Nisan 2010. Vurgular bana ait.

DTP'yi ve ait olduğu geleneği, nüansları ve geçirdikleri dönüşüm süreçlerini göz ardı ederek, topyekûn salt “etnik siyaset”le damgalaması, DTP’li siyasetçilere –mülakatı bitirirken– “DTP etnik bir parti midir?” sorusunu doğrudan sormama neden oldu. Bir “suçlama” edasıyla, biteviye muhatap olageldikleri, dolayısıyla fazlasıyla hazırlıklı oldukları bu soruya verecekleri net cevap gecikmeyecekti: “Türkiye partisiyiz!” Partilerinin etnik bir boyutu olduğunun yadsınamayacağı fakat öte yandan, ana akım Türk kamuoyunun anladığından farklı bir “Türkiyelilik” haliydi önerdikleri ve aslında bizzat temsil ettikleri:

Kürt ve Türk halkının daha özgürleşmesinin mücadelesini verdiğimiz için biz Türkiye partisiyiz ama Kürtlerin yoğunlaşan taleplerinin mutlaka gerçekleştirilmesi konusunda bir amacı olan bir partiyiz. (...) Bir Türkiye partisiyiz ama halkların haklarını savunmak konusunda da iddialı bir partiyiz. 20 milyonun [Türkiye Kürtlerinin] talebi bu; fakat biz bu talebi, bu sorunu Türkiye’nin bütünlüğü içerisinde çözmek istediğimiz için bir Türkiye partisiyiz.⁴⁶

Görüştüğümüz sırada, DTP’nin kapatılma davası sonuçlanmış ve milletvekilliği düşürülerek siyaset yasağıyla cezalandırılmış olmasına karşın Ahmet Türk’ün DTP hakkında sorduğum soruları hala “geniş zaman” ve “şimdiki zaman” kipleri kullanarak cevaplaması da ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken hususlardandır. Türk siyaset tarihinin süreklilik arz eden meselelerinden biri olarak parti kapatmaların, gelenek oluşturabilmiş “dava” partilerinin mensuplarının diline nasıl yansıdığını bu örnekte görüyoruz. Tıpkı İslâmî kesimin partileri olarak ortaya çıkan Milli Görüş geleneğinde, kapatılan partilerin birbiri ardına “tabela değiştirmesi” ve yeni açılan partinin, aynı geleneği sürdürmesi gibi, kapatılan Kürt partilerinde de benzer bir durum gözlenebilir. Aktif siyasetten men edilmelerine rağmen, kimi Kürt siyasi elitlerinin dilinin “dava” temelli bir süreklilikten etkilenmemesi düşünülemez. Bu söylemsel sürekliliği parti tabanında, partiye oy vermeyen Kürt seçmenler-

46 Ahmet Türk’le mülakat, Ankara, 18 Nisan 2010.

de ve genel olarak Türkiye toplumunda görmek mümkündür. BDP'den söz ederken DTP, DTP'den söz ederken HADEP veya DEHAP, DEHAP'tan söz ederken HADEP ve hatta DEP kelimelerini kullanan bireylere sıkça rastlanabilir.

[DTP] Kürtlerin hakkını en doğru temelde savunan Türkiye partisidir, etnik değil. Kürt partisi tanımlamasını bu partiye yakıştıramıyorum. Çünkü biz Kürt sorunun etnik bir sorun değil temelde bir demokrasi sorunu olduğu algılaması içindeyiz.⁴⁷

Görüldüğü gibi, DTP'nin siyasi elitleri, partilerini “etnik parti” olarak tanımlamamakla birlikte, “halkların hak ve özgürlükleri”ni savunmanın kendilerini etnik parti yapmayacağına da savunuyorlar. Modern Türk ulus-devletinin, tek millet, tek halk kurgusuna dayandığı düşünüldüğünde mevcut siyasal rejimin kendisini sorgulayan hak talepleriyle karşılaştığı noktada nasıl bir ironiyle karşı karşıya kaldığı açıktır. Modern ulus-devletin “demokratikleştirilmesi” sürecinde yaşanan bu “kaçınılmaz” tezat DTP'lilerin elinde fırsata dönüşüyor. Yani DTP'li siyasetçilere göre, asıl “bir halkın” özgürlüğünü desteklemeyen partiler “Türkiye partisi” olmaktan uzaklaşıyorlar. Nihayetinde “Kürt halkı” da “Türkiye toplumunun” bir parçası olduğuna göre, tam da aslî varoluş sorunlarıyla boğuşan Kürtlerin meselesinin öncelenmesi, gerçek manada “Türkiyeli” olmanın ölçütü olarak karşımıza çıkıyor. O kadar ki, bu hesaba göre, başta MHP ve CHP olmak üzere, diğer siyasi partilerin, DTP kadar Türkiye partisi olmadıkları savunuluyor:

Türkiye partisi olmayan çok parti var parlamentoda. Örneğin, CHP bir Türkiye partisi değil. MHP bir Türkiye partisi değil. (...) Çünkü onlar aslında Türkiye'de yaşayan 20 milyon Kürdü yok sayan, Kürtlerin hak ve özgürlüklerini yok sayan ve bir çözüm projesi olmayan [partiler]... Hatta AKP de dahil yok yani... Aslında Türkiye partisi Türk, Kürt, Laz, Çerkez, Alevi bütün toplumsal kesimlerin sorunlarına bir çözüm perspekti-

47 Çiğdem Kılıçgün Uçar'la mülakat, İstanbul, 16 Mart 2010.

DTP elitleri, partilerinin Türkiye partisi olmasını destekleyen düşüncelerini tekrar tekrar vurgularken Kürtlerin kültürel haklarını, Kürt kimliğinin tanınması temelinde savunuyorlar. Bu politikanın, partinin temel gündemlerinden birini teşkil etmesi, DTP'den önce başlayan yasal siyasi geleneğin, DTP kapatıldıktan sonra BDP'de sürekliliğini göstermektedir.

Yasal Kürt siyasetçilerinin, partilerinin kapatılması, kadrolarının sıkça siyaseten yasaklı duruma getirilmeleri, kendilerince de kanıksanmaya başlamış bir olgudur. Kanımca bu sıkışmışlık ve sistematik bir şekilde sistem-dışı bırakılma halinin Kürt hareketinin siyasi bünyesinde alışkanlık yaratması, “normal” yollardan Türkiyelileşebilme sürecini zorlaştırmaktadır. Türk siyasal rejiminden sapma olarak görülen “farklılık” politikasının ana akım aktörlerce kabullenilmemesi, bu dönüşümün gerçekleşmesini olumsuz yönde etkileyen önemli faktörlerdendir. Bir etnik partiyi aşıp “Türkiye partisi olma projesi”nin tamamlanamamış olmasında “imaj”lar önemli rol oynamıştır. DTP elitlerinin, kendilerinin bu konudaki çabalarının özellikle medya tarafından görmezden gelinmesinden şikâyet etmeleri, bahsi geçen imaj ve algı sorununa işaret ediyor. DTP politikalarının, toplumsal ve siyasi alanlardaki çeşitli manipülasyonlarla –tamamen tahrif edilmemişse de– göz ardı edilmiş ya da abartılmış hallerinin yeniden üretilmiş olması, partinin bir Türkiye partisi olma imkânının olumsuz etkileyen bir diğer önemli etkendir:

Türkiye'nin sorunları çok fazla ama biz daha çok Kürt sorunuyla algılanan bir partiyiz doğal olarak. Yaptığımız diğer şeylere Türkiye'de medyanın ambargosu var. Sistemin bize karşı şeyleri var. Yani düşündüğümüz ve doğru bildiğimiz konularda ısrar ettik. Bu aynı zamanda yalnız Kürtlere değil Türkiye toplumuna karşı da sorumluluğumuzdur. Çünkü Türkiye halkları yanlış bilgilendirildi bugüne kadar. Bu yanlış bilgi üzerinden bir ötekileştirme durumu yaşandı. Dolayısıyla bunu daha etkin nasıl yapabiliriz çabamız var. (...) Ayrıca bu dönem

48 Sebahat Tuncel'le mülakat, İstanbul, 13 Mart 2010.

Türk arkadaşlarımız da var bizimle. Bu da önemli bir şey. Çünkü Türkiye algısının yani Türk halkının bizimle buluşması... Çünkü biraz önce dediğim gibi etnik bir algı yaratıldı. Bu bizim seçtiğimiz bir şey değil. Biz öyle görmüyoruz kendimizi.⁴⁹

DTP'lilerin, bahsedildiği gibi, Türkiyelileşme çabalarının meyvesi hükmündeki çoğul temalı siyasi gündemlerinin tanınmayarak (*non-recognition*) ya da yanlış tanınmaya (*misrecognition*) maruz bırakılarak, “Kürt sorunundan başka meselesi olmayan”, salt “Kürt siyasetçi”lere indirgenmeleri, meselemizin bir yönünü teşkil ediyor.⁵⁰ Ortada Kürt kimliğiyle tanınmak isteyen ve bunun Türkiye yurttaşlığına engel teşkil etmemesi gerektiğini savunan bir siyaset var ve bu siyaset, kendi “Kürtlüğü”nün kabulünü, tüm Türkiye toplumunun diğer sorunlarını da sahiplenmeye mani görmediği gibi, o sorunları çözmeye de istekli olduğunu belirtiyor. Kısacası, “Kürt olarak Türkiyelileşmek” isteyen bireylerin talepleri gibi, bir siyasi organizasyon olarak, DTP de partilerinin etnik bir boyutu olduğu çekirdeğini “gizlemeden” Türkiye siyasetine katkıda bulunmak istiyor.

Meselenin diğer yönü ise parti elitlerinin seçmenleriyle arasındaki Kürt meselesi bakış odaklı farklılıktır. Parti tabanı ve özellikle siyasetle ilişkisi sınırlı olan “sokaktaki DTP’li” Türkiyelileşmek gibi bir “proje”den haberdar olmadığı gibi bu konuyu öncelikleri arasında görmemekte. Bir önceki bölümde, DTP siyasetinin belirleyici beş düzleminden ilki ve çekirdeği hükmünde olan *yerel/etnik düzlemde* gördüğümüz üzere DTP

49 Sebahat Tuncel’le mülakat, İstanbul, 13 Mart 2010.

50 Kanadalı filozof ve siyaset teorisyeni Charles Taylor, yok sayılmış ya da ötekileştirilerek aidiyetleri tahrif edilmiş ve çarpıtılarak resmedildikleri imajlara göre muamele görmüş grupların, “yaraları”nın iyileştirilmesi için tanınmanın (*recognition*) temel insani bir ihtiyaç olduğunu savunur. Bu “ihtiyaç”ın DTP ve Kürt siyasi geleneğinin de ruh halini yansıttığı ileri sürülebilir (Taylor 1992, 26). Taylor’a göre, “Yanlış tanıma (*misrecognition*), birine gereken saygının gösterilmemesinden ibaret değildir. O, aynı zamanda, mağdurunun sırtına, kendi kendinden nefret etmenin sakatlayıcı yükünü yükleyerek, onda onulmaz bir yara açabilir. Gerekli olan tanıma (*recognition*), diğer kişilere borçlu olduğumuz bir nezaketten ibaret değildir. Temel insani bir ihtiyaçtır.” (Çeviri bana ait.)

seçmenleri, partilerinin Türkiyelileşmesine karşı olmamakla birlikte, aslında böyle bir “dert”leri de olmayan, kendilerini büyük oranda “Kürt” kimliğiyle tanımlayan ve bastırılan bu kimliğin çevresinde şekillenen sorunları merkeze alan bir kitلة. DTP’ye oy verişini, ağırlıklı olarak, “Kürtlük” ve Kürt kimliğine ilişkin sebeplerle açıklamayı tercih eden bir kesimden söz ediyoruz. Kendilerine, partilerinin tüm Türkiye’nin sorunlarıyla ilgilenmesi konusunda ne düşündüklerini sorduğumda aldığım cevaplar tamamen olumlu olurken, bunun kendileri için bir öncelik teşkil etmediği de gözden kaçmıyordu. Yine de bu konuda çok büyük bir “parti tabanı-seçmeni” ayrışması olduğunu da gözlemlemiyoruz. Özellikle etnik orijinli siyasi hareketlerde karşılaşılan, tabanla siyasetçi arasındaki “hayati bağ” göz önüne alındığında, Türkiyelileşme-etnikleşme hattında dönüşümünü sürdüren böyle bir siyasi hareketin, iki “uç”a da yaklaşan özellikleri barındırdığını ve bu uçların karşılıklı olarak birbirlerini etkilediğini unutmamak gerekir. Türkiyelileşmeye çalışan DTP, Kürt sorununun hinterlandında yaşayan Kürt seçmenlere, seçmenler de, etnikliği yer yer geri planda tutmak durumunda kalan, Türkiyelileşme gayreti içindeki DTP’ye muhtaç gözüküyor. Kürt hareketinin Türkiyelileşme tecrübesinin çeşitli olumsuzluklara ve yapısal problemlere rağmen sürüyor olmasını belki de bu paradoksun kendisine borçluyuz.

Sonuç yerine

Türkiye’de 2000’li yıllar, Kürt siyasetinin özgün bir aktör olarak belirli bir siyasal kimlik halini aldığı ve önemli ölçüde kemikleştiği bir dönemdir. Bu yeni siyasi duruş, “Türkiyelilik” kavramı etrafında ortaya çıkan tartışmalarla örülmektedir. Hatta bu şekillenmenin kendisini en net biçimde ilk kez DTP’de gösterdiğini söyleyebiliriz. Kürt siyasi geleneğinin 21. yüzyılın ilk on yılında en önemli temsilcisi olan DTP’nin, Türkiyelileşen Kürt siyasi kimliğini temsil etmesi önemlidir. Burada ilginç olan nokta, Kürtlerin siyaseten etkin bir aktör ol-

dukları bu dönemin, aynı zamanda kendilerinin Türkiyelileşme “proje”lerinin tebarüz ettiği dönem olmasıdır. Yani Kürtler “Kürt olarak” siyasallaşırken aynı zamanda büyük oranda Türkiyelileşmeyi savunmuş ve böylece Türkiye kamuoyunda varlıklarını meşrulaştırmışlardır. Elbette Türkiyelileşmenin ne denli başarılı olduğu tartışılabilir. Ancak bu başarı ne kadar tartışmaya açıksa, buna ulaşmanın yalnızca Kürt siyasi hareketinin performansına bağlı olmadığı da o kadar açıktır. Diğer bir deyişle Kürt siyasetinin, özelde DTP’nin, Türkiyelileşme düzeyinin yetersizliğinin ve şiddet sarmalı ve kalkışma/direnış dilinin genel siyasi atmosfere hâkim olmasının, sadece Kürt siyasi aktörlerinin “uyum” sorunu olarak görülmemesi gerekir. Bu durumun ortaya çıkışında, devlet aygıtından çeşitli düzey ve biçimlerde gördükleri tepkilerin ve de tepkisizlik olarak tezahür eden “içermeme”nin (*exclusion*) rolü muazzamdır. Dolayısıyla, hem otoriter devletin hem de PKK’nın vesayetinde barışçıl ve demokratik bir zemine geçmekte zorlanan, paramiliter bir zeminde yaşam imkânı bulmuş bir siyasi özne olan Kürt hareketinin Türkiyelileşmesi bekleniyorsa, kendi dışında kalan Türkiye siyasi aktör ve çevrelerinin bu süreçte alacağı tavır ve tutumlar müspet olmalı ve Türkiyelileşmeyi benzeşme ya da ehlileşme operasyonu olarak görme eğilimi terk edilerek, gerçekçi bir birlikte var olma iradesi ve perspektifi geliştirilmelidir.

Türkiyelileşme kavramı, Kürtler açısından, Türkiyeli “eşit” “Kürt” yurttaşlar olmak iradesini “Kürt ulusunun hükmettiği ayrı bir devlete sahip olmak” talebine tercih ettikleri bir kırılmanın ürünüdür. Fakat Kürtlerin Türkiye’nin bütünüyle kurmaya çalıştığı bu ilişkinin kaçınılmaz olarak diyalojik bir yanı vardır ki, bu da, Türk siyasi aktörlerinin ve toplum kesimlerinin, Kürt siyasetinin talepleriyle birlikte özgürce var olma hakkını kabul etmeyi, benzeştirici ya da ehlileştirici tekçiliğe tercih etmesinden geçer. Ancak Türk ve Kürt siyasi aktörleri arasında kurulacak böyle bir diyalog, uzun tartışmalara konu olan ve muhtemelen olmaya da devam edecek “Kürtlerin Türkiyelileşmesi” meselesinin anahtarı olabilir.

KAYNAKÇA

- Aktar, Ayhan (2000): *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayata, Bilgin, Deniz Yüksek (2007): “İnkâr Siyasetinden ‘İdare’ Politikasına: Kürtlerin Zorunlu Göçü”, *Birikim Dergisi* 213: 42-60.
- Aydın, Suavi (2005): “Azınlık Kavramına İçeriden Bakmak”, *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, (ed.) Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, TESEV.
- Barış ve Demokrasi Partisi Resmi Blogu (2011): <http://bdpblog.wordpress.com/2011/05/12/bdp-mecliste-neler-yapti-tbmm-grubu-meclis-calismalari-23-donem/> [Erişim: 18 Ağustos 2011]
- Canbolat, İbrahim (2011): *Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslarüstü Bir Sistemle Ortaklık*, 5. Baskı, İstanbul: Alfa Aktüel.
- Chandra, Kanchan (2004): *Why Ethnic Parties Succeed: Patronage and Ethnic Head Counts in India*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çağlayan, Handan (2007): *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar: Kürt Kadın Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakar, Mehmet Sait, Fehim Işık, Mehmet Mehmetoglu, Esra Sadıkoğlu, Ronay Önen, ve Sami Tan (ed.) (2010): *Ortaöğretim Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı*, “Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü Projesi”, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Çelik, Ayşe Betül (2005): “I Miss My Village!: Forced Kurdish Migrants in Istanbul and Their Representation in Association”, *New Perspectives on Turkey* 32, Bahar.
- Demir, Eyüp (2009): *Öteki Kürtler: Bir Gelenegin Anatomisi ve 29 Mart Seçimleri*, Ankara: Orion.
- Demokratik Toplum Partisi Genel Merkezi (2008): *Demokratik Toplum Partisi’nin Kürt Sorununa İlişkin Demokratik Çözüm Projesi, Projeye Çareseriya Demokratik A Têkildarî Pirsgirêka Kurd Ya Partiya Civaka Demokratik, DTP - Democratic Society Party’s Project of Democratic Solution to the Kurdish Question*, İstanbul: Gün Matbaacılık.
- Demokratik Toplum Partisi Tüzüğü (2011): <http://www.geleceksosyalizm.net/demokratik-toplum-partisi-tuzugu> [Erişim: 19 Ağustos 2011]
- “Forced Evictions and Destruction of Villages in Turkish Kurdistan”, 1996, *Middle East Report*, (Nisan-Haziran).
- Gözlem Gazetesi (2011): <http://www.gozlemgazetesi.com/895-tbmmnin-kadin-ve-killeri.html> [Erişim: 20 Ağustos 2011].
- Gunter, Michael M. (2000): “The Continuing Kurdish Problem in Turkey after Öcalan’s capture”, *Third World Quarterly* 21: 849-869.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2006): *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*, Ankara.
- Horowitz, Donald L. (1985): *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley: University of California Press.

- İnalcık, Halil (2011): *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kavak, Şeref (2010): "The Democratic Society Party as a 'Party for Turkey': Official and Grassroots Politics of a Changing Identity (2005-2009)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi.
- Kaya, Ayhan, ve Turgut Tarhanlı (der.) (2005): *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları-AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Keating, Michael ve John McGarry (2001): "Introduction", *Minority Nationalism and the Changing International Order* (ed.) Michael Keating and ve McGarry, New York: Oxford University Press.
- Key, V. O. (1956): *Politics, Parties and Pressure Groups*, 3. baskı, New York: Crowell.
- Key, V. O. (1961): *Public Opinion and American Democracy*, New York: Knopf.
- Kurban, Dilek, Tamer Aker, Ayşe Betül Çelik, Turgay Ünal ve Hatice Deniz Yüksek (2005): *Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kymlicka, Will (1996): *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press. [Çokkültürlü Yurttaşlık, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 1998]
- Lipset, Seymour Martin (1964): "Political Cleavages in 'Developed' and 'Emerging' Polities", *Cleavages, Ideologies and Party Systems*, (ed.) Erik Allardt ve Yrjö Littunen, Helsinki: Academic Bookstore.
- Milliyet (2007): "DTP Kongresinde, 'Demokratik özerklik' pankartı", 8 Kasım.
- Milliyet (2007): "DTP Sofya Modeli İstedi", 9 Kasım.
- Müller, Jan-Werner (2007): *Constitutional Patriotism*, Princeton: Princeton University Press.
- Rastbini Blog (2008): <http://rastibini.blogspot.com/2008/11/dtps-democratic-autonomy-project-part.html> [Erişim: 08 Nisan 2010]
- Sartori, Giovanni (1976): *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, New York: Cambridge University Press.
- Soysal, Yasemin Nuhoglu (2000): "Changing Citizenship in Europe: Postnational Membership and the National State", *Redefining the Nation State and Citizen*, (ed.) Günay Göksu Özdoğan ve Gül Tokay, İstanbul: Eren Yayınları.
- Taylor, Charles (1992): *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"*, Princeton: Princeton University Press.
- Şahin, Bahar (2005): "Türkiye'nin AB Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar", *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, (der.) Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, TESEV.
- TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu 2008 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı ile 2006 Mali Yılı Genel ve Katma Bütçe Kesinhesap Kanunu Tasarıları Görüşme Tutanakları, http://www.tbmm.gov.tr/butce/2008_komisyon_gundem.htm [Erişim: 4 Ocak 2009]
- TC Resmî Gazete (2009): No. 27432, 14 Aralık.
- TC Resmî Gazete (2011): <http://www.resmi-gazete.org/gundem/duyurular/tbmm/24--donem-tbmmde-kadin-milletvekilleri---.html> [Erişim: 20 Ağustos

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi* (1998): “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu”, 53, Dönem, 20.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (2008): Ankara: Emek.
- Vali, Abbas (der.) (2005): *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri Üzerine Çalışmalar*, çev. Ümit Aydoğmuş-Sema Kılıç-Fahriye Adsay, İstanbul: Avesta.
- van Bruinessen, Martin (2010): *Ağa, Şeyh, Devlet*, çev. Banu Yalkut, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vergin, Nur (1993): “Yeni Siyaset ve Siyasi Partiler”, *Türk Yurdu*, 70.
- Yeğen, Mesut (1999): *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim.
- Yeğen, Mesut (2009): “Müstakbel-Türkten Sözde Vatandaş: Cumhuriyet ve Kürtler”, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Konuşma Tarihi: 23 Mayıs, <http://www.obarsiv.com/pdf/MesutYegen.pdf> [Erişim: 16 Ağustos 2011]

Demokratik Özerklik: Statü Talebi ve Demokratikleşme Arzusu

BÜŞRA ERSANLI - HALİL BAYHAN

Giriş

Özerklik kavramı siyasal ve kamusal olmak üzere iki alana yakınlık ifade eder: Birincisi, kendi kendini yönetim ihtiyacı (Kürt siyasal hareketinin kendi halkına duyduğu sorumluluk) ve (tarihî ve coğrafi/kültürel nedenler, siyasi idari inkâr politikaları sonucu) kültürel siyasal idari statü gereksinimidir. İkincisi ise yerel idari mekanizmanın reformunun, özyönetim veya yerindenlik (*subsidiarity*) ilkeleriyle donatılması; (tüm ayrımcılıklara ve eşitsizliklere, yerinden, en sağlam önlem olarak) ademî merkezîyetçilik uygulamasının çağdaş koşullara göre genişletilmesidir. Kamu yönetimi reformlarının uygulanır hale getirilmesi, AB Özerklik Şartı'na konan çekincelerin kaldırılması, yerel özgünlüklere bağlı alternatif yerinden uygulamalar gereksiniminin tanınması ve yasallaştırılması da buna bağlıdır.

Bu çift işlevsel yönüyle özerklik, hem ilk anlamıyla devlet kurma hakkına dayalı kendi kaderini tayin hakkından (*external self-determination*) farklı olarak, günün koşullarına göre devlet kurmadan kendi kaderini tayin talebinin (*internal self-determination*) nasıl tatmin edilebileceğini düşünmeyi ve yorumlamayı hem de yerel yönetimleri yeniden ele almayı, ademî

merkezîyetçi reformları uygulamayı ve bunları çağdaş gereksinimler çerçevesinde yeniden değerlendirmeyi gerektiriyor. Bugünkü Türkiye siyaseti açısından hangisinin önce, hangisinin sonra savunulması gerektiği konusu, bu iki amaç arasındaki bağlantılar ve farklılıklar tam olarak netleşmemiştir. Aslında bir yandan Soğuk Savaş'ın güvenlik anlayışıyla "özerklik" kavramından uzak durulması, konunun içerik ve uygulanabilirlik açısından değerlendirilmesinin bir kenara itilerek yine aynı korkuyla özerkliğin hepten reddedilmesi, bir yandan da özerkliğin liberal ülkelerdeki bazı federasyon rejimleriyle karıştırılması, Türkiye'nin demokratikleşmesi önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu endişeleri hesaba katarak, DTP (şimdi Barış ve Demokrasi Partisi [BDP]) ikinci talebi önce geliştirmiş, daha sonra birinci talebi ortaya koymuştur. Bize göre, meselelerin bu iki yanı birbirlerini tamamlayan taleplerdir ve birlikte yürütülmeleri gerekmektedir. Son olarak Demokratik Toplum Kongresi (DTK), bütünüyle siyasal statü talepleri içeren özerklik metnini tartışmaya açmıştır. DTP, BDP ve DTK'nın hazırladığı üç demokratik özerklik metninin, bir gelişim çerçevesinde birbirini kesen değil, ancak zamanla daha netleşen/netleşecek vurgular olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Metinlerin farklılığı üzerindeki tartışmalar, konunun iki yönünün de daha iyi anlaşılmasına ve modele açıklık kazandırmasına yardımcı olabilir.

Bu yazıda öncelikle dünya akademik yazınında özerklik ve *demokratik özerklik* kavramlarının bazı tanımlama/açıklamalarına yer verilecek, daha sonra ise dünyadaki bazı özerklik anlayış ve uygulamaları üzerinde kısaca durulacak. Sonraki bölümde ise sözü geçen özerklik talebi içeren üç metin ele alınacak ve DTK'nın son metni üzerine basında yer alan belli başlı kalemlerin bunu nasıl yorumladıkları değerlendirilecektir.

Özerklik: Kavramsal/teorik tartışma

Özerklik kavramının Soğuk Savaş sonrası değiştiği, artık ayrı bir devlet kurma ya da ayrılma, kendi kaderini ayrılarak ta-

yin etme değil, ayrılmadan, sorunları özyönetim çerçevesinde çözme anlamına geldiği uzun süredir tartışılmakta. Bu anlamlar, en az yirmi yıldır hem Kopenhag kriterleri içeriğinde hem de BM ve AGİT'in Kosova (International Crisis Group 2003, 18-20), Nijerya ve Fas'taki (Zouitni, 3-5) gelişmelerde üstlendikleri rollerde de görülmekte. BM'nin Yerli Halkların Hakları Bildirgesi ve "kendi kaderini belirleme hakkı" sorunu üzerine tartışmalar devam ediyor. Ayrıca "içsel kendi kendini yönetme hakkı" gibi kavramlar üzerine de tartışmalar yürütülmeye başlanmış durumda (Assie 2005, 159).

Ulus-devletlerin çoğu, 20. yüzyılın sonlarına kadar, merkezde topladığı yetkileri, yerele devretmedi veya farklı toplumsal topluluklar lehine yetkilerini paylaşmadı; egemenliği, yasamay, yürütmeyi ve diğer yetki organlarını tekelinde tuttu. Geçen yüzyılda tek ulusa dayalı devlet kurmayı başarabilen etnik gruplar, egemenliklerindeki topluluklara idari ve siyasal yetkileri devretme taraftarı olmamıştır; egemen gruplar, ulus-devletler adına, entegrasyon politikalarıyla farklı etnik, dilsel, mezhepsel kimlikleri yok saymış ve tek kimlikli bir toplum oluşturmayı amaçladı. Özellikle koyu merkezci devletlerde toplulukların idari ve siyasal yaşam alanları yok sayıldı. 20. yüzyıl ulus-devlet girdabı, ancak söz konusu toplulukların aynı çatı altında kamusal düzeyde haklarından yararlanabildiği yönetimler ile aşılabildi.

Ulusal sınırlar içinde kalarak, sınır kavramı tartışılmadan önerilen ve toprak egemenliğine dayalı olmayan yönetimlerin en belirgin türü yerel ya da bölgesel özerkliktir. Yerel/bölgesel düzeyde özerk yetkileri olan ve toprak egemenliğine dayalı olmayan yönetimler, birden fazla kimliği barındıran ülkelerde tercih edilmekte. Bu uygulamaları, özellikle de Batılı tarzda liberal ve demokratik yönetimleri seçen ülkelerde görebilmekteyiz: İspanya, İngiltere, İtalya hatta merkezci Fransa 20. yüzyılın son çeyreğinde şekillenmiş örneklerdir. AB Özerklik Şartı da bu genel ihtiyacın bir uzantısıdır. Özerkliğin tanımlamaları ve uygulamaları üzerine teorik tartışmaların yürütülmesi, Türkiye'deki özerklik tartışmalarına da katkı sunmaktadır.

Sömürgecilik uygulamalarında birçok topluluk nasıl ezildiye, dışlandıysa, hatta tamamen inkâr edilip köleleştirildiyse, çağımızın birçok ulus-devleti de farklı topluluklar üzerinde aynı olumsuz etkileri bırakmıştır. Ulus-devletlerin tek kimlik yaratma tasavvuru ve tasarrufu, tektipleşmeye neden olmuş ve farklı grupların özgürleşme alanlarını daraltmıştır. Kimliksel sorunların çözümünde demokratik yolların daha yaygın bir biçimde tercih edilmesi, ulus-devletin yüzyılın başındaki cazibesini azalttı. Hem özyönetim isteyen toplulukları tatmin edecek hem de ulus-devlet sınırlarını değiştirmeyecek çözümler geliştirildi. Devletsiz çözüm arayan etnik topluluklar, var olan devletin esnekleşmesi ve hükümetin küçülmesi durumunda mevcut devletli çözümü kabul ettiklerini beyan eder ve hatta demokratikleşmenin yolunun da bu uygulamalardan geçtiğini kanıtlamak isterler. Uluslararası piyasanın da esasen istediği, sınırların eski tip ulus-devlet şeklinde olmaması, daha esnek ve küresel karışıklı bağımlılığı yaşatan bir hal almasıdır. Paylaşılan bu genel arzunun farklı ideolojik uzantıları, bu makalenin konusu değil. Bu çalışmada siyasal katılım ve kararları paylaşma hakkı çiğnenmiş olan halklar açısından bakılarak, bireysel haklardan topluluk haklarına uzanan ve özerklik hakkına doğru işleyen süreçte genel teorik tartışmalara değinilecek ve özel olarak Türkiye’deki son gelişmeler tüm ülke için demokratikleşme ve ademî merkezleşme açılarından ele alınacak.

Özerklik tanımlamaları farklılaşmakla birlikte, birbirini tamamlayıcı anlamlar içermektedirler. Devletlerin özgün niteliklerine göre birçok farklı özerklik uygulaması olduğundan, kavramsal yönden de tek bir özerklik açıklamasından söz edilemez. Özerklik kelimesinin etimolojik anlamı, grupların (veya bireylerin) kendi (*auto*) yasalarına (*nomos*) uyumlu olmalarıdır. Bu kavram, bir kişinin hakları konusunda karar verme yetkisi bakımından yerel düzeyde fizikî (coğrafi) ve siyasal haklara sahip olması ve gücün/iktidarın yerele devredilmesi ile yakından ilgilidir. Günümüzde son derece önemli bir kavram olmasına rağmen henüz bir hak olarak görülmemektedir. Yine de özerklik paradigmasının henüz tam şekillenmemiş olan “hak-

lar kapsamından”, zorunlu hale gelen “güce doğru genişlediği” söylenebilir (Poirier 2007, 39). Aynı kökenden gelmemesine rağmen özerklik kavramı, bütünsel kimlikleri olan, korunması gereken ve birbirine bağlı grupların haklarını tarif eden *kolektif haklar* kavramı ile de yakından bağlantılıdır (Poirier 2007, 38-9.).

Özerklik, bir topluluğun, hukuki varlıklarının temeli olan hukuki belgelerin hazırlanmasına katılabilmesi, kimliğine ilişkin dilsel, dinsel, kültürel yetkilere sahip olması ve bu topluluğun bir ulus olarak kendi kaderini tayin hakkının içsel yönden ifadesi olarak tanımlanabilir. Özerklik, üniter bir yapı içinde yaşayan topluluğun (ulusun, ulusal azınlığın vs.), dinini, dilini, kültürünü ve diğer kimliksel özelliklerini korumak ve yerel hizmetlerini karşılamak amacıyla siyasi bir özerk birim (cumhuriyet, eyalet, il, bölge, vs.) kurma hakkıdır. (Murtazaoglu 2004, 43.) Gemalmaz, özerklik ile ilgili şu açıklamayı yapar:

Özerklik hakkı, kendi kaderini tayin hakkının içsel boyutudur. Bu hak, idari özerklik hakkından farklı olarak ilgili ulusun il, köy ve diğer yerleşim birimlerinde yaşayan parçalarına değil de, bir bütün olarak ulus ve buna benzer etnik topluluklara tanınır. Sadece ulus veya ulus altı adını taşıyan etnik topluluklara değil, azınlık ve bazı istisnai durumlarda etnografik grup gibi etnik topluluğun diğer türlerine de tanınabilir. Topluluğu oluşturan kişilerin her birine değil de, topluluğun kendisine, yani belli bir bölgede yoğunlaşmış bir bütün olarak yaşayan ulusal topluluğa tanınan bir haktır. (Gemalmaz 1997, 349)

Yani bu kavram yerelde bağımsız yasama ve kendi kendini yönetme yetkisine sahip “sivil topluluklar” ile bağlantılı özel bir anlam da taşıyor. Anti-sömürgeci hareketlerin yükselişinin arka planındaki özerklik, sadece yeni haklara sahip olan değil, aynı zamanda yeni sorumluluklar yüklenilen bir duruma da işaret eder. Ayrıca özerklik, sadece temel standart hak ve sorumluluklar değil, aynı zamanda kurulan düzenlemelere göre tutum, idare, müzakere ve başkalarıyla ilgili yönetsel bir ko-

nudur (Samaddar 2005, 28-9). Bu açılardan değerlendirildiğinde özerklik, sınır tartışmaları olmadan kimliklerin yaşatılmasında bir araç ve merkezden bağımsız özerk yetkilere dayalı yönetsel bir olgudur.

Egemenlik ile özerklik arasında ontolojik farklar vardır. Egemenlik, tahakkümün disipliner bir iktidarda vücut bulması olarak anlaşılır ve hak kavramının egemenlik kavramından ayrı tartışılması savunulur (Foucault 1980, 108); kastedilen, egemenliğin bağımsızlığa tekabül ettiğidir. Oysa özerklik, karşılıklı bağımlılık ilişkisi üzerine inşa edilen, tahakküme karşı kurulan ve esas olarak topluluğun öz gelişimini (diğer topluluklar ve kurumlarla iletişime geçme yetisi ve özgürlüğü) ve özbeirlenimini (karar alma sürecine katılma özgürlüğü) amaçlayan bir kavramdır. Bu anlamda özerklik ilişkiseldir; mutlakıyetçi ve özcü değildir (Young 2000, 255-8); egemenlik talebi olmaksızın, kamusal alanın yeniden düzenlenmesiyle hayata geçirilebilir ve bu bağlamda özerkliğin demokratik bir niteliği olduğu (Poirier 2007, 43) savunulur.

Özerklik ve bölgesel yönetim

Daniel Elazar'ın "ortak-yönetme ve özyönetim" (*shared-rule ve self-rule*) kuralına dayalı siyasal örgütlenmelerin tümünü kapsayan tanımlaması, özerk yönetimler için de geçerlidir (1991, 11). Elazar, özerk yönetimin, farklılıklar arasında yetki veya egemenliğin paylaşımına ve farklı birimlerin sınırlarının belirli bir bütünlük içinde "ortak yönetme ve özyönetim" kuralına dayanarak kurulması gerektiğini açıklar. Ancak önceden sadece bir ulusun kendi kaderini tayin hakkı kapsamında değerlendirilen bu kavram, zamanla ulusal sınırlar içinde farklı toplulukların zorlamalarına karşı bir önlem olarak yerelde uygulanan bir sisteme dönüşmüştür. Özerklik, yerelin sadece idari yönden daha etkin olabilmesi için uygulanan bir yöntem değil, aynı zamanda yerelden gelen talepler ile paralel olarak, grubun kamusal haklarının karşılanması da bazı yetkilerin yerle devredilmesidir. Ayrılma düşüncesinin ve gerginliklerin

zayıflatılması amacıyla topluluklara yerel düzeyde devredilen yetkililerdir.

Johanne Poirier, uluslararası hukukta klasik özyönetim tanımlamasının giderek içsel yönden bir grubun kendi kendini yönetmesi anlamına doğru genişlediğini ifade eder. Önceki kendi kendini yönetme kavramı, bağımsız bir ulus-devlet kurmayı hedefleyen, imparatorluk halklarının, baskı ve sömürge altındaki halkların hakkı idi. Günümüzde özerkliğin anlamı ise grubun/kolektifin mevcut olduğu devletlerde, özerk yetkilerin ve denetimin içsel yönden yerelde var edilişidir. Bazı durumlarda, açık veya yazılı olmayan anayasal ilkeler çerçevesinde, “özyönetim” veya “kendi kendini yönetme” kuralına göre kurumsal özerkliğin belirli bir düzeyi yeterli olabilir (Poirier 2007, 38). Öte yandan siyasal bağlamda, siyasal aktörler olarak toplulukların bağımsız bir şekilde kendi kendini yönetme ve yasa- ma yetkisine sahip olması gerektiği (Samaddar 2005, 17) de savunulabilir. Özerk yönetim, baskıya karşı ve ayrılma önünde en iyi güvence olarak görülmekle birlikte, bir bakıma kimlikler arasında özgünlüklerin korunmasında bir araç işlevini görerek de varlığını sürdürebilir (Poirier 2007, 52-3).

Birçok araştırmacı, özerklik tanımlamalarının aslında kaygan olduğunu ve farklı koşullarda farklı anlamlar taşıyabildiğini ileri sürer; ancak özerklik talebi, esas olarak o halkın kendi kimliğine/halkına duyduğu sorumlulukla bağlantılıdır ve meşruluğu da böyle kuvvetlenir (Wolf ve Weller 2005, 10). Özerkliğin meşruiyeti, aynı zamanda, bu meşruiyetin toplumun çoğunluğu tarafından kabul görmesine ve bu çoğunluğun, toplumun gelişimi için özerkliğin gerekli olduğuna ikna olmasına bağlıdır. Ulusların kaderlerini tayin hakkı kapsamında kalan gruplara karma yöntem de uygulanabilir: Teorik ve pratik “kurumsal özyönetim”. Bir başka model de, “özyönetim artı bölgesel entegrasyon” olarak formüle edilmiştir (Danspeckgruber 2005, 26). Bu modelde bölgeselliği iki türlü değerlendirmek mümkündür: Birincisi, söz konusu topluluğun nüfus olarak yoğun olduğu ulus-devlet içi bölgesellik; ikincisi ise etnisite, dil, tarih, din ortaklığı bulunan sınır ötesi topluluklarla

ve onların içinde bulundukları devletlerle esnek ve rahat ilişki geliştirebilmesi anlamındaki bölgesellik. Ayrıca Wolfgang F. Danspeckgruber'e göre –ki esas olarak sınır ötesi bölgesellikten söz eder– yerindenlik anlamındaki yetki genişlemesi, esnek ve çatışmasız ilişkilerin sağlanmasında bir denetim ve geliştirme/kalkındırma mekanizması yaratabilir. Ona göre, “yerindenlik ilkesi, birbirine en yakın ilişkiler düzeyindeki yönetim anlamına geliyorsa bölgesellik de en yakın topluluklar arası ilişkiler anlamına gelebilir” (2005, 30). Bu ilişkilerin gelişmesinde coğrafya, gelenek ve siyasal iklim çok yardımcıdır

Danspeckgruber'in önerdiği “özyönetim artı bölgesel entegrasyon” modelinde, özgüvenlik ve gençlerin tayin edici rolüne vurgu yapılmıştır. Öngörülebilirlik, şeffaflık ve toplumsal güvenlik bu yönetimin bir parçasıdır. Askerileşmiş güçlerden ve şiddet suçlarından arınmak ve travmalardan kurtulmak için özel eğitim programının ve özel istihdam olanaklarının yaratılması gerekli görülmektedir. Söz konusu modeli hayata geçirmek için 1) Özerklik talebi için görüşmeler yapılması; 2) Bölgesel işbirliğini geliştirerek sınır ötesi sürecin başlatılması ve 3) Uluslararası platformda soruna dikkat çekerek uluslararası yardım alınması gerekmektedir.

“Özyönetim artı bölgesel entegrasyon” modeli, sınır ötesi bağlılıkları olan topluluklar için uygun bir modeldir; ancak bu tartışmanın detayları düşünüldüğünde Türkiye’de yaratacağı negatif etki de göz önünde bulundurulmalıdır. Öte yandan tartışmaların açık yürütülmesi, çözüm önerilerinin açıklık kazanmasına yardımcı olacaktır. Bu açıdan “özyönetim artı bölgesel entegrasyon” (sınır ötesi ekonomik, tarihsel, kültürel ve diplomatik iletişim ağı) yerinde bir tartışma eksenini gibi duruyor. Sınır ötesi ortak kimlik özelliklerinin bulunması, özerklik tartışmalarının yürütülmesini değerli kılan niteliklerden biridir.

Özyönetimle bölgesel entegrasyonu birlikte uygulamaya koymanın, klasik anlamıyla ayrılma taleplerini ortadan kaldıracak bir model olduğunu öne sürenler de vardır. Bu önerinin ana gayesi, kimliksel yönden kendisini farklı gören grubun taleplerinin yeni devlet kurmadan, aynı çatı altında siyasal hakla-

rın elde edilmesi yönünden nasıl tatmin edileceği sorusuna cevap aramaktır. Önerinin hayata geçirilebilmesi, yurtdışı desteğine, önerinin cazibesine ve uygulanabilirliğine bağlıdır. İç egemenlik anlamında hem topluluğun acil taleplerine cevap verebilirlik hem de dış dünya ile doğrudan iletişim gerekmektedir. Ayrıca A'dan Z'ye çoğul kimlikleri kabul etmek ve esnek bir siyasi kültürü yerleştirmek kaçınılmazdır. İşte tam da bu açıdan özerklik kavramıyla demokratik kavramının birlikte anılması büyük önem taşımaktadır. Eğitimi de buna göre uyarlamak, şeffaf ve adil olmak zorunludur. Böylelikle topluluk, bağlı olduğu devletten kopmayacak ancak birçok açıdan özyönetimi uygulayacak; ayrıca bölgesel bağlamda hem kendi kimliğini paylaşımlarla hem de diğer topluluklarla/azınlıklarla esnek ve sürekli ekonomik, ekolojik ve siyasal iletişim kurarak, özgüvenini arttırarak, sorumluluğunu yerine getirebilecektir.

Özerk yönetim ve dayanakları

Toplumda kimlik bilinci tamamlanan grupların varlığı gerginliklerin/çatışmaların olasılığını yükseltir. Asimilasyoncu bir entegrasyonun reddedildiği durumlarda toplulukların bir arada tutulabilmesi için bir kısım yetkilerin yerele devredilmesi, özerk yönetimlerin başlıca gerekçelerindendir. Ulus-devletin belirgin kimliksel farklılıklar nedeniyle aşınmaya başlaması halinde ise kimlik sorunlarını çözmek için özerklik bir araç haline gelir. Ne zaman ki kimliğe tehdit algısı çok yükselmiştir, o zaman bir çeşit siyasi/ıdari özerklik zorunludur. Özerk yönetime devredilen yasama ve yürütme yetkilerinin sürekliliği ancak anayasal güvence ile gerçekleşebilir.

Özerklik, toplulukların özgünlüklerini yaşayabildikleri alanlar olarak da değerlendirilebilir. Ayrımcılık ve yoksunlaştırma konularında ise o etnik grubun psikolojik algısı, diğer etnik grubun (çoğunlukta olan) üyesi olup da ayrımcılığa uğrayan gruplarla benzer. Türkiye'de durum tamamen böyledir. Böyle durumlarda grupların özyönetim isteği devam ederken, ayrılma isteği azalabilir. Çok açıktır ki, tehdit algıları açısın-

dan anlaşmazlık, esas olarak etnik grup ile devlet ve kurumları arasındaysa farklı, azınlık konumunda olan etnik grupla, çoğunluk konumunda olan etnik grup arasındaysa çok daha farklıdır. İkincisi daha sorunlu ve çatışmaya yatkın addedilmektedir. İlgili ulus-devletin tekrardan ortak vatan hissini kuvvetlendirmek istemesi ve bunun için bir yüzleşme/hesaplaşma yoluna gitmesi halinde soruna çözüm bulunabilir ve toplumda diyalog ortamı yaratılabilir.

Özerklik, ayrıca yerel düzeyde demokrasinin gelişmesi ile de doğrudan bağlantılıdır. Özerklik statüsü kazanmak, sadece daha tepelerdeki güçlerden özgürleşmek demek değildir; yerel kimliğin kapasitesini güçlendirmek anlamına da gelir (Pratchett 2004, 359). “Yerel demokrasiyi daha geniş katılımcı bir demokrasinin temel bir bileşeni olarak görmek, yerel özerkliğin anlaşılması ve uygulanmasında önemli sonuçlar doğurur.” (Pratchett 2004, 361) Böylelikle yeni bir yerellikten söz etmek de mümkün hale gelir. Nasıl yeni bir devlet, yeni bir ulus, yeni bir ortak vatan anlayışından söz etmek istiyorsak, farklılıkları tüm siyasa yapımının kalbine yerleştirdiğimiz takdirde, özerklik kavramının anlamını da değiştirebilir ve genişletebiliriz (Pratchett 2004, 369).

Yerelin sadece basit anlamda bir fizikî mekânı ifade etmediği, mekânsal ile toplumsal olanın ayrılmaz bir karışımı olduğu yerel siyaset üzerinde çalışan birçok uzman tarafından vurgulanmıştır. Yerel düzlemdeki güç ilişkileri, ulusal güç ilişkilerinden farklıdır. Ulusalın iktidarı kurumsallaşarak güçlenirken, yereldeki iktidar ilişkilerinin daha fazla rekabete dayandığı ileri sürülmektedir. Yerel topluluklar, esnektir ve bürokratikleşmemiştir; ekonomik ve toplumsal kaynaklar her an devreye girebilir ve ortamda farklılık yaratır. Yerellerin aynı zamanda ekolojik birimler olması kalıcılık sağlayabilir. Dolayısıyla hem esnek hem de kalıcı özelliklere sahiptirler ve tam da bu nedenle sürdürülebilir nitelikleri vardır (Erder 1997, 31). Güvene dayalı ilişkiler, kurumsallaşmaz, özelde kalır; toplumsal düzen desteklenir, yani katılım, gönüllü bir artış gösterir. Toplumsal düzenle eklemlenme biçimleri ise işbirlikçi, yarışmacı veya çatış-

macı olabilir.

Özerklik, sorumluluklar ile bağlantılı, taraflar arasında gerçekleştirilen diyalog yoluyla, siyasal toplumun varlığına dayanan düzenleyici bir ilke olarak da görülebilir. Farklılıkların buluşmasına imkân tanınması, toplumsal bir talebe dayanması ve günümüz siyasetinin gerçekliğine karşılık geliyor olması, özerk yönetimlerin tercih edilmesinin bazı gerekçeleridir. Siyasal bir toplumun kurulmasında, halk veya aktörler, birkaç özerklik ilkesi ile sürekli yüz yüzedir. Dikey, yatay, siyasal, malî ve kültürel özerklik ilkeleri, siyasal topluma şekil veren çekişmeleri ve aynı zamanda bütünleşme eğilimlerini de gösterir. Siyasal toplumdaki kamusal alan kavramı, bir taraftan demokrasinin “habitus”u ile ilgiliyken, diğer taraftan “özerklik siyaseti” olarak tanımladığımız yerelliğe de tekabül eder (Samaddar 2005, 17-8).

Özerkliği, çoğulculuk ilkesinin bir gereği olarak, farklılıkların siyasal ve idari temsilini sağlaması bakımından demokrasi- nin ileri bir aşaması olarak gören araştırmacılardan Ranabir Samaddar, özerkliği “demokrasinin son aşaması” olarak tanımlayarak şu noktalara vurgu yapar: Özerklik, akıl ve tutku arasındaki benzer bir gerilim ihtiva eden, özgürlük ve düzenleme arasında kategorik bir ilke gibi durmaktadır. Bir yandan özgürlüklerin kullanılması ve yaşamda “güç sahibi olma” konusundaki düzenlemelere tâbi bir yönetsel aşamayken, öte yandan bu kural ve düzenlemelerden uzaklaşma arzusunun karşılık gelir ve yeni yönetim biçimleri arar. Özerkliğin başarısı, anayasal ilkelere ve özerk yönetimin güçlendirilmesine bağlı olsa da, esasen diyalogun düzenli etkinliğine bağlıdır. (2005, 23-4) Samaddar, toplulukların özerk ilkeleri ile özyönetim haklarının uygulanabilmesi durumunda demokrasinin en üst düzeye ulaşabildiğini ileri sürer. Demokrasi, toplulukların kendi kendini yönetme ilkesi çerçevesinde bir arada yaşamasını mümkün kıldığı durumlarda son aşama kabul edilir.

Samaddar özerkliğin beş ilkesinden bahseder: 1. Devletin geçmişteki adaletsiz politikalarını tazmin etme ilkesi. 2. Adil ve kabul edilebilir kararlar alınmasını sağlayan bir denetleme il-

kesi. 3. Muhalif toplumun özerkliği ve devletin toprağa dayalı egemenliği arasında bir denge oluşturmanın önemini gösteren vasilik ilkesi. 4. Topluluklar arasında sürekli bir diyalog mekanizmasının varlığını teminat altına alma ve özerkliğin gelecekte aşınmasına karşı güvence ilkesi. 5. Özerk uygulamaların dönemin ihtiyaçlarına göre yenilenmesi ilkesi (2005, 24-5).

Özerklik uygulamaları daha çok, demokrasinin özelliklerini yerelde uygulayan, yüksek refahı yaşayan, toplumsal sorunların önemli kısmını en aza indirebilen ve modernleşmeyi tamamlayan ülkelerde görülmektedir. Özerklik karşılıklı hoşgörüye ve kabul etmeye dayanır. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi hem siyasal statü ve özyönetim hakkı ile hem de yerelin siyasal özgünlükleriyle, yani demokrasiyle ve dolayısıyla ademî merkezîyetçilikle ilgilidir.

Çokuluslu devletler ve özerklik tartışmaları

Bu noktada yerele devredilen yetkiler ile ilgili çokuluslu devlet örneklerine yer vermek, özerk yönetimlerin ve bunların etkilerinin anlaşılmasına katkı sunacak. Etnik toplulukların ayrılma hedefinden vazgeçmesi ve aynı çatı altında siyasal yaşamını sürdürmesi tartışmalarının somut örneklerle açıklanması Türkiye'deki tartışmalar için ön açıcı olabilir. Bu yönüyle birden fazla ulusal kimliğin belirgin olduğu ülkelerin ve özellikle bunun kısaca analiz edilmesi, yerelde özerk birimlerin oluşturulmasının farklı gerekçelerini de gösterecektir.

Çokuluslu yönetimler, farklı etnik topluluklar ile yerel düzeyde egemenliğin, yetkilerin paylaşılması ve her ulusal gruba kendi kendini yönetme olanaklarının verilmesi olarak tanımlanabilir. Bu yönetim düşüncesinin, özellikle de 20. yüzyılın ortalarından itibaren genişlediğini söyleyebiliriz. Çokuluslu yönetimde, ulusal grupların haklarının anayasal güvenceye alınması ve gruplara bazı yönetsel yetkilerin devredilmesi gereklidir. Ronald Watts çokuluslu devletleri, kendilerini farklı bir grup olarak tanımlayan ve özerklik talep eden toplulukların temsil edildiği yönetimler şeklinde ifade eder. Bu yönetim-

ler, genellikle kalıcı bir temel üzerinde en azından iki veya daha fazla ulusal topluluğu kabul ederek kurumlaştırır ve onları korur; tek bir ulusa dayalı güçlü entegrasyoncu ve asimilasyoncu hedefleri açıkça reddeder (1998, 27).

Will Kymlicka ise Batı'nın çokuluslu yönetimlerinin dört temel özelliğinden bahseder: 1. Bir devlet içinde milliyetçilikler ile baş etme gereğine cevaben ortaya çıkmıştır. 2. Ulusal azınlıkların toprağa ve bölgeye dayalı özerkliği ile resmi dil statüsünün sağlanmasını amaçlar. 3. Liberal/demokratik değerlere dayalı etnik gruplar arası uzlaşma ve diyalogun varlığını temel alır ve etnik gruplar arası ilişkilerin güvenlik denkleminden çıkarılmasını sağlar. 4. Sadece topluluklar arasında çatışmaların sonlandırılmasına veya uyum yaratılmasına değil, ayrıca çatışmaların barışçıl demokratik politikaların sınırları içinde tutulmasına yardımcı olur (2007, 47).

Kymlicka ve Watts gibi araştırmacılar, birden çok ulusu barındıran, bütünü oluşturan her ulusun farklı bir kültür ve toplum olarak kendini koruması için gerekli özyönetim yetkilerini ve anadili haklarını kabul eden bu ülkelerde, (Kymlicka 2007, 35-6) demokratik ve liberal değerlerin ilerlemesinin, kimliklerle ilgili olumsuz algılamaları yıkmaya başladığını ileri sürerler. Bu özellikteki devletler -değişimin etkisiyle- artık kimlikleri, kültürel çeşitliliğin ve toplumsal bütünlüğün unsurları olarak düşünmeye başlamıştır.

Özerklik, bu yönetimin işlevsel hale gelmesi sonucu bazı toplulukların devletlerle bütünleşmesi durumunda barış içinde bir arada yaşamanın bir sigortası olarak düşünülebilir. Ancak özerk yönetim ile merkezî yönetim arasında kopukluğun artması durumunda, topluluklar arasında tecride, kutuplaşmaya ve dayanışma eksikliğine de yol açabilir. Özyönetim ve ortak yönetim arasında belirli bir denge bulunmalıdır. Denge, güvenin belirli bir derecesini veya en azından “diğer(lerinin)” güvenilir olabileceği inancını gerektirir (Poirier 2007, 52).

Çokuluslu ülkelerde özerk yetkilerin çoğunluğa karşı korunması için anayasal düzenlemeler gereklidir. Demografik yünden azınlıkta kalan toplulukların korunması amacıyla tanınan

özel düzenlemelere “asimetrik ilkeler” denilmektedir. Asimetrik ilkeler, nüfusta oransal eşitlik olmadığı durumlarda, kimliğe dayalı hakların anayasal güvenceye alınarak eşitliğin sağlanmasıdır. Bu ilkeler farklı etnik, dinsel ve dilsel kimliklerin var olduğu çokuluslu ülkelerde uygulanmaktadır. Söz konusu bölge ile ilgili bir anayasal/yasal düzenleme söz konusu olduğunda, yerel birimin düzenlemeyi veto veya kabul etme hakkının bulunması bu ilkeler arasında sayılabilir.

Çokuluslu devletlerin çoğu, ulusal gruplara yönelik özerklik biçimlerinde geçici veya sürekli bazı yetkileri asimetrik şekilde düzenleyebilir (Watts 2007, 236). Kanada’nın Quebec özerk yönetimi diğer bölgesel yönetimlere göre asimetrik yetkilere sahiptir. Merkezî hükümet, yereli ilgilendiren konularda kararlar alamamakta veya yerel hükümetin onayına ihtiyaç duymaktadır. Birimlerin yetkilerini etkileyen kültürel, ekonomik, demografik ve sosyal koşulların varlığı durumunda asimetrik ilkelerin önemi vurgulanmakta ve asimetrik yönetimlere Kanada, Malezya, Hindistan, Belçika, İspanya, Rusya ve Avrupa Birliği örnek gösterilmektedir (Watts 1998, 123). Asimetrik ilkeleri uygulayan ülkelerin hemen tümü çok kimliklidir; kimlikleri koruyucu düzenlemeleri vardır ve bu düzenlemeler her özerk bölge için standart olmayabilir.

Kimlik tartışmalarında, sadece egemenliği elinde bulunduran topluluklar değil, farklı kimliklere sahip gruplar da ulusal kimlik iddiasında bulunabilir. Örneğin Kanada’daki Quebec’liler bir ulus olarak kabul edilmektedir. Öte yandan bu tanıma daha küçük topluluklar da söz konusu olabilir. Belçika’daki Flamanların ve Valonların, ulus olarak tanınıp tanınmadıklarına bakılmaksızın benzer ulusal talepleri vardır. İspanya anayasası, “sağlam ve sürekli İspanya ulusu içinde” özerklik hakkıyla Bask, Katalan ve Galiçya halklarını ulusal kabul etmiştir (Pinder 2007, 6). Çoğu Batı demokrasisi “ulusal” olarak tanımlanan ve kendi kendilerini yönetmeyi sürdüren veya bu hakkı kazanmak isteyen grupları barındırır. Bu gruplar arasında hem alt-ulusal gruplar olarak Katalanlar ve Basklar (İspanya), Flamanlar (Belçika), İskoçlar ve Galliler (Britanya), Korsi-

kalılar (Fransa), Porto Rikolular (ABD) ve Quebecililer (Kanada) hem de yerli halklar olarak Samiler (İskandinavya ülkeleri), Eskimolar (Kanada ve Danimarka), Maoriler (Yeni Zelanda), Aborjinler (Avustralya) ve Kızılderililer sayılabilir (Kymlicka 2007, 34).

Kymlicka'nın liberal-demokratik değerlere göre farklılıklar arasında uyum kültürü görüşüne, 1978'de Franco diktatörlüğünün yıkılması sonrası özerk yönetim düzenlemeleri yapan İspanya örnek gösterilebilir. İspanya'nın, Franco'nun devrilmesinden sonra farklı etnik topluluklar arasında uzlaşmaya dayalı bir birlikteliği gerçekleştirebildiği kabul edilir. Yeni anayasal düzenlemeler ile söz konusu toplulukların demokratik haklarını kullanabilmelerinin önü açılmıştır; bu haklarla İspanya'da farklı toplulukların birbirlerini düşman olarak görmesi engellenmiştir. Yetkilerin yerele devredilmesi, farklılıklar arasında toplumsal hoşgörüyü ve uyumu arttırmıştır. Bu gelişmelerle İspanya, Bask ve Katalan milliyetçiliklerini önlemek için demokrasi sınırlarını geliştiren kararlar alabilmektedir. İspanya'da bütünüyle toplumsal bir uzlaşmanın sağlandığı da söylenemese de Franco rejimi dönemine göre gerginliklerin oldukça azaldığı ve aidiyet duygusunun arttığı ileri sürülebilir. İki dönem arasındaki temel farklılık noktası mevcut sistemde sorunların çözümünde ve siyasal haklara ulaşmada demokratik kanalların kullanılabilmesidir. Toplumun meşruiyeti, yerele devredilen haklarla sağlanmıştır. Toplumsal gerginlikler, topluluklar arası diyalogun, hoşgörünün ve siyasal kültürün gelişmesi sonucu azalmıştır. Bu gibi örneklerin başarısıyla, "farklılıkların zapt edilmesi için baskı altına alınması gerektiği" yolundaki inanış, demokratik yöntemlerin uygulanması ile etkisini kaybetmeye başlamıştır. Toplulukların siyasal taleplerinin bütünüyle sona erdiği söylenemez ama toplumsal sorunların çözümünde demokratik yöntemlerin tercih edilmesi, şiddetin kullanılmasının önünde bir engel oluşturur.

Birinci bölümde açıklanan "özyönetim artı bölgesel entegrasyon" modeline en uygun yer olarak hem Pakistan'da hem de Hindistan'da kültürel etnik ortaklıkları olan ancak her iki ül-

kenin de baskısı altında çok hırpalanmış bulunan¹ ve “kaybedilmiş özerkliğin yeniden inşası için” 1990’larda mücadele-ye yeniden başlayan Hindistan denetimindeki Keşmir-Cammu bölgesi (Chaturvedi 2005, 142) gösterilebilir. Hindistan’ın çok- kimlikli yapısı ve özerk yönetim taleplerinin çokluğu anayasal düzenlemelerin çeşitliliğinin nedenidir. Hindistan deneyimi çeşitliliği, genişliği, sömürgecilik döneminde edindiği tecrübeler, özerkliğin çoklu biçimleri, anayasalcılığın karmaşık boyutu, farklı biçimlerdeki özyönetim talepleri, devletin ulusu bir arada tutmadaki kararlı, yenilikçi ve ısrarlı yapısı gibi nedenlerle en bilgilendirici örnek olarak görülebilir; tüm bu özelliklerin bir arada yaşatılabildiği Hindistan’da ulusun kazandığını ileri sürenler vardır (Samaddar 2005, 18-9). Hindistan’ın, demografik, kimliksel ve coğrafi yönlerden devasa özelliklerine rağmen, genel çerçevede Keşmir “özerk” bölgesi hariç özerk sistemleri başarıyla uyguladığı söylenebilir. Bazı ülkelerde de, çoğunluğu oluşturan farklı bir grup ile sürekli müzakerelere gerek kalmadan, kültürel özelliklere uygun politikalar geliştirilmiştir. İsviçre ve Kanada, kısmen bu ilke üzerine inşa edilmiştir. 1970’lerden bu yana, İspanya, Güney Afrika, Etiyopya ve Belçika bölgesel yönetim biçimlerini kabul etmişlerdir (Poirier 2007, 44).

-
- 1 Sumantra Bose, Keşmir-Cammu özerk bölgesinin hem Pakistan yönetimi tarafından ve hem de Batı dünyasının Doğu demokrasisi örneği olarak gördüğü Hindistan yönetimi tarafından 1948-49 yılından beri siyasi ve askerî baskı altında tutulduğunu etraflı bir biçimde analiz etmektedir. İki ülkenin farklı biçimlerde uyguladığı bu baskı ve ayrımcılığın Keşmir halkı tarafından çoğunlukla birbirine benzetildiği ve bu nedenle de Keşmir halkının 1990’da yeniden kendi kaderini tayin mücadelesine başladığı gerçeğini sözel tarih yöntemi de kullanarak açıklamaktadır. Yazara göre, Keşmir-Cammu bölgesindeki bu kendi kaderini tayin hareketi, tamamen 1950’de bir anlaşma ile verilen özerkliğin uygulamada da gerçekleşmesi içindir. Zira 40 yıllık süre içinde özerklik kâğıt üzerinde kalmış, Hindistan hükümeti diğer özerk bölgelerden farklı olarak burayı hiç rahat bırakmamıştır (1997, 55-104). Özerklik konusunda anayasal süreçteki gelgitleri yasal açıdan inceleyen başka bir eser de “Yeni Delhi yönetiminin her zaman bir bahane bularak özerk bölgeyi anayasal düzeyde entegrasyona zorladığını... (çeşitli dönemlerde) Keşmir’in anayasal özerklik haklarını ihlal ettiğini” belirtmektedir (Kumar 2005, 106, 111). Yazar ayrıca, bu özerkliğin asimetrik bir özerklik (“olağanüstü” hallerde üniter özellikleri devreye sokan anlamında) olduğunu da vurgulamaktadır ki, bu tutum olağan dönemlerde de özerkliği bozucu baskılara dönüşmüştür (a.g.y., 96).

Ekonomik kalkınmanın, kamu yönetiminin ve sosyal politikanın ön planda tutulduğu çokuluslu devletlerde, özerk yönetimlerin en önemli işlevinin çatışma olasılığını azaltmak olduğunu ileri süren John McGarry ve Brendan O'Leary'ye göre, İskoç ve Katalan deneyimleri ile bölgeselleşme üzerine teorik ve uygulamaya yönelik tartışmalar, bölgesel özerk yönetimlerin engellendiği veya sınırlı çatışmaların var olduğu koşullarla ilgilidir (1993, 10). Bu örneklerde görüldüğü gibi, özerk yetkilerin varlığında bile süren gerginlikler önemli bir oranda azalmış olsa da, merkezî ve bölgesel yönetimler arasındaki yetkilere dair anlaşmazlıklar tümüyle sona ermemiştir. Tayin edici nokta, farklı ulusal kimlikler nedeniyle ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümünde demokratik yolların kullanılabilmesi ve diyalog zemininin var olabilmesidir.

Nüfus yönünden azınlıkta kalanlar için, çeşitliliği çatışmasız bir biçimde barındırma amacıyla coğrafi olarak etkili bir bölgesel çözüm tercih edilebilir. Bu tercih birtakım endişeleri de beraberinde getirir. Poirier, üç endişeden söz eder: Çeşitliliği çok fazla olan toplumlarda, oluşturulan birimler içinde kültürel homojenliği (benzerlik) yakalamak zordur; çünkü bu birimlerin sayısı sürekli olarak artmaktadır. Şurası açık ki, birçok örnekte olduğu gibi, özellikle de büyük kentlerde, farklı gruplar kaçınılmaz olarak iç içe geçer. Örneğin Nijerya, barındırdığı 250'den fazla etnik grup arasındaki gerilimleri yatıştırmak amacıyla, yerel düzeyde birimleri 3'ten 36'ya kadar çıkarmıştır. Bu düzenlemelerin kısmen başarılı olduğu söylenebilir. Nijerya örneğinde olduğu gibi, sürekli yeniden yapılanma yoluyla parçalanma riskinin azaltıldığı göz önünde tutulmalıdır. İkinci olarak, bazı durumlarda toprağa dayalı bölgesel çözümlerin ayrılıkçı eğilimleri teşvik ettiği endişesi söz konusudur. Deneyimlere göre, bu tür sonuçlara çok nadir rastlanılır. Özerk yönetim, ayrılmaya karşı mutlak bir panzehir işlevini görmez. Ne var ki, özerk yönetim talebinde bulunan grubun baskısını azaltmakla birlikte, görünen riskin sınırlandırılmasında en etkili araç olabilir. Üçüncü ve son olarak bazı araştırmalar, yakın tarihte kültürel homojenliği sağlamaya dayalı özerk yönetimle-

rin yıkıcı etkisini bize göstermiştir. Örneğin Bosna'da, bir arada yaşama koşullarını oluşturmak amacıyla farklı bir kimliği coğrafî yönden belirli bir bölgede zorla toplamaya çalışıldı; bu hedef, yıkıcı savaş ile sonuçlandı. Çünkü baskın grup, farklı grupları katliama uğrattı. (2007, 44-5).

Kurumların ve siyasal yönetimlerin sahip olduğu demokratik uzlaşma kültürü bakımından, en çok İsviçre ve Belçika'nın ileri düzeyde olduğu ileri sürülmekte. Hindistan'ın parlamenter kurumları Westminster modelinin bazı çoğunlukçu özelliklerini uygulamasına rağmen, geniş bölgesel partilere dayalı koalisyonlar, son yıllarda uyumlu demokrasinin özelliklerini yansıtan karmaşık siyasal yöntemler geliştirmiştir. Malezya'da, çoğunlukçu parlamenter kurumsal yapılar uygulanırken, ırklar arası siyasal koalisyonun birçok olumlu özelliği bulunmaktadır. İspanya ve Kanada gibi çokuluslu ülkeler, kurumların yönetim özellikleri bakımından öncelikle çoğunlukçudur, ancak sistem, uzlaşmacı demokrasinin siyasal uygulamalarının bazı özellikleri ile de harmanlanmıştır (Watts 2007, 238).

Endonezya örneğinde görüldüğü gibi, son derece otoriter bir merkezin 1950'li yıllardan beri şekillendirdiği özyönetimler ve özerklikler de mevcut olmakla birlikte, 1999 ayaklanmalarından sonra Suharto hükümeti yerini ademî merkezîyetçilik ilkesini gerçek anlamda işletme amacı taşıyan Habibie'ye bırakmıştır. Merkezin gösterdiği irade ile yasal değişiklikler yapılmış ve 2000'li yılların başlarından itibaren tüm ülkede hayata geçirilen bir *standart özerklikler* uygulaması sonucu şeffaflık, hesap verilebilirlik ve katılım artmış, yerel medya ve sivil toplum güçlenmiş, hatta bazı yerlerde işsizlik azalmıştır (Turner 2005, 189-190, 195). Bu pozitif gelişmelere rağmen Endonezya'da özerkliğin standart uygulaması ve yolsuzluk önemli sorunlar yaratmakta, yerel özgünlüklerin bazı talepleri de karşılanamamaktadır.

Özerklik statüsü sürekli/istikrarlı bir nitelik taşımayan, Ukrayna üniter devletinden ziyade, bölgesinde çoğunluk olan Rusların asimilasyoncu politikalarından çekinen Kırım Tatarları'nın önayak olduğu Kırım'daki denetimli özerklik de bir

başka yarı olumlu yarı olumsuz örnek. Bu denetimli özerklikten 1996 yılında Ukrayna hükümetinin ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) sözleşmesinden mülhem ortaya koyduğu “yerlilik” (*indigenous*) tanımlamasıyla kısmen sıyrılan Özerk Kırım Cumhuriyeti² (Bowring 2005, 75) hâlâ tam olarak istikrarlı bir özerk yönetimi yansıtmamaktadır. Yine de Ukrayna’nın diğer bölgelerine oranla Kırım’da barış ve sükûnetin hüküm sürdüğünü söylemek mümkündür.

Latin Amerika (Panama ve Kolombiya [etnik özerklik], Ekvator, Nikaragua, Venezuela) örneklerine baktığımızda ise özerkliğin tamamen yerlilik kavramı üzerinden yasallaştırıldığını görüyoruz. ILO’nun 169 no’lu kararnamesi (1989) ile yerlilik ilkesini tanıyan 17 ülkeden 13’ü Latin Amerika ülkesidir. Özerklik talepleri toprak taleplerini içermeyecek şekilde bu yolla tanınmıştır. “İçsel kendi kaderini tayin hakkı” veya içsel özyönetim (bölgeyi, doğal kaynakları denetlemek, doğru ve adil temsil, mali özerklik, kültürel hürmet) uygulamasına gidilen bu ülkelerde, özellikle Panama ve Nikaragua’da, bazı ciddi sorunlar yaşanmasına rağmen ilerleme kaydedildiği tespit edilmiştir (Assie 2005, 173-5). Willem Assie, “yerliliğe” dayanan özerkliğin ademî merkezîyetçilikten biraz daha güçlü olduğunu ama gene de kısıtlı bir özerklik olduğunu belirtiyor ve şiddetli çatışmalara yol açan taleplerin böylelikle karşılandığının altını çiziyor. (2005, 164). Bu deneyimlerin siyasal, ekonomik ve hukuki incelemesinden sonra şöyle demektedir: “Özerklik ve özyönetimlerin önemi, esasında daha geniş bir demokratikleşme içinde yer aldığında artar. Böylelikle hem resmî anlamda hem de gerçek hayatta ‘neoliberal çokkültürlülük’ atılımı-

-
- 2 Kırım Yarımadası’nda Kırımlı Tatarların genel nüfus içindeki oranı %12dir. Kırım Tatarları, 1945’te yerlerinden sürülmüşlerdi ve Kırım’ın özerkliği de kaldırılmıştı. 1991’de Sovyetler dağıldığında ise Ruslar hızlı bir biçimde (Ukrayna’ya karşı bir hamle olarak) Kırım’a özerkliğini geri verdi. Aynı yıl 33 üyelik meclislerini seçtiler. Kırım, 1994 yılına kadar iki ülke arasında çekiştirildi ve nihayet Rusya Federasyonu Kırım’ın Ukrayna’nın bir parçası olduğunu kabul etti. Yasalarla bozulan özerklik ancak 1998’de Ukrayna tarafından ILO’nun yerlilik ilkesine dayanarak resmîleştirildi: Kamu yönetimi yetkileri var ve Kırım’da devlet dili Ukraynaca, resmî diller ise Rusça ve Tatarca. Özerk Kırım Cumhuriyeti’ni esas olarak Kırımlı Ruslar yönetmekte.

nın veya yeni liberalizmin önü alınabilir” (a.g.y.). Güney Amerika’da son on yılda neoliberalizme karşı bazı önemli adımlar atılmıştır, bunda hem ademî merkezîyetçi gelişmelerin hem de farklı özerkliklerin önemli payı vardır. Örneğin Bolıvy’a da 1994 yılından beri yerleştirilen ademî merkezîyetçi demokratikleşme (yerinden yönetim) hem başarılı çift dilli eğitim uygulamasına hem de yerel yönetimlerin yeni yetkilerle donatılması sonucu yerel siyasal katılımın, yatırım ve iş imkânlarının artışı-na vesile olmuştur (Nijenhuis 2010, 73-74, 86)³.

Farklı çokuluslu ülkelerde uygulanan özerk sistemlere baktığımızda, bölgelere özgü çözümlerin ortaya çıkarılması halinde, demokratik kanalların işlev gördüğünü söyleyebiliriz. Grup haklarının, başka bir deyişle kolektif hakların gerçekleşmesi halinde, şiddetin yer aldığı “çözümler” geçerliliğini yitirebilmektedir. Ayrıca bu uygulamaların çeşitliliğı, özerklik ile “yerindenlik” ve ademî merkezîyetçilik deneyimlerinin, işlevsel konularda ve genel demokratikleşme başlığı altında değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Türkiye’de ise topluluklar için dile getirilen siyasal taleplerin ve tartışmaların, diyalog ve hoşgörü ile yürütülmesinde zorluklar yaşanmakta. Kürtlere ilişkin özerklik tartışmaları gündemde giderek daha fazla yer almasa da Türkiye’de demokratik kanalların yeterince kullanılmaması, yerindenlik ilkesinin henüz yasalara girmemiş oluşu, yerel kültürel farklılıkların doğallaşmamış hali ve demokratik siyasal kültürün eksikliği nedeniyle tartışmaların yeterli bir düzeyde olduğunu söylemek zordur.

Bundan sonraki bölümde Türkiye’de özerklik talep ve tartışmalarının nasıl yürütüldüğünü, özellikle DTP, BDP yerellik ve özerklik kitapçıkları ve DTK özerklik modeli taslağı üzerinden değerlendireceğiz.

“Demokratik özerklik”in Türkiye’deki yansımaları ve Kürt hareketinin önerileri

3 Ayrıca bakınız UNESCO raporu: Carole Benson, *The Importance of mother tongue-based schooling for educational quality*, 2004, 2005/ED/EFA/MRT/PI/9.

Türkiye’de ademî merkezîyetçilik, yerel özerklik tartışmaları yeni başlamış değil. Hatta 1980’lerden bu yana, Avrupa ülkelerinde yapılan ademî merkezîyetçi reformlara uyum çerçevesinde ve bilhassa 1990’da AB Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın çekincelerle de olsa imzalanması nedeniyle ve daha sonraki yerel idari reform çabaları ve tartışmalarıyla birlikte yerel özerklik konusu sıkça ele alındı. Vesayet kültürüyle şekillenmiş yasalarda bazı değişiklikler de yapıldı ancak merkezî denetime bağımlılıktan gerçek anlamda kurtulma eğilimi hiçbir zaman ağır basmadı (İnaç ve Ünal 2007, 11 ve 19.).⁴ Otuz yıla yakındır devam eden yerellik ve yerindenlik, kamu idaresi, yerel yönetim ve belediyeler tartışmalarının, yasa değişikliklerinin ve reformların hiçbiri *demokratik özerklik* kavramı ile karşılaştırıldığında özel sansasyonel bir ilgi/tepki ile karşılaşmamıştır. Kürt siyasi hareketinin ve somut olarak DTK’nın 2010 yılının sonunda yaptığı özerklik talebi ve tasarısı, özerklik kavramını sadece bu kavramı kullandığı için kişiyi neredeyse Terörle Mücadele Kanunu (TMK) mağduru/“suçlusu” haline getirecek kadar tepki topladı. Üstelik 2007 yılından beri var olan, mecliste de gündeme gelen yerellik, ademî merkezîyetçilik ve demokrasi talepleriyle birleştirilmiş olan DTP kitapçığı da görmezden gelinerek...

Kendilerini “özgürlük savaşçısı” veya “yurtsever” olarak adlandıran ve kimi ülkeler veya uluslararası kuruluşlar tarafından da bu şekilde kabul edilen insanlara Türkiye’de daima, dünyada ise özellikle son 10 yıldır, resmî dilde “terörist” denilmektedir. Bu, Türkiye’de Kürt sorununun çözümünü engelleyici bir faktördür; az sayıda bazı aydın ancak son yıllarda bu gerçeğin farkına vardı. Basılı ve görsel medya ise yasal partileri ve taraf-

4 1982 anayasasının 123. ve 127. maddeleri idari vesayet yetkisi vermektedir. Bu bağlamda, Özerklik Şartı’nda çekince konulan noktalar gerek denetim ve danışma konularında olsun gerek mali konularda olsun gerek yargı konularında olsun uyumludur ve vesayeti koruma kaygısı taşımaktadır. Merkezle olan ilişkiler açıkça bu yöndedir. Oysa “Özerklik Şartı prensip olarak idari vesayeti, hukuka uygunluk denetimiyle sınırlandırmıştır”. İnaç, Hüsamettin ve Ünal, Feyzullah, “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye’de Belediyeler”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 Nisan 2007, 1-24.

tarlarını da kapsayan ve şiddet uygulayıcılarına odaklanmayan bu tavrı terk etmedi. Bu topyekûn karalama, Türkiye'nin siyasi iktidar tarihinde "anarşist", "komünist", "bölücü" hattını devam ettiren güçlü bir ideolojik savaştır ve mahkûm etme dürtüsüne sahiptir. Şiddet uygulayan kişi veya kişileri çok aşan bir toplumsal hareketi, özgürlük mücadelesini veya bir siyasi ideolojik muhalefet yolunu takip eden herkesi suçlayan bir inkâr yoludur.

Türkiye'de bu psikolojik yok etme haline, fiziksel yok etmeler de eklendi; işkenceler, faili meçhuller, köy yakmalar, yerinden etmeler hatta idamlar yaşandı. Bu süreç içinde adil temsil, yasalarda da uygulamada da gerçekleşmedi, ifade özgürlüğü son dönemlere kadar önemli görülmedi, diller yasaklandı. Askerî bürokratik faşizan uygulamaların en yaygın, en uzun ve en çeşitli zulmünü de Kürtler çekti. 40 yıldır tanınmayan haklar, hâlâ inkâr edilen bir kimlik ve gerçekleştirilmeyen ademî merkezîyetçilik eskisinden daha da güçlü bir özgürlük tutkusunu yarattı ve Kürt siyasal hareketi kendi kendini yönetme hakkını elde etmeden, bu baskı ve aşağılama girdabından kurtulamayacağını anladı. Ayrıca, işin özü olan demokratikleşme tatmin edici bir şekilde uygulanmadığından, hem statü için hem de Türkiye'de başkalaştırılan tüm kesimlerle birlikte bir çözüm geliştirmek için, ayrılma ve ayrı devlet kurma hakkının da geçmişte kaldığını bilerek, özerklik talebinde bulunma gereksinimi duydu.

Yerel yönetim ve demokratik katılım konusunda uzman olanlar da gayet iyi biliyorlar ki, merkezî vesayeti kaldırmak özellikle toplulukların kimlik sorunlarını çözmede son derece yardımcı bir etkidir, yerel toplulukların siyasal katılımını özendirir ve vatandaşlık duygusunu geliştirir (Erder ve İncioğlu 2008, 5, 11-12). Ancak yerel yetki paylaşımı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın öngördüğü anlamda dahi geliştirilmediğinden siyasal statü talebini önceleyen demokratik özerklik talebi ve tasarısı, toplulukların haklarını kapsayacak bir formül arayışını yansıtmak durumunda kalmıştır. "Bu durumda, Kürt yurttaşları özyönetimle buluşturmanın yolu, ade-

mî merkezleşme talebini genel bir Türkiye talebi olarak inşa edebilmekten geçiyor.” (Yeğen 2011, 104-5)

Özerklik üzerine yapılan birçok araştırma, kimlikli statü talebinin yarattığı çatışmacı konumun girdabından çıkmak için, siyasi özgürlük hareketlerinin var olan sınırları değiştirme konusunda özenli davrandıklarına işaret ediyor. Demokrasi yönünde belli kazanımları olan ülkelerde yerinden yönetimin, özyönetimin, ademî merkezîyetçiliğin ve farklı özerklik biçimlerinin bu denli yaygınlaşması “kendi kaderini tayin etme hakkı”nın çağdaş yorumunu sergilemektedir. Buna rağmen, farklı toplulukları tek bir topluluk kimliğine bağımlı kılma dürtüsü birçok ülkede hâlâ sürüyor. Yeni-liberal “küreselleşme” politikaları da, küresel sermayenin işleyişine halel getirmemek için bu tür bazı ülkelerin demokratik görünmesine yardımcı olmakta. Bu çerçevede “rekabet” ve “doğal kaynaklar” kavramları devreye girdiğinde küresel güçlerin müspet veya menfi müdahaleleri de her an söz konusu. Hiç unutulmamalı ki, günümüzün rekabet dünyasında merkezî hükümetlerin özerk yönetimlere/özyönetimlere hangi konuda, ne kadar esneklik gösterecekleri ve topluluklara yerel yönetimlerle ne derece doğrudan ilişki kurma şansı tanıyacakları anayasalarına ve bu yasaların ne şekilde uygulanmak istendiğine bağlıdır. Ulus-devletlerin bazıları, ki bunlara Türkiye de dahildir; bölgesel güç olmayı, içsel taleplere karşı baskıyı genişletme yoluyla gerçekleştirebileceğini düşünerek planlayabilmekte. Bu yolla da, “ulusal çıkar”ı tanımlarken, özyönetim, özerklik taleplerini tamamen yok sayarak “askerî güvenlik artı bölgesel güç” anlayışını pekiştirmektedir.

Ayrıca ABD’nin 11 Eylül sonrası sertleşen ulus-devlet sınırını koruma tavrı, bu tür inkâr politikası izleyen devletlerin iç sorunlara karşı daha acımasız davranabilmesini sağlamıştır (Danspeckgruber 2005, 29). Son yıllarda AB ülkeleri de uluslararası sermayenin resmîleştirdiği “terör” ve “terörist” damgalamasına katılmıştır. 11 Eylül’den sonra ulus-devletler, toplumsal sorunlarını yeniden tamamen güvenlik algısının içine yerleştirmiş ve söylemlerinde yok sayıcı, ötekileştirici argümanlar

kullanmışlardır. Dünyada haklarını savunanlar, özellikle de etnik topluluklar, toplum düzenini bozan bir kesim olarak ötekileştirilmek istenmiş ve katı bir şekilde görmezlikten gelinebilmiştir. Bölgemizde çoğu devlet, “güvenlik mi, özgürlük mü?” ikileminde güvenlikten yana tavır almıştır. Bu uluslararası ortamda Türkiye’nin de insan öz-güvenliğinden uzak bir biçimde gelenekselleştirmiş olduğu askerî güvenlik anlayışı devam etmiştir. Bu tutumla da ortak vatan, birlikte yaşama ve refah kurma, kardeş kalma arzuları gerçekte buluşamamış; hep birilerinin özel rafında kalmıştır. İşte Türkiye, yine böyle bir dönemeçte.

Türkiye’de ve tüm pederşahi muhafazakâr otoriter yönetimlerde “ancak *kazanan topluluk* tarih kitaplarına geçer” anlayışı sürüyor. Resmî ideolojide Kürtlerin etnik topluluk olarak, Kürtçenin bir dil ve Kürtlük’ün bir kültür olarak tamamen inkâr edildiği (Beşikçi 2009, 404-451) artık yaygın bilinen bir gerçek. Türkiye’de tarih kitaplarında Kürt kelimesinin sadece bir kez görüldüğünü hatırlatalım; o da Kürt Teali Cemiyeti’nin anıldığı, bertaraf edilmesi gerektiğinin vurgulandığı yerde ve sadece Milli Güvenlik ders kitaplarında. Kürtler, bu toprakların tarihinde halk, dil, kültür ve sosyal varlık olarak değil, ancak zararlı bir örgütün sahibi olarak vardır ki, bu da arkasında bir Kürt topluluğu barındırmaktan çok, “düşman”ların bulunduğu bir *nifak* örgütü olarak tanıtılmaktadır. Kısaca “kötülük” vardır ama onu yarattığı düşünülen insan veya halk yoktur! Bu yaman çelişki, varlık yokluk sınırından bugün siyasal katılım ve eşit paylaşım noktasına tam olarak gelememiş olsa da, bu konudaki tartışmalar –onca kayıptan sonra– nihayet başlamıştır. Demokratik Özerklik tasarısı/tartışması da bu sürecin dikkat çekici bir parçasıdır.

Aslında güçlü asimilasyoncu entegrasyon ideolojisine isyan eden ve kendi kaderini tayin etme hakkını talepleri arasında barındıran toplulukların ve özellikle aydınların, ulus ve devlet konusundaki algıları da değişmiştir. Türkiye’de ve daha önce sayılan birçok ülkede olduğu gibi, devlet istememek (bakınız DTP, BDP kitapçıkları ve DTK taslak metin) söz konusu olabi-

lir ve devletsiz bir çözümle yani özerklik yoluyla halkların refahına katkı yapılabilceği öngörülebilir. Bu açıdan esas alınması gereken nokta, özerk yönetim içeriğinin ve yönteminin sürdürülebilir bir özelliğe sahip olmasıdır. Meselenin bu yanı da, dünya örneklerini çalışmayı, Türkiye'nin özgün koşullarını değerlendirmeyi ve hiç de yabancı olmadığı bir kavramın (özerklik) hangi bağlamda kullanıldığı tartışmasını geliştirmeyi gerektiriyor. Meselenin ne bölücülükle ne ayrılma arzusuyla ne de "terör"le bir ilgisi vardır. Federasyonla yönetilen Rusya'da bile özerklikler konusunda bazı baskılar uygulandığında (Kuzey Kafkasya), hatta ayrılma talepleri olduğunda (Tataristan) son derece anlayışlı olan, hatta bu taleplere destek veren Türkiye'nin, bölgesel özerkliğin veya yönetimlerin sadece Kürtler için değil tüm ülke için bir demokrasi talebi olduğunu anlaması yeterlidir⁵. Aynı şekilde örneğin Çin'deki Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Türk kökenli halkının muhalif hareketinin arkasında durup⁶, kendi topraklarındaki Kürt kökenli halkın taleplerini toptan kötü ve tehlikeli görmek, hatta lanetlemek, demokrasi açısından ciddi bir standart kaymasıdır. Ayrıca federasyon talepleri nasıl meşru ise özerklik talepleri de aynı şekilde meşrudur; birini hoş görüp (Kemal Burcak'ın federasyon gereksinimi konusundaki görüşlerini 30 yıl boyunca hiç değiştirmemiş olduğu halde hükümet tarafından muhabbetle karşılanması), diğerini lanetlemek anlaşılması mümkün olmayan bir ruh halidir.

Bizim bu noktada Türkiye açısından sınamamız ve araştırmamız gereken konu, sadece yerindenlik ilkesiyle bölgesellik arayışının, özyönetim taleplerini kuvvetlendirmeye mi yok-

5 Aktar, Cengiz, "Esas Mesele: Adem-i Merkeziyet ve Bölgeselleşme", *Vatan*. 3 Ocak 2011.. Aktar bu yazısında bölge ile yerel yönetimlerin/belediyelerin hangi açılardan farklı olduğunu altını çizerek bölgesel yönetimin, coğrafi, kültürel, tarihî, dilsel, ekonomik hatta bazen dinsel bütünlük arz eden idari bir birim olduğuna işaret etmektedir.

6 2009 Temmuz ayı başında Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde çıkan olaylarda 200'e yakın insanın ölümü üzerine TBMM'de olağanüstü toplantı yapılmış, konu İnsan Hakları Komisyonu tarafından incelemeye alınmıştı ve yine o günlerde Başbakan Erdoğan, Çin'deki bu olaylar için "adeta soykırım" demişti. (12, 13, 14 Temmuz 2009, *Hürriyet*).

sa çelişkili biçimlerde zayıflatmaya mı aday olduğudur. Bunun için de önemli olan, yerindenlik ilkesinin hangi yöntemlerle uygulanabileceği sorusudur. Ademî merkezîyetçiliğin ve yerindenlik ilkesinin demokratikleşmeyi kuvvetlendirdiğini biliyoruz. Birçok ülkede bu denenmiş ve son derece olumlu gelişmeler olmuştur. Bölgesel özerk toplulukların yönetimleri arasındaki ilişkiler, bu duruma yani demokratikleşmeye nasıl hizmet eder? Bölgeler arası rekabet, nasıl bu durumu özendirici nitelik taşıyabilir? Yerel yönetimler, belediyeler arası özerk ilişkiler bölgesel özerklikleri nasıl geliştirebilir? Özerklik, birey için de; etnik, dilsel, dinsel, kültürel, coğrafi farklılıklara sahip topluluklar için de; kamu idareleri için de katılımcı ve iradi demokratikleşmeyi ifade eden bir kavram olduğuna göre Kürt sorununun çözümü için neden kullanılmıyor? Bu tür soruları DTK ve BDP dışında da ciddiye alan ve somut olanakları ortaya koyabilmek için araştırma projesi geliştiren kurumlar yok değil. Örneğin TEPAV⁷ ve TESEV⁸ gibi kurumların yerel yönetimler üzerine araştırmaları var. TESEV, yerelleşme ve bölgesel özerklik adıyla iki yıllık bir araştırma projesi başlatarak, demokratik bir anayasa yapımına katkı sunmak için Türkiye'nin nasıl bir model geliştirmesi gerektiğini karşılaştırmalı bir yöntemle ortaya çıkarmayı ve yerellikle özerklik arasında gerçekçi bir bağ kurmayı hedeflemektedir.

7 Selçuk Sertesin'in hazırladığı bu rapor, Türkiye'deki değişim sürecinin bazı olumlu gelişmeleri beraberinde getirdiğini ve özellikle de 2005 sonrasında yürürlüğe giren kanunlarla, il özel idarelerinin ve belediyelerin idari özerklik anlamında geçmişe oranla güçlenmiş olduğunu, bağımsız karar alma kabiliyetlerinin arttığını vurgular. Ancak raporda, bu olumlu gelişmelere rağmen, eski düzenlemelerin getirdiği sorunların halen devam ettiği de belirtilmektedir (2011, 2).

8 TESEV Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı bu raporda, yerel yönetimlerle ilgili şöyle denmektedir: "... mesele merkezden çevreye 'yetki aktarılması' olmayıp, yerel yönetimlerin Türkiye'nin demokratik karar alma mekanizmalarına olağan birer unsur olarak katılımının sağlanmasıdır. Bu da yerel yönetim birimlerinin yeniden yapılandırılarak yerel düzeydeki ana yönetim birimleri haline getirilmelerine ihtiyaç göstermektedir. Yerel yönetim makamlarının yerel düzeydeki ana yönetim birimleri haline getirilmeleri -başta vali ve kaymakam olmak üzere- merkezi idareyi temsil eden makamların yetkilerinin azaltılması ve bu arada onların yerel yönetim birimleri üzerindeki 'vesayet' yetkilerinin kaldırılmasını gerektirmektedir." (Erdoğan ve Yazıcı, 2011, 31)

Makalemizin başında da vurguladığımız özerkliğin iki yanı, yani hem ademî merkezîyetçilik/yerindenlik ilkesi hem de merkez ile yerel arasındaki bölgesel aracılık ve statü arayışı bağlantılıdır; ister kültürel, ister toplumsal, ister ekonomik, ister siyasal bakımdan olsun... AB ülkelerinin de yerinden yönetim bağlamında vurguladığı ve özendirdiği nokta bölgesellik ile ilgilidir. Türkiye’de sayısı az olmakla birlikte, demokratikleşme ve yerindenlik, özyönetim ve bölgesel özerklik, federasyon ve merkez ile yerel arasındaki yetki dağılımı üzerine nitelikli araştırmalar, çalışmalar vardır ve bunlar son dönemde de artmakta.

Ashında ademî merkezîyetçilik ve yerellik ilkeleri merkezî siyasi yönetimlerce zamanında uygulansaydı ve yerel özerklik veya yetki paylaşımı ile vesayetten kurtulup uluslararası gelişime ayak uydurulsaydı, bugün Kürtlerin demokratik özerklik talebi böyle menfi/sansasyonel bir yankı bulmaz, işler doğal mecrasında yürümüş ve evrensel değişimlere, insan ve topluluk haklarına uyum daha kolay sağlanmış olurdu.

Şimdi kronolojik sırasıyla demokratik özerklik talebinin/ önerisinin dile getirildiği üç metni ele alarak, Demokratik Toplum Kongresi’nin (DTK) hazırladığı son tasarı karşısında basında ortaya çıkan tepkileri değerlendirerek ülkemizde demokrasi, insan hakları ve Kürt sorununun çözüm iradesinin hangi zihniyette düğümlendiğine ya da hangi yaklaşımla gelişebileceğine bakalım.

Kürt sorununa ilişkin demokratik çözüm projesi - DTP⁹

- 9 DTP’nin hazırladığı bu ilk metin genel anlamıyla kamuoyunda hiç değerlendirilmemiştir. Hatta 2010 DTK tasarısı üzerine hemen her köşe yazarının yazdığı eleştiriler arasında bu metne referans hiç yoktur. Burada ilgi çekici olan, birinci metinde kamu yönetiminin, âdemî merkezîleşmenin ön plana alınmış ve özerkliğin sonraki sayfalarda açıklanmasıdır; yerinden yönetim ilkesinin altı çizilmiş ve genel demokratikleşme bağlamında özerklik sunulmuştur. (DTP, 2008) 2007’deki bu metne referans yapmadan ancak 2010 taslağı üzerinde görece en dikkatli/özenli değerlendirmeler ve eleştiriler için bkz. Gürsel, Kadri, “Kürt Hareketi Tek Dille Konuşmalı”, *Milliyet*, 23 Aralık 2010; Gürsel, Kadri, “Taslaktaki Özerklik Kürtlerin Sorunudur”, *Milliyet*, 27 Aralık 2010; Erdem, Tarhan, “Çalıştayda Tartışılan Tebliğ ve BDP’nin Bildirisi”, *Radikal*, 27 Aralık 2010; Keyman, Fuat, “Özerklik mi Eşit Vatandaşlık mı?”, *Radikal İki*, 12 Ocak

DTP Olağanüstü İkinci Kongresi'ne (8 Kasım 2007) sunulan bu öneri, esas olarak bir reform paketini açıklamakta ve bu çerçevede Kürt sorununa işaret etmekteydi. Çözüm önerisi, Türkiye'nin siyasi-idari yapısında reform ile Kürt sorununda çözüm modeli ve bölgenin ekonomik-sosyal sorunlarına çözüm önerileri şeklinde iki alt başlığa ayrılmıştı.

Reform paketi, ekonomik ve sosyal hizmetler bölümlerinde kısmen ayrıntılı bir biçimde sunulurken, yerel yönetimler konusunda ayrıntılara girilmemişti. 2010 sonunda tartışmaya açılan *demokratik özerklik* taslağının esas fikri burada silik olarak mevcuttu. 2007 tarihli ilk metni idari/siyasi köklü reform talebi olarak da görmek mümkündür. İstenen, "... demokrasiyi genel bir meclise hapsetmeyen, halkın tartışma ve karar mekanizmalarına katılımını kolaylaştıran, toplumun temel bütün sorunlarını en iyi şekilde ve yerinde çözüme kavuşturacağı bir siyasi ve idari yapılanma"dır. Bunun "kendini büyük bir ihtiyaç olarak dayattığı" gerçeğinin altı çizilmiştir.

Kongre'de demokratik özerklik kavramı şu şekilde tanımlanmıştır:

"Kongremiz ülke bütünlüğü içinde halkın yerelde söz ve karar sahibi olmasını sağlayacak ve tüm farklılıkların kendini özgürce ifade edebileceği düzeyde özerklik kazanması temeline dayanan modelin çağdaş kavramlaştırılışını 'demokratik özerklik' biçiminde tanımlamaktadır. *Demokratik özyönetim* anlamına gelen demokratik özerklik, Demokratik Cumhuriyet'in içinin doldurulmasıdır."

Demokratik Özerklik ise şöyle açıklanmıştır: Yereli güçlendirme, halkı söz ve karar sahibi kılma; demokratik katılımcılık ve tüm yerel birimlerde meclis sistemi; salt etnik ve toprak temelli özerklik anlayışı yerine kültürel farklılıkların özgürce ifade edildiği bölgesel ve yerel bir yapılanma; bayrak ve resmî dil tüm Türkiye ulusu için geçerli olmakla birlikte her bölge ve özerk birimin kendi renkleri ve sembolleri ile demokratik özyönetimi oluşturması; sorunların çözümünü sadece dev-

let sistemini değiştirmekte aramayan, toplumun özyeterliliğini esas alan sistem.

Sonraki kısımda ise çözüm önerileri, ekonomik ve sosyal politikalar, yaşam alanlarına geri dönüş ve çatışmazlık hali için eylem planı çerçevesinde açıklanmıştır. Bu reform önerisinin Türkiye’de şimdiye kadar yapılan yerel yönetim, ademî merkezîyetçilik, yerindenlik reformlarından farkı nedir? En belirgin fark, bu reform önerisinin, aynı zamanda farklı kimlikli topluluklar adına öne sürülen bir siyasi özyönetim talebi olmasıdır. Farklı kültürlerle sahip halkların kendi yaşantılarını doğrudan ilgilendiren kararlara eşit/adil katılımını, yerinden, özyönetimle sağlamayı amaçlamasıdır. Diğer bir fark ise tüm Türkiye’yi ilgilendiren kamu yönetimi reformu önerisidir. Bu ikinci yanıyla aslında 2004’te veto edilmiş olan kamu yönetimi reformuna benzer yanları da vardır¹⁰; kamu hizmetlerinin en yakın birim içinde küçükten büyüğe doğru, yereldeki meclislerle tartışılıp yerindenlik ilkesi etrafında kararlaştırılması Türkiye’nin çok ihtiyaç duyduğu bir idari reformdur.

Özgür demokratik yerel yönetimlerle demokratik özerkliğe - BDP¹¹

İdari açıdan son derece ayrıntılı olarak kaleme alınmış bu kitapçıkta BDP, yerel yönetimler konusunda etraflı bir talepler ve ihtiyaçlar sıralaması yapmış; demokratik özerkliğin bu değişiklik üzerinden gelişeceğini belirtmiştir. Belge, il genel meclisleri ve belediye meclisleri üzerinde de durmakta, yerinden yönetim ilkesi ve AB Özerklik Şartı ilkelerini uygulamaya koyarak de-

10 Veto edilen Kamu Yönetim Temel Kanunu tasarısı taslağının 9. maddesi, merkezî idareler ile mahallî idareler arasındaki ilişkileri ele almaktadır. Bir paragrafında ise şöyle denmektedir: “Mahallî idarelerin görev, yetki ve sorumluluk alanlarına giren konularda çıkarılacak tüzük, yönetmelik ve benzeri düzenlemelerde, mahallî idarelerin yetkilerini kısıtlayıcı, mahallî hizmetleri zayıflatıcı ve yerinden yönetim ilkesine aykırı hükümler konulamaz.” Ancak merkezî idarenin görevlerinin tanımlanmış olmasına rağmen, mahallî yönetimin görevleri açıklıkla tanımlanmamıştır (*Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı*, 2003).

11 Barış ve Demokrasi Partisi, *Özgür Demokratik Yerel Yönetimlerle Demokratik Özerkliğe*. Ankara: Gün Matbaası, 2010.

mokratik özerkliğe doğru önemli adımlar atılabileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca valilik, kaymakamlık gibi yapıların bölgesel meclisle istişare içinde işlev göreceği belirtilmektedir. Bu belge de göstermektedir ki, gerçek ademî merkezîyetçilik, yani özgür demokratik yerel yönetimlerle bölgesel özerklik, demokratik özerklik arasında işlev, içerik ve yöntem açısından çok yakın bir ilişki vardır.

Kitapçıkta özgür demokratik yerel yönetimlerin kurulması için merkezî baskıdan kaynaklanan gerekçeler belirtildikten sonra, model şöyle tanımlanır:

“Demokratik yerel yönetim modelimiz, herkesin kendi öz kimliğiyle, kendi kültürel farklılıklarıyla ve kendi ana diliyle aktif şekilde yaşam kararlarına katıldığı, ahlaki ve politik insan olma gerekliliklerine inandığı ve komünal yaşamı esas aldığı bir yönetim anlayışını benimser... Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı çerçevesinde tüm ülke genelinde yerel özerkliklerin tanınmasını ve hukuki şartlarının yerine getirilmesini savunur...”

Amaç ve görev kısmında ise “yerel yönetimleri sosyal, ekonomik, tarihsel, kültürel varlığın korunması ve geliştirilmesinde özne ve değişim gücü olarak değerlendirir... Adil eşitlikçi şeffaf ve katılımcı yerel yönetimlerle, kadın eksenli toplumsallaşmaya ve demokratik topluma hizmet etmeyi amaçlar” denmektedir.

Bu kitapçığı belirgin bir siyasi statü talebinden çok, yerel yönetimler ve belediyeler düzeyinde ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı çerçevesinde, yasal ve radikal bir değişiklik talebinin ayrıntılı ele alındığı bir metin olarak algılamak mümkündür. Yerel yönetimler dört esasa dayandırılmıştır: 1. Örgütlü toplum ve demokratik katılımcılık (topluma dayalı alternatif hizmet anlayışı). 2. Ekolojik yaklaşım (insan kadar tarihsel varlıklara, bitki ve hayvan çeşitliliğine, suya, toprağa, havaya ve kültürel mirasa karşı da kendini sorumlu gören yaklaşım). 3. Cinsiyet özgürlükçü yaklaşım (kadın eksenli bir yaşamı yeniden kurmak). 4. Katılımcı toplum ekonomisi (her toplum

kendi özkaynaklarını kullanır/oluşturur). Bu esaslar, uygulama alanında yerel yönetimlerin var olan yapıları açısından değerlendirilmiş ve yeni uygulama mekanizmaları önerilmiştir. Bu öneriler arasında “başkan (belediye başkanı), meclisten seçilecek üç kişi ile birlikte yetkisi verilen yeri yönetir” ilkesi; meclis divanı kurulması; yılda bir kez yapılması öngörülen “yurttaşların memnuniyeti” saha araştırması; köy ile kent iletişimini güçlendirecek ve örgütleyecek, cinsiyet özgürlükçü kadın kurulu ve daimi ekolojik alan kurulu oluşturulması gibi örnekler bulunmaktadır. Ayrıca sosyal politikalar için de bir taslak planlama yapılmıştır.

1980’lerde çıkan yasalarla yapılandırılan büyükşehir belediyelerinin (örneğin İstanbul) diğer belediyelerden çok daha etkin olduğunu ortaya koyan bir araştırma, bu dönemde gelişen belediyecilik anlayışının oy arttırma ve hizmet açısından artan başarısının, esas olarak girişimcilik, yatırım ve “sosyal belediyecilik” yönünde gerçekleştiğini göstermiştir (Erder ve İncioğlu 2008, 43-55, 160-162). Ancak büyükşehir belediyelerinin iller düzeyinde yeni bir merkezîyetçilik yarattığı ve farklı hiyerarşilerle donatıldığı, başkanların yetkisinin arttırılarak belediye meclislerinin yetkisiz ve atıl kaldığı da ileri sürülmektedir. Bu bulgular, yapılan idari reformların çok yetersiz olduğunu, yerleşme, yerel katılımcılık, yani demokratikleşme yönünden fazla gelişemediğini göstermekte; merkez ve yerel yönetimin bu noktada yeniden yapılanması gereğine işaret edilmektedir.

Demokratik Özerk Kürdistan Taslağı - DTK¹²

Diyarbakır’da iki gün süren bir toplantıda sunulan *Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı*’nda siyasi yasal vurgu açıktır ve tarihsel arka plana da gönderme yapılmaktadır. Kürtlerin tarihte “devletli yapılar içinde de belli düzeylerde özerkliklerini koruyarak varlıklarını sürdürdükleri” belirtilmektedir. Türkiye’nin demokratikleşme hattına girdiği ve Kürtlerin de ken-

12 Demokratik Toplum Kongresi, *Demokratik Özerk Kürdistan Modelinin Taslağı*. Diyarbakır: 18-19 Aralık 2010.

di kendilerini yönetme fırsatının doğduğu kısaca belirtildikten sonra, Kürtlerin şimdiye kadarki statüde artık kalamayacakları ve kalmayacakları açıklıkla ifade edilmiştir. Hedeflerinin, “Türkiye halklarının hiçbir ihtiyacını karşılamayan, Türkiye topluma da yük haline gelen ulus-devletin var olan katı zihniyetini değiştirme ve halkların siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmesi önünde engel olmaktan çıkarma temelinde cumhuriyetin demokratikleşmesi” olduğu belirtilmektedir.

Siyasi statü talebi ise şöyle dile getirilmektedir:

“Demokratik özerklik, Türk Devletinin Kürtler üzerinde inkâr ve imha politikası temelinde kurduğu siyasi statüyü reddederek kendi özgürlük ve demokrasisini yaşadığı yeni bir statüye kavuşmayı ifade etmektedir.”

Metnin bütün içeriğinde belirgin bir biçimde devlet kurmayı istememek, aslında Kürt siyasal hareketinin kendi kaderini tayin hakkı yönteminin en açık göstergesidir. Yani kaderini devlet kurmadan, özerklikle; onun da demokratik olanı ile tayin etmek istemektedir. Bu bir irade beyanıdır ve tersinin iddia edilmesi, yani “Kürtler ayrılmak istiyorlar” diye yorumlanması karşılıklı görüş alışverişi noktasında sorun yaratmaktadır. Kanımızca metindeki en önemli zaaf, metinde diyalog yolunu açan, uzlaşmayı özendirecek, araştırmayı ve önemsemeyi sağlayacak bir zemin sunmaktan uzak bir üslup kullanılmış olmasıdır; özerklik gibi karşılıklılık gerektiren bir yasa değişikliği talebi tek taraflılık anlatımıyla ele alınmıştır. Bu tutumun kısmen anlaşılır bir yanı var: Söz konusu olan talepleri sürekli görmezden gelinen bir halkın kendi kaderini tayin konusundaki tutkulu kararlılığıdır; bu kararlılığı ifade biçimi ise tekçi devlet politikaları karşısında yine tek yanlı kalmıştır. Ancak talepleri yeni bir devlet kurmadan, özerklik yoluyla gerçekleştirmek istemek, mutlaka diyalog ve uzlaşma ortamının sağlanmasını gerektiren bir konudur.¹³ Model şöyle açıklanmaktadır:

13 Mesut Yeğen, DTK taslağı tartışmaları sırasında hazırlanan ve hemen sonra yayımlanan kitabında bu durumu bir bütünlük içinde açıklamış ve bazı öneriler yapmıştır. Bu öneriler esas olarak “alıkonacaklar”, “ayıklanacaklar” ve “düzel-

“... Modelimiz Türkiye’nin tüm diğer bölgelerinde de uygulanabilecek bir demokratikleşme modelidir. Zaten dünyada da devletler, katı merkezî karakterini bırakarak ademî merkezî-yetçi siyasal sistemlere yönelmektedir. Çünkü yerinden yönetime dayanan sistemler sorunları daha kolay çözdüğü için her alanda gelişmenin daha da hızlandığı siyasal modeller haline gelmişlerdir. Bu yönüyle demokratik özerklik yetkilerin yerellere devredilerek devletlerin bu tür sorunları çözüp, demokratikleşmeye yöneldiği eğilimlere de uygun düşmektedir.”

Ayrıca sınır aşırı bölgesel etnik kültürel ortaklıklar temelinde de modelin yararlı olacağı savunulmakta; demokratik özerklik yönetiminin, “Kuzey Kürdistan’da halkın öz iradesi olurken, diğer parçalardaki öz iradeler olan demokratik konfederal örgütlenmelerle, içinde yaşadıkları devletlerin sınırlarına dokunmadan birbirini güçlendirme ve tamamlama biçiminde ilişkiler kuraca(ğı)” belirtilmektedir. Bu savıyla model, teorik tartışmalar içinde vurguladığımız “özyönetim artı bölgesel entegrasyon” modeline benzemektedir. Bu yaklaşımla, toprak temelinde olmayan bu modelin sınırlarla, ayrılmayla bir bağlantısı olmadığı daha açık olarak dikkat çekmektedir.

Demokratik Özerk Kürdistan Statüsü modeli sekiz ana boyut altında incelenmektedir:

1. Siyasi boyut (devletin yetki ve gücünü sınırlamak, katılımı ve doğrudan demokrasiyi devletin yanı başında var etmek)
2. Hukuki boyut (Türkiye ve Kürdistan=ortak vatan, birinci, ikinci ve üçüncü kuşak hakların tanınması)
3. Öz savunma boyutu (demokratik organların denetimi altında toplumsal direniş hakkı)
4. Kültürel boyut (ana dil, kültür, sanat ve bilimle kaybedi-

tilecekler” şeklinde üç bölüme ayrılmıştır. “Alıkonacaklar” bölümünde Türkiye’nin mevcut sınırlarını tanımanın, Türkiye ulusu mefhumuna bağlılığın, Kürtçenin eğitim dili ve bölgesel dili olarak kabul edilmesinin kalabileceğini; “ayıklanacaklar” bölümünde öz-güvenlik ve diplomasi önerilerinin çıkarılması gerektiğini ve “düzeltilecekler” bölümünde ise cumhuriyetin demokratikleştirilmesi ile konfederal düşünce arasındaki geniş tanımlamanın demokratik özerklik ile ne talep edildiğinin anlaşılmasını imkânsız kıldığını belirtmektedir (2011, 102-106).

len vasıfların elde edilmesi)

5. Sosyal boyut (farklılıkları en geniş şekliyle canlandırıp yaşatmak)

6. Ekonomik boyut (kendi yaşama sistemini kurmak, anti-tekelci, anti-kapitalist, kaynakların kullanım ve tüketim hakkı)

7. Ekolojik boyut (doğayla bütünleşen toplum sistemi)

8. Diplomasi boyutu (“halklar, değişik grup ve topluluklar arasındaki karşılıklı dayanışmaya ve çıkarlara dayalı geliştirilir”).

Bu metin, talepleri daha açık bir siyasal çerçeve içinde ifade etmiş olması ve “Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı” adıyla sunulması bakımından önemlidir. Ancak özensizce yazılmış veya özetlenmiş, yer yer çelişkili ifadeler de içeren bir metindir. Metnin en çarpıcı olumsuzluğu ise değindiğimiz gibi, adı üstünde bir “tasarı”yı farklı kesimlerden insanlara sunmayı ve anlaşılmayı beklerken, karşılıklılık ilkesine yardımcı olacak bir üsluba sahip olmamasıdır. Bu eksikliklerin bilinci ile metnin sonunda tartışmaya ve tasarının olgunlaştırılmasına gerek olduğu da belirtilmiştir. Özerklik konusundaki ayrıntıların açıklanması, Kürt sorununun çözüm yöntemi ve Kürtlerin talepleri üzerine tartışmaları daha da arttırmıştır. Burada Kürtlerin, bir çatı örgütü olarak kabul ettikleri DTK’nın sunduğu demokratik özerklik taslağı ile birlikte, devletsiz bir çözüm tarafı olduklarını ilan ettikleri söylenebilir. Bu tasarının sunuluş ve karşılıklılık ilkesi gereğince taleplerin kamuoyuna açıklanarak merkeze iletilmesi biçimine, doğrudan ilişkilerin olmadığı durumlarda, merkezle kurulan dolaylı bir diyalog yöntemi olarak da bakılabilir. Doğrudan görüşmeler olmaksızın özerklik taleplerinin açıklanması, ilişkilerin güvene dayalı bir şekle dönüştürülmesinin ilk aşaması olarak da görülebilir. Bununla birlikte, Kürtlerin tek taraflı siyasal talepler ilan etmesi ancak karşılıklılık ilkesi gereğince ortak çözüm çabası olması ve güven temin eden ilişkiler kurulması durumunda bir geçerliliğe sahip olur. Öte yandan, günümüzde siyasal taleplerin daha da net vurgulanması, devletsiz çözüm seçeneğinin benimsenmesi yolundaki gelişimi göstermektedir.

Ancak devlet ve hükümet yetkilileri ve medyadaki çoğu kanaat önderine bakıldığında, istisnalar olsa bile, ilişkilerin asıl olarak halen güvenlik denklemi üzerinde yürüdüğü de gözlemlenmekte. Bu genel eğilime rağmen yazılı basında, taslak üzerine eleştiriler yapmakla birlikte taslağın “dikkate alınması gerektiğini”, hatta demokratikleşme için gerekli olduğunu savunan köşe yazarları, taslak için “suikasttır”, “bölücülüktür”, “adı bile anılmamalıdır” diyenler kadar çok oldu.¹⁴ Konuyu Türkiye’deki yerel özerklik sorunu noktasından, kamu yönetimi açısından da ele alarak, tarihsel bir perspektifle, bütünlüklü bir değerlendirme yapmayı deneyenler ise çok azdı.¹⁵

DTK’nın sunduğu tasarıdan bir ay kadar önce BDP parti grubunun, Kadın Meclisi’nin, MYK ve PM’nin katıldığı, bir gün boyu süren etraflı bir tartışma yapıldı. Bu toplantıda da, yerel yönetimler, ademî merkezîyetçilik, yerindenlik ilkesi, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve siyasi/idari statü talebi gündeme geldi. Özellikle yerindenlik ilkesi ve yerellik reformları ile demokratik özerklik taleplerinin hangi sırayla kamuoyunda ele alınması gerektiği konusunda tartışmalar oldu. Temsili olan güçlerle katılımcı güçler, devlet ve iktidar anlayışları da ele alındı, özellikle ana dilde eğitim uygulamasının gerçekleşmesi için demokratik özerkliğin önemine işaret edildi. Demokratik özerklik konusuna bölgesel özerklik bağlamında, bölgeler arası eşitsizlik açısından da yaklaşılabileceği görüşmelerde belirtildi. Aynı toplantıda dört parçadaki (İran, Suriye, Irak ve Türkiye) Kürtlerin bir araya gelerek ayrı bir devlet kurmak istemedikleri; aksine, devlet dışı bir örgütlenme modeli oluşturulmaya çalışıldığı vurgulandı.

Kürtlerin toplumsal yapısının temel örgütlenme özelliklerinden olan aşiret konfederasyonlarının da yakın ve uzak tarihte devletleşmeye gitmek için çaba sarf etmediklerinin altı da çizilmişti.¹⁶ Bu tutum, kendi kararlarını alabilme ve yaşamları-

14 Çalışlar, Oral, “‘Kürtler Sussun’ Partiler Birleşti”. *Radikal*, 25 Aralık 2010.

15 Köker, Levent, “Demokratik Özerkliğin Neresindeyiz ve Ne Yapmalı?” *Zaman*, 26 ve 30 Aralık 2010.

16 Bu konuda yeni belgelere dayanan kapsamlı bir araştırma için bkz. Kardam,

nı belirleyebilme hakkı bakımından devletsiz bir özgürlük talebiyle bağlantılıdır ancak çağdaş anlamda eşitlik statüsü arzusundan uzaktır. Aynı vurguyu, taifeler (klan) şeklinde siyasi örgütlenme geleneğine sahip olan bugünkü Türkmenistan'daki Türkmen aydınları da yapmaktadırlar. Bağımsız devlet olduktan sonra bile, önceki (ve mevcut siyasette etkisini sürdüren) özerk sayılabilecek bir örgütlenme şeklini sık sık gündeme getirerek, bu tür geleneksel yapıların bir özgürlük/özerklik ısrarı olduğunu ifade etmektedirler (Ersanlı 1998). Kürtlerin toplumsal siyasal tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan Wadie Jwaideh'in (2009, 66-67) ve Martin van Bruinessen'in (2010, 199-303) tarif ettikleri toplumsal örgütlenme biçimi, bizzat ihtiva ettiği terimlerle (aşiret, taife, tira) ve özerkliğe olan bağlılığıyla, Türkmenistan'daki Türkmenlerin gündeme getirdiği biçime yakınlık göstermektedir. Bu toplumsal örgütlenme biçimlerine bakıldığında, toplulukların özerk yetkilerinin olması durumunda, merkezi yönetim için bir "sorun" olma durumundan kurtuldukları söylenebilir.

Yazılı basından özerklik değerlendirmeleri¹⁷

Basında köşe yazarlarının ve haberlerin yansıttığı tepkiler ise çeşitlidir. Bu ayrışma kabaca üç yönde ifade bulmuştur: Bu yazarların bir kısmı özellikle DTP'nin, BDP'nin ve DTK'nın Kürtleri temsil etmediği iddiasına dayanarak taslağı fazla değerlendirme gereği duymamış; ya "bölünme" gibi sansasyonel kavramlar üzerinden hareket ederek yorumlamış, ya da tamamen AKP'ye karşı bir gerginlik politikası yaratan tehlikeli bir çıkış olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Bunlar arasındaki en sansasyonel yorumun sahibi olan Hasan Celal Güzel, PKK, DTK ve BDP ile Ergenekon arasında bağlantı kurarak BDP'nin kapatılmasını savunuyor ve askerî alan-

Ahmet, *Cizre Botan Beyi Bedirhan, Direniş ve İsyan Yılları*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2011, 88, 95, 107.

17 Bu makale ve haberleri (20 Aralık 2010-10 Ocak 2011) bir dosya halinde düzenleyip bizlerle paylaşan Doç. Dr. Nuray Mert'e teşekkürlerimizle.

da dışı dış savaşacak kontrgerilla örgütlenmesini öneriyor.¹⁸ Mehmet Metiner de bu bağlantıyı beğenen ve savunan köşe yazarlarından.¹⁹ Yiğit Bulut da aynı tahlili yapıyor.²⁰ DTK taslağını Ergenekon ile ilişkilendiren, AKP'nin gayretlerine rağmen derin devlet bağlarına yönelen ve talebin içeriğini, özünü göz ardı eden bir yazar da Abdülhamit Bilici'dir.²¹ Ali Ünal ise daha da ileri giderek hem PKK'yı hem de BDP'yi Kürt halkıyla bağlantısız göstermeye çalışıyor ve derin devlet bağlantılarına, büyük güç bağlantılarına başvuruyor, tasarının arkasında "büyük Kürdistan" diye bir ikinci İsrail arıyor.²²

Yasin Doğan ise demokratik özerklik gibi "aykırı bir projenin... AK Parti'yi ve diğer partileri çözüm karşıtı gibi konumlandırmayı hedeflediğini" savunuyor ve yazısının sonunda uyarıyor: "Aman BDP'nin tartışma tuzağına düşmeyin!"²³ Yasin Aktay, bu özerkliğin kime ait olduğunu sorgulayarak, yine tasarının Kürt halkını temsil etmediği ve totaliter ve otoriter bir rejime işaret ettiği yolunda fikir belirtiyor.²⁴

Taha Akyol, tasarının ideolojik yanını "ürkütücü" bularak tasarıyı "totaliterlikle" özdeşleştiriyor ve anti-komünizm üzerinden özerklik modelini sorguluyor. Yazısında, "projenin totaliter olması ayrılmaktan bile daha tahripkâr sonuçlar yaratabilir" diyerek, bu tasarının "kötü niyetini" "bilimsellik" tespit etmeye gayret gösteriyor.²⁵ Mümtaz'er Türküne ise DTK'nın özerklik tasarısını bir "müsamere" olarak görüyor ve tasarının,

18 Güzel, Hasan Celal, "İşte Terör Çemberi ve PKK'nın 2011 planı", *Vatan*, 3 Ocak 2011.

19 Metin, Mehmet, "Ak Partiye Karşı PKK-Ergenekon İttifakı", *Star*, 24 Aralık 2010.

20 Bulut, Yiğit, "DTP ve Attığı Adımlar, Ergenekon Dinamiğinin Bir Parçası Olabilir mi?", *Haber Türk*, 26 Aralık 2010.

21 Bilici, Abdurrahman, "PKK'nın Savaş Kararındaki Kararlılık", *Zaman*, 25 Aralık 2010 ve "Tek Suçlu PKK mı?", *Zaman*, 1 Ocak 2011.

22 Ünal, Ali, "Kürt Sorunu Nereye Gidiyor?", *Zaman*, 27 Aralık 2010.

23 Doğan, Yasin, "Gerilim Siyaseti BDP'ye Kaybettirir", *Yeni Şafak*, 30 Aralık 2010.

24 Aktay, Yasin, "Demokratik Özerklik Bu mudur?", *Yeni Şafak*, 3 Ocak 2011.

25 Akyol, Taha, "Totaliter Özerklik Üzerine Notlar: Hangi Özerklik?", *Milliyet*, 25 Aralık 2010.

toprak temelli egemenlikle bölgeselliği henüz birbirinden ayırt edemediğinden yakınlıkla özerklik tartışmalarının ciddiye alınacak bir yanının olmadığını beyan ediyor. Hatta bunun Kürtler için bir tuzak olduğunu da ileri sürüyor.²⁶ Bu yazıda, özellikle önceki DTP ve BDP metinlerinin değerlendirilmediği belirgindir; yazı, Kürtleri tanımak istemeyen kesimlerin “etnik” takıntılarından söz ederek sorunu tamamen tartışılmaz bir alana çekmeyi amaçlayan bir değerlendirmedir.

Nazlı Ilıcak, aslında çok daha zarif bir dille de olsa okurlarını tasarının AKP’ye karşı bir tertip olduğu görüşünü ciddiyetle düşünmeye davet edip AKP’ye tavsiyelerde bulunuyor. Yazının başlığıyla, hem Erdoğan’ın “tezgâh” suçlamasının eleştirilmesi gerektiğini ima ediyor hem de okuruna “tezgâh” ihtimalini düşün” diyor!²⁷ Bu çizgideki başka bir yazar, Naci Bostancı ise hümanist bir yaklaşımla daha derin bir kaynaşma üzerinden meseleye yaklaşıyor: Kürt-Türk ilişkisini “melezlik” hasletiyle kurguladıktan sonra temel hakları İslâmî kardeşlik sloganıyla bildik şekilde eriterek makalesini nihayetlendiriyor.²⁸

Şu veya bu şekilde “gizli gündem arama” çabalarını Nabi Yağcı cevaplıyor:

“Belirsiz olan özerkliğin kapsamı ve nasıl hayata geçeceğidir... Bu talebi doğru bulmayabilirsiniz, talebin sunuluş biçimini eleştirebilirsiniz ama ortada örtük gizli bir niyet yok... Daha zayıfken söylediklerini (Kürt siyasal hareketi) daha güçlü hale geldiklerinde niye gizli gündem haline getirsinler ki?”²⁹

İkinci kategorideki yazarlar ise tasarının tartışılmasını olumlu bulmaktadır. Bu yazılar yer yer Kürtleri yekpare bir bütün olarak görmeye direnmekle birlikte, yer yer de onlardan bir bütün olarak “en doğru”, “en mükemmel” çıkışı bekliyorlar ve taslağın yazılışını, sunumunu bu açıdan eleştiriyorlar.

26 Türköne, Mütaz’er, “Demokratik Özerklik Müsameresi”, *Zaman*, 26 Aralık 2011.

27 Ilıcak, Nazlı, “AK Partiye Karşı Tezgâh mı Var?”, *Sabah*, 29 Aralık 2010.

28 Bostancı, Naci, “Türkleşen Kürtler, Kürtleşen Türkler”, *Zaman*, 29 Aralık 2010.

29 Yağcı, Nabi, “Gizli Gündem”, *Taraf*, 25 Aralık 2010.

Ali Bayramoğlu, taslak üzerine yazdığı üç makalede DTK'yı tüm Kürtler adına eleştiriyor. Öncelikle işin haklar yanını yerinde buluyor, daha sonra ise “yapılanma” yanını aslı amacının ötesinde görüyor ve tasarını, “mevcut legal-illegal Kürt örgütlerinin Kürt toplumsal alanını denetime alma ve yeniden kurma projesi” olarak ele alıyor. Projenin içinde Kürt Kemalizmi algısı olduğunu öne sürüyor. Üçüncü yazısında da Kürt ve Türk Kemalizmlerinin otoriter zihniyetinin karşı karşıya geldiğini ifade ederek, restleşmenin yerini konuşmaya bırakması için ilk adımın atılması noktasında sorumluluğu Kürt siyasal hareketine yüklüyor.³⁰

Murat Belge de “akıllı politika” bekliyor Kürtlerden. Özellikle taleplerinin çoğunlukla doğru talepler olduğunu da belirttikten sonra, “Bunların her birinin, hangi Kürt kesiminin talepleri olduğu da karışık. Hep birden, bildiğimiz şu ideolojiyle büyümüş toplum için yutması kolay bir lokma (özerklik) değil” diye ekliyor.³¹

İhsan Dağı, DTK'nın ve BDP'nin hükümetin inisiyatifini zora sokacak bir girişimde bulunduğunu ileri sürüyor. Meselenin siyasi rekabetten ileri gitmediğini vurguluyor.³² Kürşat Bumin ise önerinin tartışılmasından yana, ama taslağı çok sorunlu görüyor; kişiler ve kurumlar arasındaki farklara dikkat çekiyor: Bumin, Ahmet Türk'ün sosyal, kültürel, kimliksel ve ekonomik alanlarda yönetime katılmak, yerinden yönetim ve yerindenlik ilkesinin uygulanmasını istemesini çok doğru ve güzel sözler olarak görmekle birlikte, taslaktaki Leninist ve Stalinist öğelerin fazla etkili olduğunu belirtiyor. Hem başbakanın tepkisini hem de taslağı eleştiriyor olmakla birlikte, esas olarak taslağın anti-kapitalist yanını eleştirdiği de söylenebilir.³³

Ali Bulaç, taslağın tartışılmasının gerekliliğine vurgu yapı-

30 Bayramoğlu, Ali, “Diyarbakır'da Ne Tartıştık? Ya da Türkiye Bölünüyor mu?”, “Kürt Kemalizmi”, “Sorumluluk Önce Kürt Siyasetçilerin”, *Yeni Şafak*, 22, 23, 25 Aralık 2010.

31 Belge, Murat, “Kürtler ve Talepler”. *Taraf*, 24 Aralık 2010.

32 Dağı, İhsan, “Kürt Sorunu Neden Çözülemez?”, *Zaman*, 28 Aralık 2010.

33 Bumin, Kürşat, “Demokratik Özerklik Modeli Taslağı'nın Analizi”, *Yeni Şafak*, 22 Aralık 2010.

yor; eleştirilerini maddeler halinde meselenin özüne ilişkin olarak sıralıyor: 1. Tasarıyı bir federasyon olarak görüyor, 2. BDP'nin Kürtlerin ancak 1/3'ünü temsil ettiğini, dolayısıyla etnik bir bölgesellik olamayacağını belirtiyor, 3. Tasarının diğer bölgelerin bu konuda ne düşündüğünü hesaba katmadığını vurguluyor, 4. Yeni anayasa ile bağ kurma sorunu olduğunu söylüyor. Ayrıca önemli bir noktaya, yerellik, ademî merkezîyetçilik, özerklik ve federasyon ve bunların tüm biçimlerinin "özleri itibariyle mahiyetlerinin aynı" olduğuna işaret ediyor.³⁴

Hadi Uluengin ise sadece ağırlıklı olarak Belçika'daki özerklik uygulamasının gündelik sorunlarını dile getirdiği yazılarında tasarıyı "utangaç federalizm" talebi olarak değerlendiriyor.³⁵ Etyen Mahçupyan da konuya önem verdiğini belirttikten sonra hükümet kanadının da BDP'nin de bir samimiyet testinden geçmesi gerektiğini ileri sürüyor. Başlangıç için genel anlamda hükümetin bu testten geçmiş olduğunu ama Kürtlerin evrensel haklarını verme aşamasında, yani çözüm noktasında aynı başarıyı gösteremediğini anlatmak üzere, "Çoğunluğu teşkil eden cemaatin samimiyet testini geçmemesi halinde, aynı şeyi bir azınlıktan nasıl bekleyebiliriz?" diye soruyor.³⁶

Kürt sorunu ile ilgili yıllarca yazan, kitaplar da yayımlamış olan Hasan Cemal, demokratik özerklik talebini iyi anlayabilmek için önce Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin Türkiye'deki Kürtler için ne anlam taşıdığını iyi bilmek gerektiğine işaret ediyor; kısaca, kendi kendini yönetme arzu ve kararlılığının kuvvetini hatırlatmış oluyor. Ancak Kürt siyasal hareketine de eleştirisi var: "Türkiye'deki Kürt siyasal hareketinin de, İmralı ile Kandil'in de 'arabayı atın önüne koymadan' gerçekçi bir çizgide siyaset yapmaları, ince uzun bir süreç olan barışı, istikrarı hiç kuşkusuz çok yakından ilgilendiriyor."³⁷ Soli Özel de özerklik taslağının tartışılmasını özellikle şiddet dışı bir arayış

34 Bulaç, Ali, "Demokratik Özerklik I ve II", *Zaman*, 25 ve 27 Aralık 2010.

35 Uluengin Hadi, "Belçika Çözülürken Kürt Sorunu I, II, III," *Hürriyet*, 28, 29, 30 Aralık 2010.

36 Mahçupyan, Etyen, "Samimiyet", *Zaman*, 2 Ocak 2011.

37 Cemal, Hasan, "Kürt Devleti, Federasyonu, Özerkliği I ve II", *Milliyet*, 29, 30 Aralık 2010.

şın değerine işaret ederek savunuyor ancak Türklerin de düşünülmesini öneriyor ve projeyi otoriter ve hiyerarşik buluyor.³⁸ Mustafa Erdoğan ise tasarının tartışılmasından ve bazı hakların tanınmasından yana: "... taslakta dile getirilen 'Kürtçenin kamusal alanda kullanılmasının' serbestleşmesi, 'yerleşim yerlerinin orijinal adlarının iadesi' ve bölgesel düzeyde olmak şartıyla Kürtçenin ikinci resmi ve eğitim dili olması yolundaki taleplerin meşru olduğu kanaatindeyim."³⁹

Şurası açıktır ki, bu ikinci kategoride değerlendirdiğimiz yazarların hepsi, Kürtlerin siyasal statü talebini tartışırken, Kürtlerin özyönetim konusundaki güçlü kararlılığına değinerek, "neyin olup, neyin olamayacağı" konusunda tavsiyelerde, önerilerde bulunmaktadır; birlikte düşünme ve çözüme yönünde eğilim, eleştiri üsluplarında fazla öne çıkmamaktadır. Örneğin ana dil konusu dışında taslağı "ileri bir talep" olarak gören ve gerçekçi bulmayan Derya Sazak, metnin içeriğini ağır bulmakta ve kabul edilemez görmektedir.⁴⁰

Küçük bir azınlık ise akıl vermeyi öne çıkarmadan, taslağın ciddiye alınıp tartışılmasını gerekli görmektedir. Ancak bu tartışmanın hangi açılardan yapılması gerektiği konusunda farklı görüşler taşımaktadır. Örneğin Ferai Tınç, tasarımı daha iyi anlamak için sorular sorarak eleştirilerini yapıyor ve bunu "sui-kast" olarak gören hükümeti eleştiriyor.⁴¹ Cengiz Çandar ise taslağı siyasal rekabet çerçevesinde ele alıp böylece önerinin "halka ne getireceği ve bunu nasıl yapacağı" tartışmasına girmiyor. Abdullah Öcalan'ın da eleştirisiyle taslağın "tedavülden kalkmış" olmasını, şahsi istihbaratı ve önsezisi olarak protokol düzeyinde ele alan Çandar'ın, yerelleşme ve daha demokratik yöntemlerle yaşama kalitesini yükseltme yönündeki kaygılarının öncelikli olmadığı anlaşılmaktadır.⁴² Sorunu, proto-

38 Özel, Soli, "Taslak Üzerine", *Haber Türk*, 24 Aralık 2010.

39 Erdoğan, Mustafa, "Demokratik Özerklik Taslağına Dair", *Star*, 25 Aralık 2010.

40 Sazak, Derya, "Öcalan Ayarı", *Milliyet*, 4 Ocak 2011.

41 Tınç, Ferai, "Madem Taslak Var, Tartışmalıyız", *Hürriyet*, 24 Aralık 2010.

42 Çandar, Cengiz, "BDP-DTK Açığa Düştü, Devlet-Hükümet Tekledi", *Radikal*, 4 Ocak 2011.

kol dışı, hayatın içinden değerlendiren yazarlar da var. Aslı Aydıntaşbaş, taleplerin tümüne cevap olarak, "... 'Merak etmeyin biz Öcalan'la hallederiz' olamaz. Mesele Öcalan, Ahmet, Mehmet meselesi değil; mesele Kürtlerin taleplerini demokratik zeminlerde ifade etmesi meselesi" demektedir.⁴³

Cengiz Aktar, sorunlu idari gerçekliği ele alarak tartışmanın açılmasına olumlu bakıyor ve şöyle yazıyor:

"Türkiye'de merkez ile yerel arasındaki uçurumda bölgesel bir ara birim olmadığı için yerel yönetimlere bu kadar çok işlev yüklendi... İrili ufaklı tüm belediyelerin klasik belediye hizmetinden başka hizmetler de veren yapılar olmasını temenni etmek, sürdürülmesi imkânsız bir sistemi farkında olmadan ülke sathına yaymak demek. Esas üzerinde düşünülmesi gereken, devasa merkezin faaliyetlerini dengeleyebilecek çap ve yetkiye sahip olan ve merkez ile yerel yönetim arasına konumlanacak bölgesel yapıların nasıl kurulacağı... zira mesele sadece Kürt bölgelerini değil tüm bölgeleri ilgilendiren, aynı zamanda Kürt meselesinin çözümünün de temel taşlarından birisi olan adem-i merkezî idarenin nasıl kurulacağı."⁴⁴

Erol Katırcıoğlu, sadece tartışmanın gerekliliğine işaret etmekle kalmıyor, aynı zamanda "demokratik özerklik kavramını ele alıp tartışmak, Türkiye'deki kriz halinin de çözümünde önemli bir çıkış imkânı yaratabilir" diyor.⁴⁵ Ahmet İnsel ise önceki metinlerin tartışılmamış olmasını bir eksiklik olarak görüyor, bölgeselliğin AB içindeki önemine vurgu yapıyor ama aynı zamanda ortada bir direnç de olduğunu altını çizerek, metnin üslubunu kuvvetle eleştirip "kendini Kürt siyasal hareketi olarak tanımlayan bir çevrenin hegemonya stratejisi" olarak da yorumluyor.⁴⁶ Nuray Mert ise Kürt siyasal hareketinin DTK çerçevesinde ne istediğini açıkça söylediğini ve işi daha fazla uzat-

43 Aydıntaşbaş, Aslı, "Peki Kürtler Ne Yapsın?", *Milliyet*, 29 Aralık 2010.

44 Aktar, Cengiz, "Esas Mesele: Adem-i Merkeziyet ve Bölgeselleşme", *Vatan*, 3 Ocak 2011.

45 Katırcıoğlu, Erol, "Demokratik Özerklik Ilacı", *Taraf*, 23 Aralık 2010.

46 İnsel, Ahmet, "DTK Çalıştayı", *Radikal İki*, 26 Aralık 2010.

madan “demokratik özerkliğin” hep birlikte tartışılması gerektiğini dile getirmektedir. Devamla şu öneriyi yapıyor:

“Demokratik özerklik, tam tarifini istemek yerine, en genel hatları ile neyin talep edildiğini tartışarak, neyin mümkün olabileceğinin yollarını arayarak netleşebilir.”⁴⁷

Sırrı Süreyya Önder meseleye farklı bir açıdan bakmış: AKP Genel Başkan Yardımcısı Ömer Çelik’in taslağı “Türkiye için bir suikast girişimi” olarak nitelemesi üzerinden, iktidarın Kürtleri tamamen yok sayma ile ABD’yi kırıncı olmadan eleştirme arasında nasıl savrulduğuna işaret ediyor.⁴⁸ Ertuğrul Kürkçü’nün vurguladığı görüş ise “Kürt ve Türk demokratlarının ‘demokratik özerkliğin’ kapitalist ve anti-kapitalist yorumları ekseninde bölüneceklerinin kesin” olduğu yönündedir. Kürkçü, bu tartışmanın yeni bir dönem başlatacağını belirtiyor.⁴⁹ Ertuğrul Mavioglu’nun genel bir sorusu ise çok yerindedir: “Dünyada özerkliğin desteklenmesini bir global sermaye açısından bir de siyasal katılımı canlandırma açısından ele alabiliriz. Ancak ideolojik olarak özerkliği ekolojik, toplumsal cinsiyet açılarından toplumcu olarak değerlendirmek neden Stalinist görülüyor?” diye soruyor.⁵⁰ Ertuğrul Mavioglu’na verdiği röportajda, demokratik özerkliğin dünyadaki gelişmelerle bağlantılı olduğunu belirten Demir Çelik, özerkliğin yerel yönetimler ile birbirini tamamlayan yanlarının olduğunu, ancak sadece yerel yönetimlerin anlaşılmasının eksik olacağını ifade ediyor.⁵¹

Hamit Geylani, Kürt sorununda demokratik özerkliğin tartışılması gerektiğini vurgulayarak, demokratik özerkliğin sadece Kürtlerin yaşadığı bölgeler değil tüm Türkiye için geçerli olduğunu ve güvencesinin de demokratik anayasa ile mümkün olacağını vurguluyor.⁵² Meseleyi ulus-üstü hukuk açısın-

47 Mert, Nurat, “Kürtlere ‘Demokratik Özerklik’”, *Hürriyet*, 21 Aralık 2010.

48 Önder, Sırrı Süreyya, “Kürt’e Kurt ABD’ye Kuzu”, *Radikal İki*, 24 Aralık 2010.

49 Kürkçü, Ertuğrul, “Demokratik Özerklik Neyi Böler?”, *Radikal İki*, 26 Aralık 2010.

50 Mavioglu, Ertuğrul, *Radikal*, 25 Aralık 2010.

51 Çelik, Demir, “Özerklik, Çağın Gereği”, *Radikal*, 24 Aralık 2010.

52 Geylani, Hamit, “Demokratik Özerklik Bir Barış Projesi”, *Özgür Gündem*, 4

dan da değerlendiren Hasip Kaplan ise demokratik özerkliğin tüm olumsuz koşullara rağmen her geçen gün güçlenmesinin meşruiyetini evrensel hukuktan aldığını belirtiyor ve özerkliğin hukuki dayanaklarını da birçok örnekle etraflıca açıklıyor. Yine çokkültürlü toplumlar da, toplumsal barışın ve bölge kültürlerinin gelişmesini sağlamanın bir başka yönteminin bölgesel özerkliği tanımak olduğunu ve demokratik özerklik modelinin, eşit yurttaşlığı, özgür bireyi ve örgütlü toplumu güçlü kıldığını vurguluyor.⁵³

Genelde basın mensupları (Baskın Oran ve kısmen Tarhan Erdem hariç) demokratik özerklik talebi içeren ve ilk ikisi resmî olarak yayımlanmış bulunan söz konusu üç metni birlikte inceleyerek eleştiri ve yorum yapmamıştır. Daha da önemlisi, bütün bu tepkilerin ortak yanı, Kürt siyasal hareketinin gelişme seyrini sorunlarıyla birlikte tarihsel olarak ele almayan bir nitelik taşımaları ve güncel pragmatik bakışlarla eski inkâr politikalarının zihinlere sinmiş ağır baskısı altında kaleme alınmış olmalarıdır

Sonuç

Başta, genel olarak demokratik özerkliğin bir siyasal yanı (statü gereksinimi), bir de tüm Türkiye için geliştirilmesi gereken idari yanı (yerindenlik) olduğunu vurgulamıştık. Buna ek olarak geleneksel siyasal iktidar anlayışından uzaklaşılması açısından siyasal alanı çağdaş anlamda çözümleme arayışından da söz etmek mümkündür. Devlet, güce sahip kesim tarafından toplumsal bir uzlaşma aranmadan tek taraflı olarak kurulabilmektedir. Ancak özerk bir yönetimin tek taraflı kurulma imkânı yoktur. Çünkü özerklik, en az iki farklı kimliğin karşılıklı anlaşması ve rızaya dayalı yetki alanlarının belirlenmesi ile olanaklıdır. Toplumun çoğunluğunu oluşturan topluluğun, demokratik kural ve ilkelere göre temsile onay vermediği ve ül-

Eylül 2011.

53 Kaplan Hasip, "Demokratik Özerklik ve Hukuk", Özgür Gündem, 15-16 Ağustos 2011.

kede varlığı belirgin olan farklı bir grubun entegrasyonu reddetmesi halinde, karşılıklı bir uzlaşmanın çıkmaması sonucunda topluluklar arasında şiddetin de dahil olduğu gerginliklerin ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğu biliniyor. Bu durumda, toplumdaki farklılıkları gözetken bir siyasal kültürün belirgin bir düzeyinin varlığına ihtiyaç vardır. Özerk birim, bireylerin ve toplulukların iradelerini bir arada değerlendirerek kurulmalıdır. İşte bu çerçevede demokratik özerklik modelinin hangi açılardan Kürtler için, hangi açılardan da tüm Türkiye halkı için değer taşıdığı iyice açıklanmalı ve modelin bu çerçevede geliştirilmesi sağlanmalıdır.

Özerklik/özyönetim kavramlarının farklı topluluklar için taşıdığı anlamın açık olarak ifade edilmesi, yürütülen tartışmaların yerinde ve düzeyli olması açısından önemlidir. İçsel sorunların çözümünde devletsiz bir model üzerine tartışma; bu modelin ayrılıkçılığa karşı bir çözüm aracı olarak kabul edilmesi üzerine tartışma; özerk yönetimlerin yerele etkisi üzerine tartışma; mevcut siyasal kültürün çözüm önünde engel olduğuna yönelik tartışma; siyasal kültürün çözüme katkı sunma yönünde geliştirilmesi gerektiği tartışması (eğitimler, yeni liderlikler) ve topluluklar arası güven algısının artması için eğitim ve yetiştirme dönemi tartışması; algıların değişmesi açısından geliştirilecek önemli bir dizi tartışma alanı olarak karşımızda durmakta.

Aslında merkezin baskısını birçok alanda kaldırmak gerektiğini düşünen, bu konuda yazan, siyaset yapan herkes, ademî merkezîyetçiliğe artık bölgesel düzeyde gereksinim olduğunu biliyor. Ne var ki, kurtulamadığımız siyasal vesayet ve velayet geleneği sebebiyle, yerelleşmenin, yetki paylaşımının, Kürtlerin ve elverişsiz konuma zorlanmış diğer toplulukların statülerini yasal olarak düzeltmenin zaruri olduğunu da bildikleri halde, çoğu, bir siyasi mevzilenmeyi ve üstünlük kurmayı, barıştan da refahtan da öncelikli görebiliyor. Siyasette hep daha iyi bilen babalar ve ağabeyler var ve bir türlü yetkileri paylaşmaya yanaşmıyorlar.

KAYNAKÇA

- Alodalı, Fatih Bilal, Özcan, Lütü, Çelik, Fikret ve Usta, Sefa (2007): "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye'de Belediyelerde Özerklik", *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, Mayıs: 1-11.
- Assie, Willem (2005): "Two Steps Forward, One Step Back: Indigenous Peoples and Autonomies in Latin America", *Autonomy, Self Governance and Conflict Resolution*, (der.) Marc Weller ve Stefan Wolff, s. 156-185, Londra& New York: Routledge.
- Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafliisoz/ak/turkce/122_tur.pdf (Erişim: Aralık 2011)
- Aydemir, Süleyman Ruhi (2001): "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının Işığında Türk Yerel Yönetimleri", *Mevzuat Dergisi*, Yıl 4, Sayı 45: 1-10.
- Barış ve Demokrasi Partisi (2010): *Özgür Demokratik Yerel Yönetimlerle Demokratik Özerkliğe*, Gün Matbaası, Ankara.
- Beşikçi, İsmail (2009): "Resmi Tarih: Kürt sorununda Temel Sorular", *Resmi Tarih Tartışmaları* 6, (der.) İsmail Beşikçi, s. 404-451, Ankara: Özgür Üniversite.
- Bose, Sumantra (1997): *The Challenge in Kashmir, Democracy, Self-Determination and a Just Peace*, Yeni Delhi: Sage Publications.
- Bowring, Bill (2005): "The Crimean Autonomy, Innovation or Anomaly?", *Autonomy, Self Governance and Conflict Resolution*, (der.) Marc Weller ve Stefan Wolff, s. 65-84, Londra&New York: Routledge.
- Bruinessen, Martin Van (2010): *Ağa, Şeyh, Devlet*, çev. Banu Yalkut, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chaturvedi, Sanjay (2005): "The Ethno and the Geo: A new look into the Issue of Kashmir Autonomy", *Politics of Autonomy-Indian Experiences*, (der.) Ranabir Samaddar, s. 139-172, Yeni Delhi: Sage Publications.
- Danspeckgruber, Wolfgang F. (2005): "Self-Governance Plus Regional Integration, a Possible Solution to Self-Determination Claims", *Autonomy, Self Governance and Conflict Resolution*, (der.) Marc Weller ve Stefan Wolff, s. 23-42, Londra&New York: Routledge.
- Demokratik Toplum Kongresi (2010): *Demokratik Özerk Kürdistan Modelinin Taslağı*, Diyarbakır: 18-19 Aralık.
- Demokratik Toplum Partisi (2008): *Kürt Sorununa İlişkin Demokratik Çözüm Projesi*, Eylül.
- Elazar, Daniel (1991): *Exploring Federalism*, Tuscaloosa ve Londra: University of Alabama Press.
- Erder, Sema ve İncioğlu, Nihal (2008): *Türkiye'de Yerel Politikanın Yükselişi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği (1984-2004)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Erder, Sema (1997), *Kentsel Gerilim*, Ankara: Um:ag Vakfı Yayınları.
- Erdoğan, Mustafa ve Yazıcı Serap (2011): "Türkiye'nin Yeni Anayasasına Doğru", *Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV)*, İstanbul: 20 Nisan.
- Foucault, Michael (1980): *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books.
- Gemalmaz, Mehmet Semih (1997): *Ulusal Üstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Te-*

orisine Giriş, İstanbul: Beta Basım Yayım.

- Gorgas, Jordi Tegel (2009): "The Shared Political Production of 'the East' as a 'Resistant' Territory and Cultural Sphere in the Kemalist Era, 1923-1938", *European Journal of Turkish Studies*, 1-19, *State Society Relations in the Southeast*, No 10.
- Güler, Birgül Ayman (2005): "Avrupa ve Yerel Yönetimlerin Anayasal Konumu, Avrupa Bölgesel ve Yerel Yönetimler Kongresinin Anayasa Değişikliği İstekleri", *Genel-İş Emek Araştırma Dergisi*, s. 35-45.
- Harman, Grant (1992): "Intergovernmental Relations: Federal Systems", *Encyclopedia of Government and Politics*, c. I, (der.) Mary Hawkesworth&Maurice Kogan, s. 336-354, Routledge.
- International Crisis Group (2003): "Kosovo's Ethnic Dilemma: The Need For A Civic Contract", *Balkans Report* No:143, 28 Mayıs.
- İnaç, Hüsamettin ve Ünal, Feyzullah (2007): "Avrupa Yerel Yönetimler Özerlik Şartı ve Türkiye'de Belediyeler", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 1-24. Sayı 17, Nisan.
- Jwaideh, Wadie (2009): *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, Kökenleri ve Gelişimi*, çev. İsmail Çekem-Alper Duman, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı (29 Aralık 2003), www.belgenet.com/ya-sa/kamu-05/html (Erişim: 25 Eylül 2011).
- Kaplan, Hasip (2011): "Demokratik Özerklik ve Hukuk", *Özgür Gündem*, 14 ve 15 Ağustos.
- Kumar, Ashutosh (2005): "The Constitutional and Legal Routes", *Politics of Autonomy-Indian Experiences*, (der.) Ranabir Samaddar, s. 93-114, Yeni Delhi: Sage Publications.
- Kymlicka, Will (2007): "Multi-Nation Federalism", *Federalism in Asia*, (der.) Baogang He, Brian Galligan&Takashi Inoguchi, s. 33-56, Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Lijpart, Arent (2006): *Demokrasi Motifleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, çev. Güneş Ayas ve Utku-Ümit Bulsun, İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- McGarry, John ve O'Leary, Brendan (1993): "Introduction: The Macro-Political Regulation of Ethnic Conflict", *Politics of Ethnic Conflict Regulation: Case Studies of Protracted Ethnic Conflicts*, s. 1-47, Londra: Routledge.
- Murtazaoglu, Fahrettin (2004): "Acarahların Siyasi Özerklik Hakkının Sûjesi Haline Gelmeleri ve Türkiye'nin Bu Sürece Etkisi", *Bilig*, s. 41-82, Bahar/2004, Sayı 29.
- Nijenhuis, Gery (2010): "The Impact of Decentralization on Local Development: The case of Bolivia", *Decentralized Development in Latin America*, (der.) Paul van Lindert, Otto Verkoren, s. 69-86. Heidelberg: Springer.
- Perinçek, Mihdi (2006): "Köy Koruculuğu Uygulamasının Zorunlu Göç Mağdurlarının Güvenliği Açısından Yarattığı Sorunlar", *TESEV Türkiye'de ve Dünya'da Yerinden Edilme Sempozyumu*, 5 Nisan.
- Pinder, John (2007): "Multinational Federations; Introduction", *Multinational Federation*, (der.) Michael Burgess&John Pinder, s. 1-16, Londra&New York: Routledge,

- Poirier, Johanne (2007): "Autonomy and Diversity; A Normative Framework", *Government of India and Forum of Federations, Unity in Diversity, Learning from Each Other, A Conference Reader, 4th International Conference on Federalism*, Yeni Delhi: 5-7 Kasım.
- Pratchett, Lawrence (2004): "Local Autonomy, Local Democracy and the 'New Localism'", *Political Studies*, C. 52, No 2: 358-375.
- Samaddar, Ranabir (2005): "Politics of Autonomy: Introduction", *Politics of Autonomy-Indian Experiences*, (der.) Ranabir Samaddar, s. 9-34, Yeni Delhi: Sage Publications.
- Sertesin, Selçuk (2011): "Yerelde Siyasi Sorumlulukla Hizmet Sorumluluğunun Örtüşmemesi ve Seçim Sisteminden Kaynaklanan Temsili Sorunlar", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ankara: Eylül.
- Turner, Mark (2005): "From Centralized Authoritarianism to Decentralized Democracy, Regional Autonomy and the State in Indonesia", *Autonomy, Self Governance and Conflict Resolution*, (der.) Marc Weller ve Stefan Wolff, s. 186-204, Londra&New York: Routledge.
- Watts, Ronald (1998): "Federalism, Federal Political Systems and Federations", *Annual Review of Political Science*, C. I, Haziran: 117-37.
- Watts, Ronald (2007): "Multinational Federations in Comparative Perspective", *Multinational Federations*, (der.) Michael Burgess ve John Pinder, s. 225-247, Londra&New York: Routledge.
- Wolff, Stefan ve Weller, Marc (2005): "Self-determination and Autonomy", *Autonomy, Self Governance and Conflict Resolution*, (der.) Marc Weller ve Stefan Wolff, s. 1-22, Londra&New York: Routledge.
- Xanthaki, Alexandra (2007): *Indigenous Rights and United Nations Standards: Self-Determination, Culture and Land*, New York: Cambridge University Press.
- Yeğen, Mesut (2011): *Son Kürt İsyanı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Young, Iris Marion (2000): *Inclusion and Democracy*, Oxford: Oxford University Press.
- Zoutni, Hammad, "Autonomy Statute, Self-Determination and UN Law Moroccan Sahara", <http://www.moroccansahara.net/page.php?IDA=129> (Erişim: 29.12.2011).

Kürtçenin Direniş ve Siyasalın Geri Dönüşü

NESRİN UÇARLAR

Giriş

Aristoteles'in dilin insanı doğuştan siyasal bir hayvan kıldığı iddiası, insanın içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını ortaklaştırmadaki payına işaret etmektedir (2002, 9-10). Ulus-devlette siyasal katılımın tek yolu gibi görünen ortak dil, ortak değerler yaratmak üzere vatandaşlarca eşit bir şekilde ve özgürce kullanılmadığında ortada siyasal olmayan bir durum var demektir. Değişime, farklılığa, çoğulluğa izin vermeyen, temel ilkeleri sadece toplumun egemen sınıfı ve kültürü tarafından belirlenmiş bir "ulusal siyaset" ölü bir siyasallığa işaret eder. Bu canlılık yitiminin Türkiye'de vücut bulmuş haline örnek verilebilecek pek çok siyaset arasında en çarpıcı olanı, "ulusal dil" olduğu varsayılan Türkçeye "resmî dil" statüsü kazandırarak, ülkede konuşulan diğer dilleri öldürmeye yönelik siyasettir. Bu siyasetin doğrudan hedef aldığı dil ise bu dili konuşan halka atfedilen olumsuz kültürel ve siyasal niteliklerden dolayı Kürtçe olmuştur.

Bu makale, Kürtçenin ulusal siyaset tarafından yok edilmesi, değersizleştirilmesi ve nihayet özel alana hapsedilmesi sürecini kapsamlı bir şekilde incelemekten ziyade, bu dilin

Kürt halkı adına siyaset yapan kişi ve kurumlarca, ulusal siyaseti eleştirme, dönüştürme ve nihayet siyasalı diriltme amacıyla nasıl kullanıldığına bakmayı yeğleyecek. İlk üç bölüm dil ve milliyetçilik, dil ve siyaset arasındaki ilişkiye, iktidar ve direniş ikilemine eleştirel bir kuramsal bakış sunmayı ve siyasetin geri dönüşünü tartışmayı amaçlıyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki Kürt dilsel ve kültürel uyanışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında yükselen ilk Kürt direnişleri (1920'ler ve 1930'lar), sosyalizm eksenli Kürt hareketi (1970'ler ve 1980'ler) ve esas olarak kültürel bir mücadele etrafında örülen yeni Kürt siyaseti (1990'lar ve 2000'ler) dördüncü bölümde tartışılacak. Kürtçeye önceki dönemlere göre daha merkezî bir konum kazandıran son dönem Kürt siyasal hareketinin, Kürt halkının dilsel haklarını kazanmasına yönelik bir mücadeleden daha fazlasına işaret ettiği iddiası da son bölümde ele alınacak.

Dil ve ulusal/siyasal/kamusal alan

Milliyetçiliği modern zamanların ürettiği bir ideoloji olarak okuyan modernist yaklaşımın, millet fikrini modern öncesi zamanlara dek taşıyan özcü ve ilkçi milliyetçilik kuramlarına getirdiği eleştirilerden nasibini alan en önemli kurgulardan biri dil ve ulusal kimlik arasındaki doğrudan bağlıdır. Bu kurgusal bağ, ulusun değişmez bir ruhunun bulunduğu ve bu ruhu temsil eden en önemli ögenin dil olduğuna yönelik, bilhassa Alman romantik düşüncesinin ortaya attığı iddia üzerine inşa edilmiştir. Modernist milliyetçilik kuramları ise dil ve ulusal kimlik arasındaki ilişkinin, toplumun elit kesimleri tarafından, kapitalizm, endüstrileşme, bürokratik merkezileşme, kentleşme ve sekülerleşme gibi modern döneme ait gelişmelerin doğurduğu ihtiyaçlara cevap vermek ve dolayısıyla hem eşit yurttaşlar arasında hem de devlet ve vatandaş arasında dolaysız bir ilişki kurmak, ulusal pazara yönelik ekonomik bir hareketlilik yaratmak ve türdeş bir ulusal kültür üretmek üzere kurulmuş olduğunu söyler. Yakın dönemde geliştirilen ve “postmoder-

nist” tabir edilen kuramlar ise modernist kuramın dil ve ulusal kimlik arasındaki bağın işlevine yönelik analizini yetersiz bularak, bu bağı niteliğine dair eleştirel bir bakış önerir. Bu bakışın diller arasındaki hiyerarşinin üretim ve yeniden-üretim sürecini, resmî ya da egemen dil olan ulusal dilin politik, ekonomik ve kültürel uzantılarını ve dil ve kimlik arasındaki ilişkiyi –çokdilliliğe doğru evrilen küresel hareketliliğin bir sonucu olarak– eleştirel bir gözle yeniden ele almakta diğer kuramlara göre daha fazla imkân taşıdığı söylenebilir.

Kişinin kendi kimliğini dil üzerinden belirlemesine yönelik tutumun çok eski bir insani eğilim olduğu tespiti (Fishman 1972, 54), yakın zamana dek, neredeyse tartışmasız bir şekilde kabul edilen dil ve kimlik arasındaki doğrudan bağı meşrulaştırmak üzere ileri sürülmüştür. Postmodernist kuramların derdi ise bu bağı sorunsallaştırarak, milliyetçi söyleme hapsolmuş dar ve sığ kimlik siyasetini genişletmek ve derinleştirmektir. Dil ve kimlik arasındaki ilişki türünün bir tercih olduğunu ileri süren yakın dönemli çalışmalar bu tercihlerin siyasal ve ekonomik sistemler, iktidar ilişkileri, dil politikaları ve kişilerin kendilerine ve ötekilere dair kimlik algılarıyla kaçınılmaz bir etki-leşim içinde olduğunu vurgular. Dil, bir kültürel kimliğin işareti olduğu kadar, sembolik bir sermaye veya sosyal bir kontrol aracı olarak da işlev görmektedir. Kişinin belli bir dili kullanma tercihi, özellikle çatışmalı durumlarda, kişilerin anadiline, etnik aidiyetine, dil kapasitesine, siyasal konumuna ve hatta açık görüşlülüğüne ve nezaketine dair karmaşık bir dizi varsayımına işaret eder (Pavlenko ve Blackledge 2003, 11). Bu itibarla dil, bir kimliği simgelemenin yanı sıra, iktidar, direniş veya dayanışma alanlarından birini de oluşturmaktadır.

Ulus-devlet inşa sürecinde izlenen toplumu tektipleştirmeye yönelik dil politikaları ilgili ülke topraklarında genellikle çoğunluk tarafından konuşulan bir dili, resmî veya ulusal dil haline dönüştürerek, azınlıklar tarafından konuşulan diğer diller karşısında egemen bir konuma kavuşturmayı amaçlamıştır. Diller arasındaki bu asimetrik ilişki çoğunluk dilini orijinal, saf ve standart olarak kurgularken; azınlık dillerini türemiş, bo-

zulmuş veya gelişmemiş diller olarak nitelemiştir. Bu niteleme çoğunluk dilinin azınlık dillerine üstün bir şekilde konumlandırılmasına imkân tanımıştır. Söz konusu üstünlüğe çoğunluk dilinin tarihsel gelişimi, yaygın kullanımı veya sembolik değeri üzerinden meşruiyet kazandırılmaya çalışılmıştır. Oysa ki, çoğunluk dilinin tarihsel gelişimi ve yaygın kullanımı kendiliğinden gerçekleşmemiş aksine o dilin kurumsal bir şekilde korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasını sağlayan devlet politikaları sonucu mümkün olmuştur¹. Bu imkân aynı zamanda resmî ya da ulusal sıfatı da eklenen bu dile, devlet egemenliğini ve ulusal bütünlüğü temsil eden önemli bir sembolik değer de kazandırmıştır.

Ulusal dili konuşmak ya o devletin vatandaşı olmanın zorunlu bir koşulu ya da çoğunluğa dahil olmayı çekici veya yararlı kılan bir davet haline gelmiştir. İlk durumu asimilasyon, diğerini ise entegrasyon şeklinde tanımlamak suretiyle ikincisine itibar kazandırmaya çalışan egemen yaklaşım (Bourhis 2001, 10-15), entegrasyonu asimilasyonun kibar bir türü olarak niteleyen azınlık gruplarında karşılık bulamamıştır. Çoğunluk üyeleri ile eşit muamele görebilmek ve “tarafsız” kamusal alana dahil olabilmek için anadillerini evde bırakıp çoğunluk dilini kazanmaları gereken azınlık üyelerinin, dile ilişkin bir kamusal alan-özel alan ayrımı yapmak zorunda kalmayan çoğunluk üyelerinden farklı bir yaklaşıma sahip oldukları açıktır. Bu farklı yaklaşım kamusal alanın azınlık üyeleri nezdinde lekelenen “tarafsızlık” idealinin, aslında egemen grupların kendi bakış açılarına evrensellik kazandırma çabalarını maskeleydiğini ve hiyerarşik karar alma süreçlerini meşrulaştırmaya hizmet ettiğini ifşa etmektedir Modern normatif aklın yurttaşlık fikrine atfen inşa ettiği “sivik” (civic) kamusal alan fikrinde karşılık bulan siyasal ifadesi, rejimi zedeleyebilecek her türlü farklılığın imhası yoluyla birlik ve bütünlük kazanmıştır (Young

1 Bir dilin kendiliğinden hayatta kalmasının veya gelişmesinin mümkün olmadığı, bunun için her zaman siyasal bir iktidarın varlığına ihtiyaç duyulduğu iddiası kabul edilse bile söz konusu dilin diğer dillerin kaderine terk edilmesi ya da yok edilmesi pahasına korunmak durumunda olmadığı açıktır.

1990, 97). Bu durumun ulus-devlet inşa sürecindeki izdüşümü ise kamusal alanın, “egemen etnik ilişkiler tarafından sınırları çizilmiş bir ulusal alan” olarak tanımlanabilir hale gelmesidir (Vali 2005, 97). Diğer bir deyişle özel alana kapatılmış egemen/ulusal-olmayan siyasal kimliklerin kamusal alana çıkma girişimi, egemen/ulusal kimliğe yönelik bir tehdit anlamına gelmektedir (a.g.y.). Öte yandan, gerçekten tehdit ve aslında imha edilen siyasal olanın kendisidir. Zira Arendt’le birlikte hatırlarsak, bütün siyasal hayatın koşulunu, “yeryüzünde İnsan’ın değil insanların yaşadıkları ve bu dünyadan oldukları gerçeğine karşılık gelen” insanın çoğulluk durumu oluşturmaktadır. Üstelik bu çoğulluk şartı siyasalın sadece olmazsa olmaz (yani gerekli şartı) değil, “siyasalı olanaklı kılan ya da siyasalın ancak onunla olanaklı olduğu koşul”dur (yani yeterli şartıdır) (1994, 36).

Bu çoğulluk durumunun, yeni nesil azınlık politikalarına kültürel çoğulculuk ya da çokkültürcülük olarak yansıdığını söylemek biraz aceleci bir yorum olacaktır. Dilsel ve kültürel çeşitliliğin ortak bir insanlık mirası olarak takdir edilmesini ve bu mirasın korunmasına yönelik tedbirler alınmasını esas alan yeni nesil azınlık politikaları gerçek bir çoğulluk durumu yaratmaktan uzaktır. Zira kültürel çeşitliliğin değeri, daima ulusal birliğin önemiyle birlikte vurgulanmakta, söz konusu çeşitliliğin ayrımcı veya katılcı niteliği, bu paha biçilmez çeşitliliğin değerini belirlemede bir ölçüt olarak görülmektedir (bkz. Gleason 1986, 239). Bu durumda, çoğulculuk bir kültürel miras olarak değerli ve fakat siyasal bir durum olarak tehlikelidir. Kültürel çoğulculuğun siyasal olarak varlık göstermesi, toplumsal düzeni ve ulusal birliği bozmaya yönelik bir girişim olarak okunmaktadır. Farklı dil ve kültürlerin toplumsal yaşama katılımı çeşitliliğin kutlanmasına dair törensel bir katkı ile sınırlandırılmıştır. Bu törensel sınır, kamusal/ulusal/siyasal alanın azınlıklara nasıl kapatıldığını, kültürel çeşitlilik söyleminin “verili kültürel anlamların ve teamüllerin kadrinin bilinmesi” ile sınırlı olduğunu ve bu verili kültürel muhteviyatın ampirik bilginin bir nesnesine dönüştüğünü de ortaya koymaktadır (Bhabha 2001, 34). Kadri bilinen bir miras ve yararlı

bir bilgi olarak görülen farklı dil ve kültürler, diğer dil ve kültürlerle ilişkiye geçmekten ve siyasal alanın bir öznesi olmaktan men edilmektedir. Bu sebeple Bhabha, kültürün epistemolojik nesneler alanından, başka kültürel anlamlara imkân yaratan, yasa koyucu, beyan edici alana taşınması gerektiğini söyler (a.g.y., 178). Bahsi geçen alanı bir siyasallık olarak okuduğumuzda, Bhabha'nın bu değişimi neden "nesneleştirilmiş ötekilerin kendi tarihlerinin ve tecrübelerinin öznelere haline geldiği bir süreç" olarak adlandırdığını da anlamış oluruz (a.g.y.).

Öte yandan azınlıkların kendi tarihlerinin öznesi haline gelmesi, milliyetçi söylemin nesneleştirdiği azınlıkların milliyetçi söylemden özgürleşmesini her zaman garanti etmemekte. Azınlıkların kendi tarihlerini yazmaya muktedir olmaları, çoğu kez milliyetçi söylemi yeniden üretmelerine ve kendi azınlıklarını yaratmalarına vesile olabilmekte. Dil meselesi özelinde ortaya çıkan olgu, azınlık dilinin standartlaştırılması ve ilgili topraklardaki özerk/egemen yetkiyi temsil etmeye ehil bir resmî dil niteliği kazanması sonucu azınlıkların halihazırda sahip oldukları dilsel çeşitliliği görmezden gelmeye veya yok etmeye yönelik eğilimdir. Milliyetçiliğin kısır döngüsü azınlıkları, eleştirdikleri ulus-devlet anlayışını taklit etmek suretiyle kendilerini ifade etmeye zorlamakta ve hakiki anlamda özgürleştirici ve eşitlikçi bir siyasal bakış geliştirmekten alıkoymaktadır. Bir başka deyişle, varlıklar arasındaki farklılıklar, varlıklar içindeki farklılıkların bastırılması pahasına inşa edilmektedir (Johnson 1980, x-xi; Culler 1983, 241-2). Farklılıkların bastırılması, bahsi geçen çoğulluğun ve dolayısıyla siyasalın imhasına yol açmaktadır ki, bu durum, azınlıkların geleneksel direniş politikalarının kendiliğinden bir siyasallık ihtiva etmediğini de göstermektedir.

İktidar ve direniş

Geleneksel direniş politikaları, geleneksel iktidar algısına göre şekillenmiştir. Bu algı, iktidarı daima, diğerlerinin gücünü en üstün mercii otoritesine tâbi kılma anlamında olumsuzla-

arak tarif etmiştir (bkz. Clegg 1998, 4). Oysa iktidar kötücül veya yıkıcı olabildiği gibi, toplumsal açıdan elzem ve kurucudur da (Galbraith 1994, 217). Zira iktidar, muktedir olma anlamında, insan ilişkileri bakımından yaşamsaldır. Üstelik birey, basitçe iktidarın karşısında değildir; iktidar tarafından oluşturulan birey, bizzat iktidarın asal sonuçlarından biri ve aynı zamanda onun vasıtasıdır (Foucault 1980, 98). Bu mikro (aşağıdan yukarıya) iktidar incelemesi, iktidarın, egemenin doğrudan iradesi veya yasal emirler yoluyla değil, iktidarın işlemesine uygun zemini hazırlayan nesnelerin ve kişilerin yaratılmasıyla icra edildiğini ortaya koymaktadır (Shapiro 1981, 218). Bu itibarla, tüm özneler gibi direniş hareketleri de, bir kimliğe ve eylem kapasitesine sahip herhangi bir varlık olarak varoluşlarını, kendilerine zorla kabul ettirilmiş sınırlara ve bu sınırların içerdiği resmî söyleme borçludurlar (Simons 1995, 4; Valverde 1999). Ek olarak, iktidara karşı direnme eyleminin kendisi, faili muktedir kılan bir niteliği haizdir. Kısaca, iktidar elden ele dolaşan, bir zincirin halkalarında yer alan, kimsenin tek başına sahip olmadığı, hiçbir yerde sabitlenmeyen, taraflar arasındaki etkileşimle şekillenen, direniş yoluyla devredilen, herkese ait, herkesin paylaştığı bir süreçtir (Shapiro 1981, 218; Simmel 1994, 203-6; Clegg 1998, 18). Bu anlamda iktidar, yok edilmesi değil, insanların varoluşuna ve aralarındaki ilişkilere içkin olarak anlaşılması gereken bir olgudur.

Öyleyse, hem kurucu/yaratıcı olabilme ve hem de tüm insan ilişkilerine içkin niteliğiyle, “özgürlüğün, öznelliğin ve direnişin antitezi olmayan” bu tür bir iktidar kavramını (Howarth 2000, 83), yıkıcı olan ve ilişkisizlik arz eden tahakküm kavramından ayırmak gerekmektedir. Diğer bir deyişle, “birtakım hedeflere ulaşmaya dönük stratejik bir kapasite”yi ima eden “tahakkümcü iktidar” ile “kendine özgü dayanışma biçimlerinin öznelerarası üretim”ine karşılık gelen “kurucu iktidar” kavramları arasında bir ayırım yapmak yerinde olacaktır (Stewart 2001, 6). Direnişin tahakkümden tamamen azade bir mücadele olmayabileceği hatırlanırsa, benzer bir ayırımın direniş pratikleri için de geçerli olduğu söylenebilir. Bu ayırım,

hükmedilenleri yeniden muktedir kılmaya çalışan bir kurucu direniş ile muhatapları üzerindeki tahakkümü yeniden üreten bir tahakkümcü direniş arasındadır.

Bu itibarla, söz konusu kurucu direnişin –baskı ve tahakkümün karşıtı olan– kendini geliştirme ve kendi kaderini tayin etme mücadelesi olduğu söylenebilir (Young 2000, 31). Nasıl ki, baskı sadece vahşi ve çıplak bir güç anlamına gelmiyor aksine, sosyal, ekonomik ve siyasal eşitsizliklerin yarattığı adaletsizlikten kaynaklanan yapısal bir tahakküme de işaret ediyorsa (Young 1990, 48-63), direniş de sadece adaletsizliği ve söz konusu yapısal tahakkümü ortadan kaldırmaya yönelik değil, aynı zamanda hükmedilenleri yeniden muktedir kılmaya dönük bir mücadeleye de karşılık gelmektedir. Muktedir olmaya dönük bir direniş, tahakkümcü değil kurucu bir direnişi imlemektedir. Diğer bir deyişle, kendini geliştirmeye ve kendi kaderini tayin etmeye muktedir olmak isteyen azınlıkların direnişi, öncelikle tahakkümü yeniden üreten bir direniş olmaktan imtina etmek durumundadır. Tahakkümü yeniden üretmeye karşı çıkan bu direniş, aynı zamanda çoğulcu direniş pratiklerine açık olmayı gerektirmektedir. Postyapısalcı anarşizmin siyaset felsefesinde ifadesini bulduğu şekliyle, eğer direnilecek iktidar bir ağ şeklinde örgütlenmiş ise direnişin karakteri de çoğulcu olmalıdır (May 2000, 67). Direniş, özcü ve otoriter bir şekilde örgütlenebilir niteliğini kaybetmiştir.

Öte yandan bir söylemi direniş söylemi kılan, onun sadece mağdurun ağzından çıkmış olması değildir; çünkü bu söylemin hemen tekrar egemen bir söyleme dönüşmesi (tıpkı homoseksüelliğin “doğallığı”nın tanınması talebi gibi) veya egemen sosyal güçler tarafından sahiplenilmesi (tıpkı punk’ın ticarileştirilmesi gibi) mümkündür (Foucault 1998, 101-2; Simons 1995, 91). Gerçek bir direniş söylemi, kendisinin mevcut egemen söylem tarafından özneleştirilmesine dair bir eleştiri de barındırmalıdır. Eagleton’ın deyişiyle, ihtiyacımız olan şey, bastırılmış ve özelleştirilmiş (özcü bir yaklaşımla zorunlu kılınmış) öznelliğimizde ısrar etme özgürlüğü değil, kim olduğumuzu belirleme özgürlüğüdür (bkz. Eagleton 1994, 31).

“Öznenin direnişçi kapasitesi”, özneye, “varlığını kısmen borçlu olduğu sınırlar üzerinde çalışma ve yeni öznellik biçimleri oluşturma” konusunda hizmet etmezse, direnişin özgürleştirici gücü kaybolacaktır (Simons 1995, 4). Bu itibarla, azınlık özneliği mutlak surette “(egemen ideolojilerin bizden inanamamızı bekleyeceği şekilde) bir öz sorunu olmak zorunda değildir; aksine bu bir pozisyon sorunu olabilir, son kertede sadece ‘siyasal’ terimlerle tanımlanabilecek –yani, ekonomik sömürü, siyasal haklardan mahrum bırakılma, sosyal güdülenme ve azınlık öznelerinin ve söylemlerinin kültürel oluşumu üzerindeki ideolojik egemenlik– koşullarında bir özne pozisyonu” olabilir (JanMohammed ve Lloyd 1990, 9). Azınlıkların direniş kapasitesi, egemen düzen tarafından azınlıklara yüklenmiş rolün oynanmasına ve biçilmiş kimliğin sahiplenilmesine karşı çıkmak üzere kullanılmadığı sürece, özcü bir yaklaşımla belirlenmiş öznelliğe ciddi anlamda meydan okuyamayacaktır. Bununla birlikte, Kitzinger’in de işaret ettiği gibi, ezilenler, bilhassa egemen ahlâki düzeni onaylayan ve yeniden kuran kimlikler inşa etmek konusunda aktif bir biçimde cesaretlendirilmektedirler (1989, 94; Burr 1995, 76 içinde). Bhabha bu cesaret üretimine, egemen iktidarın “ıslah edilmiş ve [resmî olarak] tanımlanabilir bir öteki”ye duyduğu arzu tarafından biçim verilmiş bir “taklitçilik söylemi” adını vermektedir (2001, 86). Bir söylemin taklitçi içeriği, kelime dağarcığında gerçekleşen bir yer değiştirme yoluyla, belli bir otorite konumu içinde iktidarın hegemonik yapısının aynen korunduğu gerçeğini gizlemektedir (a.g.y., 242). Oysa çoğunluğun resmî-olarak-tanımlanabilir ötekisi olmayı reddetmeyen azınlıklar, muhalif niteliklerini kaçınılmaz olarak kaybetmektedir.

Muhalifliğe dair bu eleştirel inceleme, her yerde bulunabilen, sıradan bir taklitçi direniş ile egemen iktidar söylemlerini ve pratiklerini dönüştürücü bir nitelik taşıyan dönüştürücü direnişi birbirinden ayırmaya ve birincinin ikinciye nasıl evrilebileceği sorusuna cevap aramaya yardımcı olabilir görünmektedir. Scott’a göre direniş, ezilenin içindeki gerilimden hasıl olur (1990). Bu gerilim, egemen iktidara itaati öngören kamusal se-

naryo ile baskıya ve aşağılanmaya karşı bir tepki şeklinde gelişen gizli senaryo arasındaki farktan doğar (a.g.y., 75). Bu iki farklı senaryo arasındaki, örneğin, resmi eşitlik ve özgürlük söylemi ile azınlıkların tecrübe ve ifade ettiği eşitsizlik ve baskı arasındaki gerilim, direnişin kaynağını oluşturmaktadır. “Çifte düşünceleri, çifte görevleri ve çifte toplumsal sınıfları içeren böylesi bir çifte yaşam, çifte dünyalara ve çifte ideallere yol açmakta ve akli sahtekarlığa ya da ayaklanmaya, ikiyüzlülüğe ya da radikalizme teşvik etmektedir (Du Bois 1969, 221-2; Scott a.g.y., 75 içinde). Böylece direnişin nüvesi, farklı halk kültürü biçimlerinde, tâbi grupların resmî olmayan iletişim ağına içkin bir şekilde ve Scott’un “alt-politika” adını verdiği bir konumda daima mevcuttur. Kimliklerinin inkârına ya da baskılanmasına cevaben, azınlıklar genellikle anlatılarını, şiirlerini, şarkılarını, kültürlerini ve tarihlerini yeniden yorumlayan ve bu değerlere iadei itibarda bulunan savunmacı bir duruş geliştirmektedirler. Ayrıca bu alt-politika unsurları, günümüzün iletişim ve bilgi toplumunda, egemen iktidarın çizdiği sınırları kolayca ihlal edebilme potansiyelini haizdir. Bu durumda, Scott’ın iddia ettiği gibi, “alt-politikanın, genellikle dikkatimizin yoğunlaştığı daha görünür politik eylemlerin kültürel ve yapısal temelini sağladığını” düşünmek mümkündür (a.g.y., 249).

Aslında söz konusu alt-politika, egemen söylemin egemenliğine dair iddianın bizzat kendisini boşa çıkarmaktadır. Foucault’nun da ifade ettiği gibi, “söylem iktidarı yayar ve üretir; sağlamlaştırır fakat aynı zamanda zayıflatır ve ifşa eder, kırılan hale getirir ve kendisine karşı çıkılmasını mümkün kılar” (1979, 100-1). Eğer genellikle bunun farkında değilsek, bunun sebebi, direnişin daima, üzerimize almayı asla düşünmediğimiz fedakârlıklarla beraber kendini göstermesidir (Simmel 1994, 204). Bu fedakârlıklar, sadece iktidar tarafından buyurulan bir şekilde yüklenmiş zorunluluklar değil, bir sorumluluk olarak da okunabilir. Buradaki sorumluluk, sadece ezilenlerin çıkarlarına hizmet etmekle sınırlı olmayan, bilakis, daima mevcut olan tahakkümün kaynağını hedefleyen, ilham verici bir direniş oluşturmaya çalışmak anlamına gelebilir. Sorumluluk al-

mak, “stratejik ilişkilerin tahakküm hallerine dönüşerek katılaşmasını önlemek”le eş tutulabilir (Foucault 1982, 222-3; Simons 1995, 22). Üstelik öteki türlü, yani sorumsuz bir direniş, ne ezilenlerin çıkarlarının bir bütün olarak karşılanmasını ne de hakiki bir özgürleşme yaşanmasını sağlayabilir. Hakiki bir özgürleşmeyi tartışabilmek için ise sıradan çıkarlar ile “dönüştürücü amaçlar” arasında bir ayırım yapmak yararlı olabilir (Benton 1981, 72; Stewart 2001, 43 içinde). Dönüştürücü amaçlar, mevcut egemen sistemi değiştirmeyi hedefleyen daha radikal bir tutuma sahipken; sıradan çıkarlar, birbirini izleyen tahakküm zincirine hizmet etmekle sınırlıdır. Muktedir olmak, adaletsizliği ortadan kaldırmaya yönelik sorumlu eylemler için gerekli olan kurucu iktidara ortak olmak anlamına gelirken, tahakkümcü olmak, azınlıkların çıkarlarının –önceki hegemonik gücün yaptığı gibi– diğer herkes üzerine baskı kurmasını ima etmektedir. Bu anlamda, sorumlu ve dönüştürücü direniş, muktedir olmanın tahakkümcü olma eğilimine direnmeyi içerir. Bu sorumluluk kavramı, adaletin bir intikam olmadığına işaret eden ve böylece direnişin “karşılıksız bir hediye” olması gerektiğine inanan yapısökümcü yaklaşımla da anlaşılabilir (Maley 1999; Derrida 1992).

Gerçekten de, direniş hareketleri, çoğunlukla bir tür rövanş güdüsü taşıyan, önceden belirlenmiş hedeflere ilerlemekte ısrar ettikleri için sıklıkla eleştirilirler. Oysa bir direniş hareketinin amaçları, uzun süreli bir mücadelede devamlı değişen koşullardan bağımsız olarak belirlenemez. Bilakis bu amaçlar, uygun yollar seçmek üzere esnek ve gözden geçirilmeye açık olmalıdır. Üstelik azınlık direniş biçimlerinin katılığı, çoğunluk tarafından benimsenmiş, sabit ve sorgulanmayan kanaatleri değiştirmekte başarısız olacaktır (Mugny 1982, 37). Bu bağlamda, çoğunluğu mevcut söylemlerin sual olmaz egemenliğini sorgulamaya zorlayacak olan güç, azınlıkların dönüştürücü direnişidir diyebiliriz. Böyle bir direniş, gerçekten de azınlıkların çoğunluklara karşılıksız bir hediyesi gibi görülebilir, ki bu hediye, aslında siyasallığın yeniden canlanmasına imkan verecek bir çıkış noktasını da imlemektedir.

Bu durumda, asıl soru, her yerde var olan, sıradan ve taklitçi bir direnişin, tahakkümcü olmayan, sorumlu ve dönüştürücü bir direniş şeklinde nasıl yeniden tasarlanacağıdır. Eğer tahakküm direnişi doğuruyor ve direniş tahakkümü yeniden üretebiliyorsa, tahakkümün kaynağını ortadan kaldıracak, gerçekten özgürleştirici bir siyaset için gerekli olan, kurucu iktidarın dönüştürücü direnişidir. Böyle bir direniş, ancak ilgili özelliğin görelisi olarak muktedir kılınmış ve ağır bir tahakkümden kurtulmuş olduğu hallerde geçerli olabilirse de, tahakküm ve direniş arasındaki kısır döngüyü kırarak başka bir seçenek mevcut görünmemektedir. Üstelik tahakkümün ve direnişin yeni tanımları bu ikilemin çözümüne de katkı sunmaktadır. Tahakküm, “sosyal olarak marjinalleştirme ve dışarıda tutma şeklinde kurumsallaşan değersizleştirme ve tanımama” halinde zuhur ettiğinde, direniş de “adaletsizliğin farkındalığı üzerine inşa edilmiş kolektif bir örgütlenme ve bu kolektif ilişkilerin dönüştürücü mücadelesi” şeklinde anlaşılmaktadır (Stewart 2001, 58-9). Böyle bir direniş, tahakkümün altını oymaya yönelik ortak farkındalık eylemlerine önyak olabilir. Bu ortak farkındalığın üreteceği varsayılan şey, son kertede, siyasallıktır.

Siyasalın geri dönüşü

Tahakküm ve direniş üzerine bu eleştirel incelemenin ışığında, özgürleştirici siyasetin, egemen söyleme içkin çelişkilere ve tutarsızlıklara yönelik ilgi ve farkındalığın örgütlenmesi üzerinde şekilleneceği söylenebilir. Azınlıkların, bu çelişkilerin ve tutarsızlıkların kaçınılmaz ve doğal olarak zaten farkında oldukları düşünüldüğünde mesele bu farkındalığın dönüştürücü bir şekilde nasıl örgütleneceği olacaktır. Bir sonraki tartışma ise bu örgütlenmenin egemen söyleme hapsolmuş çoğunluk üyelerine doğru nasıl genişleyeceğidir. Azınlıklar söz konusu farkındalığı çoğunluklara taşıdıklarında, özgürleştirici siyaset adına dönüştürücü bir direnişe öncülük etmiş olacaklardır. Burr’un da iddia ettiği gibi, “bu marjinalleştirilmiş sesler ve söylemler, kendimizi ve hayatlarımızı anlamamıza aracılık eden egemen

‘bilgiler’in meşruiyetine meydan okumada hepimiz için direnişin önemli kaynaklarından biri olarak görülürler” (1995, 69). Böyle bir direnişe kaynaklık eden farkındalık fikri, egemen siyaset biçimlerinden özgürleştirici siyasete doğru dramatik bir çıkışa tekabül etmektedir. Özgürleştirici siyaset, “artık belirli bir iddia veya yorumun herkes tarafından kabul edilmesi için iktidarı ele geçirme mücadelesi değildir, aksine, buradaki mücadele, grupların kendi iddia ve yorumlarını belirleme, bu iddia ve yorumlara göre yaşama olanağını genişletmek üzerinedir” (Alway 1995, 136). Bu anlamda, söz konusu mücadelenin siyasalın geri dönüşüne yönelik olduğu da söylenebilir.

Mouffe (1993, 140) siyasal geri çağırırken, demokratik güçler olarak nitelediği kolektif ve bilhassa marjinalleştirilmiş kimlikleri adres gösterir. Etik-siyasal çerçevede ele alınan özgürlük ve eşitlik ilkelerinin, radikal demokratik bir anlayışla yorumlanmasında beliren siyasallığın, aslında “kolektif şekilde kimlik belirleme” talebinde yattığını söyler (a.g.y., 70). Bu kolektif şekilde kimlik belirleme talebinin, “toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, etnisite, cinsel yönelim ve benzeri katmanların ilintili olduğu farklı sosyal ilişkileri ve özne pozisyonlarını” hesaba katma gerekliliğine dikkat çeker (a.g.y., 71). Aslında Mouffe, iktidar ve antagonizmanın tüm siyasal boyutlarının liberal siyaset tarafından ortadan kaldırıldığını, oysa siyasalın, bu antagonizmanın reddinde değil, bizzat kabulünde yattığını iddia eder (a.g.y., 140). Öte yandan bu antagonizma, “önceden belirlenmiş iki kimlik arasında yer alan dışsal bir ilişki değil, bu kimlikleri bizzat oluşturan bir unsur olarak anlaşılmalıdır” (Mouffe 1999). Bir kimliğin, herhangi bir sınır veya dışarısı olmaksızın kurulmasının imkânsızlığı, söz konusu sınıra veya dışarısına kurucu nitelik kazandırır. Bu durum, Mouffe’un neden antagonizmi agonizm olarak yorumladığına da açıklama getirir (1993, 4). Bu yorumda “düşman”, yok edilmesi gerekmeyen, hatta varlığı meşru ve gerekli olan bir “rakip”e dönüşmüştür. Düşmanlar arasındaki antagonistik ilişkiler, yerini rakipler arasındaki agonistik çoğulculuğa bırakmıştır ki, bu, demokratik tasarımlara yönelik tutkuların harekete geçirilmesine işa-

ret eder (Mouffe 1999). Bu tür bir çoğulculuğun sadece topluluklar arasındaki farklarda var olması gerekmediğini iddia eden Abizadeh, “varsayımsal içerisinin içindeki farklılıklara” ve bu farklılıkları gözetken siyasallığa dikkat çeker (2005, 57). Bu anlamda farklılık, yalnızca gerçekte var olan kişileri işaret etmez; “kolektif kimliklerin etrafında toplandığı varsayımsal değerlere veya bir grubun üyelerinin artık mesafe koyduğu, eski bir tarihsel kimliğin değerlerine” de aittir (a.g.y., 58).

Böyle bir farklılık analizi, azınlık direnişinin dönüştürücü ve özgürleştirici nitelik kazanmasını kolaylaştırabilir. Bu niteliğin azınlık direnişlerindeki eksikliğine değinen Eagleton, tıpkı sınıf ve toplumsal cinsiyet mücadeleleri gibi, milliyetçi mücadelenin de –ezilenin gerçek ihtiyacı olan özgürleşmenin bizzat ezilen tarafından fark edilmesini önleyen tahakkümün o ironik etkisi sebebiyle– yıkmayı umduğu kategorilere düşmekten kaçınmadığını söyler (1983, 30). Gramsci’nin örneklediği gibi, “küçük bir elit tarafından yaratılan ulusal bir dilin (veya egemen bir ideolojinin) dayatılması [...] çok farklı sosyal, sınıfsal ve coğrafi şartlara sahip diğerlerinin yaşam ve deneyimlerine uygun hale getirilemez” ama daha önemlisi, böyle bir girişim “onların yaratıcılığını, üretkenliğini, zekasını ve en sonunda da insanlığını zapt eder.” (bkz. Ives 2004, 57) Bu bağlamda, özgürleştirici siyaset başlangıçta kaçınılmaz olarak –egemen iktidarın dayattığı– bir otantikliğe odaklanacaksa da, sonrasında çok boyutlu bir siyasal bakışla zenginleştirilmek durumundadır. Diğer bir deyişle, talep edilen özgürlük sadece yasaklanmış ya da baskılanmış kimliğe sahip olma özgürlüğü ile sınırlı olmasa gerekir; bu özgürlüğün, kişinin istediği kimliğe sahip olma özgürlüğünü ifade ettiği varsayılır (a.g.y., 31). Dilsel haklar özelinde bu, azınlık üyeleri için sıklıkla bir mecburiyete dönüşen, kişinin sadece anadilini konuşma özgürlüğü değil, istediği dili konuşma özgürlüğüdür.

Bu anlamda özgürleştirici siyasetin asıl hedefi, ikili karşıtlıklar üzerine kurulu olan sıradan tahakküm alanlarının ifşa ve imha edilmesidir denebilir. Bu ikili karşıtlıklardan biri olan kamusal alan-özel alan ayırımına ve azınlıkların “tarafsız” kamu-

sal alanda maruz kaldığı tahakküme karşı, yeniden tahakküm üretmeyen, dönüştürücü bir direniş göstermek ve özgürleştirici bir siyasal alan yaratmak için gerekli olan itki, egemen milliyetçi söylemin taklidine dayanan özcü bir ısrarda değil, bu söyleme maruz kalan çoğunlukları da kapsayan ve tahakküm farkındalığını geliştiren bir yaklaşımda yatmaktadır. Böyle bir yaklaşımın Türkiye'deki Kürt hareketleri tarafından ne ölçüde benimsendiği, bir sonraki bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Kürtçenin direniş tarihi

Farklı dinsel ve dilsel grupların Osmanlı İmparatorluğu idaresinde ve bir tür yarı-özerk yönetimler altında yaşadığı dönem boyunca, aşiretler birliği türünde hiyerarşik bir örgütlenme içinde yaşayan Kürtler, diğer gruplar gibi dillerini ve kültürlerini sürdürme imkânına sahip olmuşlardır. Millet sistemi olarak bilinen bu yapı, siyasi ve bürokratik zümrenin dili olan Türkçenin, sadece bu zümre ile ilişkide olan Kürt liderler tarafından kullanılmasını yeterli görmüştür (Sadoğlu 2003, 61). Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk anayasası olan 1876 tarihli Kanun-i Esasi, resmî dil olarak kabul ettiği Türkçenin vekiller ve memurlar tarafından konuşulması zorunluluğu ile yetinmiştir (a.g.y., 99). Böylece Türkçe, Osmanlı İmparatorluğu Kürtlerinin çoğu için günlük hayatın bir parçası olmamıştır.

Aynı dönem Kürt edebiyatının altın yılları olarak da adlandırılır (Nezan 1992, 36). Bilhassa Kürt milliyetçileri, Ehmedê Xanî ve Hacı Qadirî Koyî gibi şairlerin eserlerini, Kürt ulusal uyanışının birer nişanesi gibi görmektedirler.² Hassanpour'a göre, her iki şair de bağımsız ve birleşik bir Kürt devleti çağrısında bulunmuş ve Kürtlerin bağımsızlık için hem kaleme (edebiyata) hem de kılıca (siyasi ve askerî güce) ihtiyacı ol-

2 Dönemin en önemli isimleri, Kürtlerin tarihi üzerine yazılan ilk kitap olarak bilinen 1597 tarihli *Şerefname*'nin yazarı Prens Şeref Han (1543-1604) ile şairler Eli Heriri (1425-1490), Melayê Cıziri (1570-1640), Feqiyê Teyran (1590-1640), Ehmedê Xanî (1650-1706) ve Hacı Qadirî Koyî'dir (1817-1897).

duğunun altını çizmiştir (2005a: 646). Özellikle Xanî'nin dilsel milliyetçilik çalışmalarının Avrupa'daki edebî ve dilsel dinamizme karşılık geldiği iddia edilir (a.g.y., 157-8). Benzer şekilde Shakely'de, Xanî'nin Kürt diline büyük bir önem atfettiğini ve Kürt dilinin gelişimi için yapılan çalışmaları vatani bir görev olarak gördüğünü söyler (1992, 35). *Mem û Zîn* (1694) adlı efsanevi destanında Xanî, Kürt halkının sefaletinin ve geri kalmışlığının Osmanlı ve Pers imparatorluklarının boyunduruğundan kaynaklandığını ve özgürleşmenin tek yolunun bağımsız bir Kürt yönetimi olduğunu anlatmıştır (a.g.y., 94-5). Xanî'nin destanı, Kürt milletinin ezelden beri var olduğunu, Kürt ulusal mücadelesinin ise 17. yüzyılda ortaya çıktığını ileri süreren ilkçi/özcü (*primordialist*) Kürt milliyetçiliği için vazgeçilmez bir kaynak olmuştur. Hassanpour, ulus fikrinin Kürdistan'da kronolojik bir hatayla 17. yüzyılda ortaya çıkışını, Kürt feodal elitlerinin bölgedeki yabancı istilasına karşı verdiği bir tepki olarak okunmak gerektiğini ileri sürerek, bu tepkiyi “feodal milliyetçilik” şeklinde adlandırmayı önermektedir (2005a, 127). Öte yandan Bruinessen, Xanî'nin, sadece sınırlı sayıda ki okur- yazara ulaşan bu tür eserlerinde, Kürt halkının sefaletinden sorumlu tuttuğu Kürt aşiret liderlerinin bölünmüşlüğüne dair kederini dile getirmekte olduğunu iddia eder (2005, 64-70). Vali de, Xanî'nin Kürt halkını ya da ulusunu bağımsızlığı kazandıracak başat aktör olarak tanımlamadığını, sadece Kürt bir sultan arayışı içinde olduğunu ileri sürerek, şaire atfedilen “milliyetçi” vizyonu eleştirir. (2005, 118-20). Gerçekten de, Avrupa'da bile milliyetçilik ideolojisinin tam olarak yerleşmediği 17. yüzyılda, Kürdistan'daki feodal yapının ve onu çevreleyen emperyal düzenin, egemen bir Kürt ulusunu tasavvur edecek imkânı Xanî'ye tanımış olduğunu varsaymak yanıltıcı görünmektedir. “Feodal milliyetçilik” teriminde vücut bulan bu yanıltıcı öge, eğer milliyetçi kronolojideki çelişkilere işaret eden ironik ve oksimoronik bir ifade olarak kullanılmıyorsa, geçmişle bugün arasında süreklilik yaratmaya çalışan Kürt milliyetçi söylemin bir parçası olmaktan öteye gidemeyecektir.³

3 “Feodal milliyetçilik” teriminin bir eleştirisi için bakınız Vali (2005, 119-20).

Öte yandan *Mem û Zîn* destanının el yazmasını, ilk Kürtçe gazete olan *Kurdistan*'da (1898) yayımlaması için öğrencisi Mikdat Mithat Bedirhan'a verdiği bilinen Hacı Qadirî Koyî'nin, romantik Kürt milliyetçiliğinin ilk figürlerinden biri olarak görülmesi daha az sorunlu bir bakış olarak kabul edilebilir (Bruinessen 2005, 74). Vali'ye göre, Sırp ve Yunan milliyetçi hareketlerinden haberdar olan ve modern bir Kürt devleti için gereken siyasal ve toplumsal değişimin öznesi olarak Kürt halkına atıfta bulunan Koyî, *Kurdayetî* olarak bilinen ve bağımsız bir devlet amaçlayan seküler Kürt milliyetçiliğinin öncüsüdür (2005, 121). Hassanpour ise Xanî ve Koyî arasındaki tek farkın, ikincisinin İstanbul'daki ikametinden kaynaklanmış görünen, seküler ve modern duruşu olduğunu iddia eder (2005b, 163-5). Aslında tüm Avrupa'nın milliyetçilik çağına girdiği 19. yüzyıl ortalarında yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal dönüşümler, tam da bu farkta yansımaları bulmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nu daha merkezî bir idari yapı kurmaya yönelik reformlara iten de söz konusu dönüşümler olmuştur. Kürt aşiret liderlerinin Kürt halkı ve toprakları üzerinde sahip olduğu otorite, söz konusu reformlar tarafından tehdit edilmeye başlamış, Kürt liderleri bu tehdide isyanlarla karşılık vermişlerdir. Bu isyanlardan en önemlisi, Xanî'nin el yazmalarını koruyan ve Koyî'nin düşüncelerini yakından izleyen bir hanedanlığın ve Cezire-Botan prensliğinin lideri olan Bedir Han'ın 1847 yılında başlattığı ayaklanmadır (bkz. Sasuni 1992, 73; Safrastian 1948, 54-60; Kardam 2011). Bu isyanın ardından bölgede kontrolü ele geçiren Osmanlı İmparatorluğu, çevre illeri de kapsayan bir Kürdistan sancağı kurarak, Kürt aşiret liderlerinin yarı-özerk konumuna son vermiştir. Bunun üzerine, Kürt aşiret liderlerinin rolünü dinî liderler devralmış ve birden fazla aşireti bir araya getirebilen bu din unsuru, sonraki isyanlara daha kitlesel bir nitelik kazandırmıştır (bkz. Sasuni 1992, 90; Gündoğan 1994, 11). 1880 tarihli Şeyh Ubeydullah isyanının milliyetçi karakterdeki ilk isyan olarak nitelenmesi bu bağlamda anlaşılabilir (Bozarslan 2002, 841; Bruinessen 1993, 90; Olson 1992, 17; Nikitin 2002, 334; Safrastian 1948, 63; Sasu-

ni 1992, 111).

Öte yandan her iki isyanın da milliyetçi niteliği son derece tartışmalıdır. Özdoğan'ın belirttiği gibi, “ne Fransız Devrimi'nin siyasal felsefesi ve siyasal ulus kavramı ne de Alman-tipi kültürel uyanış hareketi” henüz Anadolu'nun Osmanlı Kürt nüfusuna ulaşmıştır (1999). Gerçekten de ilk Kürt milliyetçi liderleri olarak bilinen kişiler Kürt şeyhlerinin ve ağalarının, 20. yüzyıl başlarında İstanbul'daki Aşiret Mektepleri'nde eğitim gören çocuklarıdır. Celil, 1892-1907 yılları arasında faaliyet gösteren –Türkçe eğitim verilen ve “barbarca bir dil” olarak adlandırılan Kürtçenin yasaklandığı (Safrastian 1948, 63)– bu okullarda, önemli sayıda muhalif Kürt entelektüeli yetiştiğini kaydeder (2000, 19-20). Bu muhalif duruşun milliyetçi bir fikir etrafında örüldüğü iddiasına karşı çıkan Özoglu ise bu entelektüeller tarafından 20. yüzyılın ilk on yılında kurulan derneklerin esas olarak Kürt kültürel uyanışına hizmet ettiğini belirtir (2005, 102). Bu derneklerin önde gelen üyeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü önlemek üzere ortaya atılan anayasal reform ve temsili hükümet fikirlerini savunmaktadır. Örneğin *Kurdistan* gazetesinin o dönemdeki yöneticisi olan ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) 1902'de Paris'te yapılan kongresine Kürt delege olarak katılan Abdurrahman Bedirhan, Kongre'de kullanılan dile ilişkin yaşadığı hayal kırıklığını gazetede şu sözlerle anlatır: “Kongre'de en çok üzüntüye neden olan bir durum da, delegeleri Osmanlı olan bu kurulda birkaç Ermeni delegenin Türkçe bilmemesinin haklı bir neden sayılarak, görüşmelerin resmî dilimiz olan Türkçeden çok Fransız diliyle yapılmasıydı” (aktaran Kıran 2002, 7). *Kurdistan* gazetesi, açık bir şekilde Kürtlük ve Kürt dili ve edebiyatı gündemine sahip olmakla birlikte, anayasal monarşiyi ve Osmanlıcılık yanlısı Jön Türkleri desteklemektedir (Celil 2000, 35-7).

1908 yılında anayasanın İTC tarafından ilanını takiben İstanbul'a dönen sürgündeki Kürt entelektüelleri, aynı yıl Kürd Teavün ve Terakki Cemiyeti'ni (KTTC) kurarlar (Malmîsanij 1999, 45-52). KTTC'nin *Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi*'nde (KTTG) yayımlanan amaçlarından bazıları şunlardır: Anayasa-

nın korunması, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün korunması, "temiz soylu Kürt kavminin yüzyılın gereksinimlerine ve ayrıca maarifçe ilerlemesi, mutluluğunun sağlanması", "herhangi bir kavmin diğer bir kavim üzerine hiçbir çeşit ayrıcalığa sahip olamaması (a.g.y., 20). KTTG, Kürt dilinin ve Kürtçe eğitimin önemini vurgulayan Kürtçe ve Türkçe makalelere yer vermektedir. Bu önem, KTTC tüzüğü'nün 11. maddesinde "Kürtçe olarak ilköğrenimi kolaylaştırmak için Kürt dilini [yazıp] kitap haline getirmek ve Kürtçe dilbilgisi, mükemmel bir sözlük hazırlamak" ve 14. maddesinde "Kürt edebiyatının bir tarihçesini hazırlayıp kitap haline getirerek yayımlamak" şeklinde yer alan amaçlarla ifade edilmiştir (a.g.y., 30).

1909 yılında kapatılan KTTC'nin eski üyeleri 1912 yılında Kürd Talebe-Hêvî Cemiyeti'nin (Hêvî) kuruluşuna destek verirler (Malmîsanij 2002, 68). Hêvî tarafından çıkarılan *Rojî Kurd*, *Yekbûn* ve *Hetawî Kurd* isimli dergiler Kürt dili, edebiyatı, tarihi ve Kürtlük üzerine yoğunlaşmıştır (a.g.y., 101). Halil Hayalî'nin *Rojî Kurd*'de yayımlanan ve Kürtlerin ihtiyacı olan dilsel, edebî ve tarihsel materyallerin bir listesini çıkaran makalesi özellikle dikkate değerdir (a.g.y., 103). Ayrıca Hêvî, 1921 yılında "Kürtçe Öğrenmek İsteyenlere Lisân Rehberidir" adını taşıyan bir kitapçık yayımlamıştır (a.g.y., 183). Özdoğan'ın da özetlediği gibi, "Kürt entelijansiya'sının I. Dünya Savaşı'na dek asıl amacı, Kürtçe yayım yapmak, Kürtler arasındaki dayanışmayı ve Kürtlerin Kürt tarihi ve coğrafyası hakkındaki farkındalığını arttırmak ve Kürt kültürünü yükseltmekle sınırlı" iken, "Kürtçe basılan bu metinlerin 'hayali cemaat'i oluşturmaya yetmeyeceği" açıktır (1999).

1918 yılında kurulan ve 20. yüzyılın en önemli Kürt derneği olan Kürdistan Teali Cemiyeti (KTC), *Jîn* adıyla çıkardığı dergi aracılığıyla, medeniyetin ve modernleşmenin, Kürt milletinin geleceğinin tek garantisi olduğunu savunmuştur (bkz. Özoğlu 2005, 108; Bozarslan 2002, 847). Kürdiye Bitlisi, dergide yer alan bir makalesinde, Kürtçenin standartlaştırılmasının önemine değinmiş, farklı Kürt lehçelerinin bu yolda bir engel değil, aksine büyük bir hazine olduğunun altını çizmiştir

(Göldaş 1991, 75). Bağımsızlık veya özerklik hedefi gibi temalar da *Jîn*'de yer almışsa da, KTC'nin faaliyetleri ulusal mitler ve semboller yaratılmasıyla sınırlı kalmıştır (Bozarslan 2005, 47-8). 1919 yılında kurulan Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti (KTMNC) ile Kürd Kadınları Teali Cemiyeti (KKTC) de Kürt dili ve edebiyatının geliştirilmesi, Kürtçe sözlük ve eğitim kitaplarının basılması, Kürtçe okullar açılması yönünde faaliyet göstermek üzere yola çıksalar da örneğin, KTMNC'nin ilk ve son önemli yayını 1919 yılında basılan *Mem û Zîn* olmuştur (Göldaş 1991, 77).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına dek faaliyet gösteren Kürt derneklerinin "milliyetçi" niteliği, imparatorluğun dağılmasına verilen cevaplardan biri olarak ve yeni oluşmaya başlayan Türk milliyetçiliğine karşı, Kürt kimliğini görünür kılma ve Kürtleri daha medeni bir seviyeye taşıma gibi, daha çok kültürel amaçlarla örülü bir veçheyle sınırlı kalmış (Bozarslan 2002, 841-6), Kürtçe üzerindeki vurgu ve dile ilişkin çalışmalar ise bu kültürel direnişin uzantıları olmaktan öteye gidemmiştir. Öte yandan, bu direniş, İstanbul'daki Kürt elitlerinin siyasal ve kültürel faaliyetlerini aşır, Anadolu'daki Kürt halkını ortak bir Kürtlük fikri etrafında harekete geçirecek nitelik de kazanamamıştır.

Cumhuriyet'in ilk kırk yılı boyunca aralıklarla devam eden ve bu kez Kürt halkının da kısmen iştirak ettiği Kürt direnişlerinde esas ögenin Kürtlük fikri olduğunu söylemek de kolay değildir. Bürokratik merkezileşme, modernleşme, sekülerleşme ve uluslaşma politikalarına ortak zemin oluşturan Türklük fikrine karşı oluşmaya başlayan Kürtlük imgesinin başat unsurunun Kürt dili olduğunu iddia etmek de zor görünmektedir. Bununla birlikte, 1925 Şeyh Said isyanını düzenleyen *Azadî* örgütünün, isyana gerekçe olarak sunduğu sebeplerden bazıları, örneğin medreselerin kapatılmasıyla birlikte Kürtçe eğitimin yasaklanmış olması, Kürtçe yer isimlerinin Türkçeleştirilmesi ve bölgedeki tüm üst düzey idari görevlere Türk memurların atanması gibi şikâyet ve talepler dikkate değerdir (bkz. Olson 1992, 74-5; Serdi 1994, 187-9). İsyanı takiben Ankara'nın

hazırladığı Şark Islahat Planı, 14. ve 17. maddeleriyle birlikte Kürtçe konuşulmasını yasaklamış ve böylece *Azadî*'nin şikâyet ve taleplerini baki kılmıştır (Bayrak 1993, 486-7). 1927-30 Ağ- rı isyanının yine Ankara lehine sonuçlanmasıyla birlikte, askeri mücadele yerine Kürt dili ve kültürü üzerine çalışmalar yap- maya öncelik veren Kürt milliyetçi eliti (Bozarslan 2005, 50), bilhassa Suriye'deki yayıncılık faaliyetiyle birlikte yeni bir dire- niş mecrası geliştirmiştir. *Hawar* (1932-1947) ve *Ronahî* (1942- 1947) dergilerini çıkaran Celadet Ali Bedirhan, Batı tipi Kema- list Türk milliyetçiliğine öykünerek Latin alfabesine uyarladığı Kürtçeyi *Hawar*'da yayımlamış ve ayrıca bu şekilde Türki- ye'deki Kürtlerle ilişkileri canlı tutma isteğinin de işaretini ver- miştir (Bozarslan 2002, 850)⁴. Öte yandan 1935 yılında is- mi Tunceli olarak değiştirilen Dersim'de 1937 yılında başlayan ve 1938 yılında Dersim halkının önemli bir bölümünün katliy- le son bulan isyana liderlik eden Seyid Rıza ve arkadaşlarının taleplerinden bazılarında da, Kürtlük'ün tehdit altında oldu- ğu iması bulunmaktadır: Kürtçe eğitim veren okullar açılması, bölgeye Kürt memurlar atanması ve geleneksel toplumsal yapı- nın korunması talepleri dikkate değerdir (Dersimi 1997, 204; Kalman 1995, 129).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan Kürt sorununu ve dolayısıyla Kürtlük'ü, geri kalmışlık, dinî muhafazakârlık ya da eşkıyalık temsillerinde kurgulayan egemen bakış Kürtlük'ün basitçe bu ötekilik hallerinden değil, Kürtlerin özel ve kamusal alanlarını aynı anda kapsayan temel sosyal faaliyetlerinin ve konumlarının, Türk modernleşme ve uluslaşma projesinin aslî unsurlarıyla ve hedefleriyle çatışma- sından beslendiğini iskalar görünmektedir (bkz. Yeğen 2006a, 140; Şahin 2006, 125). Cumhuriyet'in siyasal olanı sosyal olan- dan ayırdığı (Grigoriadis 2006, 450) ve geri kalmış, dinsel (ge- leneksel) ve heterojen olarak devrıldığı sosyal alanı, modern, seküler ve homojen bir ulusal alana dönüştürmeyi amaçlayan

4 Ahmadzadeh ise Binbaşı Noel'le 1919 yılında tanışan Bedirhan'ın, Kürtçeyi La- tin alfabesine uyarlama konusunda daha önceden belirlenmiş bir niyeti olabi- leceğine dair kanıtlar bulunduğunu iddia eder (2003, 145).

ilkeleri, Kürtlük'ü tanımlayan unsurları bertaraf etmeye çalışmıştır. Yeğen, özerk bir sosyal çevre teşkil eden aşiret sisteminin, bizzat Kürtlük'ün yaratıldığı ve sürdürüldüğü bir kamusal alan olduğu tespitinden hareketle, Kürt aşiret ve dinî liderlerinin direnişinin etno-politik bir nitelik taşıdığını söylemektedir (2006a, 244). Örneğin Kürtlerin önemli bir sosyalleşme alanı olan ve Kürtçe eğitim veren medreselerin, sekülerleşme, merkezîleşme ve uluslaşma hedeflerini belirli bir Türk kimliği çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışan Türk modernleşme projesi tarafından hedef alınmasıyla bizzat Kürtlük bilinci malul kalmıştır (bkz. Gündoğan 2009). Bu anlamda, Kürtlük mücadelesini sadece modernleşme karşıtı bir hareket olarak okumak, fazla basit bir akıl yürütme olacaktır. Celadet Bedirhan'ın da dediği gibi, Kürtlerin itiraz ettiği şey modernleşmenin kendisi değil, Kürtlük'ün asimilasyonunu ve ortadan kaldırılmasını hedefleyen bir Türk modernleşmesidir (aktaran Bayrak 1994, 68).

Söz konusu modernleşmenin “Türklük” boyutunu en belirgin şekilde temsil etmesi öngörülen unsur Türkçe olduğunda, kamusal alandan en kolay şekilde kovulan da, benzer sembolik niteliği sebebiyle Kürtçe olmuştur. 1924 anayasasının, devletin resmî dilini Türkçe olarak belirleyen 2. maddesi ve milletvekili seçilme şartlarından birinin Türkçe konuşmak olduğunu belirten 12. maddesi ile birlikte dilini ve kimliğini iptal etmeyi, ertelemeyi veya unutmayı reddeden Kürtlere siyasal ve kamusal alanı kapattığı bir gerçektir (bkz. Sadoğlu 2003, 275; Yeğen 2006a, 120). Cumhuriyet Türkleştikçe ve sadece Türkçe konuşanları duydukça, Kürtçe ve Kürtlük marjinalleşecek, özellikle 1960'larda yeniden hareketlenen Kürt direnişi, Kürtçenin Cumhuriyet'in kamusal alanına girmesi için çalışacaktır. Öte yandan, dönemin sosyalist muhalefet eksenini, bu mücadelenin sadece Kürtçe üzerinden yürütmesine veya Kürtçe için verilen mücadelenin, milliyetçi ve tahakkümcü iktidar söylemini dönüştürerek Türkçede de karşılığını bulan dil ve kimlik örtüşmesini sorgulanır hale getirmesine uzun süre izin vermeyecektir.

1959 yılında, o zamana dek ana akım siyasal partilerden milletvekili seçilerek meclise giren Kürt aşiret liderlerinin Kürtlüklerini dile getirmekten imtina etmelerine tepki gösteren ve mevcut siyasal sistemle bütünleşmeyi reddeden bir örgütlenme çabasına girişen elli Kürt öğrenci ve entelektüelin tutuklanması, “49’lar vak’ası” olarak tarihe geçer ve yeni bir direniş dönemine işaret eder (bkz. Aksoy 2006, 188; Kutlay 2006, 159; Özdoğan 1999). Bu direniş, 1961 anayasasının sağladığı görece demokratik ortamda sürdürülen örgütlenmeler yoluyla devam eder. Öte yandan bu örgütlenmelerin çoğunun komünist/sosyalist çizgisi, bu örgütlerde faaliyet gösteren Kürtlerin, Kürtlükten çok solculuk ekseninde faaliyet göstermesine yol açmıştır. Böylece siyasal olarak aktif Kürtler ya “ideolojik kardeşlik üzerinden Türk orijinli Marksist kanada ya da Barzani’nin Irak Kürdistan Demokrat Partisi’yle özdeşleştirilen daha geleneksel bir milliyetçi kanada” ait olmak durumunda kalmıştır (Cornell 2001, 38). Bu milliyetçi kanat, 1965’te kurulan ve “barışçıl, demokrat, insani ve cumhuriyetçi” araçlarla mücadele yürütmek üzere bir araya gelmiş, geleneksel üst sınıfın kentleşmiş üyelerinden müteşekkil Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi’nde (TKDP) kenetlenmiştir (Gündoğan 2002, 29, 22; Epözdemir 2005, 17-18). Partinin ilk başkanı olan Faik Bucak’ın amcası Mustafa Remzi Bucak’ın, 1963 yılında Başbakan İsmet İnönü’ye gönderdiği mektupta, Kıbrıs’taki Türklerin haklarıyla Türkiye’deki Kürtlerin hakları arasında bir karşılaştırma yapması ve buna dayanarak Kürtler için federasyon talebinde bulunması dikkate değerdir (Bucak 1991).

Bununla birlikte, Türkiye’nin büyük kentlerinde faaliyet gösteren, sayıca ve entelektüel açıdan Kürt milliyetçilerinden daha güçlü olan Kürt sosyalistleri, Kürtlük mücadelesindeki asıl rolü üstlenmişlerdir (Cornell 2001, 38). Türkiye İşçi Partisi’nin “Doğulular Grubu” olarak adlandırılan Kürt üyeleri, 1967 yılındaki Doğu Mitingleri’nin düzenlenmesinde TKDP üyelerinden çok daha belirleyici olmuştur. Bu mitingler, siyasal ve sosyal hareketliliğin merkezinin, ağalık ve yarı-aşiretsel köylülük alanından, yeni gelişmeye başlayan Kürt ulusal direnişine lider-

lik eden, kentli, eğitimli ve genç profesyonellerin alanına geçtiğinin bir işaretidir (McDowall 2004, 410). Bu geçişin en somut örneği, üniversiteli Kürt öğrenciler tarafından 1969 yılında kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları'dır (DDKO). DDKO'ların kuruluşu aynı zamanda Kürt solunun –Kürt meselesini gündeme getiren sosyalist Kürtleri milliyetçilik yaptıkları gerekçesiyle eleştiren– Türk solundan uzaklaşmaya başladığı tarihe de işaret eder (Beşikçi 2006, 112-3; Kutschera 1994, 13; Bozarslan 1992, 101).

1971'deki askerî muhtıra sonrasında hüküm giyen DDKO üyelerinin, Kürtçenin Türkçenin ilkel bir lehçesi ve Kürtlerin aslen Türk olduğuna dair iddianamelere verdikleri cevaplar özellikle önemlidir (Kotan 2007, 62). İki ayrı metin halinde hazırladıkları savunmalarda, Kürtçenin gramer ve söz dağarcığı açısından Türkçeden tamamen farklı bir dil olduğunu kanıtlayan Kürtçe edebiyat örneklerine ve Kürtçenin yapısını ve statüsünü anlatan bölümlere geniş yer vermişlerdir (Kutlay 2002, 572-3). Ayrıca bu metinler cezaevlerinden dışarıya çıkarılarak, Kürt hareketinin haleflerine ulaştırılmıştır (Gündoğan 2007, 193). Söz konusu metinlerde Kürt halkının toplumsal pratiğin öznelerinden biri olarak kurgulanmış olması, bir Kürt ulusunun tasavvuruna imkân sağlamıştır (a.g.y., 195). Öte yandan sosyalist kimliklerinde ısrar eden DDKO sanıkları, “yurtsever” Kürt milliyetçilerinden farklı olarak, “Kürt ulusu” yerine “Kürt halkı” terimini kullanmayı tercih etmişlerdir (a.g.y., 200). Yine de DDKO savunmalarının sadece 1970'lerde kurulan Kürt örgütlerinin şekillenmesinde değil, Kürt kimliğinin inşasında da önemli bir rol oynadığı açıktır. Çünkü Gündoğan'ın işaret ettiği gibi, “DDKO savunmalarında Kürtlerin varlığını savunmuş olmaktan daha dikkat çekici olan şey, bunun topluca ve duruşma salonlarındaki gösterişli direnişlerle yapılmış olması”dır (a.g.y., 192).

Diğer yandan bu direnişlerin yukarıda bahsedilen anlamda dönüştürücü bir nitelik arz etmediği açıktır. Kürt sosyalistleri Türk akranlarını Kemalizme hapsedilmekle suçlamakta haklıdır; ancak öte yandan, örneğin Bruinessen'e göre, 1960'la-

rın ve 1970'lerin Kürt örgütleri de Kemalist düşünceden fazlasıyla etkilenmiştir (2000a, 93-4)⁵. Bu örgütlerden en önemli si ve diğerlerinden farklı olarak DDKO'lardan türememiş olanı, 1978 yılında kurulan Kürdistan İşçi Partisi'dir (PKK). İlk mücadelesini, Türk siyasal partileriyle birlikte hareket eden Kürt aşiret ve dinî liderlerine karşı veren PKK, diğer Kürt hareketlerinin 1980 askerî darbesiyle birlikte ortadan kaldırılmasını da fırsat bilerek, Kürt halkının tek temsilcisi rolüne soyunmuştur. Askerî darbe ve onu izleyen yönetimle birlikte, Kürt hareketinin entelektüel, kentli ve eğitimli üyeleri, yerlerini –PKK tarafından kolayca örgütlenmeye hazır– genç, tecrübesiz, maceracı ve köylü kadrolara bırakmıştır (Ergil 2000, 126; Bozarslan 2002, 860; Bruinessen 2000a, 98). Üstelik bu yeni kadronun, bir önceki onyıllardan devraldığı ve daha geniş kesimlere iletebileceği, artık görece şekillenmiş bir Kürtlük mefhumu da mevcuttur. Bu iletinin muhatapları her zaman gönüllü davranmamış ve PKK muhataplarına karşı zor kullanmak yolunu seçmişse de, devletin Kürtlük'ü, Kürtlerden çok önce PKK ile özdeşleştirmiş olması, genellikle PKK lehine sonuç vermiştir. Nihayetinde 1990'lar boyunca iki ateş arasında kalarak marjinalleşen, sivil ve siyasal alanın ta kendisi olmuştur⁶.

1990'lı yıllar aynı zamanda Kürt siyasal partilerinin Türkiye siyasetinde yer almaya çalıştığı döneme de tekabül etmektedir. 1990 yılında kurulan Halkın Emek Partisi (HEP) 1993 yılında kapatılırken, aynı yıl kurulan Demokrasi Partisi'ni (DEP), 1994-2003 yılları arasında faaliyet gösteren Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) izlemiştir. Barkey'e göre, bu partiler farklı siyasal tavırlar geliştirmiş olsa da, Türk kamuoyu, siyaset dünyası ve medyası, bu üç partiyi de PKK'ye karşı yeterince eleştiri-

5 Bruinessen'in bu etkilenmeden muaf tuttuğu TKDP bir yana bırakılacak olursa, dönemin sözkonusu sosyalist Kürt hareketleri şunlardır: Devrimci Demokratik Kültür Derneği (DDKD), Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi (PSK)/Özgürlük Yolu, Rızgari, Ala Rızgari, Kawa, Dengê Kawa, Tekoflin ve (1977 yılında TKDP'den ayrılan) Kürdistan Ulusal Kurtuluş (KUK) (bkz. Gündoğan 2002, 3).

6 Bahsedilen marjinalleşme, bu ateşin bizzat mağduru olan kişilerin hikayelerinden de izlenebilir; bakınız Akın ve Danışman, 2011).

rel bir tutum almamak konusunda bir tutmuş; öte yandan siya-sallaşmış Kürt nüfusun PKK'ye verdiği destek göz önüne alın-dığında, bu partilerden herhangi biri için örgüte mesafe alma-nın zorluğunu dikkate almamıştır (1998, 130). Bu yorum 1997 yılında kurulan Demokratik Halk Partisi (DEHAP), onun ka-patılışına müteakip 2005 yılında kurulan Demokratik Toplum Partisi (DTP) ve DTP'nin kapatılacağını bir yıl öncesinden fark ederek 2008 yılında kurulmuş olan Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) için de geçerlidir.

2007 genel seçimlerinden sonra DTP, kendi içindeki demok-rasi eksikliğini ve Türkiye'deki tüm ezilen grupları, demok-rat kesimleri ve işçi sınıfını temsil edememe, diğer bir deyişle, "Türkiyelileşememe" halini teslim eden bir özeleştiride bulun-muştur.⁷ DTP ve halefi olan BDP'nin, mevcut siyasal alanı dö-nüştürecek bir Türkiye partisi olmakla, Kürt kimliğini ve Kürt halkının taleplerini temsil edecek yegâne aktör olmak arasın-da sıkıştığı bir gerçektir. Bu sıkışmanın bir sebebi de, şüphesiz, çağdaş siyasal gelişmelere bigâne kalarak, pek çok şeyin yanı sıra, diğer Kürt siyasal hareketlerine de eylem alanı açamayan, "Türkiye'nin demokratikleşme süreci"ndeki aksamalardır. Yi-ne de bu, Kürt siyasal hareketlerinin bizzat bu demokratikleş-menin ve dönüştürücü direnişin öznelerinden biri olmasının önündeki tek engel olmasa gerekir. Nitekim evrensel değerle-re yapılan atıflar, tüm ezilen kesimlere yönelik politikalar, ka-dın ve çevre sorunlarına verilen özel önem ve "ulusal" sorunla-ra getirilen eleştiri ve çözüm önerileriyle BDP'nin, söz konusu engellere rağmen, bahsedilen özne rolünü kısmen yerine getir-meye çalıştığı da iddia edilebilir (bkz. Kavak 2010).

Öte yandan sosyalist söylemin gerilemesiyle birlikte daha milliyetçi bir duruşa kayan PKK kadrolarının, Türk okullarında aldıkları otoriter siyasal kültürle birlikte, Kemalist sembolleri Kürdileştirmek, "güneşleşen" Abdullah Öcalan "önderliği"nin

7 Öte yandan, DTP'nin Türkiye partisi olma iddiasını, parlamentodaki varlığı-na ve parti belgelerine dayanarak, diğer pek çok partiye nazaran büyük oranda yerine getirdiği söylenebilir. Bu iddianın Türkiye kamuoyunda karşılık bulma-ması ise bir dizi yapısal engel sebebiyle anlaşılır görünmektedir. DTP'nin "Türkiyelileşme" macerası için bakınız Kavak 2010.

“köle Kürd”ün “cevher”inde yatan Kürtlük’ü ortaya çıkaran anlatısını yüceltmek ve “iyi”lerin “kötü”lere karşı verdiği “askerî” direnişi meşrulaştırmak konusunda tereddüt etmedikleri açıktır (bkz. Bozarslan 2002, 862-4)⁸. Yine de bağımsız bir Kürt devleti kurma amacını 2003 yılında terk ederek Kürt meselesinin çözümü adına Demokratik Ekolojik Toplum ideali ni benimseyen Öcalan’ın (2003, 99-121) modernist, kapitalist, milliyetçi ve eril kalkınma projelerini eleştiren bir yaklaşım ortaya koymuş olması dikkate değerdir. “Demokratik Konfederalizm” adı verilen bu karşı proje, temel birimler olan halk konseylerinin demokratik katılımına dayanan, toplumsal cinsiyet kısıtlamalarından azade, demokratik-ekolojik prensiplere göre örgütlenen devletsiz bir toplum öngörmektedir (Şafak 2005, 236-43). Bu örgütlenmenin, “demokratik dönüşüm”ün görevi olarak benimsediği ve Kürt meselesinin çözümü için ortaya koyduğu ilkelere dil ve kültüre ilişkin olanlar şunlardır: “Tüm dillerin özgürlüğünün ve eşitliğinin sağlanması; Kürt dili önündeki engellerin kaldırılması; Kürtçe yayıncılığın gelişmesinin önündeki engellerin kaldırılması; Kürt tarihini araştırmak, kültür ve sanat çalışmalarını geliştirmek için örgütlü bir faaliyetin yürütülmesi.” (agy, 241) PKK’nin yeniden inşasını öngören 2005 tarihli kongrede de, “Kürt Dili ve Tarihinin Geliştirilmesine İlişkin” aşağıdaki kararlar alınmıştır:

“[PKK] Kürtçe gramerin geliştirilmesi, Kürtçenin yazım ve edebiyat dili olarak daha da güçlenmesi için çalışır; Kürtçenin toplumda ve içimizde konuşma ile birlikte okuma-yazma ve bilim dili olarak da yaygınca öğrenilip, kullanılmasını esas alır; Kürtçe yayıncılığı geliştirir; Önderliğin tarih tezi çerçevesinde Kürt ve Kürdistan tarihini araştıran çalışmalar yapar; Parti materyallerinin Kürtçeye çevrilmesi için gerekli örgütlenmeyi yaratır; Kürt dil ve tarihi çalışmalarını yürüten Kürt Enstitüleri-

8 2005 yılında yayımlanan *PKK Yeniden İnşa Kongre Belgeleri* adlı kitapta yer alan ifadeler çarpıcıdır: “Koma Komalen Kürdistan Önderi Abdullah Öcalan, imhanın eşiğine getirilmiş ve çağdaş insanlık değerlerinden alabildiğine uzaklaştırılmış Kürt halkını soylu değerlerle yoğurup yeniden yaratan bir rol oynamıştır.” (Şafak 2005, 253).

nin uygun her alanda kurulması ve güçlendirilmesi için çalışır.” (a.g.y., 280)

2007 yılında toplanan Demokratik Toplum Kongresi’nde de, DTP’nin işleyiş dilinin bundan böyle Kürtçe olacağı ilan edilmiştir.⁹ Bir Kürt Dili Enstitüsü kurulması konusunda çok geç kalınmış olduğunu bizzat ifade eden Öcalan, bu tespiti, Atatürk’ün ilk yaptığı işin bir Türk Dil Kurumu kurmak olduğunu belirterek kuvvetlendirme yoluna gitmiştir.¹⁰ Bu türden taklitçi söylemlerin yukarıda bahsedilen talihsiz niteliği bir kenara bırakılırsa, Kürt siyasal partilerinin yanı sıra, militer bir örgüt olan PKK’nin de Kürtçenin korunması ve geliştirilmesi konusunu ve dilsel haklar meselesini son zamanlarda artan bir şekilde gündemine alması, yeni bir tür mücadele ve farkındalık alanı açması bakımından olumlu bir gelişme sayılabilir. Bu gelişmenin milliyetçi siyasetin egemen ve tahakkümcü iktidar söylemlerini ve pratiklerini dönüştürmeye namzet bir özellik taşıdığı ise tartışmaya açıktır.

Kürtçenin geri dönüşü: Dönüştürücü direniş

1991 yılında sınırlı fiili duruma hukuki nitelik kazandıran, Türkçe dışındaki dillerin günlük yaşamda kullanılmasına ilişkin yasağın kaldırılmasıyla başlayan Kürtçenin özgürleşme süreci, Türkiye’nin AB tarafından aday ülke olarak resmen tanıdığı 1999 yılıyla birlikte hız kazanmıştır. 2001 tarihli Katılım Ortaklığı belgesinde yer alan kısa vadeli hedefleri tutturmak üzere aynı yıl açılan reform paketlerinin devamı niteliğindeki iki yönetmelik özellikle önemlidir. Bu makalede bunlardan sadece biri, 2002 yılında yürürlüğe giren ve özel dil kurslarının açılmasını ve işleyişini düzenleyen “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik” üzerin-

9 *Özgür Gündem*, <http://www.ozgurgundem.org/haber.asp?HaberId=43371> [30 Ekim 2007].

10 *Özgür Gündem*, <http://www.ozgurgundem.net/haber.asp?haberid=45235> [18 Kasım 2006].

de durulacaktır.¹¹ Bir dizi başarısız girişimin ardından 2004 yılında Adana, Batman, Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa, Van ve İstanbul'da açılan sekiz Kürtçe kursu 2005 yılında Kürtçe öğrenmeye yönelik talep yetersizliği sebebiyle kapanmıştır. Söz konusu talep yetersizliğini Kürt halkının Kürtçeye ilgisizliğinin bir kanıtı olarak gören Türk kamuoyuna yanıt niteliği taşıyan, Kürtçe sözlüklerin, alfabe ve gramer kitaplarının satış rakamlarındaki artışa işaret eden çalışmalar dikkate değerdir (bkz. Malmisanij 2007, 82). Öte yandan Kürt yayınevleri, Kürtlerin okuma alışkanlıklarının zayıf olduğunu, hatta Kürtler arasında bir tür okurluk-karşıtlığı eğiliminin bulunduğunu teslim etmektedirler; ancak bunun sebebinin Kürtçenin yasaklanması, bastırılması ve değersizleştirilmesinin Kürtler tarafından içselleştirilmiş olmasından kaynaklandığını söylemektedirler.¹² Malmisanij, “kitap korkusu” olarak nitelediği bu durumun, uzun yıllar Kürtçe konuştukları, dinledikleri, okudukları ve yazdıkları için baskı görmüş Kürtlerin, Kürtçe yayın üzerindeki yasağın kalktığını henüz tam olarak idrak edememelerinden kaynaklandığını iddia etmektedir (a.g.y., 89). İstanbul Kürt Enstitüsü Başkanı Sami Tan, benzer şekilde, Kürtçe üzerindeki baskının Kürtçe öğrenmeyi ya tehlikeli ya da faydasız hale getirdiğini söyleyerek, Kürtçe kurslara yönelik ilginin zayıflığına açıklama getirmektedir.¹³ Öte yandan özel kurslara izin vererek Kürt meselesini çözdüğünü düşünen devlete tepki olarak, kursların bizzat sahipleri tarafından kapatıldığını da aktarmıştır. Yazar ve çevirmen Kawa Nemir, Kürtler'in bir kısmının tam da bu tepkiyi ortaya koymak için kurslara gitmeyi red-

11 Yönetmelik maddeleri için bkz. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25307_0.html [27 Ağustos 2010]. Bahsi geçen diğer yönetmelik ise 2004 yılında yürürlüğe giren “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik”tir, bkz. <http://www.mevzuatlar.com/sy/resmiGazete/rga/09/11/131109008.htm> [27 Ağustos 2010].

12 Önde gelen Kürt yayınevlerinden Avesta, Doz, Pêrî ve Nûbihar'ın sahipleri veya yöneticileri ile Nisan ve Haziran 2005 tarihlerinde yapılan görüşmeler için bkz. http://www.xelkedondurma.com/yayin_evleri [7 Şubat 2008].

13 Sami Tan'la 25 Ocak 2008'de yapılan görüşme. Tan'ın bu metinde yer alan tüm ifadeleri, aksi belirtilmedikçe, bu görüşmeden alınmıştır.

dettiğini ileri sürmektedir.¹⁴ Bu siyasal tepki ve kursları neredeyse açılmaz ve işlemez hale getiren yönetmelik hükümleri bir yana bırakılsa bile Kürtlerin çoğunun kurs maliyetini karşılayacak gücü olmadığı da ilginin azlığına gerekçe olarak gösterilen nedenlerden biri olmuştur. Özel kurslarda Kürtçe öğretilmesine karşı çıkan Kürtlerin, resmî eğitimde Kürtçenin kullanılmasına yönelik talebi, devlet okullarında herhangi bir ek ücret ödemeksizin kendi anadillerinde eğitim gören Türk çoğunluk ile eşit muamele görme isteğine karşılık gelmektedir.

Anayasanın 10. maddesine göre, “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.” Söz konusu eşitlik ilkesi, azınlıklara pozitif ayrımcılık getiren hükümlerin bir imtiyaz olduğu, ayrımcılığı açık bir dille yasaklayan başkaca bir hükme de gerek olmadığı şeklindeki iddialara dayanak teşkil etmektedir. Oysa sadece “Türk” olduklarında eşit muamele gören, Kürt olduklarında ayrımcılığa uğrayan kişiler için her iki tür hükme de ihtiyaç olduğu açıktır. Aslında sessizce ve sadece evle sınırlı olduğu sürece Kürt olmakta bir beis yoktur; sesli bir şekilde ve kamusal alanda, Kürt dilini ve kimliğini açığa vuran tutum ve ifadelerde bulunmak ise ayrımcılığa uğramanın başlıca sebebidir (bkz. Gürbey 1996, 10; Pierse 1997, 329). Özetle Kürtlükte ısrar ederek devlet açısından ayrımcılık yapanlar, ayrımcılığa uğramaktan kaçınamamaktadırlar. Üstelik bu ayrımcılığın yarattığı siyasal ve ekonomik güçlüklerin yanı sıra, Kürtlükle özdeşleştirilen olumsuz nitelikler, Kürt olmayı yorucu bir uğraş haline getirmektedir (Houston 2001, 19). Bu yorucu uğraşın yarattığı ve derinleştirdiği kolektif travma, yine bu travmanın yaşandığı kamusal alanda ve yine kolektif bir şekilde onarılmayı beklemektedir. Bu beklentiye hayata geçirmeye çalışan Kürt siyasal hareketle-

14 Kawa Nemir’le 27 Ocak 2008’de yapılan görüşme. Nemir’in bu metinde yer alan tüm ifadeleri, aksi belirtilmedikçe, bu görüşmeden alınmıştır.

ri özellikle Kürtçeyi görünür kılacak tedbirlerin alınmasında ısrarcı olurken, özeleştiride bulunmak ve yeni direniş yöntemleri geliştirmek konusunda da çaba harcar görülmektedir. Örneğin Sami Tan'ın aktardıkları dikkate değerdir:

“Aslında dil hakları meselesi hep gündemimizde vardı ama son bir kaç yıldır daha net... Şunu da gördük aslında, bu konunun iki yönü olduğunu; biri devleti ilgilendiren yönü, diğeri de Kürtleri ilgilendiren yönü. Bir taraftan devletten belli taleplerde bulunurken, ki bizim asıl vurguladığımız eğitim hakkıdır, Kürt halkında da bu asimilasyon politikalarının yarattığı ölmüş refleksleri, zayıflamış refleksleri, dil konusunda ki refleksleri diriltme yönünde bir çaba, bir tür bilinçlendirme çabası [göstermek gerekiyor]. Çünkü bir hak talep etmek için o hakkın arkasında bir gücün birikmesi gerekiyor, bu sadece siyasal talep anlamında değil, sokağa çıkmak anlamında değil. Bu hak alındığında, bu hakkı kullanabilecek bir örgütlülüğe, birikime, materyale ulaşmak [anlamında]. Bu, özellikle 2004'ten sonraki o kurslar trafiğiyle daha net gelişti... Ama bence Kürtler de bunu çok tartışmadı, tartışmanın üzerini örttü, “Devlet suiistimal etti” diyerek. Devlet gerçekten de suiistimal etti ama Kürtler açısından bu bir kazanımdır, bir mevziidir, bu mevziinin yeni mevziilere zemin yapılması gerekir, böyle bir bakış açısı geliştirilmedi. Bir de bu kursları açanlar hazır potansiyel olduğunu düşündü ama potansiyel yaratmaları gerekiyordu... Bu haliyle bile bu kurslar bugüne kadar yaşıyorsa çok ciddi kazanımlar sağlanmış olurdu... Bu özel kurs hakkını eğitim hakkına temel yapmak gerekiyordu; öğretmen yetiştirmek, kadro yetiştirmek, müfredat geliştirmek, araştırma grupları oluşturmak gibi... Biz şimdi onun çalışmasını yapıyoruz, o potansiyeli yaratmaya çalışıyoruz. (dernekler açılması, dil meclisi gibi örgütlenmeleri, dil bilincini geliştirmek ve Kürtçe eğitimin zeminini yaratmaya dönük çalışmalar yürütüyoruz)... Katalonya ile ortak projeler var; ders kitabı hazırlamaya dönük bir proje hazırlıyoruz. Katalanlar'ın desteğiyle basılan bir kitap var. AB çok iddialı bir şey yapmıyorsa da,

az kullanılan dillerle ilgili bir süreç, zihniyet, yatırım var. Bir ‘network’ var mesela, diyelim ki Kürtlerin bu network’e girmesi, bu network içinde çalışması olabilir... Ulusu ebed ve ezel bir şey olarak görmüyoruz. Ulus sonuçta tarihsel bir olgu, bu tarihsel dönem bittiğinde farklı şeylere evrilecek, bu anlamda da belki bundan sonra bunun üzerine tartışmak gerek. Kürt sorunu tartışılırken hep bu bağımsız birleşik devlete gidecek söylemi var. Halbuki mesela Kürtler daha bölgesel bir birlikte- liğin çimentosu olabilir; Araplar, Farslar, Türkler ve Kürtler... daha esnek, halklar arası bir şey olabilir. Var olan bu tekçi zih- niyetin aşılması gerekiyor. Kürtlerde de bunun negatifi olma durumu var. Türkler ne yapıyorsa onun zıddını yapma o zıt- ta benzeşmedir, çünkü aynı paradigmalara düşünüyorsun.”

Diyarbakır’da faaliyet gösteren *Lis* Yayınevi’nin sahibi Lal La- leş ise dil hakları mücadelesini, mevcut kısır siyasal tartışma dı- şında, alternatif bir yolla yürütmenin nasıl mümkün olabilece- ğine dair ipuçları veriyor:

“Bunun yolu, entelektüellerin, aydınların kendi rollerini doğ- ru oynamalarıyla ve aynı zamanda birtakım sivil reflekslerle meseleye bakmalarıyla, bir de insanların istediği şeyi içselleş- tirmeleriyle mümkün olabilir. Bir insan isterse, kim ne yapar- sa yapsın, o dili öğrenmenin önüne geçilemeyeceğine inanıyo- rum. Asimilasyon, baskılar, kuşkusuz var ama şu anda Türki- ye’de insanların bireysel olarak bu dili öğrenmelerinin önün- de bir engel yoktur. Bir de hakikaten bunun ekonomiyle ilgi- li olduğunu düşünüyorum; devasa bir sinema ya da prodüksiyon şirketi kurulduğunu düşünün, bir TV için yüzlerce filmin dublajını yapacak ya da film çekecekler, ya da tiyatro yapacak- lar ve diyecekler ki insanlara, ‘Burada çalışabilmeniz için Kürt- çe bilmeniz lazım’. Hayatını kazanmaya başladıktan itibaren Kürtçeye daha farklı bakacaktır. Devlet, ‘Dili öğrenebilirsiniz’ diyor ama bunun istihdam ayağını eksik bırakırsa yine sorun çıkar. Ama devlet bunu yapmayacağına göre Kürtler yapma- lı. Sivil cazibe alanları oluşturulabilir, insanlara sivil birtakım projelerle iş imkânları oluşturulabilir. Bunlar meseleyi çöze-

cek şeyler değildir ama devletin şunu anlamasını sağlar; asimilasyon politikası tutmadı... Eğer doğru projelerle gidilirse, kırtasiye projelerin ötesinde, hakiki, hayata değen, insanların içine işleyen projelerle gidilirse bunun sağlanması olasıdır. Kürtlerin derli toplu, ihtiyaca cevap verebilecek bir dil politikası yok, bir kültür politikası yok, bir çeviri politikası yok... [Örneğin] kurslarda mevcut olan sistem, insanlara Kürtçeyi çok da sevdirecek ve Kürtçeyi öğretecek bir sistem değildi. O mekânlara şuna dönüştürülebilirdi, en önemli faydası da o olurdu galiba: Kürtçe öğretmen yetiştirmek için önemli bir rol oynayabilirdi. Yarın öbür gün demokratikleşme adımları tamamlanırsa, Kürtlerin bu oluşan demokratik ortamda kendi eğitim öğretim kurumlarının altyapısını oluşturabilecek bir gayeye hizmet edebilirdi. İkincisi şöyle bir şey yapılabilirdi; ‘light’ diyebileceğimiz, yani insanların sadece okuyabileceği, yazabileceği bir Kürtçenin öğretilmesi hedeflenebilirdi birinci derecede.”¹⁵

Kawa Nemir ise hem bu özelleştirilere katılıyor hem de daha farklı bir bakış açısıyla bu özelleştirilerden beslenen yeni direniş yollarına işaret ediyor:

“Kürt olmanın başlı başına siyasal bir eyleme dönüşmesi, siyasal bir kimlik oluşturmaları bizim için bir dezavantaj; biz, sadece kültürel elementlere, kültürel dinamiklere dayalı bir kimlik iddiası taşıyan, o alanda çalışan insanlar, bir şekilde bu siyasal kimliğe dayalı bu aidiyetin yoğun olduğu bir ortamda işler yapıyoruz, insanlar şaşırıyor... Başka Kürtler var demeye getiriyorum ben... mesela Kürtçede ‘underground’ bir kültür niye olmasın ki?... Kürt toplumunu yakından incelediğiniz zaman göreceksiniz, çok farklı eğilimler var artık; 90 sonrası bizler de kendi içimizde ayrıştık. 2003’te biz MKM’den [Mezopotamya Kültür Merkezi] 160 civarında insan ayrıldık, tiyatro birimimiz tamamen ayrıldı; bizim çok sistemli, edebi, kültürel bir program isteğimiz vardı ve bu konuda dedik ki, ‘Bu kurumlar bu işleri finanse etmek için vardır çünkü biz bunu gi-

15 Lal Laleş’le 11 Şubat 2008’de yapılan görüşme. Laleş’in bu metinde yer alan tüm ifadeleri, aksi belirtilmedikçe, bu görüşmeden alınmıştır.

dip Türkiye'deki Kültür Bakanlığı'ndan isteme durumunda değiliz.' Ama politik planlamalar, politik kaygılar her şeyin önüne geçti ve kültür kurumları maalesef hâlâ öyleler... Uzun süre fizikî baskı vardı, dışarıdan bir baskılama vardı, şimdi kendimiz bunu yürütüyoruz; dışarıdan gelen baskının bizim kendi içimizde sistemleşmesinden kaynaklanıyor... Siyasal veya kültürel kurumlar arasında çok ciddi, koordineli bir çalışma yok. Bizim ayrışma noktamız da buradan kaynaklanıyordu; Kürtlerin ulus-devlet ya da kendi hayalî cemaatimizi kuracağız iddiası ortada varken, aslında hep lokalde sıkışıp kaldı. Şimdiki münferit çabalar bizim kuşaktan insanların çabaları. Ancak bu insanların çoğu, kurumlarda çalışmıyor artık. İnsanlar geçimlerini sağlamak zorundalar, mecburen gidip başka işler yapıyorlar. Bugün ben ve birkaç kişi dışında, Kürtçe yazan bütün önemli yazarların, şairlerin hepsi öğretmen ve hepsi okullarda çocuklara Türkçe öğretiyorlar. Bunları istihdam edecek alanlar yok maalesef, bunun için ille de bir parlamento, bir hükümet, bir devlet şart değil... Kürt hareketi eliyle kurulmuş kurumlar yapmıyorsa, biz kendimiz yapalım, ki böyle çalışmamız da var. Hiç imkânımız olmazsa oturup fanzin çıkarırız.”

Yeni nesil Kürt entelijansiyasının geliştirdiği bu dil ve kültür odaklı bakışın, önceki nesillerin dil ve siyaset ilişkisine yaklaşımlarından farklı olduğu söylenebilir. Kawa Nemir, 1920'ler ve '30'larda Bedirhan ailesinin temsil ettiği ve *Hawar* (İmdat) kuşağı olarak bilinen ilk kuşağı, 1960'lar ve '70'lerde Musa Anter ve arkadaşlarının başını çektiği ikinci kuşağın takip ettiğini, '90 kuşağı ya da *Rewşen* (Aydın) kuşağı olarak bilinen kendi kuşağının ise Kürt mücadelesindeki üçüncü kuşağı oluşturduğuna kaydetmekte. Bedirhan ailesinin üyeleri, Kürt dili ve edebiyatına yaptıkları bireysel yayın ve dilsel çalışmalardan oluşan kişisel katkılarıyla tanınırken; Musa Anter ve arkadaşlarının Kürtçenin bir edebiyat dili olarak gelişmesi için çalışmaktan ziyade politik bir mücadele yürüttükleri bilinmektedir. Bu anlamda Anter kuşağının, Kürt siyasal hareketlerinin dergilerinde yayımladığı sınırlı sayıdaki edebî eserin Kürt dili ve edebi-

yatı anlamında bir ekol oluşturduğunu söylemek de mümkün görünmemektedir. İki kuşak arasındaki farkın, içinde bulundukları siyasal iklimin belirlediği söylem ve strateji farklılıklarından kaynaklandığı kuşkusuzdur. Yazar ve çevirmen Muh-sin Kızılkaya'nın da belirttiği gibi edebiyat 1960'lar ve '70'ler boyunca, hareketlerin siyasal fikirlerini etkili bir şekilde anlatmak için kullandıkları güçlü bir silah olmaktan öteye gidememiştir.¹⁶ Bu hareketlerin tüm kadroları gibi, entelektüel üyelerinin de 1980 askerî darbesi sonucu ya cezaevine konmaları ya da Avrupa'ya sürülmeleri '90'lara dek Türkiye'de bir başka kuşağın ortaya çıkmasına izin vermemiş, Avrupa'dakilerin ise Kürt dili ve edebiyatının gelişiminde önemli bir sürece önayak olmalarına yol açmıştır. Bu dönem, ikinci kuşak ile üçüncü kuşak arasında ve diasporada ortaya çıkan bir başka çevrenin oluşumuna tanıklık etmiştir. Kızılkaya, bunun bir çevreden fazla olduğunu iddia etmektedir:

“Bir kuşaktan bahsedilecekse, kuşaktan çok bir ekolden bahsedilmeli, ki bu ekol... *Hawar* ekolüdür... ikinci bir ekolden bahsedilebilir, o da *Nûdem* (Yeni Zaman) ekolü. *Nûdem* [Avrupa'da 1992 ile 2002 arası yayımlanan bir dergi], 10 sene aralıksız olarak sürdürdü ve dünyanın her tarafına dağılmış Kürtlerin ürünlerini kendi bünyesinde topladı.”¹⁷

Yazar ve yayıncı Fırat Cewerî de, benzer şekilde, *Nûdem*'in herhangi bir siyasal partiden bağımsız ve tamamen Kürtçe olarak yayımlanan bir dergi olması anlamında *Hawar*'ın modern dönemdeki ilk karşılığı olduğunu ileri sürmektedir:

“10 yıl boyunca *Nûdem*, yeni çıkmaya başlayan Kürt şairler, öykücüler ve romancılar için bir laboratuvar hizmeti görmüş... Kürt edebiyatında bir ekole dönüşmüştür... *Nûdem* ayrıca dünyanın çeşitli yerlerindeki Kürt yazarların bakış açılarını birbi-

16 Kızılkaya'nın “Türkçe'de Kürt Edebiyatı” başlıklı makalesi için bkz. http://www.diyarbakir.net/cgi-bin/index.pl?mod=news;op=author_id;id=90 [22 Nisan 2008].

17 Muhsin Kızılkaya ile 28 Nisan 2008'de yapılan görüşme. Kızılkaya'nın bu metinde yer alan tüm ifadeleri, aksi belirtilmedikçe, bu görüşmeden alınmıştır.

rine taşıyan bir köprü görevi görerek, standart bir Kurmançça ortaya çıkmasına önayak olmuştur.”¹⁸

Bu anlamda, *Nûdem*’in Avrupa diasporasında gelişen ve daha sonra Türkiye’ye taşınan Kürt dili, edebiyatı ve yayıncılığının bir sembolü olduğu söylenebilir. Bu seyahatin Türkiye’deki önemli duraklarından biri de yukarıda bahsedilen ve *Rewşen* kuşağı olarak da bilinen ’90 kuşağının, 1992 ve 2002 yılları arasında çıkardığı *Rewşen*, *Jiyana Rewşen* ve *Rewşen-Name* adlı dergiler etrafında gelişen edebiyat hareketidir. Nemir’e göre *Rewşen*, edebiyata ve yayıncılığa yaklaşımda kendinden önceki kuşaklardan en çok *Hawar*’a yakındır. *Rewşen*’in Kürt siyasal hareketine yakınlığına dair iddiaları da kabul eden Nemir, dergilerin yayın hayatına son veren sorunun tam da bu yakınlık olduğunu ve fakat dergilerin dil ve edebiyat alanına yaptığı katkının çok daha uzun vadeli okunması gerektiğini kaydetmektedir. Öte yandan Cewerî ve Kızılkaya, *Rewşen*’in siyasal bağlan-tılarından çok Kürt toplumunun konuştuğu dilden kopuk bir “naylon dil/yapay dil” kullanmış olmasından, “Kürtçeyi yabancı kelimelerden arındırma” ve “otantikleştirme adı altında anlaşılmaz bir dil yaratma” faaliyetlerinden yakınmaktadırlar. Kızılkaya’ya göre:

“Orada problem dilin [geliştirilmesi] ya da sadeleştirilmesi değil, dilin varlığıydı. Yani dilin varlığının inkâr edildiği bir ortamda, her şeyden önce o dilin var olduğunu birilerine kabul ettirmek ve onun üstünden giderek, onun gelişmesi için mücadele vermek başka bir şey. Ama bütün bunları unutup bunların üstünde, her şey varmış, güllük gülistanlıkmış, ortada bir sürü eser var, bir sürü dergi var, bir sürü yayın var, onların içinde bir tane modernist bir akım olarak ortaya çıkıp böyle bir şey, yenilik yapalım demek başka bir şey... Bunlar kademe-li olarak oluşan şeyler. Dolayısıyla, oradaki çocukların çabasını ben küçümsemiyorum, önemliydi çünkü işte ‘Shakespeare’i de Kürtçeye çevirelim, daha modernist şiirler de yazalım, biz-

18 Fırat Cewerî ile 28 Nisan 2008’de yapılan görüşme. Cewerî’nin bu metinde yer alan tüm ifadeleri, aksi belirtilmedikçe, bu görüşmeden alınmıştır.

den önce sadece ve sadece ülke ve toprak için ahlayıp vahlayan yazarların popülist söylemlerinin dışında daha kapalı metinler üretelim, bu metinlerle kendimizi ifade edelim'; olabilir, hoş bir çaba ama neye tekabül ediyor, karşılığı ne? O konuda ben çok fazla bir şey diyemem çünkü halk nezdinde o bir karşılık, ne halk nezdinde ne entelektüel camiada bir karşılık bulamıyor... Gelenek olmayınca, süreklilik arz eden edebî bir gelenek olmayınca, geleneğin üstünde akımların çok büyük bir etkisi olmaz. Akımlar gelenekler üzerine kurulur, ortaya çıkar. Şimdi her şeyden önce burada yapılması gereken bir Kürt edebiyatı geleneği oluşturmak... Hatta gelenekten önce bir kanon oluşturmak, milli edebiyat oluşturmak.”

'90 kuşağının yukarıda alıntılanan ifadeleri, kendilerinin, Kızılkaya'nın “ulusal bir kanon” yaratmak amacını “kasten” paylaşmadıklarını anlatır gibidir. Bu anlamda, yeni neslin egemen milliyetçi pratikleri taklit etmeye direnen ve tahakkümün kaynağını hedef alan eleştirel bir direniş tutturduğu söylenebilir. Bu eleştirel bakış, Kürt dilinin ve kimliğinin bastırılması ve değersizleştirilmesiyle yaşanan trajik tecrübeleri, kültür, sanat ve edebiyat alanlarındaki estetik varoluşlara dönüştürme amacı taşımaktadır. Bu dönüşüm aynı zamanda Kürtçenin kamusal alana çıkışının “politik” anlamlarını dar siyaset ve iktidar algısının dışına taşımaya da hizmet etmektedir.¹⁹ Bu anlamda, diğer dillerde yazılmış eserlerin Kürtçeye çevrilmesini Kürtçenin varlığı ve gelişimi için kaçınılmaz gören '90 kuşağının vaat ettiği direnişin, Kürtçenin varlığını ve zenginliğini ispatlamanın, Kürtçe eserlerin Türkçeye çevrilmesinde yattığını düşünerek, kendini mevcut iktidarın karşısında konumlandırmaya devam eden, devletin egemen diller hiyerarşisinde bir meşruiyet ka-

19 Kamusal alanın belirlenmiş içeriğine ve sınırlarına meydan okuyan benzer bir direniş anlayışının Bask hareketinin yeni nesil üyelerinde de mevcut olduğunu kaydeden Urla, yeni neslin, örneğin yeni özgür radyolar kanalıyla yaratmaya çalıştığı kamusal alanın, etnik milliyetçi hareketlerin ve kurumsallaşmış Bask milliyetçi hareketinin azınlık dilini canlandırma ve/veya normalleştirme gibi, devletin egemen dil hiyerarşisi karşısında meşruiyet kazanmaya yönelik politikalarının tasavvur ettiği tipik kamusal alandan çok farklı olduğunu anlatmaktadır (2003, 212-220).

zanmaya çalışan klasik direnişten daha fazla özgürleştirici nitelik arz ettiği açıktır.

Bu niteliğin, '90 kuşağının ulus-devlet fikrine ve klasik iktidar algısına yönelik eleştirilerinde Kürt dili, edebiyatı ve yayıncılığı üzerine verdiği sivil ve estetik tepkilerde olduğu söylenebilir. Yeğen, dünyadaki genel eğilim düşünüldüğünde, böyle bir direnişin ortaya çıkışının bir tesadüf olmadığını söylemektedir. Kürt meselesinin, 1989'dan beri uluslararası siyasetin egemen koordinatlarında ve bütün bir modern siyaset tasavvurunda yaşanan büyük dönüşümün önyak olduğu yeni bir sürece girmesi, Kürt memnuniyetsizliğine popüler ve dinamik bir içerik kazandırmıştır (2006b, 34-5). Ulusal ve uluslararası siyasetin önemli motifleri arasına giren demokrasi ve insan hakları söyleminin oluşturduğu genel çerçeve, "eşitsizlikten doğan yerel mağduriyetlerin olduğu kadar genel olarak adalet talebinin de ifade bulduğu kavramsal-söylemsel mekânı" oluştururken, Soğuk Savaş'ın bitişi, "yeni rejimlerin, yeni ittifakların, yeni çatışmaların ve bazen de yeni coğrafi-politik sınırların" önünü açmıştır (a.g.y., 36). Böylece "1980'lere kadar, sırasıyla, karşı-merkezcilik, 'milliyetçilik' ve sosyalizm-halkçılık programları tarafından belirlenen... Kürt muhalefeti, 1989'dan beridir genel ve amorf bir demokrasi programı tarafından belirlenmektedir" (a.g.y., 41). Lal Laleş, bu durumu şu cümlelerle anlatıyor:

"Modern düşünen, daha farklı bir yerden bakan kuşak işte bu '90 sonrası yaşanan kırılmanın kuşağıdır. Bu kuşağın kültüre, Kürt sorununa bakış açısıyla daha muhafazakâr, kısmen muhafazakar ama kısmen de eski sol jargondan gelen insanların bakış açısı farklıdır. '90 kuşağı, İkinci Yeni'yi ya da onun sonrasında yeraltı şiirini tanıdı Türkiye'de... Orhan Pamuk üzerinden Türkçeyi anlamaya çalıştı. '80 öncesi kuşak dediğimiz insanlar ise Neruda üzerinden, Ahmed Arif üzerinden, Nazım Hikmet üzerinden, işçi sınıfının problemleri üzerinden, sınıf üzerinden bakmaya çalıştı. Oysa aslında şu an bizim kuşağın mesela sınıf üzerinden meseleye baktığını görmedim ben; kendim de bakmıyorum mesela... Okumalar farklı, şartlar farklı..."

Aslında, biçim ve içerik olarak farklı okumaları başlatan kuşağın, bizzat bu kuşak olduğu da söylenebilir. Örneğin Laleş'in sahibi olduğu Lîs Yayınevi, iki dilli (Kürtçe ve Türkçe) ve iki alfabeli (Latin ve Arap) Kürtçe kitaplar basmaktadır. Laleş, yaptıkları yayıncılığı şöyle tarif ediyor:

“Bizim Lis'te temel hedeflediğimiz şeylerden biri şuydu; yeni diziler oluşturarak, farklı bir edebiyat birikimi ortaya çıkarmak... Biz iki kitabımızı iki alfabeye bastık; hem Arap alfabesiyle hem Latin alfabesiyle. Bununla aslında şunu yapmaya çalıştık; fiilen aslında sınırları kaldırdık... Lîs'in bir şeyi bozma üzerine bir düşüncesi de var, ihlal etmek lazım. Bütün bunlar sembolik şeyler tabii. Burada estetik bir kaygıyla, bir dert anlatma... Mesela iki dilde yaptığımız Kürtçe-Türkçe kitaplarda da kaygı buydu; bu dillerin bir arada yaşayabileceğini anlatmaya çalıştık ve ben şunu gördüm, insanlar (hem Kürtler hem Türkler) bunu kucakladı. Ama Kürtlerin ve Türklerin uç noktaları tabii ki bunu sevmeyecek...”

Bu tür bir yayıncılığa dayanak oluşturan bakışın, sadece devletin kısıtlayıcı politikalarını ve ikili karşıtlıklar üzerine kurulu egemen yaklaşımı akim kılmadığı, aynı zamanda Kürtçenin “yanlış-siyasallaştırılma” sürecini de tersine çevirdiği söylenebilir. Bu süreci Kawa Nemir şöyle anlatıyor:

“[Kürtçenin farklı lehçeleri] kavramsal dünyasını, terminolojisini, üniversite düzeyinde eğitimi, hepsini oluşturmuş... Ama bu da yetmiyor... Ben bir edebiyatçıyım her şeyden önce, her dilin her lehçenin arka mahalleleri vardır onlara güvenirim; alt katmanları vardır, argosu vardır. Bunları da öldürmeye kimse'nin hakkı yok, yani standartlaşma çalışmaları, evet ulus-devlet, uluslaşma ya da hayalî cemaat olayının kurulması için mecburi bir süreç. Ancak bu süreçte alt katmanlardaki zenginliklerin ölme ihtimali var; ben de buna karşıyım; burada da işte edebiyat, kültür, sanat ama muhalif edebiyat, muhalif kültür, angaje olmayan, herhangi bir politik hareketle organik bağ olmayan kültürel çalışmalar dilin bu zenginliklerini koruya-

bilir. Ben buna inanıyorum, gedikler açmak lazım.”

Bu aktarılanlar ışığında, önceki nesle ait “politik” kaygılar taşımayan yeni neslin önerdiği sivil inisiyatif ve hareketlerin basitçe “daha az politik” olduğunu söylemek zordur. Bu tür sivil reflekslerin, daha ziyade, Kürt meselesini kültür, edebiyat, sanat, ekonomi, çevre ve feminizm gibi farklı konularla ilişkilendirerek Kürt siyasal gündemini tekdüzelikten kurtarmaya çalıştığı söylenebilir. Laleş, beş kadın yazarın öykülerinden oluşan bir kitap dizisini Kürtçe ve Türkçe olarak yayımlamalarının ardında yatan itkinin, Kürt edebiyatını Kürtçeye yapılan çevirilerle zenginleştirmenin yanı sıra, Kürt edebiyatındaki zayıf feminist damarı güçlendirmek, yani Kürt edebiyatının ataerkil niteliğini dönüştürmek olduğunu ifade etmiştir.²⁰ Sami Tan ve arkadaşlarının 2006 yılında başlattığı Kürt Eğitim ve Dil Hareketi’de (*Tevgera Ziman u Perverdehiya Kurdî* [TZP Kurdî]), klasik siyasal eylemlerden farklı olarak, Kürtçenin varlığını ve canlılığını sadece Kurmançça lehçesi etrafında sağlamakla değil, kadınları ve Kırmanci/Zazaca konuşanları, erkek ve Kurmançça odaklı Kürt hareketine dahil etmeye çalışmakla meşguldür.²¹ Tan, bu kesimleri sürece dahil etmeye çalışmanın, Kürtlerin Türklerden devraldığı tekçi anlayışa yönelik eleştirel bir yaklaşım olduğunu ileri sürmektedir.

Bu tekçi anlayışın izlerine, önceki nesil Kürt hareketlerinde rastlamak gerçekten de mümkündür. Önceki nesillerin Avrupa diasporasındaki temsilcilerinden olan ve milliyetçi eğilim taşıyan üyeleri, Kürtçenin egemen bir lehçe olan Kurmançça etrafında standartlaştırılmasını, dilin bekası ve dilsel/ulusal birlik için vazgeçilmez bir şart olarak görmekte, bu birliğin de politik bir iktidarla güvence altına alınması gerektiğinde ısrar etmektedirler.²² Milliyetçi yaklaşımın bu tekçi tavrı, yukarıda bah-

20 Lal Laleş’le yapılan söyleşi için bkz. *Birgün*, 14 Aralık 2007.

21 Sami Tan ve Alaattin Aktaş’la yapılan görüşme için bkz. *Ülkede Özgür Gündem*, 4 Nisan 2006. TZP Kurdî, köylerde ve kasabalarda açtığı kurslarla, Kürtçe okur-yazarlığı artırmaya ve Kürtçe eğitim verecek öğretmenler yetiştirmeye çalışmaktadır.

22 Bu paragrafta yer alan tartışma, Avrupa diasporasındaki Kürt entelijansiyası ile

sedilen taklitçi direniş örneğine daha yakındır. Türkçenin tahakkümüne karşı verilen direnişin bir simgesi olarak ve gelişimine katkıda bulunmak suretiyle Kürtçeye kazandırdıkları iktidarı, Kurmanççanın diğer Kürt lehçeleri üzerindeki tahakkümüne dönüştürmekten imtina etmemektedirler. Avrupa'daki Kürt entelijansiyasının önceki nesilden temsilcileri olup, Kürtlük'ün ve Kürtçenin daha çok kültürel boyutuna vurgu yapanlar ise dilsel çeşitliliği dilsel birliğe tercih eden ve dilsel birliği ulusal birliğin şartı olarak görmeyen bir yaklaşıma sahiptirler. Bu yaklaşım, tahakkümcü nitelik arz etmekten uzak olmakla birlikte, iktidar ve siyaset ilişkisine dair klasik yoruma hapsolmaktan kurtulamayıp, siyasetten uzak durmayı yeğlediği için Kürtçeyi dönüştürücü direniş yolunda muktedir kılmanın yollarını aramak gibi bir çaba içinde de değildir. Bununla birlikte Kürtçenin ayakta kalmasına ve gelişmesine milliyetçi yaklaşımdan daha fazla katkıda bulunmuş olan bu kültürel yaklaşımın, dönüştürücü direnişe zemin hazırlayan bir yönü bulunduğu da söylenebilir.

Sonuç

Klasik iktidar algısının sınırladığı ve milliyetçi söylemin işgal ettiği bir siyaset alanına sıkışmış dilsel haklar mücadelesinin, özgürleştirici ve dönüştürücü nitelik arz etmediği açıktır. Siyasal olanın, tahakkümcü iktidar tarafından çizilmiş ve geleneksel muhalefet tarafından da henüz sorgulanmamış çerçevesi –yeniden çizilmek üzere– özgürleştirici bir iktidar anlayışıyla kimliklerinde ve dillerinde ısrar edenleri muktedir kılmaya aday, dönüştürücü bir direniş beklemektedir.

Yukarıda geniş bir şekilde tartışılan bu dönüştürücü direnişin belirtilerine, Türkiye'deki yeni nesil Kürt hareketlerinde ve entelijansiyasında rastlandığı söylenebilir. Avrupa'daki Kürt entelijansiyasının milliyetçi kanadı tarafından sahiplenilen siyasal direniş, siyasal mücadeleler yürütmenin yanı sıra Kürt-

yapılan görüşmelere dayanarak yazılmıştır. Görüşmeler ve görüşmelerin etrafı bir incelemesi için bkz. Uçarlar (2009, 191-267).

çe yayına da önem vererek Türkiye’de Kürtçe üzerindeki bas-
kıların hafiflemesine yol açarken, kültürel çalışmalar yapan ka-
nadın sergilediği kültürel direniş Kürtçenin kendi edebî eser-
leriyle birlikte ayrı bir dil olduğunun tartışmasız kabulüne im-
kân vermiştir. Benzer bir direniş ikileminin Türkiye’deki önce-
ki nesil Kürt direnişlerinde de bulunduğu söylenebilir. Türki-
ye’deki yeni nesil Kürt entelijansiyası ise dilsel ve kültürel ça-
lışmalarla şekillenen direnişleri, diğer dil ve lehçeleri, femi-
nizm ve ekoloji gibi konuları da kapsayan daha geniş bir siya-
sal gündemle ilişkilendirerek, bu siyasal/milliyetçi-kültürel/si-
yasal-olmayan ikilemini aşma yolunda görünmektedir. Bu iki-
lemin aşılması siyasal-kültürel direnişi, bağımsız bir Kürt ulus-
devleti yaratmayı amaç edinen milliyetçi söylemden arındırma
işlevi de taşımaktadır. İki ayaklı bu gelişim kamusal alan-özel
alan karşıtlığını boşa çıkaran sivil ve estetik ihlallerle tamam-
landığında bir tür dönüştürücü direnişe evrilebilir görünmek-
tedir. Kürtçenin “ulusal” alana girmesine yönelik dönüştürücü
direniş, sadece bir azınlığın kültürel ve siyasal varoluş mücade-
lesi değil, aynı zamanda çoğunluğu da tutsak alan ölü bir siya-
sal alanın canlandırılması girişimi olarak da okunabilir. Yok sa-
yılmış, bastırılmış, değersizleştirilmiş ve “ulusal” alandan men
edilmiş dillerin, kültürlerin, inançların ve cinsiyetlerin “siya-
sal olanın geri dönüşüne” (Mouffe 1993) eşlik etmesi bir tesa-
düf olmasa gerekir. Bu canlanma, sadece katılımcılık ve çoğul-
culuk gibi siyasal değerler için değil, aynı zamanda, dilsel, kül-
türel ve entelektel mirasa sahip çıkan toplumsal bir barış için
de yaşamsaldır.

Söz konusu dönüştürücü direnişin, bu çalışmada bir mef-
hum olduğu kadar bir olumsuzluk (*contingency*) olarak da tartı-
şılması, Kürtçe üzerindeki kısıtlayıcı devlet politikalarının sür-
düğü ve Kürt hareketinin yalpaladığı bir dönemde yersiz ve ge-
reksiz görünebilir. Fakat bu çalışmanın amacının, dilsel haklar
mücadelesine egemen olan söylemleri sorunsallaştırmak oldu-
ğu düşünüldüğünde, dönüştürücü direnişin hem bir kavram
hem de olumsal bir gelişme olarak tartışılması anlaşılır bir ter-
cih haline gelmektedir. Şüphesiz bu tercih, teori ve pratik ara-

sındaki varsayımsal ikileme dair eleştirel bir bakış da ihtiva etmektedir. Adorno'nun hatırlattığı gibi, ancak eylemsizlikle suçlanmaya teslim olmayanlar bir direniş inşa edebilirler; zira, teorinin pratiğe tâbi kılınması, yeni bir baskıyla sonuçlanır (2001, 200-2). Horkheimer ve Adorno, “eylemin değil, fikrin hatırına düşünmeyi” gerçek bir devrimci pratik olarak nitelerler (1972, 41). Devrimci bir pratik olmaktan hayli uzak olsa bile, bu çalışma, dönüştürücü direnişe omuz vermeyi, başka bir deyişle, daimi adalet arayışında devlet otoritesinden daha önemli bir rol oynayacağı varsayılan Kürt hareketinin, dönüştürücü direniş geliştirmedeki sorumluluğunu paylaşmayı dert edinmiştir.

KAYNAKÇA

- Abizadeh, Ahmad (2005): “Does Collective Identity Presuppose an Other? On the Alleged Incoherence of Global Solidarity”, *American Political Science Review*, 99, 1: 45-60.
- Akın, Rojin C. ve Funda Danışman (2011): *Bildiğin Gibi Değil - 90'larda Güneydoğu'da Çocuk Olmak*, İstanbul: Metis.
- Aksoy, İbrahim (2006): “DDKO'lar Öncesinde Günümüze Siyasetimiz”, *Bir*, 5: 186-95.
- Alway, John (1995): *Critical Theory and Political Possibilities*, Connecticut: Greenwood Press.
- Arendt, Hannah, (1994): “Communicative Power”, *Power*, (der.) S. Lukes, Oxford: Blackwell.
- Aristoteles (2002): *Politika*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Barkey, Henri J (1998): “The People's Democracy Party (HADEP), The Travails of A Legal Kurdish Party in Turkey”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 18, 1: 129-39.
- Bayrak, Mehmet (1993): *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri: Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar*, Ankara: Özge.
- Bayrak, Mehmet (1994): *Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri*, Ankara: Özge.
- Benton, Ted (1981): “‘Objective’ Interests and the Sociology of Power”, *Sociology*, 15: 161-84.
- Beşikçi, İsmail (2006): “Hapisteki DDKO”, *Bir*, 5, s. 98-156.
- Bhabha, Homi K. (2001): *The Location of Culture*, Londra ve New York: Routledge.
- Bourhis, Richard Y. (2001): “Acculturation, language maintenance, and language shift”, *Theories on maintenance and loss of minority languages*, (der.) J. Klatte-Folmer ve P. van Avermart. New York: Waxmann.
- Bozarslan, Hamit (1992), “Political aspects of the Kurdish problem in contempo-

- rary Turkey", *The Kurds A Contemporary Overview*, (der.) P. G. Kreyenbroek ve S. Sperl, Londra ve New York: Routledge.
- Bozarslan, Hamit (2002): "Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)", *Milliyetçilik Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C. 4, (der.) T. Bora ve M. Gültekin-gil, İstanbul: İletişim.
- Bozarslan, Hamit (2005): "Türkiye'de (1919-1980) Yazılı Kürt Tarihi Söylemi Üzerine Bazı Hususlar", *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, (der.) A. Vali, İstanbul: Avesta.
- Bucak, Mustafa R. (1991): *Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü'ye Mektup*, İstanbul: Doz.
- Burr, Vivien (1995): *An Introduction to Social Constructivism*, Londra ve New York: Routledge.
- Celil, Celilê (2000): *Kürt Aydınlanması*, çev. Arif Karabağ, İstanbul: Avesta.
- Clegg, Stewart R. (1998): *Frameworks of Power*, Londra: Sage.
- Cornell, Svante E. (2001): "The Kurdish Question in Turkish Politics", *Orbis*, 45, 1: 31-47.
- Culler, Jonathan (1983): *On Deconstruction*, Londra ve New York: Routledge.
- Derrida, Jacques (1992): "Force of Law: The 'Mystical Foundation of Authority'", *Deconstruction and the Possibility of Justice*, (der.) D. Cornell, M. Rosenfeld ve D. G. Carlson, New York ve Londra: Routledge.
- Du Bois, William E. B. (1969): *The Souls of Black Folks*, New York: New American Library.
- Eagleton, Terry (1983): "Milliyetçilik: Ironi ve Bağlılık", *Milliyetçilik, Sömürgecilik ve Yazın*, T. Eagleton, F. Jameson ve E. Said, İstanbul: Kabcacı.
- Eagleton, Terry (1994): "Ideology and its Vicissitudes in Western Marxism", *Mapping Ideology*, (der.) S. Zizek, Londra ve New York: Verso.
- Epözdemir, Şakir (2005): *Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi 1968/235 Antalya Davası Savunması*, İstanbul: Pêri.
- Ergil, Doğu (2000): "The Kurdish Question in Turkey", *Journal of Democracy*, 11, 3, s. 122-35.
- Fishman, Joshua A. (1972): *Language and Nationalism*, Massachusetts: Newbury House Publishers.
- Foucault, Michel (1980): *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, (der.) C. Gordon, Brighton: Harvester.
- Foucault, Michel (1982): "The Subject and Power", *Afterword to Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, (der.) H. L. Dreyfus ve P. Rabinow, Brighton: Harvester Press.
- Foucault, Michel (1998): *The History of Sexuality: 1. The Will to Knowledge*, İngiltere: Penguin. [*Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, 2012]
- Galbraith, John K. (1994): "Power and Organization", *Power*, (der.) S. Lukes, Oxford: Blackwell.
- Grigoriadis, Ioannis N. (2006): "Political Participation of Turkey's Kurds and Alevis: A Challenge for Turkey's Democratic Consolidation", *Southeast European and Black Sea Studies*, 6, 4, s. 445-461.

- Göldaş, İsmail (1991): *Kürdistan Teali Cemiyeti*, İstanbul: Doz.
- Gündoğan, Cemil (1994): *1924 Beytüşşebap İsyanı ve Şeyh Sait Ayaklanmasına Et-kileri*, İstanbul: Komal.
- Gündoğan, Cemil (2002): "From Traditionalism to Modernism The Transformation of the Kurdish Nationalist Movement in Turkey In the Case of Democratic Party of Turkish Kurdistan", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Stockholm Üniversitesi, Stockholm.
- Gündoğan, Cemil (2007): *Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Ge-lenegi*, İstanbul: Vate.
- Gündoğan, Cemil (2009): "Resmi İdeoloji ve Kürtler", *Resmi Tarih Tartışmaları 8-Türkiye'de Azınlıklar*, (der.) F. Başkaya ve S. Çetinoğlu, İstanbul: Özgür Üni-versite Yayınları.
- Gürbey, Gülistan (1996): "The Development of the Kurdish Nationalism Move-ment in Turkey since the 1980s", *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s - Its Impact on Turkey and the Middle East*, (der.) R. Olson, Kentucky: The Uni-versity Press of Kentucky.
- Hassanpour, Amir (2005a): *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil (1918-1985)*, çev. 1. Bingöl ve C. Gündoğan, İstanbul: Avesta.
- Hassanpour, Amir (2005b): "Kürt Kimliğinin İnşası: Yirminci Yüzyıl Öncesi Ta-rihsel ve Edebi Kaynaklar", *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, (der.) A. Vali, İs-tanbul: Avesta.
- Houston, Christopher (2001): "Profane Intuitions: Kurdish Diaspora in the Tur-kish City", *The Australian Journal of Anthropology*, 12, 1: 15-32.
- Howarth, David (2000): *Discourse*, Buckingham: Open University Press.
- Ives, Peter (2004): *Language and Hegemony in Gramsci*, Londra: Pluto.
- JanMohammed, A. ve D. Lloyd (der.) (1990): *The Nature and Context of Minority Discourse*. Londra ve New York: Oxford University Press.
- Johnson, Barbara (1980): *The Critical Difference: Essays in the Contemporary Rheto-ric of Reading*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Kardam, Ahmet (2011): *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan*, İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Kavak, Şeref (2010): "The Democratic Society Party As A 'Party for Turkey': Offi-cial and Grassroots Politics of a Changing Identity (2005-2009)", *Yayımlanma-mış Yüksek Lisans Tezi*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Kıran, Abdullah (2002): "Kürdistan Gazetesi ve 1902 Jön Türk Kongresi", *Tarih ve Toplum*, 37, 221, 4-8.
- Kitzinger, Celia (1989): "The regulation of lesbian identities: liberal humanism as an ideology of social control", *Texts of Identity*, (der.) J. Shotter ve J. K. Ger-gen, Londra: Sage.
- Kotan, Mümtaz (2007): "Tarihin Karartılması Eylemi Üzerine Somut Bir Örnek: DDKO", *Bir*, 6: 25-84.
- Kutlay, Naci (2002): *Kürtler*. İstanbul: Pêri.
- Kutlay, Naci (2006): "Devrimci Doğu Kültür Ocakları ve Öncesi", *Bir*, 5: 157-72.
- Kutschera, Chris (1994): "Mad Dreams of Independence: The Kurds of Turkey and the PKK", *Middle East Report*, 189: 12-5.
- Maley, William (1999): "Beyond the Law?: The Justice of Deconstruction", *Law*

and Critique, 10, 1: 49-69.

- Malmisanij (1999): *Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi*, İstanbul: Avesta.
- Malmisanij (2002). *Kürt Talebe-Hêvi Cemiyeti*, İstanbul: Avesta.
- Malmisanij (2007): *The Past and the Present of Book Publishing in Kurdish Language in Turkey and Syria*, İstanbul: Vate.
- May, Todd (2000): *Postyapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi*, çev. R.G. Ögdül, İstanbul: Ayrıntı.
- McDowall, David (2004): *A Modern History of the Kurds*, New York: I. B. Tauris
- Mouffe, Chantal (1993): *The Return of the Political*, Londra: Verso. [Siyasetin Dönüşü, çev. Ali Çolak-Fahri Bakırcı, Epos, 2010]
- Mouffe, Chantal (1999): "Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism", *Social Research*, 66, 3: 745-757.
- Mugny, Gabriel (1982): *The Power of Minorities*, Londra: Academic Press.
- Nezan, Kendal (1992): "Kürtlerin Tarihine Kısa Bir Bakış", *Uluslararası Paris Kürt Konferansı 14-15 Ekim 1989*, İstanbul: Doz.
- Nikitin, Bazil, (2002): *Kürtler*, çev. Hüseyin Demirhan-Cemal Süreyya, İstanbul: Deng.
- Olson, Robert (1992): *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı 1880-1925*, çev. Bülent Peker-Nevzat Kırac, Ankara: Öz-Ge.
- Öcalan, Abdullah (2003): *Özgür İnsan Savunması*, İstanbul: Çetin.
- Özdoğan, Günay G. (1999): "The Dynamics of Kurdish Challenge in Turkey in a Historical Perspective", Yayımlanmamış Tebliğ, *4th Annual Convention of the Association for the Study of Nationalities*, 'Rethinking Identities: State, Nation, Culture', Columbia University, 15-17 Nisan.
- Özoğlu, Hakan (2005): *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, çev. N.Ö. Gündoğan-A.Z. Gündoğan, İstanbul: Kitap.
- Pavlenko, Aneta ve Adrian Blackledge (2003): "Introduction: New Theoretical Approaches to the Study of Negotiation of Identities in Multilingual Contexts", *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*, (der.) A. Pavlenko, Clevedon: Multilingual Matters Limited.
- Pierse, Catherine (1997): "Violation of cultural Rights of Kurds in Turkey", *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 15, 3: 325-341.
- Sadoğlu, Hüseyin (2003): *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Safrastian, Arshak (1948): *Kurds and Kurdistan*, Londra: Harvill.
- Sasuni, Garo (1992): *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri*, İstanbul: Med.
- Serdî, Hasan H. (1994): *Görüş ve Anılarım (1907-1985)*, İstanbul: Med.
- Scott, James C. (1990): *Domination and the Arts of Resistance*, New Haven ve Londra: Yale University Press.
- Shakely, Ferhad (1992): *Kurdish Nationalism in Mem û Zîn*, Brüksel: Kurdish Institute of Brussels.
- Shapiro, Michael J. (1981): *Language and Political Understanding The Politics of Discursive Practices*, New Haven ve Londra: Yale University Press.

- Simmel, Georg (1994): "Domination and Freedom", *Power*, (der.) S. Lukes. Oxford: Blackwell.
- Simons, Jon (1995): *Foucault and the Political*, Londra ve New York: Routledge.
- Stewart, Angus (2001): *Theories of Power and Domination: The Politics of Empowerment in Late Modernity*, Londra: Sage.
- Şafak, Mahsum (2005): *PKK Partiya Karkerên Kurdistan Yeniden İnşa Kongre Belgeleri*, İstanbul: Çetin.
- Şahin, Bahar (2006): "Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar", *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları*, (der.) A. Kaya ve T. Tarhanlı, İstanbul: TESEV.
- Uçarlar, Nesrin (2009): *Between Majority Power and Minority Resistance: Kurdish linguistic Rights in Turkey*, Lund: Lund Political Studies 157.
- Urla, Jacqueline (2003): "Outlaw Language - Creating alternative public spheres in Basque free radio", *The Language, Ethnicity and Race Reader*, (der.) R. Harris ve B. Rampton, Londra ve New York: Routledge [(1995) *Pragmatics*, 5. 2: 245-61].
- Vali, Abbas (2005): "Kürtlerin Soykütükleri: Kürt Tarih Yazımında Ulus ve Ulusal Kimliğin İnşası", *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, (der.) A. Vali, İstanbul: Avesta.
- Valverde, Mariana (1999): "Derrida's Justice and Foucault's Freedom: Ethics, History and Social Movements", *Law and Social Inquiry*, 24, 3, 655-676.
- van Bruinessen, Martin (1993): *Kürdistan Üzerine Yazılar*, çev. Nevzat Kırac-Bülent Peker-Leyla Keskiner-Halil Turansal-Selda Somuncuoğlu-Levent Kafadar, İstanbul: İletişim.
- van Bruinessen, Martin (2000): "Shifting National and Ethnic Identities: The Kurds in Turkey and Europe", *Redefining the Nation, State, and Citizen*, (der.) G. Özdoğan ve G. Tokay, İstanbul: Eren.
- van Bruinessen, Martin (2005): "Ehmedé Xanî'nin Mem û Zîn'i ve Kürt Milli Uyanışının Ortaya Çıkışındaki Rolü", *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, (der.) A. Vali, İstanbul: Avesta.
- Yeğen, Mesut (2006a): *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim.
- Yeğen, Mesut (2006b): *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa*, İstanbul: İletişim.
- Young, Iris M. (1990): *Justice and the Politics of Difference*, Princeton ve New Jersey: Princeton University Press.
- Young, Iris M. (2000): *Inclusion and Democracy*, Oxford: Oxford University Press.

YAZARLAR

AHMET ALIŞ 1990’larda Batman’da büyüdü. Türkçeyi okulda öğrendi. 2007 yılında Kocaeli Üniversitesi Yerel Yönetimler, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümlerini bitirdi. TÜBİTAK’ın yüksek lisans ve doktora burslarını kazandı. 2009 yılında Boğaziçi Üniversitesi Modern Türkiye Tarihi Bölümü’nde bitirdiği Türkiye İşçi Partisi ve Kürtler konulu yüksek lisans teziyle Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından yılın Genç Sosyal Bilimciler Ödülü’ne layık görüldü. Halen Boğaziçi Üniversitesi’nde aynı bölümde “Kürt Etnobölgesel Hareketi 1974-1984” konulu doktora çalışmasını sürdürmekte.

HALİL BAYHAN 1977’de Diyarbakır-Lice’de doğdu. 1997’de Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden lisans diploması aldı. 2006 yılında Dicle Üniversitesi Kamu Hukuku Bölümü’nde yüksek lisans eğitimini tamamladı. Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde başladığı doktora eğitimi kapsamında “Irak Kürtlerinin Yönetimsel Arayışı ve Federalizm: Tarihsel ve Teorik Bir Analiz” adlı çalışmasını halen yürütmekte.

BÜŞRA ERSANLI 1978'de Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu ve aynı üniversitenin Siyaset Bilimi Bölümü'nden yüksek lisans (1981) ve doktora (1989) dereceleri aldı. Doktora tezi İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937) başlığıyla kitap olarak yayımlandı (AFA, 1992; İletişim Yayınları 1996). Başlıca akademik ilgi alanları olan siyaset kuramları, milliyetçilik, Türk milliyetçiliği, milli tarih yazımı, Orta Asya, Kafkaslar, Rusya Federasyonu, Avrasya çalışmaları ve toplumsal cinsiyet üzerine çok sayıda Türkçe ve yabancı dillerde yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır. *Bağımsızlığın İlk Yılları: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan* (Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994) ve *Türk Cumhuriyetleri Kültür Profili: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan* (Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995) derleme kitaplarıyla; Orazpolat Ekaev ile *Türkmenistan'da Toplum ve Kültür* (Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998); Hüsamettin Memedov ile *Söz'ün, Saz'ın, Ateş'in Ülkesi: Azerbaycan* (DA Yayıncılık, 2004) ve İbrahim Mazlum ile *Her Yerde Her Zaman Siyaset: Türkiye'de Siyasal Kültür, Siyasal Sistem ve Kadın* (KA-DER, 2008) başlıklı çalışmaları bulunmaktadır.

Bir siyasal aktivist olarak da tanınan Ersanlı, çeşitli insan hakları platformlarına, KA-DER (Kadın Adayları Destekleme Derneği), AÇEV (Anne ve Çocuk Eğitim Vakfı) gibi birçok derneğin eğitim çalışmalarına destek vermiştir. Ayrıca Türkiye Ekonomi ve Sosyal Tarih Vakfı (TESEV), Üniversite Profesörleri Derneği, Helsinki Yurttaşlar Derneği, 10 Aralık Hareketi, Barış Meclisi, TÜSES ve daha birçok sivil toplum kuruluşuna kurucu, üye ve eğitmen olarak destek vermiştir. 2009 yılında Barış ve Demokrasi Partisi Parti Meclisi'ne seçilen Ersanlı, TBMM çatısı altında başlatılan yeni anayasa hazırlık çalışmaları çerçevesinde BDP Anayasa Komisyonu'nda yer almış, partiler arası hazırlık ve uzlaşma görüşmelerine katılarak bilimsel ve siyasal birikimini yeni anayasa sürecine yansıtmaya çalışmıştır. 1990 yılından beri Marmara Üniversitesi İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir.

CEMİL GÜNDOĞAN 1958 yılında Dersim'in Kızılkilise (Nazımiye) ilçesinde doğdu. Yazmaya, 1970'lerin sonlarında *Kava* dergisinde başladı. 12 Eylül 1980'deki askeri darbeyi izleyen on beş yıl boyunca cezaevinde kaldı. 2009 yılında Stockholm Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nden mezun oldu. 2000-2007 yılları arasında aynı üniversitede Bilgisayar ve Sistem Bilimleri Bölümü'nde öğretim gördü. Bir dönem Stockholm'de Södertörn Üniversitesi Tarih Bölümü'nde araştırma yardımcısı olarak çalıştı. Kürt sorunu üzerine 1999-2011 yılları arasında yazdığı makaleler, 2011'de Vate Yayınları tarafından kitaplaştırıldı.

ŞEREF KAVAK 1984 yılında İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini Kadıköy Anadolu Lisesi ve yükseköğrenimini Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans derecesini 2010 yılında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde Demokratik Toplum Partisi üzerine hazırladığı çalışmasıyla aldı. Doktora eğitimini İngiltere'de Keele University Research Institute for Social Sciences'da Kürt diaspora siyaseti üzerine sürdürmektedir. Yazarın ilk kitabı *Kurdish Ethno-political Transformation in Turkey* başlığıyla LAP Lambert Academic Publishing tarafından 2012'de basıldı. İlgi alanları kimlik siyaseti, etnisite ve siyaset, (ulusötesi) siyasi/sosyal hareketler, Kürt çalışmaları, Türkiye siyaseti ve siyaset sosyolojisidir.

GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN Halen Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi olan Özdoğan, yüksek lisansını işletme dalında London School of Economics'de (1975), doktorasını da siyaset bilimi dalında Boğaziçi Üniversitesi'nde (1990) tamamladı. Doktora tezi *Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)* (İletişim Yayınları, 2001) adıyla yayımlandı ve 2002'de Tarih Vakfı-Afet İnan Tarih Araştırma Ödülü'nü aldı. Balkan ve Türk milliyetçilikleri, Sovyet uluslar politikası, Türkiye cumhuriyetlerde uluslaşma süreci ve azınlık sorunları üzerine çeşitli yerli-yabancı dergi ve kitaplarda makaleleriyle dört derleme kitabı (Kemali Say-

başlı ile *Balkans: A Mirror of the New International Order*, Eren, 1995; Gül Tokay ile *Redefining Nation, State and Citizen İstanbul*, Eren, 2000; Ayhan Kaya ile *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar*, Bağlam Yayınları, 2004; Gencer Özcan ve Şule Kut ile *Türk Dış Politikasını Düşünmek: A. Haluk Ülman'a Armağan*, Der Yayınları, 2012) ve iki ortak yazarlı (G.G. Özdoğan-Fusun Üstel-Karin Karakaşlı-Ferhat Kentel, *Türkiye'de Ermeniler: Cemaat-Birey-Yurttaş*, Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2009; G.G. Özdoğan-Ohannes Kılıçdağı, *Türkiye Ermenilerini Duymak: Sorunlar, Talepler ve Çözüm Önerileri*, TESEV Yayınları, 2011) çalışmaları bulunmaktadır.

NESRİN UÇARLAR 1997 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden lisans, 2000 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden yüksek lisans ve 2009 yılında Lund Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden doktora derecesi aldı. 2010-2011 yılları arasında Yeditepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yardımcı doçent olarak görev yaptı. Çağdaş siyaset felsefesi bağlamında ve iktidar, direniş, siyasallık ve adalet kavramları çerçevesinde Türkiye'deki Kürt meselesi üzerine çalışmalar yapmaktadır.